

3.

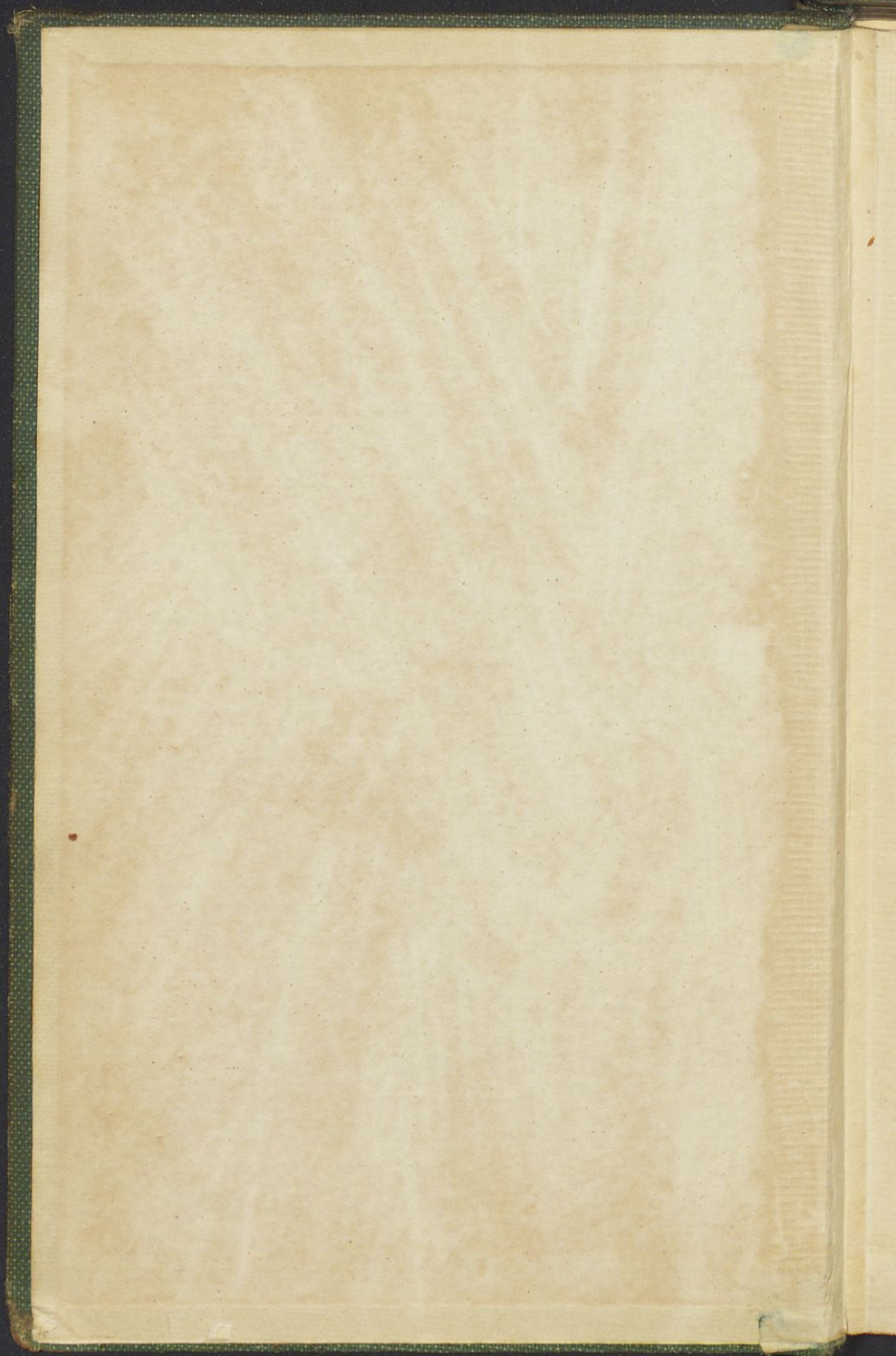
~~42141~~

Mencinger

IZBRANI SPISI

III.

DR. JANEZ MENCINGER:

IZBRANI SPISI

IZDALA „MATICA SLOVENSKA“.

UREDIL
DR. JOS. TOMINŠEK.

III. ZVEZEK.
POVESTI, SATIRE, ČLANKI.

LJUBLJANA 1922.
NATISNILA „LJUDSKA TISKARNA“ V MARIBORU.

42141

030005656

PREDGOVOR.

Izdaji Mencingerjevih izbranih spisov usoda ni bila naklonjena: prvi zvezek*) ni mogel iziti k pisateljevi sedemdesetletnici (1908.), kakor je bilo namenjeno, ampak ga je »Slovenska Matica« izdala šele leta 1911. Ta zvezek je dr. Mencinger še doživel, a prihodnje leto, dne 12. aprila 1912, je za vselej zatisnil svoje trudne oči. Drugi zvezek**) je prišel na svetlo leta 1913.

Nadaljno izdajo so preprečili nastopni burni časi z bližajočo se svetovno vojsko; »Slovenski Matici« je bilo zabranjeno vsako delovanje.

Po vojski je vzkliklo vsestransko novo življenje, nastale pa so tudi hude, idejne in gmotne, krize. Naša »Matica« je pričela iznova vršiti prosvetne obveznosti, tiste, ki si jih je bila načrtala že prej, ali take, ki jih ji je nalagala nova doba z novimi zahtevami in potrebami. Močni razmah slovenstva in osamosvojitve slovenskega knjištva z ustanovitvijo vseučilišča v Ljubljani, ter zbudena narodna samozavest, je izzvala novo zanimanje za naše pisatelje; občinstvo jih je hotelo spoznati, da jih kot svoje, kot sestavne dele našega slovstva more pokazati i svetu.

Spomnili smo se izmed najboljših tudi dr. Mencingerja; slovstvena zgodovina ga je res vedno hva-

*) V njem so natisnjene povesti: »Jerica«, »Vetrogončič«, »Človek toliko velja, kar plača.«

**) V njem so povesti: »Bore mladost«, »Skušnjave in izkušnje«, »Zlato pa sir«.

lila, a poznali so ga malo. »Slovenska Matica« je v početku l. 1920 sklenila nadaljevati izdajo dr. Mencingerjevih spisov. Potekala pa je baš desetletnica njegove smrti, kar so vstali in nastopili njegovi ožji rojaki, Bohinjci, z lepim načrtom, da mu posvetijo spominsko ploščo, ki se vzida v njegovi rojstni hiši na Brodu št. 20.

Za isto leto, ko se odkrije spominska plošča, pa je »Slovenska Matica« izvršila izdajo tretjega zvezka »Izbranih spisov« dr. Janeza Mencingerja. Plošča se je slavnostno odkrila v nedeljo, dne 9. julija 1922; tretji zvezek pa dobijo Slovenci zdaj v roke.

* * *

Po načinu ureditve mora ta zvezek v splošnem zaradi enotnosti biti v soglasju s prvima dvema. Naša izdaja je namenjena širšemu, čitajočemu občinstvu, ki naj dobi priliko, da iz lastnega, z neposrednim čitanjem iznova spoznava Mencingerja, v širših slojih znanega izvečine le po imenu, domala neznanega pa po njegovih starejših spisih. Študijskim svrham izdaja ni bila namenjena; ta namen sploh ni bil v Matičinem načrtu za izdajo zbirke slovenskih pisateljev; mogla pa je in more biti pripomoček i za študije vsaj v toliko, da nudi za vsebinsko in zgradbeno presojo raziskovalcu v priročni skupni zbirki spise, ki bi jih sicer bilo treba šele iskati po — v naših neurejenih knjižniških razmerah — ne vedno lahko pristopnih časopisih in knjigah.

Zopet čitajo naj torej Slovenci svojega Mencingerja, ki je ves zasidran le v slovenstvu, pravimo zasidran, ker je svojo pisateljsko ladjo trdno in z močnimi verigami pripenjal v globini domačnosti in narodnosti. Čitajmo, čitajte ga!

Da je bralčevo čitanje nemoteno, se je v naši izdaji Mencingerjev jezik z vso opreznostjo prikrojil po današnjih posebnostih; skrbno pa se je gledalo, da se ne zabriše prav poseben Mencingerjev slog, in malodane nedotaknjeno je ostalo njegovo izrazoslovje, ki je dragocen plod, vestno nabran med narodom; saj je bil Mencinger vse svoje življenje v

najtesnejšem stiku z našim najpristnejšim narodnim življem, ki ga je imel stotero prilik, pa tudi izreden dar, opazovati ostro in do dna.

Obseg in način jezikovne prikrojitve se ne da po kakih občeveljavnih pravilih uzakoniti; odvisen je, ne morda toliko od ukusa, s čimer bi se postopek mogel napram kakim očitkom opravičiti, ampak od še težje merljivega čuta; kakor v slutnji se je treba vprašati: »Kako bi se Mencinger na tem mestu, ki ga je zapisal pred šestdesetimi ..., pred štiridesetimi leti, izrazil danes?« Ni ga, ki bi na to vprašanje mogel odgovoriti z zavestjo, da je pravo zadel; ni ga, ki bi si upal zadovoljiti vsakega presojevalca in v vsakem oziru. Dosegel pa je namen, če »čitajoče občinstvo« te nanovo izdane spise bere, ne da bi ga jezikovne nenavadnosti siloma spominjale na starejši izvor. Uspeh se bi smel imenovati celo odličen, ako finočutni bralci vzlic prenovljeni obliki vidijo ali vsaj čutijo posebnosti pisateljevega izraževanja, ki jih je urejevalec skušal očuvati.

Znanstveni raziskovalec pa bo seveda prej ko slej moral poseči po izvirniku; saj se do prave, takozvane »diplomatčne«, znanstvene izdaje naših pisateljev pretekle in polpretekle dobe še nismo povzpeli, dasi se smemo ponášati z lepimi začetki (Pintar, Prijatelj, Žigon, Grafenauer . .). Obširno neobdelano polje še čaka tu delavcev z našega vseučilišča in bodoče naše — akademije. »Matica Slovenska« pa — vsaj zazdaj — obdeluje in obdeluj svojo njivico blizu vozár in svoj vrtič ob cesti.

* * *

V ta zvezek smo uvrstili Mencingerjeve spise različnega značaja. Pripovedna spisa: »Zgubljeni, pa spet najdeni sin« in »Mešana gospoda«, nam kažeta Mencingerja — pripovednika na začetku in na koncu njegovega razvoja; prvi spis (natisnjen leta 1860) je, v svoji suhi poučnosti in naivni zasnovi brez vseh zapletljajev, izmed vseh Mencingerjevih najbolj začetniški in se le s svojo konkretno snovjo in zaradi krepkega jezika dviga nad povprečnost

tedanjega pripovedništva. »Mešana gospoda« pa, časovno zadnji pravi Mencingerjev pripovedni spis, objavljen dvajset let pozneje (1881), je zasnovan z dokaj umetno tehniko, ustvarja napetosti in skuša dejanje razvijati iz značaja nastopajočih oseb ter iz sodobnih razmer; uprizoritev pa se oživilja z dialogom, ki ga prvi spis (»Zgubljeni . . .«) skoraj ne pozna, dasi se vidi tudi v »Mešani gospodi«, da pisatelju bolj prija umovanje, resno ali šaljivo, ali tudi nagovor, bolj nego razgovor.

Tretji spis je »Cmokavzar in Ušperna«; oblika mu je sicer pripovedna, ker pa ima i po obliki i vsebini izključni namen zabavljičice, ga štejemo med satire, kajpada v modernem, ne v staroklasičnem pomenu te besede. — Na prvi pogled očitna zabavljičica je prihodnji spis: »Vodnikov „Vršác“, potlej pa še nekaj.« — Po svojem bistvu sta oba spisa parodiji.

Kot zadnji spis smo sprejeli v ta zvezek enega izmed Mencingerjevih člankov, najznačilnejšega: »Kmet in narodnost«. Kak resen mislec je bil dr. Mencinger tedaj (1866), niti trideset let star!

Opustili pa smo ponatis članka »Ajdovski gradec« (Lj. Zvon, 1883), ki je pač važen, ker je pisatelj ž njim Slovence poučil, da »Ajdovski Gradec« — kot grič — ni Prešernova pesniška izmišljotina, ampak je s tem imenom še dandanašnji znan v Bohinju; v svojih sklepih pa članek ni več aktualen.*)

Takisto nismo sprejeli v naš zvezek Mencingerjevega članka »Potovanje in premišljevanje nekega bankovca«, kojega prvi del je natisnjen v »Slovenskem Glasniku«, 1860, VI. zvezek, str. 78—82, drugi del s skrajšanim naslovom »Črtice iz bankovčevega življenja« v istem »Glasniku« 1861, VII. zvezek, str. 17—18, 21—22. Zasledujoč potovanje nekega bankovca, ki roma iz roke v roko, iz žepa v žep, razmotriva Mencinger osobito socialna vprašanja, govori o pomenu denarja, o človeški omiki in njenem razmerju do denarja, o ošabnosti bogatih

*) Prim. dr. Jos. Tominšek, »Ajdovski Gradec«, Dom in Svet 1911. Tudi v ponatisu.

narodov napram ubožnim Slovincem in vpleta vmes svoja opazovanja o krajih in ljudeh. Vendar se vidi že iz načina, kako se je spis objavil, da mu Mencinger ni posvetil posebne pažnje. Značilen pa je za pisateljevo posebnost: premotrivati težka vprašanja v prikupnem okviru in s pomočjo slučajnega zunanjega sredstva. — V tem članku vidimo v povojih tisto metodo pisateljske tehnike, ki je prav Mencingerjeva pisateljska posebnost in se je do dovršenosti razvila v njegovi najzrelejši dobi, v »Abadonu« in v »Moji hoji na Triglav«.

»Abadon. Bajka za starce« in klasična »Moja hoja na Triglav« sta namenjena za četrti in peti zvezek naše izdaje Mencingerjevih izbranih spisov; skupaj z zadnjim zvezkom ali pa zase kot šesti zvezek, bi se izdal celotni pregled dr. Mencingerjevega življenja in pisateljevanja.

* * *

Ker se ob Mencingerjevih spisih uresničuje latinski pregovor »habent sua fata libelli«: »knjige imajo svojo — čudno — usodo«, ne smemo, ne zapajoč bodočnosti, zamuditi sedanje prilike, da bi, čeprav v najskromnejši obliki, ne završili podatkov o našem pisatelju po današnjem stanju dejstev.

Nasloniti se moremo na resničen, v notranjem pomenu in zunanjem oziru važen, dá, odločilen povod, na uvodoma zabeleženo odkritje spominske plošče, vzidane v rojstno hišo (dne 9. julija 1922).

To odkritje je osvežilo spomin na Mencingerja; pisali so o njem vsi slovenski listi in spomnili so se ga tudi večji hrvatski in srbski listi. Omenimo le: »Slovenski Narod«, ki je dne 9. julija 1922, torej baš na dan otvoritve, v podlistku objavil v obliki pesmi pismo »Mojim slavilcem«, ki ga piše dr. Janez Mencinger — iz onega sveta, »iz Elizija«; v naslombi na to pesem je prineslo »Jutro« dne 16. julija informativen člančič o pisateljevem življenju in delovanju; »Slovenec« in »Jugoslavija« poročata dne 12. julija točno in toplo o poteku in pomenu slavnosti. Podrobnosti te slavnosti so zabeležili dnevni kronisti;

v trajnem spominu pa se naj ohrani smotreni, veliki trud slavnostnega odbora, osobito njega tajnika Alfonza Mencingerja ter blagajnika Fr. Mavriča s predsednikom Ivanom Rozmanom; v mični cerkvi podružnici sv. Magdalene na Brodu je bral mašo za pokojnikovo dušo njegov prijatelj in tolažitelj, častitljivi monsignor Tomo Zupan, na koru so peli zvonko jasnih grl domači šolski otroci pod vodstvom nadučitelja Frana Silvestra; v cerkvi in okoli nje pestra množica domačinov in daljnih gostov v mehki, tihi zamišljenosti in zavestni ali nezavestni pobožnosti; ganljiv in veličasten je bil prizor pred rojstno hišo, močno, izborno oskrbovano, snažno zgradbo v prav bohinjskem slogu, s širokim kritim hodnikom ob eni steni, pred hišo pa zbran — lahko se reče — ves Bohinj in v zastopstvih vsa kultura Slovenije, in v najbližjem objemu hiše člani slavljenčeve obitelji in sorodniki; sin dr. Janko Mencinger govori zbranim slavilcem spominske besede očetu, a nečak, sedanji hišni gospodar Janez Mencinger prevzame v varstvo spominsko ploščo, ki se med pokanjem topičev odkrije: da bo varstvo krepko, to verjamemo korenjaškemu Bohinjcu! Napis na marmornati spominski plošči pa izpričuje: »V tej hiši se je rodil dne 26. marca 1838 dr. Janez Mencinger, pisatelj, buditelj slovenskega naroda in glasnik Bohinja.«

*

Glavni govor pri slavnosti je bil poverjen piscu teh vrst, kot uredniku Matičine izdaje Mencingerjevih spisov. Ker je vsa govorniška oprema morala biti umerjena po slavnostnem položaju ter po namišljeni dovzetnosti večine udeležnikov, oboje pa se je moglo do razvidnosti prepoznati ob slavnostnem trenutku samem, zato je govornik na oder prinesel s seboj v spominu le trdne podatke o Mencingerjevem življenju in delovanju ter uspehe študija njegovih spisov, a je za živi govor pod dojmom nepopisnega prizora — v sredi med tem budnim ljudstvom in v divni prirodni panorami, za seboj Tri-

glav, pred seboj Črno Prst, na desni okrožje Bohinjskega jezera s Savico, na levi v bližnji dalji temno-gozdno ozračje za Ajdovskim Gradcem — s srcem izbiral iz umstvene zaloge snov, ki se je skladala z nečutno a slutno harmonijo tega solnčnega dneva, in je skušal svojim mislim dati obliko, vredno velikega pisatelja i odlične družbe, in umljivo tudi bohinjskemu samotnemu pastirju, ki je ta dan stal pod spominsko ploščo velikemu sorojaku.

Ko je izgovorjena zadnja beseda, izzveni govor za vselej, razen v kolikor je udaril na prejšnjo mirne strune v srcih poslušalcev in v kolikor doni v njih dalje. Govor položimo k preteklim dejstvom.

Zapišimo pa podatke, ki so tvorili temelj govoru, zapišimo zato, ker ne vemo, kakšna bo usoda izdaje Mencingerjevih spisov — habent sua fata libelli, smo zgoraj rekli — in je treba popraviti krivico, da naše občinstvo našega pisatelja vse preveč le po imenu pozna. Podatki bodo zabeleženi le v obliki načrta, ogrodja; podrobna izvršitev je odložena za bodočnost.

* * *

Osnutek Mencingerjevega življenja in slovs-
stvenega delovanja.

Mencingerjeva rojstna vas Brod leži nekako v sredi gorenjega Bohinja, dobre pol ure od Bohinjske Bistrice proti zapadu, na levem bregu Save pod gričevitim predgorjem Rudnice (946 m); čez lesen most nas pripelje tja dobra vozna cesta, ki se pri vasi »Savica« odcepi od glavne bohinjske ceste. Lična cerkev podružnica, z belim stolpom, je vidna daleč po Bohinju. Bohinjske vasi so sploh stare; stare naseljence ima ta skrita dolina, staroslovenske grobove je odkril Valter Šmid*), priseljevali pa so se tudi tujci (Laški Rovt, Nemški Rovt) in so se po krvi združili z domačini; tako je nastal krepak, zdrav, prav poseben bohinjski rod, srednje postave, krepkega trupa, temnih las, močne brade, počasnih

*) Carniola I. 1908, str. 17—44.

pa odločnih kretenj, samostojen, pa tudi samosvoj. Starih poslopij vidimo še mnogo, močnih, na široko zgrajenih, nekako vlastelinsko ponosnih. V taki hiši, na Brodu št. 20, se je 26. marca 1838. rodil Janez Mencinger.

V domači šoli in v rojstni hiši je dobival prve nauke, doma se mu je vcepila prva vzgoja, ki po njegovem mnenju ostane edino veljavna. Učil se je vse svoje življenje, a ostala mu je ljubezniva skromnost pravega veščaka; še leta 1897 («Moja hoja na Triglav», str. 98) se šali: čas bi bil, da ga pamet sreča, ko »ima 60 let in plešasto glavo«. Kristalno čista njegova nrvnost je — če sklepamo po njegovih trditvah iz istega leta — tudi le učinek domače vzgoje; saj pravi: »Novorojenec ne prinese na svet nič drugega nego nagon sebeohrane . . . Nrvstveno se vzgoji nekaj v cerkvi nekaj pri starših . . .; v šolo prinese malodane vse za življenje potrebne nrvstvene resnice . . . Moralnih resnic ni mnogo in vse se dado izvesti iz nauka: »Ljubi Boga čez vse in svojega bližnjega ko sam sebe.« («Moja hoja . . . » 145). O slabi domači vzgoji pa dostavlja: »Šola bi bila sama čudodelnica, ako popravi vse napake in nedostatke domače vzgoje.« («Moja hoja . . . » 144).

Dobra je bila domača vzgoja Mencingerjeva in posebno bistrost je kazal mladi Janez. Dasi v Bohinju niso preveč spoštovali študiranih mož, »škričev«, in dasi so Bohinjci — kakor Mencinger sam v poznejših letih — po izkušnjah kazali na množico »izprijenih dijakov« in so samozavestno poudarjali: »Res je, da ne strada kruha, kdor se je naučil krave pasti« («Moja hoja . . . » 128), so vendar v jeseni l. 1849 vpisali Janeza v prvi gimnazijski razred v Ljubljani. Izborna je študiral Janezek in mašnik bi seveda naj bil, »škof more postati Kranjec, zakaj bi ne bil Bohinjec?«

Sprejet je bil Mencinger v Alojzijevišče in je tam ostal do petega razreda; v tem razredu je izstopil. Zakaj? Na njemu lasten resno-šaljiv način pripoveduje, da mu je njegova bivša bohinjska sošolka Minica odkrila nesposobnost za duhovniški stan,

ker njenega petja ni znal spremljati in mu je jezna-naivno zabrusila v obraz: »Oj štor ti štorasti! Kako me bo sram, ko boš novo mašo pel, pa peti ne znaš!« (»Moja hoja ...« 19). In Janez ni pel nove maše — kajpada iz drugih globljih vzrokov nego zaradi petja — ampak je l. 1857, ko je maturo prestal z odliko, šel na Dunaj v visoke šole; študiral je tam najprej klasično jezikoslovje, potem pravoslovje. Dopršivši pravoslovne študije z doktoratom, je vstopil kot koncipijent v pisarno dr. Razlaga v Brežicah, je proti koncu l. 1871 otvoril lastno odvetniško pisarno v Kranju in se je ž njo l. 1882 preselil v Krško, svoj drugi dom.

V Krškem je živel, delal, preudarjal, se še izobrazoval celih 30 let. Mehkega srca do revežev, svojim klientom nele pravniki zastopnik, ampak svetovalec, si v dolgih letih svojega odvetništva ni nabral velikih posvetnih zakladov; dne 8. maja 1902 piše svojemu prijatelju dr. Pavlu Turnerju: »Moje gmotne razmere niso takšne, da bi smel izpreči in se podati v »zasluženi« pokoj. Pokoja nisem še prislužil.« — Ali se nam ne užali, ko čitamo to besedo »prislužil« štirinšestdesetletnega, povsod slavljenega moža?

V Krškem je tudi pričakal smrt, pričakal — pravimo; ni ga presenetila, s herojskim moštvom, s pretresljivo zavestjo, iz globine duše se je pripravljaval dve leti na prihod vsezmagovalke. Ko je dopolnil 72. leto, dne 26. marca 1910, je pisal svojemu nekaj manj ko dve leti mlajšemu prijatelju, mons. Tomi Zupanu za dušne pripomočke pri pripravi na smrt; češ, došel je čas za to! Dokler junaki tako umirajo, kakor Mencinger, po mehkem, toplem spominskem članku mons. T. Zupana*), dotlej še ni človeštvo zagazilo v zlobo, gnilobo, praznoto ... Do dne dve leti pred smrtjo, 12. aprila 1910, je napravil oporoko, zajedno z lastnim grobnim napisom, ki mu po originalnosti in globoki resnosti, poleg nežnega diha šegavosti, ne vemo enakega v povestnici. Ta mož se

*) V Dom in Svetu, 1912, str. 227 i. sl.

smrti ni bal in se je zavedal, kaj pomeni eno človeško življenje v neskončni večnosti! Ta nagrobni napis se glasi:

»Tukaj vstajenja čaka

DR. JANEZ MENCINGER

advokat.

Svojega življenja pravdo je začel

26. 3. 1838

in nedovršeno končal

12. 4. 1912.

Bodi mu sodba milostljiva.«

Datum 12. 4. 1912 so vstavili po smrti na nagrobni spomenik.

*

Ob Savi so torej bile vse Mencingerjeve življenske postojanke; tako ga je vsaj ona trajno vezala na rodni Bohinj), kamor mu je srce koprnelo, zavestno in nezavestno, do konca njegovih dni. Prijetno-otožni, romantični občutki ga prevzemajo, sicer tako modrega presojevalca sebe in ljudi, kadar se zamisli v svoj Bohinj. V spomin na lepe počitnice, ki jih je l. 1860. kot mladenič v najlepšem cvetu preživel na bohinjskem domu, je kot šestdesetletnik zapisal odpovedne besede: »Zdi se mi, da mi je bil Bohinj najprijetnejši kotiček vse zemlje, kar sem je videl dotedaj in dozdej.« (»Moja hoja...« 12). In ko je do dna prepoznal svet in njegove prevare, si zaželi v tihih uricah nazaj v domačo pristnost in priprostost: »V teh blaženih dolinah, v tem rajju, obkroženem in obvarovanem z visokimi gorami, bi mi bil odmerjen očetni dom in jaz bi bil na njem najsvoobodnejši gospod: kmet, dá, tisti kmet, ki ga ne u-*

**) Tudi Sava nerada zapušča Bohinj: »... slovenska Sava, ki med širokim prodovjem beži iz svoje domovine, pa se vije, ustavlja in nazaj obrača, kakor bi še enkrat želela videti lepe pokrajine svoje zibelj.« (»Skušnjave...« str. 60).*

kloni, ne zlomi nobena sila — ker črpa novo moč iz matere zemlje — . . . In zdaj! . . . Vzemi slovo od očetnega doma za vse žive dni in romaj v križemsvet, iskat si sreče in novega doma, ako ga bo doseči možno! In novi dom, ali ne bo hiša truda in skrbi, dočim je bil očetni dom hiša nekajljene radosti in milih spominov?« (»Moja hoja . . .« 23).

Tako zvest Bohinjec je bil in je ostal Mencinger do zadnjega! In mi? In Vi, ki ste tudi morali zapustiti svoj dom, ali ki nimate doma? . . .

Kakor iz Bohinja je Mencinger tudi presojal ljudi, človeštvo, ves svet, in sicer s stališča bohinjskega kmeta, najprej pravega kmeta, ki pozna in prizna le svoj Bohinj, a potem in poglobljeno s stališča svetovno naobraženega kmeta, kakor je bil Mencinger. Dá! Dr. Mencinger je bil in je ostal pravi kmet z izrazitimi njegovimi lastnostmi, kajpada v zunanji obliki visokoizobraženca; kar pove, preudarja, uči, očita, vse je prirodno, neprisiljeno, preudarno, iz življenja zajeto; odkrito, na videz tudi grobo, pa prepričevalno; stvarno in resno, pa tudi šaljivo in zbadljivo, a ne žaljivo in zabavljivo. Vsaka beseda izvira iz resnične izkušnje in trdega prepričanja; trezno in trajno premišljevanje in opazovanje izključuje prenačljene sodbe; zato: kar se pove, to drži! . . .

Kmetova vernost, globoko ukoreninjena, je ostala nerazdružna z njegovim značajem, kakor jo je smatral za nerazdružno z bistvom kmetovega življenja. Resno nas uči in kara (»Moja hoja na Triglav« 140): »Naši gorjanci bi obupali brez te vere (da sreča in nesreča pride od Boga); zato rej jim je ne smemo jemati . . . Vi, v visokih šolah razsvetljeni omikanci, se radi pobahate, da ste se vzpeli nad tesno obzorje kmetov in tistih, ki živimo med kmeti . . .; zato pa nimate tistega blaženega miru in pokoja, ki ga kmetu podaja vdanost v božjo voljo.«

Kmet je pa tudi rad vesel in Mencinger je sam, kakor malokdo, umel pravo šaljivost in je izborno pogodil smešno stran življenja in mišljenja; nič mu ni bilo bolj zoprno kakor zakrknjenost ali sveto-

bežno, prazno sanjarstvo, tudi v obliki pobožnjaštva. — Naposled: kakor je cenil kmetove dobre lastnosti, tako se njegovemu bistremu očesu ni izmaknila nobena slaba stran kmetskega mišljenja, čustvovanja, delovanja. Odločno in brez ovinkov je nastopil v takih slučajih kot glasnik olikancev, naglašujoč, da znanje in olika ne uničuje in ne ovira kmetu sposobnosti in poštenosti, ampak je neizogibno potrebna za borbo proti zaostalosti in pretečemu propadanju. Zato je povedal kmetom v obraz: »Lotite se obdelovanja svojih možgan!« (»Moja hoja...« 151) potem bo tudi poljedelstvo napredovalo in: »Otresite se predsodka, da človek, ki je učenejši od vas, ne more umeti kmetijstva.« (Istotam 152).

Tako je učil in se učil, izhajajoč iz kmetstva in zahajajoč vanje, z iskreno sigurnostjo izkušenca, z idealizmom moške dobe, ki je »sličen pravemu morju, katero nosi brodove, z jeklom okovane«, a ne z meglenim mladeniškim idealizmom, ki vodi le v morje meglá. (»Moja hoja...«, 90). Učil pa ni nikoli v odvratni, odurni obliki: »Največja olika, najmilejši sodnik«, tako ga označuje mons. T. Zupan na navedenem mestu (str. 229).

*

Pisateljske zmožnosti so se v Mencingerju razvile za njegovih visokošolskih študij na Dunaju, kjer je živel v prijateljskem stiku z navdušenimi literarnimi preokretniki, po študijah za dve leti starejšimi »Vajejci« (sotrudniki dijaškega lista »Vaje« ljubljanskih osmošolcev 1854/55), Fr. Erjavcem, Simonom Jenkom, Valentinom Mandelcem in Ivanom Tušekom. Vsi so stanovali v eni hiši, so imeli redne sestanke in so pisali za Janežičev »Slovenski Glasnik«; spoznal je tedaj tudi dr. Toman, Stritarja. Nepozabni so ostali Mencingerju ti isti lepi časi; ganljivo se jih spominja še v poznih letih. (»Moja hoja...« 102—104, Stritarja tu ne omenja). Po vrsti so tedaj, v šestdesetih letih 19. stol., izhajali njegovi pripovedni spisi v »Glasniku«; prva je izšla povest »Jerica«, l. 1859.

Odslej je bil slovstveno delaven, dokler mu v visoki starosti niso opešale oči. Ni bil mnogopisec; pisal je, kadar je hotel — in imel — kaj tehtnega in v kritičnih časih potrebnega povedati. Kot govornik ni nastopal, s politiko se neposredno ni pečal (prim. Jos. Vošnjak, »Spomini« II. 258): svoje misli in načrte je polagal v spise, zabavne in podobne. Nastopal je odločno po svojem prepričanju, naj je bilo moderno in vodilnim možem vseč ali ne. Spisi so izhajali s pravim pisateljevim imenom ali pa s psevdonimi, ki jih je bilo po posebnosti spisov ali iz zunanjih znakov lahko spoznati: Sivor, Sulfurij Udrihovič; posebno popularen je postal s svojim sicer pravim imenom, pa s šaljivo premetanimi zlogi in glasovi: Nejaz Nemcigren. — Iz bistva njegovega pisateljevanja kot priličar se razlaga, da ni izdajal samostojnih knjig; ostal je zvest sotrudnik »Glasnika«, pisal je tudi v »Novice« in za Mohorjevo družbo; naposled se je oklenil »Ljubljanskega Zvona« in »Slovenske Matice«, ki ji je tudi prepustil lastninske pravice vseh svojih spisov.

Slovstveno delovati je začel zgodaj, kot dvajsetletni mladenič, s povestmi, v pozni starosti se je vglobil v ruske pisatelje in jih je prevajal (Veselova »Ruska antologija«). Glavna njegova pisateljska doba pa obsega okroglo štirideset let, 1859 do 1897. V tej dobi je izšlo 15 večjih spisov, med njimi 8 povesti: »Zgubljeni, pa spet najdeni sin«; »Jerica«; »Zlato pa sir«; »Vetrogončič«; »Človek toliko velja, kar plača«; »Bore mladost«; »Skušnjave in izkušnje«; »Mešana gospoda« ter 1 satiričen pripovedni spis: »Cmokavzar in Ušperna«; 4 večji članki in razprave: »Potovanje in premišljevanje nekega bankovca«, »Kmet in narodnost«, »Ajdovski gradec« in satirični članek »Vodnikov Vršac, potlej pa še nekaj«; naposled obširna povestno-konstruktivna spisa s psevdonimom Nejaz Nemcigren: »Abadon, bajka za starce«, in »Moja hoja na Triglav, spomini«.

Izmed povesti jih je izšla večina (6) v »Glasniku«; l. 1859: »Jerica«; 1860: »Zlato pa sir«, »Vetrogončič«; 1861: »Človek toliko velja . . .«; 1862:

»Bore mladost«; 1865: »Skušnjave in izkušnje«. — Ena (»Zgubljeni . . . sin«) je v I. zvezku, 1860 leta, »Slovenskih Večernic«. Te povesti označujejo mladeniško dobo našega pisatelja. Po preteku več ko deset let je stopil v svojo moško dobo; zdaj je izšla (v »Ljublj. Zvonu« 1881) njegova zadnja prava povest: »Mešana gospoda«, in 2 leti nato (1883) istotam satira »Cmokavzar in Ušperna«. Pravih, objektivnih povesti dr. Mencinger odslej ni več pisal; nastopila je tretja doba njegovega pisateljevanja: konstruktivna beletristika. Po preteku desetih let, leta 1893., je izšel »Abaddon«, v Ljublj. »Zvonu« 1893, in štiri leta pozneje (1897) v »Knezovi knjižnici« Matice Slovenske »Moja hoja na Triglav«. S tema spisoma je v umetniški obliki odločno posegel v rešitev najaktualnejših vprašanj, ki zadevajo človeško mišljenje in življenje, estetičnih, socialnih, vzgojnih, verskih, političnih, ugotavljajoč jim načela. — Razpravljal pa je o načelnih vprašanjih tudi naravnost s poučnimi članki: l. 1860. v »Glasniku«: »Potovanje . . . nekega bankovca; l. 1866. v »Novicah«: »Kmet in narodnost; l. 1885. v »Ljublj. Zvonu« »Vodnikov Vršac«; čisto neosebna mu je edino razprava »Ajdovski gradec«, l. 1883. v Ljublj. Zvonu.

Kakor je dr. Mencinger vse svoje življenje ostal pristen Bohinjec, tako se je tudi v svojih spisih povračal v Bohinj: postavil je dejanje navadno tja; ako ne, ga je imel vsaj v mislih.

Naravnost v Bohinju imajo pozorišče:

1. »Zgubljeni, pa spet najdeni sin«: bohinjskega dečka zanese na čolnu Sava v daljno mesto; kot kanonik vidi zopet svojo rojstno hišo v Bohinju.

2. »Zlato pa sir«: na smešno-resen način se ozdravi praznoverja bohinjski pastir Čuk, ki hoče s pomočjo stare knjige, grške izdaje Homerja, dvigniti podzemskie zaklade; v dejanje je zapletena romantična zgodba lepe rezijanske deklice, ki služi v Bohinju za planšarico.

3. »Bore mladost«: v osrčju Bohinja, ob Bohinjskem jezeru in v Stari Fužini, se vrši ta žalostna

zgodba nesrečnega zakona in brezsmotrene vzgoje v visokih krogih, ki so se odtujili domači grudi.

4. »Skušnjave in izkušnje«: na Bledu in v Bohinju, celo vrh Triglava se vrši poglavitni del te povesti z vzgojno tendenco; v čistem ozračju bohinjskih planin se ozdravi neplodna sanjavost zaljubljenega Vekoslava, v njih višavah se rodi visoki polet prave navdušenosti za domovino.

5. »Moja hoja na Triglav« je seveda povsem bohinjska, a tudi »Abaddon« je v višku svojega razvoja postavljen v Bohinj.

Svoje polemično-kritične nazore o načinu in bistvu pesniške presoje in razlage prikazuje Mencinger baš ob Vodnikovem »Vršacu«, torej ob pesniku, ki ga je navdušil Bohinj, in ob pesmi o bohinjskem vrhu Vršacu. — Članek »Ajdovski gradec« je v tej zvezi treba le omeniti.

Ostalih 7 spisov je prepletenih z bohinjskimi reminiscencami, ne da bi v njih našli bohinjskih imen. V »Jerici« so kmetje (»zabiti hribovci«), pastirji, dekleta (Jerica sama tudi), šege, pa tudi hiše in pokrajina (ravnina in gorski pašniki!) prav bohinjskega značaja, tujca zdravnik in učitelj se tu ne moreta uveljaviti. — Isto velja o povesti »Človek toliko velja, kar plača«, kjer se rešuje problem kmečkega sklepanja zakonov. — Povesti »Vetrogončič« in »Mešana gospoda« rišeta »boljše« sloje, ki so jedva slekli kmečko kamižolo, a so kljub zunanjemu dostojanstvu ostali v jedru kmetje. — Kmetavzarska grobost »Cmokavzarja in Ušperne« je posneta po bohinjskem kmetu; izkušnje z njim so nudile dr. Mencingerju snov za članek »Kmet in narodnost«. — Najmanj bohinjski, pa tudi najšibkejši je spis »Potovanje . . . nekega bankovca«.

Rad se peča Mencinger s pesniki, ki so svojo snov zajemali iz Bohinja. Za svoj polemično-estetski spis si je izbral, kakor smo omenili, Vodnikovega »Vršaca« in svoje navdušenje za »Krst pri Savici« je položil že l. 1860 v »Vetrogončiča«, v dobi torej, ko Prešeren še nikakor ni bil postavljen na zasluže-

no višino. Sicer pa se je Mencinger, po svoji navadi, šalil («Moja hoja na Triglav» 5), da se bog pesnikov, Apolon z devetimi Muzami, ni naselil v Bohinju; češ, tudi Valentin Vodnik je Apolonu napival le z mrzlo vodo Savice, namesto z ognjevitim vipavcem iz Zoisove kleti; zato so Vodnikove pesmi — »tako vode-ne«. S humorjem se dotika Mencinger važnega vprašanja, ali je Peričnik lepši kakor Savica in bi torej Prešeren moral pravzaprav spesniti — »Krst v Peričniku«; z nedolžno zlobo pa Mencinger pristavlja, da bi bil visokobesedni Koseski, če bi bil Mencingerjev bohinjski rojak, izvestno zložil spev »Krst na Triglavu«. (Moja hoja . . . » 10—11).

*

Naprosto zabavni niso niti pripovedni Mencingerjevi spisi; pisatelj nič ne prikriva, da hoče bralcev, ki mislijo in ne berejo edinole za kratek čas. Ni pisal za množico, ki bere zato, da bere; površnih bralcev ne vabi in mladi neizkušenci bodo šli mimo njega, dokler iščejo v njem le snovnosti. V širše sloje Mencinger doslej ni prodril, tudi ni nikdar nameraval biti mnogopisec: »Tudi pri knjigah velja, kar opazamo pri žigicah: čim slabše so, tem več jih porabimo in tem več jih razpeča trgovec.« («Moja hoja» . . . 8) Prišel je med ljudstvo tem težje, ker so vsi njegovi manjši spisi skriti v časopisih; njih »Matičina« izdaja v prvih dveh zvezkih pa je prišla tudi skorajle Matičarjem v roke. Izrazit pripovednik sicer Mencinger ni; njegova tehnika je naivna, modernikom se zdi silno zastarela: treba je kajpada i uvaževati, iz katere dobe so njegove povesti; iz dialoga prehaaja, kadar se mu zazdi, v preudarjanje, modrovanje; v načinu, spretnosti, duhovitosti in vsebini tega modrovanja je nedosežen: tu vidimo in zares občudujemo pravega Mencingerja. Njegovo modrovanje je obenem mikavno, zabavno, večkrat šaljivo, humoristično, če treba tudi zbadljivo. Dobro pa se je modri Mencinger zavedal, da more šala bolj zaboleti in razžaliti nego kreg in karanje. Izkuščnost mu je narekovala besede: »Čim ožje je človeku

dušno obzorje, tem širja mu je osebna razdražljivost.« (»Moja hoja . . .« 63). Zato svari zlasti tiste, ki imajo opraviti s kmetom in ga skušajo zasmehovati: »Previdno ravnaj, ako že moraš burke uganjati! Ljudje, ki so prisiljeni dan na dan delati kakor črna živina, tudi zdivjajo liki živina, če se ponorčuješ z njimi.« (Istotam.) Pri vsem tem pa si Mencinger ne da »kratiti pravice osvetljevati tudi temno in smešno plat človeškega življenja« (Istotam, str. 64) in je brezobzirno, dá, brutalno postavil na cesto tiste, ki so po njegovem mnenju takisto brezobzirno in brutalno grešili, škodovali; pri takih prilikah kar ni prepoznati milega, domačega Mencingerja z navadnim lahnim smehom na ustih in v očeh: z mečem in s strupom ugonablja kvarljivce; tako je nastopil s Cmokavzarjem proti Antonu Kodru, je z »Vršacem« branil Gregorčiča in je na prèmnogih mestih vseh svojih spisov, osobito v »Abadonu« in »Moji hoji . . .«, razkril z žarko lučjo slabosti človeštva, države, naroda, nas posameznikov.

Ne piše torej, da bi le zabaval; ako pravi (»Moja hoja . . .« 6): »Imamo pa dvojno vrsto bralcev: eni bero iz potrebe, drugi brez potrebe«, je svoje pisateljevanje umeril le za tiste, ki bero iz potrebe. V svojih spisih je resen, prepričan učitelj; temeljem študija preteklosti, po nepristranski presoji sedanjosti in z uglobitvijo v človekov značaj, daje nauke za bodočnost, ki jo zazira s čudovito preroškim opazovanjem. Iz zanesljivih predpogojev izvaja z globokim umom trdne sklepe, pravi bohinjski kremenjak; zato je dosleden v vseh svojih nazorih in naukih.

Sledi pa človeku vseh stanov in v vseh položajih od zibeli do groba, človeštvu in državam ter narodom od postanka do umišljenega konca, sledi z železno logiko v razmahu drzne fantazije, vsako misel in besedo pa ogreva s toplim čustvom in plemenito ognjevitostjo. Dr. Mencinger je slovenski pisatelj najširšega obzorja in najčistejšega čustvovanja. Pri vsaki besedi pa mu plamti gorka, v ognju izkušeni kaljena ljubezen do vrlega, ubogega našega naroda.

Snov njegovih spisov je ogromna, ker vesoljna; njena vsebina pa je predmetno tako istinita, da velja še danes, kakor pred 30 in dvakrat 30 leti, in da zadobi s tem veljavnost uresničenih prerokb. Cele strani bi morali izpisati, ko bi hoteli zbrati te prerokbe. Njegov bistri pogled je obsezel vse sloje, stanove, interesne skupine. V središču njegovega zanimanja, upa in bojazni stoji kmet; v posvetnih spisih govori najrajši o kmetu; z ljubečo skrbljivostjo pazi na kmetskega otročiča, odkar se porodi, mu sledi korakoma, kakor raste in se razvija, do zadnje ure, ga bodri, uči, krega, tudi zmerja, pobija njega krive nazore (trmo, starokopitnost, ošabnost, praznovernost, pijančevanje: »Nikari žganja na mizo. Za Boga ne!«), ga spodbuja, tolaži. Prepričan je, da je baš kmet opora naše narodnosti; zato je že l. 1866 spisal svojo razpravo »Kmet in narodnost«, kjer pravi: »Skrbimo, da se nam narod ohrani v sedanji celoti in da bo njegova dobra večina, da bodo kmetje poštene v mislih in dejanju, trdni v značaju in premoženju, da bodo v narodnem izobraževanju napredovali — potlej pride politična enakopravnost in čast sama ob sebi.«

Povedali smo že, kako visoko ceni dr. Mencinger pomen vere za kmeta; prav tako odločno pa obsoja zlorabo vere v politične svrhe, češ, veri to ne škoduje — kajti vera je večna! — škoduje pa vernikom. V istem smislu tudi visoko ceni in priznava vpliv duhovnikov na kmeta in njih velike zasluge za narod sploh; izmed gospode kmet le duhovniku prav zaupa, češ, duhovnik živi in trpi med in z njim. Zato naj duhovnik daje kmetu nasvetov i v posvetnih rečeh, a ne sme tega storiti v cerkvi. Zaklical pa je Mencinger že l. 1865. (»Skušnjave . . .« 105): »Gorje, če se duhovstvo vda protinarodni politiki!« a za pravega duhovnika veljaj geslo (istotam, str. 111), da ljubi »Boga čez vse in narod kakor sam sebe.«

Vzgoji, šoli, učiteljem posvečuje dr. Mencinger, ki je v skrbah za bodočnost naroda, veliko paznosti. V »Jerici« nastopa učitelj, v »Vetrogončiču« se govori o narodni, posebno slovstveni vzgoji, v »Skuš-

njavah...« o umetniški vzgoji, v »Mešani gospodi« srečamo originalnega srednješolskega profesorja, »Bore mladost« kaže, kam privede neredna vzgoja, v zadnjih svojih dveh velikih spisih pa čitamo pravcate študije poleg drastičnih pripovednih prizorov o vzgoji. Tudi pri tem predmetu se Mencinger najbolj vnema za vzgojo in za študije otroka s kmetov. Zlate nauke, često v kratki pregovorni obliki, je tu zapisal Mencinger po svojih izkušnjah. (Prim. »Moja hoja...« str. 140 i. sl.). Odločno poudarja potrebnost pokorščine, a energično odklanja vzgojo k pohlevnosti (tega izraza sploh ne trpi!), ne zanika učinkov »šibe«, smešno-resno označuje bohinjso vzgojo »v strahu pred Bogom in šibo«, a lapidarno in modro zabičuje: »Žugana šiba več zaleže nego švigana.« Dotika se tudi srednje in visokošolske vzgoje. (»Moja hoja...« 69,73).

O umetnosti, pesništvu, pisateljevanju zastopa svoje zdrave, prav nič tesnosrčne, a še manj prevratnostim naklonjene nazore večkrat mimogrede v svojih pripovednih spisih, najobširneje v »Skušnjavah«, v satirični obliki v »Vršacu« in »Cmokavzarju«, naravnost pa v »Moji hoji...« in v »Abadonu«. Absolutno pravično odmerja vsakemu njegove zasluge po času in razmerah. Omenili smo že, kako je že l. 1860 cenil Prešerna; zdaj še zabeležimo, da je dr. Tomanu, kakor ga je spoštoval, zelo zameril, ker mu je Koseski veljal več nego Levstik. (»Moja hoja...« 103). Nasprotno pa je smatral za svojo dolžnost, da brani može, ki se jim je delala krivica, Simona Gregorčiča proti enostranski Mahničevi kritiki ne samo v »Vršacu«, ampak tudi v »Abadonu« (str. 468). Posebno pa se je zavzel za Bleiweisa (l. 1893.), ko je postajalo v slovenski slovstveni zgodovini omalovaževanje, tudi preziranje »očeta Bleiweisa« obično. Prav namenoma je pisal dr. Mencinger (»Abadon«, 460), omenivši dan 5. mal. srpana 1843, ko je izšla 1. številka Bleiweisovih »Novic«: »Ta dan je za Slovence toli pomemben, da ne vem važnejšega v 19. stoletju. Te »Novice« so potlej stale nad strankami, cepečimi dlako in narod, in so

napredovale oprezno korak za korakom, da jih je narod lahko dohajal, in tiho, da niso nasprotniki pomendrali rahle cvetke. Oče Bleiweis je v preudarni razbornosti deloval na slogu, na zmernost med nasprotujočimi, sredobežnimi težnjami in na premišljen, stalen napredek. Njega jeklenemu značaju, njegga ognjeviti ljubezni, odeti z ledeno skorjo, njegga obče priznanemu ugledu in razboritemu ravnanju je uspelo, da je vzdrževal slogu in vzajemnost ter nad dobo človeškega rodu vodil narod po vsej Sloveniji kakor nihče pred njim in nihče za njim. Ko je prvak zatisnil oči, so naglo vstali epigoni, kakor v pripovedki sinovi Svetopolkovi, ter hiteli drobiti prvakovo dedovino, cepiti se v razne stranke in boriti se za zgolj načela in za prvaštvo. Narod pa je plačeval stroške teh prepirov.« — V tej zvezi omenja še Slomška (str. 462), češ, »zgled vzajemno delujočih prvakov Bleiweisa in Slomška je bil prerano pozabljen.« »Slomšek je nemara največji dobrotnik svojega naroda«, pravi v »Abadonu« (str. 470).

Vesoljna pravičnost je zahtevala, da je pretemne barve v slikah ene struje zastopnik druge struje omilil s svetlejšimi, ki so zaradi osenčja morale biti izbrane v ostrejšem tonu, nego bi bilo za nje — ko bi bile same — umestno. — Dodati še moramo, da je dr. Mencinger povsem odklanjal naturalistično strujo, ki je pri nas zagospodovala izza konca 19. stoletja; to je povedal v zelo drastični obliki v pismu dr. Turnerju, ki smo ga zgoraj navedli.

Teoretična razmotrivanja o lepoti umetniških del so se mu zdela nepotrebno in kvarno napenjanje: »Kdor lepoto znanstveno sestavi ali razreši, ta jo pokoplje, kakor ugasne solnčna luč v mehu.« Ta izrek bi se nam zdel enostranski, ko bi ne vedeli, da je naperjen proti pretiranemu kriticizmu dr. Mahniča in podobnikov.

Temu slično se mu zdi brezploden ves silni napor znanstvenikov-učenjakov v raziskovanju majčkenih, za celoto brezpomembnih drobcev; velikopoteznosti želi in umnega vpoštevanja realnosti, kakor jo vidi pri svojem prijatelju Erjavcu. Malen-

kostno dlakocepskega učenjaka pa nam v svoji fantaziji predstavlja kot — zadnjega Slovenca, jezikoslovca Slavogoja; ta bo v 22. stoletju dovršil obširno slovniško delo, — pisal ga je sto let in pilil sto let — s katerim bo odpravil vršičke nad č, š, ž; zato bo nastala nova abecedna vojska, koje posledica bo prepoved vseh slovenskih knjig. Slavogoj je sicer tudi nasvetoval, naj Slovenci odpravijo piko na i in j; predlog pa iz strankarskih ozirov ni prodril, ker ga je stranka »črnjakov« smatrala kot naperjenega proti katoliški veri, a propagandnega za pravoslavje, češ, latinica ima piko, pravoslavna cirilica je nima. »Vsa zlobnost tega očitka je«, tako se čita v Mencingerjevih fantastičnih izgledih, »razvidna, ker so baš tedaj Rusi popustili cirilico, sprejeli občesvetovno latinico in se malodane vsi pokatoličani, na veliko nevoljo Nemcev, Angležev, Poljakov, Madžarov.« — Ta, zadnji, Slovenec-jezikoslovec bo v 24. stoletju umrl vrh Triglava, njegova slovnica se zakoplje v Bogatinu . . . («Abadon«, 396, 472, 519).

S plamtečo strastjo, ki mu pretresa dušo, obsoja l. 1893 v »Abadonu« y svojih sanjah Mencinger vsevladajoči militarizem v obliki močnih stalnih vojsk, »oboroženega miru«: »Vsi državljani ječe pod neznosnim bremenom stalne vojske . . . Ona ovira mladino v razvoju in starino v pokoju in varčnosti; ona podaja . . . Evropi za to stoletje občega napredka nečastno znamenje osurovelosti in hlapčevstva, kakor bi se bile države ponižale med velike mašine . . . Vsi vidite, da to razmerje med različnimi stanovi, med sosednimi narodi in ta oboroženi mir ne more trajati dalje, sicer se pogubite vsi za . . . dragostjo takšnega miru. To stanje vam je soparna tišina pred nevihto in želite si vihre, grozne vojske z velikim pomorom, samo da se iznebite te tlačeče tišine in tesnobe, pride že za vojsko karsibodi; saj večje zlo ne more nastopiti od sedanjega.« (Str. 333). Mednarodna sodišča, zahteve razorožitve bi naj za- branile vojsko. Zastonj! (Str. 583.) »Državne koristi so vprašanje moči in sile, teh ne reši nobeno razsodišče, ampak samo jeklo in kri na bojišču. Slučaji,

usodni slučaji, katerih nihče ni slutil, so zanetili grozovito vojsko, kakršne do tedaj ni poznala zgodovina; vendar za njo ni nastopila doba, v kateri bi si narodi oddahnili in opomogli. Sklenil se je pač mir, toda sebična korist drugih držav, ki so si ondaj, ko se je sklepal mir, prisvojile besedo, nenasitnost premagalčeva in neusmiljena ponižava premagane države so v mirovne pogoje vsadile kali prihodnjega razpora, in toliko da je bil mir slovesno oznanjen »za večne čase«, že se je hlastno pripravljalo na novo vojsko.«

Pomislimo: te besede so bile zapisane l. 1893. in kaj je nastopilo dvajset let ter kaj nastopa trideset let nato!

Še silnejše dogodke prorokuje (str. 333), če se združi vojaštvo s proletarci proti tistim, ki imajo oblast in bogastvo. »To bode večina nezadovoljnikov, ki bode skušala — siloma ponarediti družabni red. To bi bil res prevrat, kakršnega stara Evropa dosedaj ne pozna.«

Kdo naj zabrani katastrofo? Morda modri državniki? Ne! Genialnih državnikov sploh ni več, ker obča zavist ne pripušča, da bi se kateri dvignil nad povprečnost; dobrodošli so le možje srednje vrste. Načela krščanstva so odpravljena; velja pa zakon: »Rabi svojega bližnjika, kakor bi bil samo za te na svetu.« Ne vlada poštenost in umnost; odločujejo umetno narejene ali slučajne parlamentarne večine; na nje in na tako zvano javno mnenje se morajo državniki ozirati. Novine niso glasnice javnega mnenja, ampak one delajo javno mnenje in so v svojem mnenju odvisne od strank in mogotcev. (»Abadon« str. 582). Državljeni pa vzdihajo pod bremenom. Zemlja je izrabljena, izdelki tvornic se ne prodajajo zaradi uboštva in zaprtih tržišč. Države so prišle pod oblast velikega premičnega kapitala; kapitalisti so spravili vsa važnejša podjetja v svoje roke. Posamezno ljudstvo ni moglo uspevati. Izginila je domovinska ljubezen, ker domovina je kruh jemala, ne da bi ga dajala. (»Abadon« 584). Tako je Evropa drla v propast. S pomočjo Azijatov-Kitajcev se uniči Ru-

sija, od katere bi še bilo pričakovati preporoda; tam se naselijo pridni Kitajci, ki si nato osvojijo vso Evropo. Odstrani se krščanstvo, s pomočjo enotne vzgoje otrok je Evropa v dveh rodih pokitajčena. Ni rodbine, ne zasebne imovine, ne umetnosti, ne zgodovine, ne modroslovja, ne splošne omike; neznana je svoboda in pravica, samo pokorščina je; vsi so enaki, država razpolaga z imetjem in življenjem. Na čelu države je vladar »človek«, ki je ob enem Bog. Državna uprava je dosledni komunizem, vsa uprava se vrši s tehniko in kemijo po iznajdbi nemških učenjakov; za živež dobivajo vsi državljani natančno odmerjeno porcijo kemičnega izdelka, ki se zavžije z enim požirkom. Spomeniki se postavljajo zločincem, v svarilen zgled. (*»Abadon«* 585—592).

In Slovenci?

Končno seveda delijo usodo evropskih narodov, a izginejo že prej s površja svojega ozemlja, po lastni krivdi: uniči jih njih strankarstvo. Leta 1897. je Mencinger v *»Hoji na Triglav«* (str. 8) zapisal o Slovencih trpke besede: »Odkar smo svobodni po ustavi, nas tolikanj prešinja strankarstvo v vseh in vsakih razmerah, da smo po samem strankarstvu manj svobodni nego smo bili pred 30 leti.« A v bajki *»Abadon«* (str. 465—470) nam s kruto realnostjo našteva naše grehe, da nam krvavi srce, ko se zavedamo posledic: V fantastičnih sanjah se iz poznejših vekov ozira nazaj v 20. stol. in vidi, da si Slovenci že tedaj sami kopljejo svoj grob. Narod je tedaj začel pešati. Za vero in narodno zavestjo je ginila morala in svoboda in z obema vred blaginja. Ljudstvo je na videz olikano, prosto, toda v gmotnem oziru zavisno nekaj od »levičarjev«, nekaj od »desničarjev«, največ od tujcev. Strankarstvo odloča povsod; pri obrtniku, pri podjetjih se vpraša najprej po strankarski koristi. Če je Bog dal točo, jo privošči vsaka stranka nasprotni. Tudi slovstvo se deli po strankah, vsaka ima svojo pisavo in svojo slovnico; vsaka piše le za stranko, največ zabavljice; vsaka prikroja po svoje zgodovino, zemljepis, gospodarstvo.

Ogromen napredek v iznajdbah, ogromno bogastvo, razkošje in bliščoba nekaterih stanov se družijo s silno razpaslostjo sebičnosti, krivičnosti, brezverstva, nepravnosti s sporednim uboštvo večine stanov. Narod, pristopen vsem razdornim vplivom je z »denarjem in z alkoholom izgubil spoštovanje samega sebe«; »v boju za verstvo zaostaja skrb za pravico, v boju za narodnost skrb za gnotno blaginjo.«

Mari se naj čudimo, če so Italijani napram takim Slovencem sklenili (»Abadon«, 470), da obnove »na prvotno italijanskih tleh v Istri in do vrha Krasa« latinsko kulturo in italijanski jezik! Za 22. stoletje pa prorokuje Mencinger (»Abadon« 454), da bodo »Italijani prodrli do južne meje bohinjske« . . .

Za 22. stoletje! Mi pa smo šele v začetku 20. stoletja in že tri leta gleda od južne meje bohinjske italijanski stražnik naravnost doli na Mencingerjevo rojstno hišo, v zračni črti jedva eno uro daljave! In zgodilo se je to šest let po Mencingerjevi smrti . . .

Bodo se li tudi ostale sanjske prerokbe Mencingerjeve tako strašno in brzo izpolnile? Da bo v 22. stoletju slovenščina izgnana iz učilišč (»Abadon« 396)? Da bodo v 23. stoletju vzhodni barbari uničili slovenski rod, porabivši njih plodne doline za velika umetna jezera, iz katerih bodo namakali svoja polja v spodnjih krajih, in goneč Slovence, da si sami zaježijo svoje doline, tako da bo izginila Ljubljana, izginil Zagreb in ostal edino — stražnik na ljublianskem gradu? Da bo v 24. stoletju umrl na Triglavu zadnji Slovenec in bo Triglav samo nagrobni spomenik Slovencev? (»Abadon«, 455).

Dr. Mencinger je črnogledo prerokoval, a je v srcu in po prepričanju največji idealist in optimist. Sam bi se bil najbolj ustrašil, ko bi bil doživel tužno uresničbo one ene prerokbe. O splošni usodi našega naroda pa nas tolaži, spodbuja že l. 1866 (»Kmet in narodnost«): »Naj nas ne plaši, da smo majhen narod. Večna je pravica, ki vlada v časov zgodovini z neustavljivo močjo. Prišel bo zraven enakopravnosti tudi čas enakočastja. Narodi bodo enaki v pravicah; vsak pa bo tudi dosegel vredno čast, naj je majhen

ali velik. Vrednost se ne bo merila po številu ali zunanji moči posameznih rojakov, temveč po njihovi dušni čednosti in omiki . . . ter po njega splošnem napredku. Pripravljajmo se za ta čas!« In leta 1893., kot izkušen mož, nas s srčno skrbjo pravega očeta pozivlja («Abadon», 598): »Ti, sinko majhnega, mehkega naroda . . ., ki si videl, kako je umiral poslednji Slovenec, se izvestno bojiš, da se tvoj narod stisne in izpodrine ob splošnem napredovanju večjih narodov, ki mu ne bodo pripuščali posebnega razvoja; bojiš se, da se potopi v drugih narodih, kakor tvoja Sava v tujem Dunavu. Tvoja bojazen ni upravičena ne pred Bogom in ne pred človeško zgodovino. Pred Bogom ne, ker te je ustvaril, ker ti je podaril tvoj lepi jezik in lepo domovino in ti ni odrekel pravic, podeljenih drugim narodom; božjo pravico imaš torej do življenja, kakor krožijo okoli solnca po svojih tirih veliki in mali planetje in drobni planetoidi. Pred človeško zgodovino ne, ker ni preminil še noben versko in npravstveno krepek narod, kakršen je izvestno tvoj, dokler je čuval vernost in npravnost, te svoji najvišji blaginji.«

Sama ob sebi nam torej ne bo podarjena rešitev in srečna bodočnost: zaslužiti in priboriti si jo moramo. Res upa Mencinger, da Slovan stopa na dan («Abadon» 599), a imeti moramo vero v sebe in vsak posebe mora biti jeklen značaj, če hočemo biti skupno nepremagljivi, ter delati moramo. Dolžnost dela, truda velja posebno za nas Slovence, češ, »mlad narod smo še in potrebujemo stroge vzgoje« (str. 660). »V potu svojega obraza bodeš užival svoj kruh« bodi nam blagoslov (str. 337).

Zaupno zre Mencinger v bodočnost (str. 601): »Kažejo se znamenja, da duh bratoljubja in pravice, prešinjen po krščanskih vzorih, zopet veje nad evropskimi državami in da pojemajo časi, ko so se delili narodi in delile dežele po volji zmagovalčevi, ko je preminila marsikatera manjša država, ki je bila večji na poti«, in so bili v isti državi manjši narodi, če so zahtevali pravic, napoti večjim. — Res! Toda ta zaupnost

dobi svojo utemeljitev le, ko in če ji je izpolnjen predpogoj («Abadon», 730): izruvat moraš iz srca zlega duha in ojačiti oslabele voljo.« Navzeti se moraš notranjega krščanstva, po katerem sedaj koprni vse človeštvo, krščanstva, ki se ne kaže samo na licu, ampak se javlja v delih pravice in ljubezni... Nad nami biva neka višja, človeku nedoumna sila. Ti moraš priznati osebnega Boga . . . Veri moraš ukloniti ošabno svojo modrost in učenost, upogniti se moraš zakonom, ki ti zapovedujejo samozatajbo in ponižnost, in smatrati moraš za neznotno resnico, česar ne moreš doumeti s pomočki človeškega modroslovja. Stori to, in nova modrost, novi nazori ti razsvetle um, resnično bodeš blažen in užival boš duševni mir.«

Evropa se povrača k tem načelom. To bo njena in naša rešitev. Simbol vzvišenega stremljenja mu je Triglav!

*

Tako nas uči pisatelj Nejaz Nemcigren, prerok slovenstva in bohinjski modrijan dr. Janez Mencinger.

V Mariboru, 1. decembra 1922.

Dr. Jos. Tominšek.

Zgubljeni, pa spet najdeni sin.

(Domača povest iz starih časov.)

Ako prehodiš dolge Štenge in se pred teboj razširi prijazna spodnja Bohinjska dolina, zagledaš pred seboj Nomenj, prvo bohinjsko vas. Čedna vas je pri cesti; hiše so belo zidane, prebivalci premožni, ker jih redi polje, živina in drvarstvo.

V starih časih je bilo drugače. Ker fužine niso delale, ni bilo rudarstva in drvarstva. Polje je bilo prevlažno, vreme mrzlo in deževno in dalje je ležal sneg na ravninah, ker je bilo gozda neizmerno veliko. Tudi z živinorejo je bila slaba reč; kajti ni še bilo kupčije z maslom, a na paši so volkovi in risi napadali živino in pastirje. Ker doma ni bilo zaslužka, so možje hodili po širokem svetu s trebuhom za kruhom; med letom so le toliko ostajali doma, da so porali. Žene pa so bile vse leto doma, so opravljale živino in polje ter predle in tkale. A o svetem Martinu se je vračala vsa družina k domači koči, z nekoliko denarci in z mnogimi novicami.

V tistih starih časih, davno pred Francozom, je stala na ševi nad Nomenjem lesena uborna kočica; »Pri Ševlju« se je reklo. Ta koča je imela tri prebivalce. Oče Švelj je bil lovec; ubijal je divje koze, srne, medvede in volkove. Takrat je bilo dovolj divjačine celo blizu vasi; graščine se niso poganjale za lovske pravice v Bohinju, kmet tudi nikomur ni brnil loviti; saj mu je bil lovec velik dobrotnik, ki pokončuje sovražnike živine in polja. Ker pa je lovski po-

sel nevaren, posebno pri medvedih in volkovih, ni bilo veliko lovcev, a med njimi je oče Ševelj bil morebiti prvi. Vsak teden je prinesel z gore srnjaka ali divjega kozla, in vsak pondeljek iz Kranja polovnik žita za gamsovo ali medvedjo kožo, in tudi kako igračo mlademu sinčku. Imeli so pri Ševlju tudi nekaj koz za mleko in maslo. Tako so Ševljevi pošteno živeli, brez velikega truda in skrbi, akoprav niso imeli njiv in travnikov. Bili pa so tudi dobri ljudje in marsikateri popotnik je dobil pri njih košček mesa in kruha, kakor tudi gorko prenočišče v hiši pri peči.

Marsikateri zimski večer so dosedeli pri levi. Oče je razkladal lovska dela in nevarnosti, popotnik je strmé poslušal; deček, ki je igral s treskami, je nehal igrače prekladati; mlada žena pa je urno vrtela nit in kolovrat, ker se je veselila, da ima tako jakega moža, in je pokladala treske na ogenj.

To so bili veseli večeri! Pa večkrat je žena slo-nela z detetom na levi, moža že drugi večer pričakujé, ko je zunaj v gosti temi burja tulila ob slemenu in sipala sneg in sodrgo v okna.

Tako vreme je bilo sredi posta, ko povedo ženi žalostno novico, da so našli moža ubitega v globokem prepadu. Mrliča prinesó domov, ni pa se zvedelo, ali se mu je spodrsnilo v globočino, ali ga je medved prevrnil, ali se je vanj zagнал zalézen divji kozel in ga puhnil črez pečevje. Mrtev je bil in zapustil je vdovi in sinčku malo denarjev in prazno uborno kočó. Puška na kresalo, ki je do zdaj vse redila, je obvisela in zarjavela na steni; a tisti, ki jo je imel v roke vzeti, je stopil zdaj komaj v peto leto.

Naglo je v hišo prišlo siromaštvo. Žena, sicer mlada in trdna, ni imela s čim sinú preživiti. Na mezdo v delo hoditi, je takrat še malo izdalo, ko so kmetje vse obdelovali s svojimi ljudmi; saj polja in živine niso imeli veliko. Mezda je bila tudi majhna, ker je bilo vse poceni. Celo preje in tkanja nišo ljudje veliko dajali drugam; v dolgih zimah so domače ženske vse popredle in popledle, možje pa so tkali, mežlan in raševino ravnali. Vendar je vdova včasih vsaj nekoliko dela dobila pri premožnejših hišah. Tudi so

ji sosedje dajali žita, prediva in volne — v Boga imé. Saj so takrat še radi v Boga imé dajali, ker je bilo manj revežev kakor dandanašnji, ko imamo toliko denarja. Vdova ni ravno lakote umirala; pa skrb za dete in žalost po zgubljenem možu ji po toliki izpremembí goljufive sreče nista dali pokoja, da bi z voljo trpela nenavadno revščino.

Pride črez nekaj tednov k naši vdovi znana beračica iz Tolmina. Prenočila je tukaj, veliko je pripovedovala o nadlogah in težavah svojega življenja, in ugibali sta z vdovo, kako bi se človeku mogle olajšati skrbi. Najgotovejši so se jima zdeli zakladi; pa kdo ve zanje?

Spomni se beračica, da je slišala — kakor so pravili stari ljudje — da je skozi Bohinj bežal iz Laškega prežnan kraljič; ker so mu preganjalci bili za petami, ni mogel s seboj odnesti vsega premoženja in je vzdal velik del zlatnine v kapelici na Premu. Preganjalci pa so ga kmalu potem zatekli in ubili. — Beračica sicer ni vedela, kje je na Premu, vendar ime si je bila zapomnila.

Drugi dan je šla beračica svojo pot, v vdovinem srcu pa je pustila globok spomin na povest. Le eno misel je imela vdova: zaklad mora njen biti, naj velja, kar hoče! Pridjala je sicer beračica svoji povesti, da govori prerokovanje, češ, izkopavca onega zaklada bo kmalu zadela velika nesreča; kajti tisti denarji so prokleti zavoljo krivic in odrtiye kraljičeve. Toda vdova si misli: »Prerokovanje nemara laže; ako pa je resnično, ali me more zadeti nesreča, ki bi bila hujša nego smrt moža in rednika? Saj mi vendar noče še sinú vzeti? Ako ga pa vzame, vzel ga bo k sebi!«

Samo priložnosti je vdova še čakala. Kapelica je namreč pri cesti; podnevi hodijo vedno ljudje mimo, ki bi jo utegnili videti, ponoči pa se je bala strahov in zverine.

Prišel je praznik svetega Rešnjega Telesa. Gorko pomladansko solnce kakor tudi mogočno streljanje pri stari fari na Ravnjah je vabilo ljudi k slovesnemu opraviilu. Izpraznila se je Nomenjska vas, le starčki in otroci so domá ostali.

Med zadnjimi zaklene tudi naša vdova svojo kočo in se spusti med pobožnimi proti cerkvi. Ta dan se je namenila, da izvrši svoj sklep; sv. opravilo trpi dolgo in ni misliti, da bi kdo na tako svet dan imel drugo pot kakor v cerkev. Zalezovalca se ji tedaj ni bilo bati. Mogla je pač pomisliti, da je pregrešno njeno početje, da oskrunjuje praznik Gospodov, in obhajala jo je groza, ko se je spominjala prerokbe, pa — saj je znano, kako težko človek opusti, kar si je v sli in strasti namenil . . . Koliko ljudi je že mislilo: »Bog in kazen je še daleč!« — A koliko se jih goljufá!

Vdova pride na Prem. Sinka je za roko s seboj pripeljala, da se mu samemu doma kaj žalega ne primeri; hišo je zaprla, ogenj dobro zagrebla. Vse je v varnosti. Rovnica, ki jo je na delopust sem prinesla, še tiči v grmu; nikogar vaščanov ni več mimo. Zazvonilo in ustrelilo je že na Ravnjah. Vse je ugodno, vse je pripravljeno.

Mati vstane, sinu zažuga, naj se ne gane izpod grma, dokler je nazaj ne bo, vzame rovnico in gre v kapelico.

Premsko znamenje stoji ob cesti na strmem ovinku pri Lepencah, drugi bohinjski vasi. Globoko pod strmo goró Sava buta ob skalovje in dela zelenir na široko in dolgo. Ker je voda bolj lena, je ponavadi brv črez njo postavljena; kadar pa ob povodnjih priteka, izvlečejo brv in se v čolnu prevažajo. Takrat ravno ni bilo brvi; sneg se je na planinah topil in Sava je bila velika.

Ko mati odide, se sinu kmalu ni več zdelo priložno, da bi tičal pod grmom; skoči tedaj na kraj, kjer se mu je odprl velik razgled na vse kraje. Savski vrtinci, bele pene nad mirnim zelenim breznom in dolgi čoln ob kraju obudi detetovo radovednost in zmuzne se mladi Ševelj mimo skalovja in grmovja po drči doli na Savski brod. Vsede se pobič v ladjo, gleda postrvi, ki pod njim švigajo, meče za njimi kamenje in tudi kruhove drobtine. Ko se tega naveliča, začne čoln zibati; to mu daje pravo veselje. Kar se čoln izmuzne in kmalu sta deček in ladja sredi reke. —

Vdova je med tem, izrušivši kamnati tlak v kapelici, kopala in grebla po sipi in prsti, iskaje zlatega boga. Ni se trudila pol ure, ko rovnica zabrenči ob trdem predmetu. Bila je železna skrinjica! Vdova jo komaj od tal vzdigne; ko pokrov odbije, zagleda v skrinjici samo suho zlato!

Zdaj pa popusti kapelo in kopuljo ter teče k grmu, kjer je sina pustila: ni ga več in polovica veselja je preč . . . Kliče ga na vse grlo, a sin se ne oglasi.

Mati gleda doli na Savo in gori v breg, pa sinú ni več videti. Saj se že davno skozi štenge pelje!

Ne misli vdova, da bi otrok bil tako srčen, da bi se podal na neznano vodo. »Nemara,« sama pri sebi pravi, »me ni hotel čakati in je domov tekel.« Žena vzame tedaj polovico zlata v predprt, polovico s skrinjico zakrije v gost grm in hiti proti domu v veselju in skrbéh. Domov prišedši, najde vse zaklenjeno, sinú pa tudi tukaj ne more od nikoder priklicati.

»Morebiti je šel s pastirjem za kozami, opoldne bo prišel domov zdrav in vesel,« se žena zopet tolaži in gre nazaj po ostanek zlatnine. Kmalu je vse bogastvo domá. Ni poznala vdova takih denarjev, niti seštetí jih ni mogla, ker ji ni bilo mogoče tolikega števila v glavi obdržati. Prijetno je bilo gledati tak kup kovanega zlata; toda vdove se je že jela poprijemati tesna misel, da je bogastvo morebiti kupila — za edinega sina!

Prišli so vaščani od obhoda: nihče ni vedel kaj o sinu povedati. Prišle so kozé s paše; fantička ni bilo s pastirjem. Treba je bilo, da grejo sosedje otroka iskat. Dva sta šla v goro. Vdova sama je z detetovim botrom iskala ob Savi od Prema celo do Obernj. Vso noč sta žgala jeriče in klicala sinú: zastonj sta se trudila. Niti čolna nista nikjer zapazila, da bi bil obtičal; kajti voda je bila velika in je na večer še pritekla, ker je bil topel dan. Domov prišedši, je vdova izvedela, da tudi iskavca po gori nista nič opravila.

Malo upanja ji je ostalo, da sin še živi. Da se bo kdaj vrnil, se skoraj ni mogla nadejati; saj je bil sin še precej neumen in ni drugega vedel nego to, da je

»Ševljev Tone iz Nomenja«. Da je Bohinjec, mu ni še bil nihče povedal.

Vdova zdaj prodá koze, zapusti leseno kočo in se poda v zidano hišo na Bistrico k sorodnikom. Tam je tiho živela, molila in v Boga imé dajala. Ni ji bilo treba delati in jedla je beli kruh, toda med solzami. Kmalu se je raznesel sum o zakladu; vendar ljudem ni bilo mar vdovi krasti, ker se jim je vendarle smilila, a novi domačini so jo varovali in ji stregli, nadja je se bogate zapuščine.

* * *

Preteklo je pet in dvajset let.

Vdova je že precej oslabela, akoravno ni nosila žuljev na rokah in težkih bremen na plečih. Ni bila stara, pa se je pripravljala na smrt, ker ji je utonilo vse veselje do življenja. Nekdaj so bili časi, ko je naročala vsakemu, ki je šel iz Bohinja, naj povprašuje po sinu; hotela je nekdam vse zlatovje v dno jezera potopiti, ako za to dobi sinú nazaj; polovico blaga bi mu bila dala, kdor bi ji povedal, pod katerim grobom sin počiva: zdaj pa se je že naveličala upanja in tugovanja.

Zopet pride k vdovi beračica, ki je bila pravila o ubežnem kralju in o zakladu na Premu. Bolna je bila veliko let; okrevavši, pa je precej hitela v Bohinj k vdovi, ki jo je s povestjo obogatila. Bogato je bila beračica obdarovana, a v zahvalo je vdovi zopet nekaj svetovala. Ker je vdova grešila, pravi beračica, da je kopala zaklad o prazniku, naj s tem pokoro stori, da iz zaklada sezida cerkev v božjo čast in slavo. Če je sin še pri življenju, bo morebiti prišel nazaj; ako ne, bo vendar cerkev zidana, njeni in njegovi duši v prid.

Vdova stori, kar je svetovala beračica.

Začeli so apnenice kuhati in bruna goniti; prišli so Lahi in v dveh letih so postavili cerkev in zvonik nad sedanjo Bistrico na mestu, kjer se zdaj pravi: »Na Pozabljenem«.

Da bi oltarje naredil, prosijo možje imenitnega umetnika iz Ogleja, ki je nedavno prišel v Kranj, sta-

ro cerkev zaljšat. Ker se je obljubilo dobro plačilo in dokaj dela, dá slikar besedo in čez malo dni prijezdi skozi Štenge. Gredočemu skozi Nomenj pokažejo spremljevalci podrto kočo, v kateri je vdova svoje dni prebivala. Umetnik, kakor osupel, ogleduje kočo, dolgo vas pod hribom, strmo goro z redkimi macesni, potok s trojnim slapom, in mane se ob čelo, kakor bi hotel zopet obuditi daven spomin. Strmó ga gledajo spremljevalci.

»V Ogleju,« spregovori slikar čez nekaj časa, »sem videl več takih podob; ako se prav spominjam, je neki Anton Ševljev ravno ta kraj naslikal in govoril, da je tukaj njegova domovina.« »Oh, če je tako, je on ravno tiste vdove sin, in hiši se pravi »Pri Ševlju««, odgovorijo bohinjski možje, polni veselja.

Slikar nato pove, da je Anton Ševljev kot majhno dete prišel v Trst z bogatim gospodom; da ga je gospod tam redil in dajal v šole; potem je Anton učil gospodove sinove, dokler ni Trsta zapustil in se podal v oglejsko semenišče. »Večkrat,« je dejal umetnik, »mi je pravil, kako ga je ladja nesla med visokimi gorami mimo neznanih vasi naprej; kako ga je noč objela lačnega in obdivjanega; šele proti jutru je mogel zadremati. Ko se zbudi, je tičal v plitvi vodi na neznanemrodu. Kolikor časa je mogel, je šel potem pri vodi nazaj, pa zašel je v veliko mesto, kjer nihče ni vedel, kje je »Pri Ševlju na Nomenju«. Ko je ves zbežan hodil po ulicah, jokaje in vpraševaje, ga je našel tisti tržaški gospod; kupil mu je jedi in pijače in ga je s seboj odpeljal v Trst.

»Anton se je dobro učil. V semenišču se je z drugimi vred z najboljšim uspehom pečal tudi s slikarstvom. Pravil mi je, da je že kot dete v domači koči rezljal lesene igrače in jih lisal z barvami, ki jih je kuhal iz ilovice in raznih zelišč. Narisal je v semenišču tudi domačo kočo, kakor mu je bila še v spominu. Zdaj je pobožen in učen mož in je najmlajši korar Oglejske cerkve.«

Vdova je komaj verjela novici, ki so jo prinesli možje. Hitela je k slikarju, da se je iz njegovih ust prepričala o resnici.

Pismo se je spisalo in nesli so ga možje črez gore v Oglej. Ko je mladi korar zopet zaslišal skoraj pozabljeno bohinjsko govorico, ko je izvedel, da mu mati še živi in kako, se je precej napotil gledat starih krajev in objemat staro mater. Ko je prišel, sta se z materjo komaj spoznala in se komaj zavedla neizrečenega veselja.

Dodelano cerkev je sin blagoslovil. Prvo mašo, ki jo je slišala vdova v svoji cerkvi, je bral zgubljeni, zopet najdeni sin.

Vzel je potlej korar mater s seboj v Oglej. Od-sihmal ji ni bilo več treba žalovati po zgubljenem sinu. —

S to povestjo me je učila rajnka teta, naj človek ne hrepeni po nezasluženem bogastvu, kakor ona vdova. Bodimo vselej zadovoljni s tem, kar nam je izročil usmiljeni Oče v nebesih.

Mešana gospoda.

Obraz iz vsakdanjega življenja.

I.

Omikani Slovenec ve za vse trge in mesta svoje domovine, naj imajo volilno pravico v vrsti mest ali med kmetskimi občinami. Ni mi tedaj treba opisovati, pod katerim meridijanom leži in kakšen je trg Vinovar, v katerem se mota moja jako resnična povest.

Toliko obširneje moram opisati osebe, ki se bodo zaporedoma predstavile radovednemu bralcu.

Najbolj imenitna oseba je gospod doktor Tilen Vogljanin, novo imenovani beležnik za Vinovar in njegovo okolico. Životopis mu je precej navaden. Tilen Vogljanin je začel dihati in jokati v kmetski hiši. To se je zgodilo še za starih šolskih postav; vendar je po kratkih otročjih igračah prebil sedemnajst let na različnih šolskih klopeh. Potlej je za mnogo dela in malo plače služil šest let po pisarnah in prišel po stezi sužnosti in zatajevanja samega sebe do stopinje svobodnega moštva. Zdaj šteje trideset let; svoj gospod je in samec ali, da bolj jasno govorim, ne-
oženjen. Glede njegove vnanjosti sem iz gotovih poročil naslednje pozvedel: Dokler je drugim služboval, so sodile mlade gospodične, da je prav čeden, prijeten človek, a matere mladih gospodičen se ga takrat niso posebno ozirale. Odkar pa je postal beležnik, nahajajo matere nadepolnih gospodičen na njem celo več lepih lastnosti nego so jih našle gospodične same takrat poprej, ko je bil še mlajši. To je verjetno;

kajti matere mlademu človeku ne gledajo samo v lice, temveč tudi v žep. Starejše so in hočejo tudi bolj previdne biti.

Znanja vreden je tudi doktorja Vogljanina pisar, gospod Koloman Kühlwasser. Mati, ki mu je pred šestdesetimi leti o svetega Kolomana godu dala življenje in priimek, se je pisala za Klobasarico; pa naš Koloman, ki ni od nikogar pričakoval bogate dedščine, dasi je bil rojen v bogatem gradu na Slovenskem, se je od mladih nog pisal Kühlwasser, česar mu ni nihče branil in kar mu je manj koristilo, nego je pričakoval. Prva odgoja mu je bila med hlapci in deklami v gradu Skalomelu; potlej je z leti rastel tudi v službah, od radolasanega podajalca do radolačnega pastirja, od pastirja do gonjača, od gonjača do resnicoljubnega lovca, od lovca do žeje vajenega pisarja in naposled do bolj prevzetnega nego mogočnega grajskega oskrbnika. Ko je vihar 1848. leta razpihal dim in blišč graščinskih gosposk, je naš Koloman odložil svojo službo in ošabnost. Strahovalno palico je zamenjal s popotno palico; pot pa ga je peljala bolj in bolj navzdol in naposled ni drugega ohranil nego spomin na lepe dni in ime Koloman Kühlwasser. Bil je vsestranski kruhoborec, zraven pa vedno zdrav, vaje pokorščine in ponižnosti ter zadovoljen z malim zaslužkom in vsakršno pijačo, katero mu je kdo plačal. Ko je prišel doktor Vogljanin v trg, se mu Kühlwasser predstavi in postane srečen pisar, zopet enkrat v stalni službi — in sicer zato, ker je poznal vse ljudi v Vinovarski okolici. Tak mož pa je v notarski pisarni neobhodno potreben.

Za svojo osebno postrežbo si je gospod Vogljanin privoščil slugo: Tomaža Medveda. Ta je bil gospodu nekaj v rodu in jako reven; dvanajst let je bil vojak v Tirolih in na Laškem in se je tam kot sluga mladega častnika naučil, kako je treba gospodi streči. Žganje je jako ljubil in rad je pripovedoval. Vendar je v njegovih povestih iz vojaškega življenja bilo nad petdeset odstotkov resnice. Samo takrat se je resnice popolnoma ogibal, kadar je pravil, kako je prišel do lesene noge. To je staknil resnično v boju, a ne z Lahi

na strani svojega stotnika, nego v boju z zelenimi cesarskimi stražniki, ko je nosil prepovedanega duhana po prepovedanih stezah. Odkar doktorja služi, se mu dobro godi; on in njegov pisani maček, edino premoženje, katero je iz domače vasi s seboj prinesel, imata dosti jela in počitka.

Predstavil sem ti tri moške osebe; moram se lotiti tudi ženskega spola, ki je, kakor v življenju, tako tudi v vsaki zgodovinski povesti neizogibljiv.

Kakor se neoženjenemu gospodu spodobi in oženjenemu težko ubrani, je zahajal Vogljanin na večer v gostilno s prijatelji praznit litrov četrtinke. Poglavitna gostilna v Vinovaru je bila pri Kruljavi Žabi. Tam je okrogla in premožna vdova, za možitev bolj pripravljena nego pripravna, vladala z debelo roko. Točila je samó vino, in sicer pravo dolenjsko kapljico, ki jo je dobivala iz Zagreba in Varaždina. Bila je sitna, nepostrežna, proti gostom bolj gospa nego krčmarica. Vedno je trdila, da ji ni mar za beračijo, ki jo krčma nese, in da lahko živi brez krčme in nezadovoljnih gostov. Vendar je imela vsak večer obilno pивcev in malo tihih, a nobenega glasnega grajalca.

Nekateri so prihajali iz stare navade, nekateri zato, ker tudi v drugih krčmah niso dobili boljše pijače in postrežbe, in nekateri zato, ker drugam zahajati niso smeli.

Krčmarica Neža od Kruljave Žabe je bila hudobna ženska; a bila je tudi oblastna in govorilo se je, da je njeno oblast marsikdo občutil, kakor mu ni bilo ljubo. Bali so se je posebno uradniki. Kajti pripovedovalo se je, kdor pride pri njej v zamero, pride tudi v nevarnost biti natolcevan pri višjih uradih, da je pokrit »Slovenec« (v njenih očeh najhujša pregreha), da je postopač v službenih urah, igralec itd. Ker so višji uradniki, ki so v Vinovaru urade preiskavali, redno ostajali pri naši krčmarici in ker je ona v glavnem mestu imela visoko postavljene sorodnike, je bil obče ukoreninjen strah pred njenimi ovadbami in lažmi. Ali je bil samo navaden ali upravičen strah, ne bom preiskoval.

Take razmere Vogljaninu nisu dolgo ostale skrite. On, blaga duša in prijatelj veselih tovarišev, je namenil temu neznosnemu položaju storiti kolikor toliko konec. Sam se ni imel nikogar bati; on sam je smel krčmarico smatrati za krčmarico in ne za visoko gospo. Smel je tedaj marsikatero resnico povedati, ki je tudi drugi družbi dajala pogum. Ko pa je krčmarica izvedela, da ta novi beležnik nima druge oblasti nad seboj nego Boga; ko je videla, da sme celo »Slovenec« biti — brez straha pred njo in drugimi strašili Slovencem; in ko je čutila, da novi gospod utegne vse razmere med njo in med gosti prekopicniti: je skušala po vseh lepih in ne očitno grdihi potih odstraniti ga od svoje hiše. A brez vidnega uspeha: Vogljanin je vztrajal v boju, s stanovitnostjo, nenavadno pri Slovencih.

V srcu in žolču naše krčmarice se je tedaj jelo kuhati črno maščevanje. Preden se skuha, si oglejmo še druge osebe.

II.

Človek, navajen velikega mesta, omikane družbe in izbrane zabave, v malem mestu na kmetih marsikaj pogrēša, na kar prej še mislil ni. Da Vogljaninu ni bilo preveč dolg čas po velikem mestu, je najbolj pripomogel gospod Ivan Justin, ki se je malo dni za Vogljaninom vselil v Vinovaru. Gospod Justin je trideset let nebrojni množici nadepolnih mladeničev in paglavcev razlagal aoriste in Homerja, supinum in Ovidija in je bil nekaj let tudi Vogljaninu oster, natančen profesor. Letos so ga deli v zaslužen pokoj s polno penzijo. Pred nekaj meseci mu je tudi umrla njegovega bitja krotkejša polovica; ni ga tedaj nič vezalo na mesto in šolo. Preselil se je v Vinovar, da je bival blizu rojstne vasi in sorodnikov. Tukaj se je hitro udomačil; minila ga je profesorska čemernost in nezmotljivost, postal je vljuden, prijeten tovariš in posebno z Vogljaninom se je kmalu iskreno sprijaznil. Nepopisljivo prijetno je bilo Vogljaninu, da more s svojim nekdanj neizprosljivo ostrim profesorjem o vsaki, še tako kćljivi reči kar po domače besedovati.

Profesor Justin je s seboj pripeljal edino veselje, ki mu ga je bila naklonila njegova rajnka: svojo hčerko Filomeno. Filomena je jako izobrazena, devetnajst let stara, lepa in si je v popolni zavesti svoje lepote, ki jo ima na obrazu. Njeno srce je še prosto, pa toliko je prepričana o stanovitnosti in zmagovitosti svoje mičnosti in miline, da si sme še dokaj izbirati, komu naj poda srce in roko.

Naravno je, da ima Vogljanin, sprijaznivši se s profesorjem Justinom, obilno priložnosti bližati se lepi Filomeni. Mladi beležnik ji je prišel prav po godu, ker je v malem trgu pogrešala mestne zabave in zanimive govorice. Že čez nekaj dni je njuno znanje prestopilo mejo hladnega prijateljstva. Sme se reči, da Filomena ni samo takrat mislila na Vogljanina, kadar je z njim govorila, in da je Vogljanin z njo rajši govoril zastonj, nego z drugo žensko za plačilo po notarskem tarifu.

Filomena je bila edino, razpestovano dete plitvo omikane profesorjeve soproge. Justin je imel lepe nazore o odgoji in te je smel v šoli svobodno uresničevati. Njegovi učenci se niso učili samo jezika, nego tudi duha starih klasikov, blagodušja, npravnosti in značajnosti.

Tako je bilo v šoli. Doma pa, kjer je vladala žena, njegovi nazori o odgoji niso našli prostora. Hčerka je bila vzrejena proti očetovim ugovorom po matere praktičnih vodilih. Mati je pak bolj gledala na lepoto vnanjosti, nego na lepoto duše in srca. Komaj se je pri hčerki jela razcvitati telesna lepota, je mati že izrekla sodbo, da je hčerke odgoja in muka glave z raznimi vednostmi dopolnjena, in da je odzdaj gledati samo na to, da Filomena dobi veliavnega, imovitega ženina. Razcvitala se je tedaj Filomena v zavesti svoje prehvaljene lepote: obdajali so jo častilci in hvalilci in do sitosti so ji bile znane vse nežne govorice, ki se rabijo proti mladim gospodičnam in izvirajo ali v srcu ali — največ — na koncu jezika. Vajena je bila, točno in priliki primerno odgovarjati rahlo ali burno čutečim, skromnim ali naglim častilcem. Jezik, tisti košček ženskega mesa, ki ohrani,

dokler se giblje, svojo mladostno živost in neutrujenost, je bil v Filomeni zgodaj uglajen. Taka deklica in zraven res lepa in v navadnih salonskih umetelnostih izurjena, je morala biti nevarna Vogljaninovemu srčnemu miru. On je dozdej ženske poznal iz romanov in notarskih pisaren. Med žensko iz romana in živo žensko pa je večji razloček nego mej cvetico iz papirja in pravo cvetočo rožo. Ženske, ki hodijo v pisarne, so pa redno polnoletne, tedaj manj nevarne; tudi ne obiskujejo pisaren zaradi srčnih zadev. Pisarniške zadeve in srčne zadeve se sploh nikakor ne ujemajo.

To vidimo ravno pri ženskah: mladoletna dekleta potrebujejo v opravkih posvetnega premoženja varstva svojega očeta ali varuha in ga radovoljno prenašajo; v zadevah svojega srca pa, v zapletkah, ki morebiti odločujejo srečo ali nesrečo vsega življenja, iščejo tega varstva najmanj in vendar brez tega varstva največ prav sodijo in volijo.

Te izkušnje iz življenja ne razodevam, da bi mlade gospodične, to beroč, bile ponosne na instinktivno moč slabega spola; temveč sem hotel samo pomiriti omožene gospe, ki že imajo vsaka svojega. Vsaka je dobila pravega moža in ne bila bi boljšega dobila, ako bi tudi za svet povprašala vse očete in sodnike. — Toda ni pravla brez izjeme: poznam priletnega advokata, ki je dosegel redko zaupanje, da ga je gospodična mladih let resno yprašala za svet, ali se sme — zaljubiti v nekega mladeniča . . .

Da se vrnemo k Vogljaninu in Filomeni: tudi Vogljanin je bil toliko gizdav, da je želel Filomeni dopasti. Steza pa, ki si jo je gladil do njenega srca, ni bila nastlana z navadnimi, Filomeni davno znanimi cvetlicami. Takih Vogljanin ni imel nabranih. Njegovo laskanje je bilo bolj prvotno, a tudi bolj izvirno. Zategadelj je bilo Filomeni bolj zanimivo; segalo ji je v srce in sodila je, da izvira iz srca. Vendar ni Vogljanin srca nosil naravnost na jeziku; ni se hotel pre nagliti in je poleg vse gorečnosti in prijaznosti pazil, da ne podere mostov za seboj, ako bi bilo kdaj treba stopati nazaj.

Filomena mu je bila lepa, zanimiva mladenka, ki utegne enkrat osrečiti pametnega moža, nemara celo njega. Povedal pa tega ni ne očetu ne dekletu. Moram pa precej povedati, da se za take odločilne besede Vogljaninu od nasprotne strani ni dajala še nobena priložnost. Oprezna udržljivost je vladala na obeh straneh . . .

III.

Tilen Vogljanin si je uredil pisarno, je prebil oficijelne in neoficijelne obiske in predstave svojega vstopa v poslovanje s trškim občinstvom v aktivnem in pasivnem smislu, in se je sploh toliko udomačil v Vinovaru, da ga je že jako mikalo seznaniti se tudi z okolico. Premišljeval je, da je Vinovarska okolica izredno lepa; tudi ni prav, da je po dolgih, enoličnih mestnih ulicah in po prašnih pisarnah pozabil na zdravi užitek proste narave, ki ga je svoje dni navdihnila celo do nekaterih petošolskih sonetov.

Koloman Kühlwasserju ni bilo težko opaziti, kako njegovega gospoda vabi modro nebo in zeleni gaj. Čutil je tedaj v sebi dolžnost, da obrne gospodovo hrepenenje na praktičen pot — koristen gospodu in pisarju.

Koloman Kühlwasser je bil v svoji srečnejši dobi izvrsten lovec in srečen strelec. Prigodilo se je često, da je celo več ustrelil, nego li je povedal ali obstal, kar se more pripetiti samo takemu, ki ima do lova več strasti nego pravice. — Prišel je v Vinovar agent puškarne, ne iz slovenskih Borovljan, ampak iz nemškega Inomosta. Koloman Kühlwasser, bister poznavalec strelnega orožja, izbere tedaj potrebščine za lov sebi in svojemu gospodu. Potlej so se pričele vaje v streljanju. Gospod Vogljanin je opazoval, da ima Kühlwasser za streljanje roko očitno spretnejšo nego za pisanje, a Kühlwasser je izprevidel, da Vogljaninova roka in vid nista po pisarnah tako izpridena, da ne bi vaja in veselje naredila iz Vogljanina dobrega strelca.

Prav takrat so se v javni dražbi nekateri lovi Vinovarske okolice dajali v najem in doktor Vogljanin

kupi za tri leta lovsko pravico v občini Brezovniku. Previdni Koloman Kühlwasser je preskrbel vse, kar je za lov potrebno, za prvo silo celo lovskega psa. Grada Skalomela novi oskrbnik, ki je bil objednem tudi lovec in kočijaž, mu je namreč posodil grajskega psa do tedaj, da se grajski gospod vrne iz hrvatskih toplic, kar se ima zgoditi stoprav čez nekaj tednov.

Kako se je pes navadil gospoda Vogljanina in kuhinje pri Kruljavi Žabi, kako težko sta si pes in Tomaža Medveda maček omejila vsak svoj delokrog v stanovanju in kako je Tomaž Medved — morebiti ne popolnoma nepristransko — očital, da ta pes ni za nobeno lovsko rabo, to vse opisovati je preslaba moja roka.

Bil je peti teden, kar je bival doktor Vogljanin v Vinovaru, in šteli so se zadnji dnevi avgusta 188.. ko je gospod doktor sprožil te besede: »Čez tri dni praznujemo svetega Tilna, meni, Korošcem in lovcem patrona. Spodobi se, da jutri ogledava svoj lov in vsaj enega zajca položiva na kosmato plat. Ob osmih zjutraj odrineva v Brezovnik, pisarno pa naj varuje Tomaž Medved, ki ne zna pisati in brati in tedaj nič pokvariti ne more.«

Koloman, veščak v lovskih rečeh, je sicer opomnil, da stoprav ob osmih na lov hoditi — je nekoliko nenavadno. Gospod ga zavrne, da se ne ujema z njegovimi načeli, zavoljo ubornega zajca si krajšati jutranji počitek.

Koloman se vda v gospodovo povelje in obljubi, točno ob osmih stopiti v pisarno.

Drugo jutro, ko je ura odbila osem, je bil Koloman Kühlwasser res v pisarni. Precej za njim pa vstopi gospa Justina Ocvirek, najbogatejša ženska v trgu Vinovaru. Lovski strokovnjaki trdijo, da pomeni nesrečo, ako na lov gredočemu ženska pot preleti; Koloman ženske sicer ni srečal, a bila mu je zelo na poti. Nesrečni sokob pa morebiti ne pomeni tolike nesreče, ker je zraven gospe v pisarno stopila tudi njena hčerka Angelika, brez dvombe najlepša mladenka pod vinovarskim zvonom.

Vogljaninu se čelo namrači, ko v pisarno stopivši zagleda žensko starost in mladost šopirno sedeti pri njegovi mizi. Pa kaj se če, poslušati je moral; in kdor je primoran vsakolične ženske v pisarnah poslušati, samo ta ve, kaj je potrpežljivost.

Gospa Justina Ocvirkova je našega beležnika bila že večkrat obiskala; v mnogih rečeh ji je moral svetovati, ona pa je dokaj obširno razkladala, koliko ima različnega premoženja in mnogovrstnih skrbi. — Danes ima posebno veliko skrb. Omožila je prvorojeno hčer Sidonijo v trgu — X — pri trgovcu Silvestru Smolarju. Izplačala je doto; velik znesek je zraven posodila, zaupala pa zapravljevemu zetu tako, da ni zavarovanja iskala ne za doto, ne za posojilo. Zdaj so pa drugi upniki pritisnili; zet je v zadregi, hčerina dota in posojilo gre na izgubo: doktor Vogljanin naj bi pa kakor čudodelnik stopil mej Silvestra Smolarja in njegove upnike ter zavaroval in rešil materine in hčerine denarje. Ker gospa Ocvirkova vkljub svileni obleki ni znala pisati in brati, zato in samo zato je s seboj pripeljala hčerko Angeliko. Ta je bila v glavnem mestu odgojena, je znala gospodu doktorju ročno izbrati Smolarja dostajajoča se pisma in je razložila položaj materinih terjav in težav manj zgovorno, pa bolj jasno nego mati sama.

Konec razprave je bil, da je Vogljanin vznemirjenima ženskama moral povedati, da je vse zavarovanje najbrž prepozno, in da je s pisarjem Köhlwasserjem stoprav ob devetih odrinil proti Brezovniškim poljanam.

Med tem, ko lovca pod žarki velikosrpanskega solnca korakata proti Brezovniku, premišljujeta gospa Justina Ocvirek in gospodična Angelika Ocvirkova v hladni sobi, kako bi vendar še bilo mogoče rešiti po vodi izpuščenih dvajsettisoč goldinarjev. Ne smemo jima tega zamerjati. Gospa je dobro pomnila, kako težko se denar pridobiva in da pri njenih razmerah vsa veljava, ki jo uživa pri ljudeh, raste ali pada s pritokom in odtokom njenega premoženja.

Njen oče je bil nekoliko kmetoval, nekoliko pa opravljal neko rokodelstvo, ki je sicer koristno in pri-

dobitno, pa v kmetih najmanj čislano; zraven je bil tudi ljudski odrtnik, ker je posojeval na visoke obresti in svoje novce izterjeval, kadar je imel kmet najmanj denarja. Ko je mož že dokaj denarja nagrabil, je oddal kmetijo in rokodelstvo sinu in se je preselil v Vinovar. Tukaj se je popolnoma posvetil novodobni ljubezni do bližnjega, to je, ljudem v zadregah pomagati z denarjem proti obrestim, katerih visokost se ravna po velikosti zadrege. Hči Justina je morala ž njim v trg. Najrajši bi jo bil omožil na kmetih, ker je bila samo kmetski vzrejena. Toda kmetje je niso snubili, zaradi očetovega rokodelstva; vsi tisti pa, ki so v deželi opravljati isto rokodelstvo, so bili ali z Justino v rodu ali pa že oženjeni. Ostalo ni drugega, nego da Justina, že precej priletna, dobi za moža gospoda, o katerem se ni prav vedelo, ali je uradnik ali samo sluga. Vendar: suknjo je nosil in to je dalo Justini pravico preobleči se v gospo. Bolj ko je v letih napredovala, tem bolj se je Justina opravljala po najnovejši šegi; ni ji pa bilo mogoče sleči kmečkih navad in opustiti obrtnij rajnke matere in rajnkega očeta. Po očetovi navadi je posojevala; po materinih skrivnostnih vedah pa je zdravila ljudi, ki jih niti videla ni; dajala je leke in svete za ljudi in živino; iz kvart in brez kvart je dekletom in ljubosumnim ženam razodevala negotovo prihodnost in neznano sedanjost; preganjala je uroke, zagovarjala kačji pik in je znala kazati, kako se pride tatovi na sled. Znala je še mnogo drugih skrivnosti; zatorej ni čuda, da so jo pogosto obiskovale kmetice očitno, mestne gospe pa skrivaj. Vsaka obiskovalka pa je pustila primeren danj, za kar je bilo vse dobro, da je le kaj vredno.

Grozeča izguba dvajseterih tisočakov je na mater in hčer različno vplivala. Matí je jokala in vzdihovala ter Bogu tožila, da ji je prezgodaj vzel moža, ki je bil sicer vedno bolehen ječalec, pa vendar v tem koristen, da je znal pisma prebirati in v zemljiški knjigi pogledati, kako je kdo zadolžen. Zapuščeno vdovo pa zdaj vsakdo opehari. — Zabičevala je hčeri, naj se vendar že omoži in da naj vzame moža, ki ume denarstvo in pravnice posle ter ima stanovitno službo,

redečo moža. A Angelika obžaluje, da mati ne more sama sebi pomagati iz zadrege, ko vendar vsakemu drugemu ve dober svet in pripomoček. Kara tudi mater, da še vedno ni sita tujega denarja, pridobljenega čestokrat po sumljivih potih, da se še vedno peča z marnjami, ki jih javno mnenje omikanih ljudi obsoja, in da slabo skrbi za svoje edino še prosto dete, ker s takim svojim vedenjem zapira omikanim ljudem in poštenim snubačem vstop v hišo. Angelika je naravnost rekla, da jo čaka taka usoda, kakršna je doletela sestro Sidonijo, češ, ta je bila brez vse ljubezni po materini trmi prodana neznačajnemu in brezvestnemu človeku, ki z zakonom ni drugega namerjal nego veselo živeti, zapravlja je tuji denar, in je zdaj podkopal pošteno ime, srečo in premoženje najboljše žene.

Resne hčerine besede so napravile na mater znaten učinek. Omolknila je in hitela na vrt zbirat zelišč za čudotvorno vraštvo proti božjasti. Hčerka pa se je udala v božjo voljo in se je vglobila v roman svojega modežurnala. Kakor pa je bil roman zanimiv, vendar ni mogel vezati vse pazljivosti naše Angelike. V zbegano glavo se je vrivala misel, da ima doktor Vogljanin oči polne prijetnih urokov in da bi on bil mož, zoper katerega bi mati nič ne ugovarjala. — Ali pa je še proste volje? In bi li hotel snubiti hčer — mazačke Justine?

IV.

Tilen Vogljanin je danes v pravi šoli potrpežljivosti. Brezovniška občina je prostorna, ravna, mejnjivami in grmovjem ni sence; ničesar ni pri roki za žejo ugasiti; vsa divjad se je morala poskriti. In ta prehvaljeni pes je leno, nepazno in neposlušno živalče; ne izvoha nobenega zajca, pač pa skače po nepotrebnem po njivah in se zaletuje v proso, ki zori v najlepšem latju. Kmetje na polju so že grozili s pisanimi pogledi in očitnimi besedami. Vogljaninu je lovska strast bila še neznana in obupoval je. Peklo ga je, da pride domov brez plena: revež je osebi, kateri se ne sme izneveriti, obljubil, da ji danes prinese zajca.

Tista oseba je obljubila, da bo svojo kuhinjsko umetnost izkazala nad tem zajcem, in oče tiste osebe je že napravil črtež za malo večerjo, da bodo trije, ki se v trgu najrajši vidijo, sami mej seboj godovali strelca-doktorja in delopust svetega Tilna, kar se ima vršiti zvečer 31. avgusta 188.—

Ko Tilen Vogljanin premišljuje nepremišljenost svoje obljube in njene posledice, zjavka pes: tik pred njim skoči zajec izpod grma in pes za njim — Kühlwasser in Vogljanin pomerita in počita oba na enkrat. Obležal je zajec — pa tudi pes je padel in ni več vstal!

Vogljaninovo veselje nad svojim prvim strelom na lovu je bilo nekako čudno. Koloman Kühlwasser je precej, kakor je bil naučen v mladih letih, nesrečno pasjo smrt zapisal na svoj račun, rekoč, da je zapazil, kako je muha konec njegove cevi zdrknila v stran in je zato v stran pomeril; da se pa taka nesreča sploh lahko priméri strelcu, ki preblizu strelja. Gospod doktor je sicer mislil, da zna Kühlwasser bolje streljati nego on, vendar ni ugovarjal trditvi izkušenega lovca. Gledalci, ki jih je bilo kmalu preveč, so pa o strelih gospoda in pisarja sodili precej enoglasno; toda gospodoma svoje sodbje niso razglasili, ker niso hoteli poniževati mladega doktorja, ki je danes prvič na lovu, in mu jemati veselja do lovstva.

Gospodu Kolomanu se je primerno zdelo pobrati ubitega zajca, gospod Vogljanin pa poprosi kmeta, naj za primeren darek spravi pod zemljo pasje ostanke. A kmet, skoraj razžaljen, odreče; kajti tako delo preseza njegovo področje; imajo pa tik Vinovara pri bratu Ocvirkove Justine zanesljivo osebo, ki ji je izročena skrb čez vse pse, žive in mrtve.

Lovca se vračata proti domu, Vogljanin vesel, da ima vendar zajca, katerega je po svoji sodbi in Kühlwasserjevi trditvi sam ustrelil, Kühlwasser pa žalosten, da nima več psa. Pekla ga je vest, toda ne zato, ker je resnico popravljaj, nego zato, ker si je z nepotrebno ponižnostjo nakopal škodo in sramoto. Kako lahko bi se denarni gospod beležnik z lastnikom ubitega psa pogodil za odškodnino, in kako težko se bo on— vedno brezdenarni pisar!

Nista še dolgo ceste merila, ko pisar gospoda doktorja poprosi, naj stopa malo hitreje, češ, neznošen sopar in nakopičeni oblaki žugajo s hudo uro. Vzrok Kolomanove bojazni pa sta bila samo dva orožnika, ki sta se pokazala na obzorju, gredoč po cesti za lovcema. Lovca stopita hitreje, to pa je bilo orožnikoma povod, da sta se tudi podvzivala in kmalu potipa eden Kühlwasserja ter vljudno povpraša po orožnem listu. To vprašanje je bilo zakonito nepotrebno, ker je bil orožnik prepričan, da Koloman Kühlwasser nikoli ni bil tako zapravlјiv, da bi izdajal novce za potrato orožnega lista. O gospodu Vogljaninu, ki je v okolici še malo znan, se ni moglo tako soditi; zato je bilo vprašanje drugega orožnika po njegovem orožnem listu bolj potrebno. Lovca nista mogla ustreči radovednosti javne straže, ker Kühlwasser lista ni imel, Vogljanin ga je bil doma pozabil; orožnika sta tedaj razumno izrekla, da se morata strogo držati svojih dolžnosti, in lovca sta se poslovila od lepih novih dvocev.

Ostal jima je sam zajec. Vogljanin ga hoče v svoji nejevolji kar v grmovje zalučiti. Iz zadrege ga reši deček, ki zajca prevzame, da ga nekaj korakov za lovcema ponese v trg.

Brez druge nezgode in brez obetane hude ure prispeta v Vinovar lačna, žejna in trudna. Tukaj sprejme gospoda doktorja uradni sluga, ki mu izroči nujno naznanilo sodišča iz glavnega mesta, da je nam že znani trgovec Silvester Smolar zabredel v konkurz in da je doktor Vogljanin imenovan za oskrbnika konkurzne imovine. Brez zamude je moral vestni beležnik prevzeti sitno opravilo in se odpeljati v trg —x—, tri ure daleč, da tam precej izvede, kar veli dotični zakon.

Samo tri besede bi želel gospod Vogljanin nocoj še govoriti z gospodično Filomeno, pa ni mogoče. Mudi se, voz že čaka in Vogljanin ne utegne drugega, nego naročiti Medvedu, naj nese zajca precej k Justinovim, da bo jutri zvečer gotovo pripravljen; gospodični Filomeni pa naj pove, da se je moral danes nagloma odpeljati, do jutri zvečer pa se oglasi in opraviči.

Vogljanin se je odpeljal. Strežaj Medved pa si je privezal lepšo leseno nogo, si osnažil klobuk in suk-njo ter se napotil z zajcem v roki. Spomnil se je časov, ko je kot mlad, brhek junak za svojega stotnika nosil marsikateri pozdrav in odzdrav in pri takih priložnostih vtaknil marsikateri srebrnjak v žep; veselil se je, da se tisti časi zopet vračajo.

Pri tem veselju so mu hudobni duhovi zmotili preproste možgane. Sluga Medved ni poznal profesorja Justina po pravem imenu, ampak samo po pridevku, ki so mu ga pritaknili dijaki že za Medvedove mladosti in po katerem ga je imenoval tudi Tilen Vogljanin, ko se je še tresel pod njim, po pridevku, kakršni so priboljšek vseh mladino likajočih in ki jih spremljajo od nastopa službe do prestopa na óni svet. Poznal pa je Medved gospodično Filomeno, profesorjevo hčer, in zdelo se mu je naravno, da jo gospod doktor ukaže pozdraviti; saj je z njo že velikokrat govoril in se po trgu šetal. Najbolj pa je Medved poznal gospo Justino Ocvirkovo, ki so jo ljudje sploh samo Justino imenovali. Kaj bi je ne poznal — saj je najbogatejša žena v trgu, bila je že večkrat pri njegovem gospodu in davi je z njo prišla v pisarno celo hčerka Angelika, najlepša in najbogatejša nevesta v Vinovaru in daleč okoli.

Medvedu se je tedaj tudi naravno zdelo, da gospod doktor pošlje zajca g o s p é J u s t i n i.

Sluga Medved po hišni vrsti opravi, kar se mu je zdelo, da je doktorjev ukaz. Najprej potrka v stanovanju gospodične Filomene, kjer se mu prijazno odpre. Tam gospodični roko poljubi, pove nakratko, da se gospod priporočajo; ravnokar so se nekam odpeljali, jutri pridejo nazaj in do jutri zvečer gospodična vse zvedo — to pove ter odide z zajcem v roki.

Nekako iznenadena gleda gospodična za možem, čigar besede in vedenje so v popolnem protislovju z doktorja Vogljanina dosedanjim vedenjem.

Ne dolgo potem je sluga Medved potrkal v stanovanju gospe Justine Ocvirkove. Tam se ni tako hitro in vljudno odprlo. Ko pa je gospa Justina vide-

la, da Medved ni prišel kaj terjat ali prosit, temveč da je zraven prijaznih besedi prinesel tudi lepega zajca, je postala prav po domače prijazna in je ukazala Medvedu, naj malo sede ter pokusi kapljico njenega zelenega žganja. Sluga Medved je zbral vso vljudnost in zgovornost nekdanjega stotnikovega strežaja in si je precej priboril srce stare gospe Justine.

Naročilo, ki ga je prinesel od svojega gospoda, je bilo pri njej z veseljem sprejeto. Ali Angelika zopet ni mogla biti z materjo enakih misli; ustavljala se je Medvedovemu daru s tehtnimi pomisleki: češ, ni mogoče, da bi se omikani gospod doktor tako nenavadno uvaljal v njeno hišo in da je pošteni Medved najbrž dobil ukaz, zajca nesti k profesorju Justinu, kjer ima doktor že delj časa znanje. Medved ugovarja, da ne pozna zmešnjav in da tudi njegov gospod ve, kaj govori. Gospa Justina pa hčerko zopet enkrat pokara, da ji taka rahločutnost ne pridobode nikoli moža, da še premalo pozna šege mestne gospode, da je doktor, ako pride, ne bode snedel in da je zajec že sam na sebi reč, ki se ne sme zavračati; kajti zajčja mast nam rabi pri prisadnih ranah, iz možganov se kuha drag lek za božjastne otroke, in iz droba se napravi mazilo, ki izvrstno služi zoper trganje po udih.

Zajec je tedaj ostal pri gospé Justini Ocvirkovi.

Gospod profesor Justin je vsako popoldne ob šestih opravil svoj izprehod natanko pet tisoč korakov. Končujé ta izprehod, sreča gospoda Kolomana Kühlwasserja, ki mu pove, kako dolgo v skrbeh in kako srečen je nazadnje bil doktor Vogljanin. Naprej se veseleč prijetnega večera, vpraša gospod Justin, domov prišedši, svojo Filomeno, ali je gospod doktor že poslal zajca; dobi pa neveseli odgovor:

»Tisti Medved z berglo je bil tukaj, a zajca je nesel — drugam!«

V.

Sluga Medved je tisti večer še v krčmo zašel in je bil tam jako zgovoren ter vnet za bogastvo stare Justine in za lepoto mlade Angelike, ki jo je svojemu doktorju že skoraj zaročil.

Gospod Kühlwasser, ki se navadno ni ogibal posedanja pri pijači, je imel tedaj kmalu priložnost, srditi se nad Medvedovo zmešnjavo in skrbeti, kako naj se popravi, dokler je še mogoče. Stopil je torej še tisto noč pred trg v kočo prijatelja, dobrega človeka, in ga je naprosil, da prinese zajca na Kolomanov dom, dokler bo nocoj še cesta čista. Prijatelj je obljubil, da dobi zajca, preden mežnar dan odzvoní, in storil je, kakor je bil obljubil. Kühlwasser zajca previdno zavije in ga, da se Medved zopet ne zmoti, nese sam na stanovanje profesorja Justina, kjer ga odda dekli in pove, da je to tisti zajec, ki ga je sinoči Medved, ko je bil preveč vinjen, pozabil oddati; gospodična že vedo, kaj se ima z zajcem zgoditi, zvečer pa pride gospod doktor na večerjo, kakor je bilo dogovorjeno, in vse bo v redu.

Dekla obljubi to gospodični sporočiti, kadar pridejo od maše.

Gospodična Filomena pa takrat ni bila pri maši, ampak daleč proč od vseh bogoslužnih opravil.

Njena rajnka mati je bila navajena, kadarkoli je bila v težavnih zadregah ali kadar jo je pekla huda radovednost, iskati pomoči pri ženskah, ki znajo iz kvart vedeževati. Svoji hčerki je vedno prigovarjala, naj tudi tako dela, ker ni boljših pomočnic na svetu, kakor so take prerokovalke; celo na smrtni postelji je hčerko učila, da se ne bode mogla srečno omožiti, ako ne vpraša prej oraklja ženskih vedeževanj. Hčerka v take skrivnosti ni ravno verovala, vendar je obljubila materi, da se bo ravnala po njenem nauku. Že v glavnem mestu je čula od matere in njenih prijateljc, da je neka Justina v Vinovaru prerokovalka, da malo takih. Sinočnje vedenje sluga Medveda in neprihod doktorja Vogljanina jo je napotil, da hoče že danes izpolniti materi dano obljubo, dasiravno ne misli, da bi bil že pred durmi trenutek, ki odloči njeno prihodnost.

Bržko je profesor Justin nastopil svoj jutranji izprehod pet tisoč korakov, smukne Filomena v opravo, ki jo je bila nosila na zadnji maškaradi v mestu, si pordeči lica in zaveže bogato nazobčano pečo na

glavo. Bila je pravcata Gorenjka iz Ljubljanske okolice in dekla je prisezala, da gospodične nihče ne spozna, celo gospod oče ne, ko bi jo srečal, kar vendar Bog obvaruj.

Tako preobražena se poda Filomena k mazački Justini, pove tam izmišljeno povest, katere jedro in konec je bil Justini, v takih prilikah izkušeni, tako navaden, da je na prvi pogled vedela, kaj mladi kmetici teži srce. Justina je resnobno in slovesno mešala kvarte na mizo, jih pokladala, zopet prekladala in odvažno z glavo majala. Bistvo njenega vedeževanja je bilo, da mladenič, ki ga dekle ljubi, ni zanesljiv, da je morebiti celo nezvest; dekle se ga naj znebí čim prej, tem bolje; bliža pa se ženin, kakor se ga ne nadeja; ž njim bode srečno živela, ako bode poroka o mladem mesecu.

Križan tolar je drknil Justini v roko, Filomena pa po stopnicah doli odhaja in srčno bridkost komaj skriva.

Ko se vrata za Filomeno zapro, stopi v žalosti in togoti pred mater Angelika, ki je skoz steklene duri stranske sobe opazovala Filomeno in materino vedeževanje.

»Mati! Ali se ne bojite božje kazni, da nedolžno dekle tako neusmiljeno sleparite?«

»Ali si jo spoznala? Kajne, kako prekanjeno si je izmišljevala?«

»Spoznala sem jo, spoznala! In zato se mi še bolj smili. Niste li čutili, kako je bojazljivo govorila, kako je pri Vaših besedah obledevala in se tresla? In Vi ste ji bodli nož v srce! Mati, to je neizrečeno grdo!«

»Kaj je grdo? To je grdo, imeti tako hčer, kakor si Ti! Ti bebica Ti! Zate skrbim, da imaš kaj dote; zate skrbim, da Ti druge ne ulove moža, ki je Tebi namenjen. In to imam za zahvalo! Uči se, uči četrte božje zapovedi!«

»In Vi, mati, učite se pete: ne ubijaj! Nočem dobiti moža po Vaši poti, po kletvi in sleparstvu. Rajši grem v samostan! Tej nevedni revici pa hočem povedati, da je vsa Vaša umetnost v nebo vpijoče sleparstvo.«

Zdaj je bil ogenj v strehi! Mati zgrabi stol in zakriči nad hčerjo: »Ti spaka peklenska, poberi se mi izpred oči doli na vrt sadje pobirat in salato plét! Kar precej! Če ne, Te nabijem, da boš tri solnca videla! Ti strupena pošast!«

Angelika je šla molče na vrt. Tam je morala hči matere, štirideset tisoč forintov premožne, z rahlimi rokami brodirati po mrzli jutranji rosi in pobirati gnilo in piškavo sadje, ki je ponoči z drevja popadalo. Marsikatera gorka solza se je posestrila z mrzlo roso — in danes ne prvikrat! In vse te solze so bile zastonj prelite, ker Angelika ni imela nikogar, da bi jih bil obrisal, nikogar, da bi ji rekel vsaj besedico tolažbe.

Gospodična Filomena prispe domov, se v hitrici preobleče in razbarva ter izve od dekle, kaj je bil medtem gospod Kühlwasser prinesel in sporočil. Brez odloga spiše listič in ga ukaže z zajcem vred jadrno nesti v Vogljaninovo pisarno. Filomena je zdaj sama; svoji jezi in žalosti odpre duri in vrata in se razjoka, kakor takrat, ko ji je umrla mati.

Ni še pač mnogokrat jokala. Niti danes in včeraj bi solzenju ne mogla najti dosti vzrokov, ako bi se bila kdaj učila, tudi samo sebe hladnokrvno presojevati.

Iz žalostnega premišljevanja jo zdramijo znane stopinje očeta Justina. Hčerka obliče naglo prevedri, kolikor je bilo mogoče, in gre očetu naproti. Gospod profesor je bil prav dobre volje. Mej potom je namreč zvedel od Kühlwasserja, kako je bil sinoči Medved zabredel in da je Kühlwasser davi zgodaj popravil Medvedovo zmoto ter prvemu zajcu postavil namestnika. Vpraša tedaj šaljivo:

»Kaj ne, zdaj pa imaš zajca?«

»Imela sem ga, ljubi oče, pa poslala sem ga nazaj.«

»Imela . . . , nazaj poslala? Filomena, morebiti nisi prav storila!«

»Premišljevala res nisem veliko. Strežaj se je sinoči, pisar davi nekoliko zaletel. To priliko sem hotela zase porabiti.«

»Morda si se prenaglila in priliko porabila zoper sebe.«

»Čujte, ata! Jaz ne morem tako hladno soditi kakor Vi in moji razlogi so preobčutljivi. Takole sem mislila: »Doktor Vogljanin nas je zadnji čas pogosto obiskoval. Ljudje poreko, da zaradi mene, ker Vas itak vsak dan lahko najde na izprehodih ali v gostilni. Fredsinočnjim je bil pri nas samo nekaj trenutkov; sinoči ni prišel, čeravno je bil obljubil. Ako počasi izostane, poreko ljudje, da se mu nisem zdela več vredna, da z menoj občuje. Če se pa zaradi njegovih služabnikov zdaj naredi zamera med nami, bodo ljudje sodili, da je on kriv in ne jaz.« Tako sem to zase porabila.«

»Filomena, Tvoji razlogi stoje na slabih nogah. Sinoči doktorja ni bilo v Vinovaru, naglo se je moral odpeljati. To vem gotovo.«

»Vi to veste, ali drugi ljudje tega ne vedo; jaz tudi nisem vedela. Pa ravno sinoči sem premišljevala, da ta doktor prihaja k nam nemara samo zato, da se vadi v laskanju ženskemu spolu. Za tako vadnico pa vender nisem, kaj ne, ata?»

»E, ljuba moja, to so izgovori! Izvedela si, kam je tisti Medved zanesel zajca, in odtod Tvoja prenaglica.«

»Ne bodite hudi, ata! Nisem vprašala in nisem izvedela. Tudi bi zajčja malenkost ne vplivala na mojo odločitev.«

»Zajec je šel k Justini, namestu k Justinu. Medved nima tankih ušes. Vogljanina sem pa že na gimnaziji opominjal, naj glasnike končnike bolj razločno izgovarja . . .«

Profesor Justin, zamaknjen v slovnico, ni zapazil, da je hčerko rdečica oblila. Odgovorila je bolj tiho in počasi:

»Ata, razloček tiči morebiti v več črkah. Vogljanin si je Vaše svarilo zapomnil in je rekel: »k Angeliki«, namesto »k Filomeni«.«

»Zdaj pa ne moreš tajiti svoje jeze! Kaj ne, ko bi bila mladenič, tisto Angeliko bi kar na dvoboj pozvala?»

»Dá, in v srce bi jo zadela! — Ne, ata, vendar ne! Kam sem zgrešila! Nič bi ji ne storila. Saj nimam

od Vogljanina nobene zaveze in do njega nobene pravice. Ona jih morebiti ima. — Ah, ata, treba je, da sem oprezna in da se ne izpostavljam.«

»Prav tako! — Pa ta Vogljanin ima vendar prostorček v Tvojem srcu?«

»Ah, ljubi ata, ne šalite se! Kaj res mislite, da Vas želim zapustiti?«

»Nisem sicer tako vprašal, kakor si odgovorila; pa pustiva to. Bodi previdna na vse strani. Na izpostavljanje pa nikar ne misli! Saj sem jaz tukaj, branil Te bom kakor svoje oko. Brez skrbi bodi, dokler si v mojem zavetju. Ti si moje edino dete, edino veselje in dokler sem živ, ne boš najmanjše škode trpela. Pa preden sodimo, je treba poizvedeti, kako reči stoje.«

»Prosim pa, ljubi ata, storite, da nas Vogljanin danes in jutri ne obišče. Vsa sem zmedena, ne vedela bi kaj z njim govoriti, in zdi se mi, da je bolj prav, ako z njim ne govorim zopet — tako kmalu.«

»Storil bom to, ljuba Filomena! Le potolaži in razvedri se; zdaj pa sedi h klavirju in zaigraj, kar veš, da rad poslušam.« —

Komaj je Justin izgovoril, pridrvi dekla domov, vsa razjarjena.

»Kaj pa je tebi?« vpraša skrbni gospod.

»Kaj mi je? Počakajte, da se oddahnem!« ihti dekla. »Komaj še živim! Po trgu so me gonili, zapreti, ukleniti, v klado dejati so me hoteli! Bilo je neznanjsko . . . Ne prebijem več v tem kraju!«

Ko se dekla umiri, pripoveduje, da jo je tržni policaj ustavil in v občinsko pisarno tiral. Tam je morala povedati, kdo je, kaj je, kje je zajca dobila in kam ga nese. Naposled so njo izpustili, zajca pa tam obdržali. Prijazni policaj ji je potlej povedal, zakaj se je to zgodilo: Tržni čuvaj je čul proti zoru strel iz tržnega lova. Ko se je daniło, je videla ženska znanega tatinškega lovca izpred trga iti v trg; imel je zimsko sukno in pod njo gotovo zajca, ki ga je malo prej ustrelil. »Ta lovec je prijatelj pisarja Klobasarja; Klobasar je zajca k nam prinesel; ta zajec je ukraden in zdaj bomo vsi zaprti!« Tako nekako je pravila dekla.

»Kaj pa si naredila s pismom?« vpraša Filomena, pozabivši, da jo oče čuje.

»Skoraj sem pozabila. Srečala sem tisto berglasto motovilo, dala mu pismo in ukazala, naj ga da gospodu.« —

Ko se je Justin še izprehajal, si je bil odmeril za današnji jutranji pensum, premodrovati novo temeljito knjigo o starogrški črki digamma.

Hčerka mu je to veselje skazila in vdati se je moral drugim, dozda še nevajenim študijam. Dokler se v teh izpregleda, stopimo v Vogljaninovo pisarno.

VI.

Ako bi sicer ne vedeli, da danes Vogljanina ni doma, prepričal bi nas o tem pogled v njegovo pisarno.

Kühlwasserju se ni mudilo peresa gnati po papirju in Medved je bil proti navadi v pisarni. Stena mej dostojanstvom pisarjevim in uboštvom strežajevim se je toliko ponižala, da se je Medved smel vستي za doktorjevo mizo. Pogovor se je pletel o rečeh, ki so nam že znane. Kühlwasser se je hvalil, da je Medvedovo zmešnjavo popravil, Medved je pa trdil, da je ravnal po volji gospoda doktorja, da doktor ne mara več Filomene, da je Angelika lepša in zelo bogatejša. Filomena utegne sicer tudi nekaj imeti, a vse to ni nič proti doti Angelike. Justina je sinoči govorila o dvajsetih tisočakah, ki jih bo precej odrinila; potlej so pa še hiše in zemljišča!

Ker sta se moža s pogovori preveč utrudila, sta se šla vsak na svoj kraj krepčat. Ko se zopet vsedeta k pogovorom, dopoveduje Medved, kaj je profesorjeva dekla staknila, ko je nesla zajca nazaj, in ogleduje pisemce, ki mu ga je izročila. »To pismo«, je dejal, »bi hipoma razodelo vso skrivnost in odkrilo, kdo ima prav, jaz ali Vi, ako bi ga mogla brati.«

»Bere se že«, odgovori Kühlwasser, »ako se le ne izve.«

»Kar se ne zgodi, se ne izve,« pristavi Medved. »Jaz bom molčal kakor zid.«

»Če je tako, bom jaz tudi,« pravi Köhlwasser in oba gresta v Medvedovo sobo na delo. Köhlwasser je ročno delal in zavitek pisma je kmalu šel vsaksebi. Köhlwasser vzame pismo iz zavitka in ga pazljivo prebere. Nikoli tako kakor danes bi tudi Medved rad znal brati; kajti Köhlwasser mu je iz pisma povedal samo toliko, da je gospodična razžaljena in da pravi, da je Medved — budalo.

Vsi ostanki vojaškega moštva so bili v Medvedu razdraženi, da ga mlada mestna punca zmerja. Toda ni se smel dolgo hudovati, ker baš stopi v pisarno gospod profesor Justin. Gospod Justin omeni, da bi mu bilo prav ljubo, ko bi precej nazaj dobil tisto pismo, ki ga je pred dobro uro njegova dekla oddala Medvedu. Köhlwasser se dela nevednega, Medved je pa bolj izveden. Vedoč, da drugi del opravila — zalepljenje odprtega pisma še ni dovršen, in še vedno jezen nad dobljenim pridevkom, se odreže osorno, da pisma ne da iz rok brez gospodovega dovoljenja; kajti, če je pismo v njegovih rokah, velja to tako, kakor da bi bilo v gospodovih.

Köhlwasser ukaže Medvedu, da se umakne iz pisarne, ter zagotovi gospodu profesorju, da bo pismo vzel Medvedu in ga prinesel nazaj. Potem sta se s profesorjem pogovarjala različne reči; profesor je bil v svojih »študijah« in bilo mu je mari poizvedeti, kake so pravzaprav razmere gospoda Vogljanina do obitelji mazačke Justine Ocvirkove. Pisar Köhlwasser ni slutil nič napačnega, zato ni popravljal resnice. In profesor Justin ni v vsem našel nič gotovega, samo sumljivo se mu je zdelo, da ima stara Justina do Vogljanina tolikanj zaupanja.

Vtem je Medved v svoji sobi po nauku, ki ga je poprej dobil od Köhlwasserja, posušil odprto pismo, ga zopet v zavitek vtaknil, zavitek zalepil in sploh drugi del prepovedanega opravila izvršil tako dobro, da se je sam sebi čudil. Stopi tedaj zopet v pisarno in izroči pismo gospodu Justinu, rekoč, da se je premislil; naj pa gospod profesor odgovarja, ako bo gospod doktor Medveda zaradi tega karal ali zapodil. Profesor to obljubi, gre svoje poizvedovanje nadaljevat in

odda, domov prišedši, Filomeni pisemce, kakršno je sprejel.

Filomeni se je dobro zdelo, da se je odpoved prijaznosti, pisana naglo v prvi nejevolji, vrnila v njene roke, ne da bi jo bila brala oče in doktor Vogljanin. Zdaj, ko so se živci dokaj pomirili, želi videti, kaj in kako je pisala. Odpre tedaj pismo; kako se prestraši, ko vidi, da so črke v pismu zalite in da doktorjeve fotografije, ki je prej bila v pismu, zdaj ni v njem! Očitno je, da so pismo brale neupravičene oči. Nova žalost, nova grenka skušnja!

Da se je pozabilo fotografijo v pismo nazaj dati, to sta skoraj takrat kakor gospodična zapazila tudi Medved in Kühlwasser. Pisar se je zaradi te nove zmešnjave nad slugo tako raztogotil, kakor bi bil še vedno graščinski oskrbnik, in mu je očital, da s svojo budalostjo spravi oba ob službo. Sluga Medved se je sicer jako bal izgubiti dobro službico, pa vdal se je v svojo usodo in je pisarju mirno rekel: »Kar sem pokvaril, bom skušal sam popraviti; potlej naj pride, kar hoče.«

Tomaž Medved priveže kakor sinoči svojo lepšo leseno nogo z novimi jermeni, opase bel opasnik in stopi zopet po vrsti hiš najprej h gospodični Filomeni. Tam odda pozabljeno podobo gospoda Vogljanina, pove skesan svojo pregreho in prosi odpuščanja in molčanja; gospodična mu oboje obljubi, ako prihodnjič ne stori zopet kaj napačnega.

Od tamkaj se napoti h gospé Justini, zadovoljen, da je pri Filomeni vse dobro opravil. Pri Justini Ocvirkovi pa ni šlo tako gladko. Ona nikakor ni bila voljna dati zajca iz rok. »Zajec«, je rekla, »je po pravici moj. Zdaj je iz kože dejan in v namaki; to stane precej truda in denarja. Kaj nameravaš s tako napol pripravljeno divjačino? Kaj ne, ukradenega zajca so pridržali v občinski pisarni in zdaj bi radi imeli mojega? Ne bodete ga ne jedli — za nobene denarje ga ne dam!«

Medved ugovarja, da se je samo zmotil, da je svojo zmoto pozneje izprevidel, da mu gre za službo in da je nasproti bogati gospé najbolj usmiljenja vre-

den trpin pod solncem. Prav milo je prosil, a gospa je ostala neusmiljena. Prosit je prišla tudi Angelika; to pa je mater še bolj razkačilo.

S težkim srcem se je Medved že odpravljaj, kar se starki obraz razgrbanči in ona veli: »No, da prijatelja ostaneva, naj bo. Dala bom zajca nazaj, kakršen je zdaj, še s slanino ga bom nabodla, kakor delajo dobre kuharice; za vse to mi prineseš svojega starega mačka.«

»Oh, mamka«, vzdihne Medved, »mojega mačka nikdar! Deset tujih Vam polovim, ali ne želite mojega! Rajši Vam dam vse, kar imam, staro in novo berglo in še edini križavec, ki ga imam, tistega, ki sem ga dobil od zalega fanta iz Vaše rodbine, ko sem zanj pri stotniku izprosil odpust. Pustite mi to fletno živalico; saj veste, da nimam drugega veselja. Pustite mi ga, za božjo voljo Vas prosim!«

Justina je neizprosljiva in Medved se mora vdati. Šel je domov in je dal mačku za zadnje kosilo žgancev in mleka; ko ga je nasitil, ga pogladi še enkrat po dlaki, potem ga stlači v vrečo, zanese k Justini in ga tam izpusti v močen, prazen kurnik. Justina mu reče zvečer ob šestih priti po zajca.

Poldne je odzvonilo v Vinovaru. Stari in mladi so se vsedli k pogrnenim mizam. Tudi Tomaž Medved je sedel k svoji samski mizici, na katero je postavil skledo zabeljenih žgancev, ki si jih je bil sam skuhal. Kadili so se žganci in s prijetnim duhom nos žgatali; pa milo je mož pogrešal navajene mačkove glasbe izpod stola. Ni se dotaknil kosila, pribežal je v sosesko k branjevcu in je tam v šilu grenkega encijanovca utopil svojo bridko žalost.

VII.

Angelika je zastonj premišljevala, zakaj ima mati Justina tako izredno veselje z Medvedovim mačkom, ki ni črn, ampak navadno pisan. Preden pa je prišla do gotove sodbe, se je pripetilo nekaj takega, da sta mati in hči na mačka popolnoma pozabili.

Pred Justinino hišo pridrdra kočija in iz nje stopita mlad gospod in mlada gospa. Gospod je bil vsega zdravilstva doktor Ivan Želigoj, gospa pa Sidonija Smolarjeva, hči stare Justine. Angelika je k vratom priskočila, radostno objela sestro ter njenemu spremljevalcu srčno stisnila roko. Tudi mati Justina je bila iskreno vesela in prav prijazna proti neznanemu gospodu, ki sta ji ga Angelika in Sidonija predstavili kot njunega starega znanca. Po navadnih vprašanjih in odgovorih se je družba razdelila tako, da sta mati in starejša hči ostali v vrhnji hiši, Angelika pa je gospodu razkazovala prostore po hiši in po vrtu.

Gospa Sidonija je bila žena kakih petindvajset let, visoke, lepe rasti. Njeno obličje, nekdanje gotovo občudovanja vredno, je oblito s tenjo tajne žali, s sledom prebitih skrbi in bridkosti; veliko črno oko ji ni več ognjevito, ampak mirno in sočustveno. Ko se je Sidonija možila, je bila zanimiva častilcu ženskega spola; zdaj, ko je moža zapustila, bi pa bolj zanimala filozofa in umetnika.

Veliko je imela materi povedati. Kratek obseg njene povesti je ta: mož Silvester Smolar, od upnikov pritiskan, je napovedal konkurz; vinovarski notar je prišel premoženje popisovat in v oskrbovanje prejemati; mož Smolar je bil zaradi neke goljufije, ki je pri tej priložnosti prišla na dan, dejan v zapor, ona pa je vzela s seboj malenkosti in je za vselej zapustila dom, kjer je prebila toliko žalosti in kjer zdaj ni nič njenega in nič moževega. Da pa mater nekoliko potolaži, je pristavila, da ni toliko izgubljenega, kakor se je mislilo. Skrbela je bila — kar je mati odlašala — da se je nekaj zavarovala, živela je tudi varčno in je pri občnem zapravljanju gledala, da je tudi njej kaj odletelo, kar bi bili sicer drugi pograbili. Izrekla je naposled, da želi ostati pri materi; ne bo ji delala nadleže in bo lahko ob svojem živela.

Od konkurza je prišel pogovor na doktorja Vogljanina. Sidonija ga jako hvali. Mati ji pa na uho pošepeta, da je vse tako napeljeno, da bo Angelika v kratkem gospodinja Vogljaninovega doma in srca.

Angelike in mladega doktorja Zeligoja ne smemo dolgo samih puščati na vrtu; poglejmo torej k njima.

Hoje po vrtu sta se hitro naveličala; vsedla sta se v košato lopo in sta tam nadaljevala svoje pogovore. Nastavila pa sta jih tam, kjer sta prenehala — pred dvema letoma.

Ko je bila Angelika v glavnem mestu, učiti se gosposkih ved in šeg, ji je namreč med mlado moško gospodo najbolj ugaljal mladi zdravnik doktor Zeligoj. Bil je lepe rasti, čednega obraza, dober pevec in — kar je dekleta najbolj vnemalo — neutrudljiv, eleganten plesalec. Dohajal je v hišo, kjer je Angelika stanovala; prikupiti se je znal starim materam in mladim hčeram; a najbolj se je prikupil Angeliki, živahni, veseli tržanki iz Vinovara. Prijatelji so mlademu zdravniku že nagajali, da sta si on in gospodična s kmetov prisegla večno ljubezen. Je li to bilo ali ne, prišla je vmes zamera, ki jo je menda zakrivila naglokrvna Angelika. Pisma med njima so prenehala. Zeligoj je šel za dolgo časa v tujo deželo, Angelika pa domov v tihi Vinovar.

Pozabila se nista. Angelika se je obtoževala, da je ljubeega razžalila, a Zeligoj je obžaloval, da je gospodični naglico prehudo zameril. Oba sta se kesala in oba želela, da bi na morju življenja prijazne sapice slučaja zopet enkrat približale njuna jadra. Toda bila sta predaleč narazen in brez upanja, da se bode to še kdaj zgodilo; kajti Angelika je mislila: Zeligoj je preveč lep, da bi moral nevesto iskati ravno v Vinovaru, in Zeligoj je menil, Angelika je toliko bogata, da ji ne bo treba čakati na povratek iz tuje dežele.

Vrnivši se iz tujih dežel, pride Zeligoj v trg -x-; tam se seznaní z gospo Sidonijo, izve, da je Angelika še prosta, razodene, kako je bilo pred dvema letoma, in Sidonija obljubi svojo pomoč. Tako je danes sestri Angeliki pripeljala starega ljubimca iznenada v naročaj.

Zatajivši nepreučljivost svojega spola, omeni Angelika tisto nepozabljeno zdražbo, ki ji je povzročila toliko bridkih ur, in iskreno obžaluje, da je bila kri-

va Zeligojeve nejevolje. Zeligoj, ki je mislil in hotel povedati, da je sam tudi dokaj kriv, se je nad blagodejno spremembo svoje ljube kar zavzel. Tako je bila presekana meja med njunima srcema. Kar sta ljubezni zamudila v dveh letih, to sta prihitela danes v dveh urah.

Precej pozno pristopi Sidonija, kar pa njunih pogovorov in njunega slikanja prihodnje sreče ni motilo. Sidonija je s sestrino srečo sočustvovala.

Zeligoj je moral iti po opravkih, Sidonija in Angelika sta se pa napotili h gospodični Filomeni; tako je zahtevala Angelika.

Filomena je zamaknjena v ljubezen — bolezen sedela pri oknu in gledala oblake, večne popotnike, ko stopita v sobo njej samo po licih znana Angelika in neznana gospa. Nekako čudno se ji je zdelo to preziranje navadne šege. Angelika se predstavi in Filomeno spomni, da sta si nekdaj znanki. V eni kuhinji sta se učili kuhati, pri eni šivilji šivati, tovarišice so Angeliko »škrateljnom«¹ krstile, ker je bila tako nagajiva. Filomena se vsega spomni, celo gospoda Zeligoja. In ko Angelika svoje vsiljevanje opravičuje, da so jo k temu primorale samo neizogibne okolnosti, odloži Filomena hladno vljudnost velikomestne gospe, in pogovor se vname odkritosrčno in prosto.

Angelika je zdaj razodela svojega prihoda namen. »Prosim Vas morem nekaj«, je dejala, »kar preseza vso dosedanje predrznost. Vedno sem še zreli »škratelj«² in hči čudodelke, prerokovalke Justine; pristojajo mi kaj izrednega, presiljenega. Gospodična, ne odrecite mi prošnje! Rotim se Vam, da bo to, kar od Vas želim, obema enako koristilo, naj se Vam tudi zdi, da je razumu nasprotno. Uslišite me, in potlej bode tudi Vi veseli.«

Filomena je z bolj plašnimi ko radovednimi očmi strmela v Angeliko, ko je s prepričalno zgovornostjo razkladala svojo prošnjo.

Ker bi bilo preveč pisanja, ako bi hoteli popisati, kaj so tri ženske v dolgi uri med seboj dogovorile, naj omenjam samo to, da se je Filomena sicer jako nerada in v skrbah, kaj bo posledica njene obljube,

vendar dala preprostiti. Kaj je obljubila, se bode še pred sklepom povesti izvedelo.

Ženske so govorile. Gospod profesor Justin pa je sedel pri knjigi, razpravljajoči starogrško črko digamma. Ustavil ga je v preišljevanju doktor Zeligoj, ki je moral obiskati svojega nekdanjega profesorja in povprašati, kako se ima gospodična Filomena. Justin, bister poznavalec svojih učencev, je izprevidel, da je Zeligoju ljubša družba Filomene nego starega slovničarja; zato pelje gospoda v ženski zbor.

Justin sam se je v zbornici mudil prav malo, ker ni bil prijatelj neklasičnega ženskega govoričenja. Nastopil je svoj navadni večerni izprehod. Po stopnicah doli idoč, sreča slugo Medveda, ki je v pokriti skledi prinesel zajca, ki ga je bil ravno prej izmoledoval pri stari Justinu.

Profesor Justin se možu nasmeje: »Ljubi Medved, nemedvedji! Prepozno si prinesel to zver. Filomena je nekaj bolestna. Nocoj ne bo pri nas nobene večerje. Nesi zajca h »Kruljavi Žabi«; tam bom precej naročil, kaj se naj z zajcem stori. To pisemce oddaj gospodu doktorju precej, ko domov pride; ne pozabi in ne bodi radoveden!«

Četrto ure pozneje je uradnik, šetaje se mimo gostilne pri Kruljavi Žabi, vprašal mamko Nežo, ki je na pragu stala in se z rokama podpirala, kaj bode danes dobrega.

»Zajčka pečem, gospod, prav debelega zajčka. Eden porcijonček prav lahko za Vas prihranim.«

Uradnik pa odgovori:

»Kaj, zajca? Danes je 31. avgust. Po deželni lovski postavi se pa 31. avgusta zajec ne sme niti streljati niti prodati. Na prestopek te postave so zažugane ostre kazni. Mamka, pazite in ne govorite nocoj več o zajčji pečenki, sicer Vas moram čuti z uradnim ušesom.«

VIII.

Solnce se je pomikalo za hribe in vinovarski črednik je s pašnika prignal sredi trga goved in drobnico vinovarskih tržanov. Ko je tako bil trg poln

šundra in direndaja, spremlja iz stanovanja profesorja Justina mlad gospod proti hiši mazačke Justine tri ženske, dve po meščanski šegi oblečeni, eno pa kakor se nosijo Gorenjke okoli Ljubljane. Ko pride družba v vežo, hiti Sidonija po stopnicah naprej in napove materi prihod brhke kmetice, ki je menda že zjutraj bila tukaj, in mladega gospoda, ki je najbrž njen ženin. Mati se spomni, da je davi dobila križan tolar; naglo se pripravi in Sidonija preskrbi, da se v čarobnem svetišču prijazna svetloba izpremeni v resnoben, somoren somrak.

Stara Justina sedi črno opravljen za mizo v starem, visokem naslonjaču in gleda skozi velike postarišne naočnike kakor črna sova v človeški podobi. Pred njo stopi bojazljivo vitka gorenjska deklica okroglih, živordečih lic, vsa taka kakor tista, ki je davi imela čast poslušati Justinino modrost. Deklica se globoko prikloni in seže celo po Justinini roki, kakor da bi jo poljubila, potem stopi nazaj, na stran mladega gospoda, ki se je držal kolikor mogoče ponižno in leseno.

Deklica izpregovori z mehkim, tresočim glasom:

»Častitljiva gospa! Priromala sem k Vam iz daljnih krajev. Vaše razodetje davi me je skoro uničilo, a čez malo časa povdignilo do vrhunca veselja. Prišel je za menoj pravi ženin, ki sem ga nekdanj ljubila, a skoro pozabila. Stara ljubezen se je devetkrat huje vnela. Hvala Vam, pristrčna hvala! Ne vem besedi . . .«

»Nikari, deklica, —take hvale nisem vredna! Povejte mi rajši, kaj Vas je zopet privedlo k meni?«

»Častitljiva gospa! Bojim se jeze in sovraštva svoje obitelji, ker sem se tako hitro premislila. Prosim Vas, povejte, ali bo to imelo slabih nasledkov?«

Justina je zmešala kvarte, jih obračala, pokladala in prekladala in naposled izrekla neovržno sodbo:

»Jeza bo huda, a razpihala se bo kakor smodnikov dim po strelu. Bodita stanovitna, premagovala bosta vse ovire, ker so samo navidezne. Za Vama stoje prijatelji, ki veliko veljajo in premorejo.«

V tem se je Justina zmotila; kajti za njima sta stali samo dve prijateljici, ki sta skozi steklene duri stranske sobe opazovali ta prizor.

Deklica nadaljuje: »Ko ste naju toliko potolažili, prosiva še krepkega blagoslova na pot k poroki.«

»Blagoslovov nimam«, odgovori starka, »te dobosta pred oltarjem. Ker pa vidim, da imata trdno zupanje v mene, Vama naredim živi vozal nad rokama; to Vaju obvaruje vseh urokov in zlih pogledov na dan poroke, takrat, ko so najbolj nevarni.«

Justina se je kvišku vzpela, položila dekletovo roko v gospodovo in je s črnordecim trakom vila čudne zaveze in odveze. Gospodična pa obraz proč obrača in bojuje nevarni boj z mišicami, ki v človeku smeh zbirajo. Ni se mogla zdržati; zdrav, glasen smeh se razsuje iz polnih ust . . .

Justina je skoro razbesnela! Segla je v kot po palico, pa je ni; divjala je proti prvim durim, a zaklenjene so; divjala je proti drugim; tam pa vidi dve ženski, ki se na vse grlo smejeta. Počela je kričati: »Tatje, roparji, sleparji! Pomagajte, pomagajte!«

A nikogar ni bilo na pomoč. Samo gospa Sidonija je pristopila iz druge sobe mater miriti.

Poprej leseni gospod se tudi zravna in oživi, stopi pred starko in ji reče glasno a mirno: »Pomirite se, gospa! Komedijski je zdaj pri kraju. Angelika je želela, da Vas ujamemo v Vaše lastne mreže. To se je zgodilo; in zdaj dovolite, da se Vam predstavljam kot ženin Vaše hčere Angelike.«

»Kaj? Ženin? Goljuf, slepar! Poberi se mi izpred oči!«

»Žena, počasi! Takih besed kratko in malo ne trpim. Krotite jezik, da Vam kasneje ne bo pretežko. Doktor zdravilstva, Ivan Zeligoj sem, in pošten človek. Ne poznate me še posebno, pa morali me boste poznati; in bolj koristno je za Vas, če ste prijazni proti meni. Da Vam le nekaj povem: Pred pol ure je bil pri Vas kmetski fant, ki je za drag denar kupil zdravil ljudem in živim. Tisti kmetski fant sem bil jaz in v tistih zdravilih tiči za Vas kaznen najmanj treh mesecev zapora. Saj se razumeva, saj veste, da sem

medicine doktor. — Pa pustiva to! Danes sem prišel samo prosit roke Vaše hčerke, te zale Gorenjke, ki tukaj pred Vami stoji in z menoj vred prosi.«

Mati se molče skloni v naslonjač in spusti nekaj jeznih pogledov v Angelikine oči. Ti jezni pogledi pa Angelike niso presunili; z mirnim, krotkim glasom izpregovori: »Mati, odpustite, da sem Vam to naredila, Vaše vedeževanje mora enkrat nehati, drugače se dostojno omožiti ne morem. Danes zjutraj ste deklico preslepili, da je skoraj zblaznela — to je bilo preveč! Nocoj ste zato opeharili samo sebe. Nemo-goče Vam je dalje prerokovati. Ko se bode izvedelo, da niste spoznali svoje lastne hčere, ki je pred Vami stala, morate pri ljudeh izgubiti vso vero. Pustite tedaj rajši zlepa nego po sili ali kazni svoje kvarte in Kolomanove bukve, žive vozle in smrdljiva zdravila. Moje možitve pa prosim, mati, nikar ne branite. Privolite! Pomislite, da se pravzaprav še upirati ne smete. Pred tremi tedni sem dopolnila dvajseto leto in Vi ste me dali po sodišču izreči za polnoletno. Takrat nisem vedela, čemu je to dobro; a zdaj se zavedam svoje svobode. — Privolite tedaj, mati, v mojo srečo!«

»Le vzemita se, dote pa ne dobodeta ne krajcarja!« izpregovori mati po dolgem molčanju.

»Mati,« odgovori doktor, »jaz dote ne potrebujem. Imam hvala Bogu premoženja, in moj poklic tudi moža živi.«

»Ne tako,« reče vmes Angelika. »Nečem biti možu nadležna in živeti ob njegovih dohodkih. Doto želim jaz in, mati, tudi tukaj je bolje z lepo privoliti. Doktor Vogljanin je Sidoniji povedal in Sidonija meni, da smem primerno doto od Vas terjati po sodnem potu: sodišče odloči, koliko mi morate izplačati. — Mati, tega pa vendar ne, da bi Vas lastna hčer tožila za doto! — Vidite, mati, to je vse nastavljeno in osnovano. Zdaj Vam ne ostaja drugega, nego v vse privoliti, potem pa svoje kvarte, lončke, steklenčice razbiti in na gnojišče pometati!«

»Moj Bog, kaka reva sem! Gospod doktor, ne zamerite mi, da sem se tako raztogotila. Pa premislite

tudi Vi! Ali res hočete v zakon vzeti dekle, ki se tako hudobno norčuje iz svoje prave matere? Dekle, ki roditeljev ne spoštuje, tudi moža ne bode spoštovalo. Tak lep, bogat gospod, kakor ste Vi, lahko dobi stokrat boljšo nevesto!«

»Ako je samo ta zadržek, ljuba mati, potem ste že izrekli, da ste zadovoljni. Angelika me ljubi in dokazano imam, da me popolnoma spoštuje. Nocojšnje burke sem pa najmanj napol tudi jaz kriv.«

»Pa malo vendar počakajta! Saj ne gresta kar nocoj k poroki! In kje se potem mislite naseliti, gospod doktor?«

»O tem boste odločili Vi in Angelika . . .«

Angelika mu besedo prestreže: »Žena mora za možem iti, kamor ji ukaže. Ako mi moj ukaže, grem za njim v Bosno ali na severni pol. Samo prosim, naj se tako uravna, da bi mogli ostati vsi vkup v Vinovaru.«

»To se lahko zgodi,« pravi Zeligoj in k materi obrnjen pristavi: »Samo razumite, da sem doktor medicine, oster proti vsem neukim pomagačem, ki se vtikajo v zdravilstvo.«

»Razumem,« — odgovori Justina: »tudi to se bo uravnalo precej jutri!« in poda Zeligoju roko.

Pozabil sem povedati, da je druga gledalka v stranski sobi bila gospodična Filomena. Molče je občudovala Angeliko, da tako dobro posnema in nadaljuje njeno jutranjo vlogo.

Ko je Justina Angeliko razkrila, je šla Filomena naglo domov. Saj je videla vse, kar ji je bilo treba.

Sidonija je potem prisedla k materi, dvignila je pregrinjala pred okni, da je zopet prišla v sobo prijazna večerna svetloba, in obrnila govor na prijetno prihodnost Angelike in Zeligoja. Angelika je bila zopet v živem smehu, Sidonija dobre volje; in ko se je mati nagledala čednega, vljudnega Zeligoja, se tudi ni mogla odtegovati občni radosti. Samo kadar so njeni pogledi srečali Angelikine, je mati zažugala s pestjo; vselej pa se je videlo, da le v šali.

IX.

Zadnji poljubki solnca so žarili vrhunce goram za Vinovarom, krotke večerne sapice so šepetale v listju dreves in božale vroča lica Filomeni, ki je sama in zapuščena v svoji sobi slonela na oknu in zrla na mračno nebo in na redke večerne zvezde, ki hladno in brezčutno gledajo na človeško revo. Filomena je danes toliko prebila, da so njene dušne moči, nena-
vajene ganitve, skoraj opešale. Želela si je pokoja, a nemirna duša se ni mogla znebiti vednega nekoristnega ponavljanja neprijetnih vtiskov. Osramotitev, zavist, strah je imela vedno pred očmi.

»Zjutraj sem nepremišljeno zabredla k vedeževalki, zvečer sem bila naprošena gledati, kako se oponaša moja slabost. Ta doktor Zeligoj je bil nekdanj tudi moj častilec; zdaj bi bil morebiti moj ženin, ako bi nekdanj ne bila preošabna. Njegova mati je neolikana mokařica in jaz sem mislila, da bi ne mogla prenašati tašče, ki ima predebele roke za gosposke rokavice. In tista nagajiva, hudomušna polukmetica Angelika je dobila Zeligoja za ženina, iznenada, kakor bi ji bil z neba poslan. Kje so pa tisti moji častilci, ki so mi ušesa glušili s hvalo in ljubeznivostjo? Mislila sem, da so moški kakor žoge, s katerimi se otroci igrajo: bolj ko jih ob tla mečeš, višje odskakujejo. Moji častilci so tudi odskočili: ni jih več! Izbirala sem, zdaj sem sama izbirek! In Vogljanin, kak moč je, ravnega značaja in iskrenega srca, da mu nisem našla doglavnika! Kako blizu njegovega srca sem že bila! Ločila naju je samo ena beseda, ki bi jo bila izrekla iz srca rada. Kaj bo zdaj mislil, kaj storil? Zaničeval me bo, kadar izve, kar se ne more več prikriti in utajiti.«

Tako in enako je Filomena premišljevala. Nesrečnih misli pa jo odreši — Vogljanin, ki stopi v sobo, ravno ko se je gospodična vsedla h klavirju.

Vogljanin se je namreč o mraku pripeljal domov in je precej hitel k Filomeni, ne da bi bil prej dobil pismo, ki ga je bil profesor Justin izročil Medvedu. Medved pa je imel svoje muhe in je mislil: »Ako je v pismu kaj veselega, se bode lahko povedalo z besedo, saj ljudje v tem malem trgu niso daleč narazen; ako

je pa v njem kaj neprijetnega, je še jutri čas, da se izve. Ves svet ve, da sem včasih malo pozabljiv — zato ne bo nič hudega.«

Vogljanin je tedaj stal pred Filomeno, vesel, da je dočakal večer, ki mu toliko prijetnega obeta, in je pozdravil gospodično z vso neprisiljeno ljubeznivostjo. Gospodična, poprej prepadena in razjokana, se ohrabri, kolikor mogoče, in odgovarja s prisiljeno hladnostjo:

»Veseli me, da Vas zopet vidim čez dolgo časa. A danes Vas nisem pričakovala. Ali Vam niso ata sporočili, da sem nekaj nebogljena?«

»Srečen sem, da nisem dobil takega poročila. Zdaj sem tukaj in bili bi Vi neusmiljeni, ako me takoj zavračate, jaz pa oduren, ako bi Vas precej ubogal..— Kje so gospod profesor?«

»Ata Vas čakajo pri »Kruljevi Žabi«. Zavoljo mojega glavobola so večerjico tja prenesli. Oprostite, gospod doktor!«

»Draga gospodična! Dogovor je dogovor in se mora strogo izvršiti. Vaš glavobol nima pravice; jaz bom terjal odškodnine, če izgubim lep večer, ki se ne bo nikdar povrnil. Dovolite, gospodična, da dvomim o resnosti Vašega glavobola.«

»Gospod doktor, ne šalili bi se z menoj, ko bi vedeli, kaj sem danes že prebila.«

»Vendar ne pozna se Vam, da bi bili količkaj izpremenjeni.«

»Saj niste zdravnik, gospod doktor; verjemite mi rajši.«

»Danes je prišel prav spreten zdravnik v trg. Obljubil mi je, da se popelje z menoj, ni mogel čakati do večera in mi je rekel, da mora tudi Vas obiskati. Ali je bil že pri Vas doktor Zeligoj?«

»Mudil se je nekoliko časa.«

»Kaj ne, premalo časa? Pravil mi je, da Vas je nekdam imel jako v čislih. Vaš album ima tudi dve njegovi fotografiji. Smem li pogledati, ali je še tako lep kakor pred tremi leti?«

Rekši seže Vogljanin po znanem albumu na mizici in najde na starem mestu Zeligovej podobi. »Lep

mož je,« govori Vogljanin dalje, »in ni se izpremenil. Kaj ne, obudil je v Vas prijetne spomine, vredne majhnega glavobola?«

»Ne morem tajiti, da sem ga včasih rada videla zraven sebe, posebno na plesišču. S tem je pa tudi vse povedano,« reče Filomena poluglasno.

Vogljanin je med tem dalje listal po albumu in je naletel na prazen prostor, in sicer tam, kjer je do davi bila vdeta njegova podoba. Ostro pogleda Filomeni v oči; ona obledi, ko Vogljanin izpregovori z zategnjenim glasom: »Ni še vse povedano. Ta album tudi molčé nekaj odkriva.«

Plaho povzdigne Filomena rosne oči k Vogljaninu, kakor bi zbiral besede. Preden pa izpregovori, stopi njena dekla v sobo, položi pred gospodično zavoj poprej Angeliki posojene obleke in ji v roke stisne pisemce s pristavkom, da naj gospodična pismo precej prebere. Filomena položi pisemce na stran. Vogljanin opomni, naj se nikar ne dá motiti. Filomena spreleti vrstice pisma z nemirnim očesom ter poprimе besedo:

»Da Vaše podobe ni na pravem mestu, je sam slučaj. Nekaj sem z njo namenila, ker je jutri Vaš god.«

»Gospodična, Vam ni prirojeno licemerstvo. Izdal Vas je ravnokar Vaš obraz, in sicer dvakrat zaporedoma. Vašega nocojšnjega vedenja ne morem prav razumeti. Bil sem proti Vam vedno iskren. Vse svoje misli in srčne predale sem razkril pred Vami. Tudi Vi ne morete zakrivati svojega srca, kolikor bi želeli. Povejte brez ovinkov, kar Vam srce obtežuje. Recite naravnost, da me ne marate, da me sovražite, in pretrpel bom brez zamere. Morebiti pa to-le pisemce pove, kar je Vam pretežko izpregovoriti?«

»Reči bi smela, gospod doktor, da ste predrzni, in reči moram, da ste neusmiljeni. Ko bi vedeli, kako težko mi je molčati, kako težko govoriti, bi mi ne stavili meča na srce. Nate pisemce in berite!«

Vogljanin bere: »Draga prijateljica! Hvala Vam za pomoč! Z Zeligojem je vse v redu. Kar se je davi godilo, vedo do zdaj samo tri osebe: jaz, ki bom molčala,

mati, ki so jim usta zavezana, in Vi. Prosim, molčite tudi Vi. Želi Vam enake sreče, kakor jo sama uživa, in Vas poljubuje Angelika.«

Filomena nadaljuje: »Kaj ne, to so Vam hieroglifi, ki v Vas samo sumnjo obujajo? Vsa sem zbegana in prepadena, vendar Vam hočem razjasniti tudi te hierogliffe, zato, da se od Vas — ako se danes razideva — ločim z mirno, čisto vestjo.«

Filomeni stopi zopet kri v lica; pobesi glavico, nekaj trenutkov pomišlja, kakor bi se obotavljala govoriti, in potem z nekako strastno naglostjo pove vse, kar je danes neprijetnega videla in slišala. Ko je končala svojo nam že znano povest, mirno in vdano povzdigne oči k Vogljaninu, rekoč: »Izpovedala sem se vsega, kar sem imela na srcu, da me boste nemara zasmehovali; ponižala sem se pred Vami, da me boste nemara zaničevali. A naj se zgodi, kar hoče, licemerstva očitati mi ne boste nikoli!«

Vogljanin se je zamaknil v Filomenine oči, kakor bi se mu bilo odprlo nebo. Kratka vprašanja, kratki zamolkli odgovori in obsijala ju je radost, ki jo v vsej globokosti more uživati samo blago čisto srce, radost, ki jo tisti, komur je rojena, more čutiti samo edenkrat, a pozabiti nikoli.

Konec kratkega pogovora je bil, da bo jutri Vogljanin z očetom govoril resno besedo.

Vogljanin vzame klobuk in Filomena mu sveti. Pri sobnih durih se primeri, da Vogljanin s svojo glavo pride prav blizu jasnega obrazka brezglavobolne Filomene. Ni se mogel zdržati — pritisnil je gorek poljubek na Filomenina usta.

Prepozno se Filomena umakne, rekoč: »Tega ni v pogodbi, to je ukradeno!«

Vogljanin jo zavrne: »Bom pa nazaj dal,« in hoče gospodični drug poljubek privoščiti, kar se mu ročno posreči, akoravno se gospodična brani: »To je predrzno! Kaj bi ata rekli, ko bi Te tako videli!«

V tem hipu se čuje moški glas: »Sem že videl!« Filomena vzklikne, sveča ji pade iz svečnika in tema zakrije različno mimiko treh obrazov.

»Prosim Vas«, izpregovori profesor Justin ozbiljno, »da se ravnate po listu, ki sem Vam ga danes pisal. Lahko noč, gospod doktor!«

Profesor stopi, ne čakaje odgovora, za Filomeno v sobo. Vogljanin pa tava po temnih stopnicah proti večnim vratom in na prosti zrak.

Pol ure potem je vladal mir in spanec po vsem Vinovaru.

X.

Bil je dan 1. septembra 188 . . , praznik svetega Tilna in god doktorja Vogljanina, sicer pa prav navaden delavnik. Profesor Justin je po stari navadi nastopil jutranji izprehod. Ko stopa mimo tržnega vodnjaka, vidi strežaja Medveda, ki je ravno dekletom pomagal škafe vode na glavo zadevati.

»Kaj je novega?« vpraša gospod Justin.

»Nič posebnega, če niste bili sinoči pri Kruljavi Žabi.«

»Ko bi pa tamkaj bil, kaj potlej?«

»No, ste pa mojega mucka večerjali,« zašepeta Medved gospodu na uho.

»O grda reč! Toda saj to ni res! — Kaj pa gospod doktor?«

»Ko so sinoči od Vas prišli, so terjali od mene Vaše pismo. Potlej so se nad menoj jezili in dolgo niso šli spat. Rekli so mi, da naj jih danes bolj zgodaj pokličem, pa zdaj še spe. Če ima človek premalo spanja, podnevi ni za nobeno delo.«

»Le pusti doktorja; ko vstane, vošči mu srečo, ker je danes njegov god.«

Justin gre dalje, Medved pa domov. Vogljanin je že vstal in je Medvedu ukazal, naj pazi in pove, kdaj se gospod Justin vrne od izprehoda, ker ima z njim nekaj nemudnega izpregovoriti.

Proti navadi zgodaj je Vogljanin sedel v pisarni. Prvo opravilo je bilo, da odpravi častitajočo drhal tržnih ubožcev in postopačev, sploh takih, ki so pričakovali, da jim god kaj v dlan stisne.

Drugo opravilo je bila razprava s skalomelskim oskrbnikom.

Lastniku grada Skalomela je v toplicah potekel drobiž; zato je pred časom okreval in jo domov pripihal. Oskrbnik, ki je bil obenem tudi lovec in nadlovec, je tedaj moral posojenega psa precej dobiti nazaj. Ta pes pa že gnoji vinovarsko polje . . .

Vogljanin skuša oskrbnika napotiti na Kühlwasserja; ali oskrbnik se ne premakne; predobro mu je znan Kühlwasserjev finančni položaj. Vmes pride še Medved, trdeč, da mrha ni bila za nobeno rabo; skalomelski gospod sme biti hvaležen, da se je tega pasjega spačka znebil brez troškov. Medved pa je stvar le pokvaril. Oskrbnik je ostal trd, kakor našega Koseskega Slovenec, katerega »zvestoba ne gane«; niso ga ganile vse pametne ponudbe doktorja Vogljanina. Doktor je nazadnje končal brezuspešno pogajanje in je položil zahtevani petdesetak na mizo.

Ko oskrbnik odide, stopi Kühlwasser v pisarno in obžaluje, da ni bil poprej navzoč. Nekaj bi bilo treba zažugati in lahko bi se bilo prihranilo najmanj trideset goldinarjev. Toda zdaj je prepozno in Vogljaninu se mudi, ker je po Medvedovem sporočilu profesor Justin že doma.

Vogljanin je prijel za kljuko, pa med vrati ga obrne bogati kmet Zabregar iz Jesenovca, mož poštenega obraza in prijaznih besedi.

»Samo mimogrede«, izpregovori prišlec, »Vas moram nekaj prositi; pa brez zamere, ker sem tudi jaz lovec z dušo in telesom. Oni dan, gospod doktor, ko ste šli na zajce, ste zašli v moj lov v občino Jesenovca. Nič ne de, samo prosim, da se to večkrat ne zgodi in da za kazen pridete enkrat k meni na zajčjo pečenko. Gostilno imam in dobra vina. Pridite z gospodom profesorjem Justinom. On mi je bil sošolec in vedno prijazen. Pridita popoldne in videla bosta, kako prijeten je Jesenovca.«

To rekši, se mož, kakor bi se mu mudilo, naglo poslovi in odhajajoč poda kljuko slugi okrajnega glavarstva. Ta najprej srečo vošči, sprejme dar, potlej pa poda uradno pismo. Vogljanin bere napis: »An Herrn Aegidius Wogleiner in Weinwurm.« V pismu pak je stalo, da je brezovniško županstvo ovadilo

Vogljanina, ker je 30. avgusta na polju med Brezovnikom in Jesenovcem ustrelil zajca, in da bode zategadelj proti njemu obravnava tekla dne 2. septembra 188 . popoldne ob 3. uri zaradi prestopka deželne lovske postave od 20. decembra 1874, št. 6 iz leta 1875.

»Ta je lepa!« vzklikne Vogljanin. »V prave zadrege ste me pripravili, gospod Köhlwasser! Meje brezovniškega lova vendar poznate? In da Vam, staremu lovcu, ni znana deželna lovska postava?«

»Oprostite, gospod doktor, te nove lovske postave v našem okraju nihče ne pozna in nihče ne posluša. Novi okrajni glavvar jo vpeljuje. Brezovniški župan pa nima drugega opravka nego v knjigah tčati in pisariti. Ko ga vidim, povedal mu bom nekaj gorkih. Lova meje poznam; pa star »jus dominus« je, da gospoda sme lova meje prekoračevati.«

»Jus dominus« bo zdaj »kazenus«!

»Te se bomo že ognili. Stopim k okrajnemu glavvarstvu in rečem, da sem zajca ustrelil jaz. Obsodijo me za kake groše, dobili jih pa pri meni ne bodo.«

»To bi bilo vse prav lepo. Ali, kakor veste, zraven zajca je padel tudi pes. Oni dan ste trdili, da sem zajca ustrelil jaz. Meni bi zdaj ne bilo prav nič ljubo, če bi ljudje raznašali, da sem prvič na svojem lovu namesto zajca zadel psa . . .«

». . . in potlej namesto zajca mačko v mojo kuhinjo poslal!« zavrišči med durmi druge sobe jezen glas krčmarice Neže Kruljavožabje.

Zavzet se obrne Vogljanin, obrne Köhlwasser in pribrla Medved. Sršenasta krčmarica pa nadaljuje: »Tako sramoto ste mi naredili, da je ne morete zamazati z vso tinto, ki jo imate v pisarni. Kaj takega v naši hiši, stari pošteni hiši! Ljudje so zagnali glas, da ste sinoči po temle nerodnežu dali meni prinesiti njegovega mačka namesto Vašega smrdljivega zajca. Gospodje so me preprosili in pripravila sem ga. Zdaj je pa prišlo tole pismo od gosposke, da bom kaznovana ali morebiti celo zaprta, ker sem sinoči z zajcem postregla in tako neki prelomila lovsko postavo. To je vendar grozovita krivica in hudobija: nevedo-

ma mačka peči in priti ljudem v zobe, potlej pa kazen trpeti, kakor da bi bil maček zajec! To vse ste Vi naredili in gospode zoper mene našuntali! Pa ne pustim, da bi se norčevali iz mene . . .»

Nežino togoto prestriže mil glas izza peči. Medved se nasmeje in zavpije krčmarici na uho: »Poglejte za peč! Moj mucek je živ in cel; če boste tukaj razsajali, skočil Vam bo v obraz!«

Krčmarica res vidi mačka, a se ne umiri.

»Ali je bil maček ali zajec, zdaj mi je vseeno! Precej danes odložim svoj patent; pri meni ne bo gostilne več. Ljudje me bodo še pomnili! Z Vami, gospod doktor, se pa vidim pri prezidentu!«

To rekši, naglo pete pobere. Medved jo je spremljal s svojim krohotom, za kar je čul od Vogljanina ostro pokaro.

Vogljaninu je bila zgodovina Medvedovega mačka neznana in je tudi ni utegnil poslušati. Stopi v stanovanje, da pogleda, ali je na njem oprava še vsa salonska. Zadovoljen s svojo vnanjostjo in poln zaupanja v svoji notranjosti, nastopi skozi prvo sobo svoje pisarne važne korake do profesorja Justina.

V sobi pa so se že razsedli gospa Justina Ocvirkova, gospodična Angelika in doktor Zeligoj. Velikanska kletev je bila Vogljaninu na jeziku; toda moral je molčati in poslušati. Gospa je povedala, da se bode delalo izročilno pismo med njo in Angeliko ter ženitveno pismo med Angeliko in Zeligojem. Angelika je pristavila nemški (da mati ni razumela), da se zelo mudi, ker se mati utegne kaj premisliti.

Vogljanin je moral odložiti cilinder, frak in bele rokavice ter se za dalje ko eno uro vdati najbolj težavnemu rokodelstvu. Pogledal je na uro in vzdihnil . . .

Kako pismo je spisal Vogljanin, mi ni treba razlagati. Komur je to bolj mari, lahko vidi ob uradnih urah pri vinovarskem sodišču poverjeni prepisek dotičnega pisma. Samo to naj povem, da je Justina Ocvirkova razen nekaj gotovine in denarnih pisem dala vse iz rok in da je Angelika prevzela toliko premoženja, da bo lahko brez skrbi zibala svoje otročiče.

Težavno pismo je gotovo do podpisov. Vogljanin se oddahne, kar z žalostjo čuje, da vinovarski veliki zvon ravno poldne zvoni. Izgubljen je dragi čas, prelomljena dana beseda! V Vinovaru kosijo opoldne in to ne gre, da bi se pri Justinovih predstavljaj med juho in govedino.

Angelika ogovori žalostnega gospoda: »Ko smo se k Vam odpravljali, smo izvedeli, da je Kruljava Žaba zaprla gostilno. Morebiti še tega ne veste in bi utegnili biti danes brez kosila. Bili sva s sestro tako predrzni, da sva skrbeli tudi za Vas. V novi hiši, prihodnjem stanovanju mojega Ivana, je kosilo pripravljeno. Prosim, gospod doktor, kar z nami tja stopite, veliko čast nam izkažete!«

»Hvala, gospodična, za prijaznost; a naše delo še ni dogotovljeno, celo ene priče še potrebujemo«, odgovori kratko Vogljanin.

V tem hipu stopi profesor Justin v pisarno. Ne bode motil, pravi, ker ima prav kratek opravke; a precej se ga lotita Angelika in Zeligoj in profesor obljubi, da za trenutek prevzame nalogo svedoka. Ta trenutek je bil precej dolg, ker je bilo eno pismo jako obširno. Profesor Justin je malo poslušal in se bolj čudil, da so se toliki dogodki vozlati skoro pred njegovimi očmi, a on jih niti slutil ni.

Ko so bili podpisi gotovi, Angelika Vogljanina zopet opomni na kosilo v novi hiši, a profesor Justin ji seže v besedo: »Proti temu se jaz upiram. Gospodična, Vi ste zapeljivka! Včeraj ste mi zapeljali hčer in danes mi zapeljujete . . .«

». . . nekoga, ki ga še manj dovoljujete zapeljati! Ako je tako, odstopam. Vračati dobro s hudim, to bi ne bilo prav, kaj ne, gospod doktor?« odvrne Angelika in zvedavo in nagajivo pogleda Vogljanina.

Vogljanina je to vprašanje s tem pogledom spravilo nekoliko iz notarskega reda. Hotel je nekaj vprašati, kar se ne ujema s pisarniško resnobljostjo. Ali spomnil se je, da zdaj ni čas za radovednost zaljubljenec, ampak za praktično porabo notarskega tarifa. Povedal je tedaj svoj račun in stara Justina je lpačala po stari, zdaj večjidel opuščeni navadi v zlatih.

Ko se je to vršilo, se zahvaljuje Angelika še posebej profesorju Justinu za svedoštvo in blagosrčnemu staremu gospodu pošepeče na uho: »Sinoči mi je bila Filomena za pričo, danes ste Vi. Kaj ne, da je zdaj vse prav! Brez tega pričevanja bi danes Filomena morebiti ne bila tako srečna in jaz bi bila manj vesela.«

»Kako ste poredni, gospodična,« dé Justin z dobrovoljnim nasmehom.

»Popoldne me boste pokarali. Na svidenje pri Zabregarju v Jesenovcu!« Angelika steče za drugimi in stari Justin in mladi Vogljanin sta ostala sama.

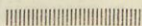
Prvi ni bil več profesor, drugi ne več beležnik in pozabila sta, da stojita v pisarni, kjer se mora srce pred durmi pustiti.

Morebiti sta se ravno zato tako hitro razumela.

Ko sta v veselem pogovoru šla doli po trgu, so snemali pri Kruljavi Žabi raz steno stari gostilniški kazalec in pozlačeni vršiček, znamenje vinotoka; in ko sta slednjič prišla v Justinovo stanovanje, je Filomena objela in poljubila svojega Vogljanina; ni se bala očeta, akoravno si je solzico iz očesa brisal, ko je to videl.

Minile so tri ure. Medved sloni na oknu in preganja svoj dolgčas s pipo Vogljaninovega duhana. Mimo se pelje kočija. V njej sede profesor Justin, Filomena in Vogljanin. Na obličju vseh sije veselje in zadovoljnost.

Tomaž Medved dolgo gleda za kočijo, zamisli se in sam pri sebi pravi: »Ko bi imel take žile kakor nekdaj, ko sem po vasi kolca prevračal, udaril bi jo za njimi, zavriskal bi tam, da bi se razlegalo v tretjo faro, in na vse grlo bi zaklical: Bog živi našega doktorja Tilna in njegovo nevesto Filomeno!«

Cmokavzar in Ušperna.

Izviren roman.

Iz kanibalščine poslovenil Sivor.

„Ak róvtarske vezáti znaš otróbi,
Nov Orfej k sěbi vlékel bóš Slovéne“

Prešeren.

I.

Lep dan je bila sobota 5. majnika 1883. Solnce se je že nastavljalo zlesti za Loške hribe na Gorenjskem, pa tudi za tiste Dolenjske hribe, katerim je na jutranji strani prislonjeno posestvo imovitega kmetavsa Preklezna.

Lep dan je bil tedaj na Prekleznovih dvorih. Pred vrati volovskega hleva je stal Prekleznov edini hlapec, petdesetletni, očitno grbavi Cmokavzar, naslonjen na gnojne vile, ker je baš gnoj kidal. Kaplje znoja, kakor piškavi lešniki debele, so mu lezle iz kuštravih las in od zabuhlega obraza za hodnično o svetem Nikoli zadnjič oprano srajco, ki pod vratom ni bila zapeta. Mož pa sune vile v kot, si obriše nagrbančeno čelo, svoje tri bradavice na potlačenem nosu in svoja zijava usta nekoliko z rokavom hodnične srajce, nekoliko pa z žuljavo, umazano dlanjo; potem se debelo odhrka, oblastno pljune in svoja usta še enkrat z vso dlanjo obriše. Čez škrbine redkih zob in skozi nosnice, na široko odprte, se mu izdere lepa dozdej še nenatisnjena pesem:

»Visoka je gora,
pa kozel smrdi;
moja Urša je krevlja,
pa se plesat uči.«

To petje se je obračalo na davi zorano njivo pred hlevom. Na tisti njivi pa je Prekleznova štiridesetletna dekla Ušperna kopala jamice in pokladala vane gnoj in krompirjeve obrezke. Petega majnika je namreč že skrajni čas krompir saditi.

Ko hlapčevi, skozi hripavi nos potegnjeni glasovi udarijo dekli na kosmata ušesa, raztegne tudi ona svoja že od prirode dokaj raztegnjena, zijava usta, ki so bila z rdečimi kocinicami obrobljena, na robat smeh, da se je pokazal obžalovanja vredni nedostatek nekaterih sprednjih zob; pogleda ognjevito proti hlapcu, in sicer z levim očesom na desno in z desnim očesom na levo plat, ter s hripavim, vendar krotkim glasom od sebe spusti naslednjo, tudi še nenatisnjeno pesem:

»Kljusa sem staja;
nihče ne maja
starih kosti.«

Povedati moram, da je ona namesti r vedno j izgovarjala, kar se je drobní, suhi babnici posebno lepo podalo.

Potem se Ušperna razkorači, da smo mogli opazovati, da ima desno nogo za spoznanje krajšo nego levo, pogleda hlapca osorno izpod zarastlih obrvi ter bruhne: »Ti konjski lišaj ščetinasti, da bi te dihur pokadil! Ali so ti mar podgane snedle vse možgane in se je mrčes zaredil v tvoji črepinji, da poješ tako abotne pesni, ko imaš že pet križev na svoji visoki grbi? Naj sem krevljasta ali kljukasta ali šantava rogovila, kaj morem za to? Pa bi bil, pa bi bil si drugo dobil: pa saj nisi za nič, robida ti oglodana! Plesati se pa ne učim ne; in zate mi tudi ne bo treba, da bi znala. Kadar bo tebi plesati, boš plesal po biriških goslih, ko ti bodo hrbtišče strojili, kocina ti plesnival!«

Na te besede je Cmokavzar svoj zabuhli obraz tako skremžil in široki nosnici svojega potlačenega nosa tako raztegnil, kakor moj pes Gripo, kadar mu namesto pričakovane mesene klobase iz zaské pomolim pod nos glavico česna.

S poparjenimi očmi je pogledoval v Ušperno in držal se je, kakor bi ga vilo in ščipalo po trebuhu. Ko se pa naposled Ušperna namuzne in prijazna obrača

svoj levi pogled na desno in desnega na levo stran ter se ji zazdeha, kakor lačni zajki po rdeči detelji na neluteranski njivi, takrat se ohrabri tudi Cmokavzar in se zareži s svojo ljubeznivostjo Ušperni v obraz:

»Kašica poštengana in z ocvirki potresena! Kaj si tako zağrmela, kakor bi se bila boba v otročji postelji preobjedla, sakramiš! Ali ne veš, da se to vse samo tako pravi? Pesem je prazna slama; jaz nisem nobena bledost študirana in pojem, kakor slišim. Naj me dihur pokadi, če zraven kaj mislim! Saj še tisti, ki pesmi kujejo, često nič ne mislijo zraven. Pa coprnice naj me odneso na Klek in krokarji naj mi možgane izkljujejo, ako še za katero drugo kolovratim kakor za teboj, griva ti zaljubljena. Pa saj me imaš rada, ko si tako sladka kakor pečena hruška, dokler je še gorka, in tako krotka kakor kravjek, ki vsaksebi gre, če nanj stopiš . . . Pa kaj bi šale zbijal in dovtipe lovil? Ali si danes že kaj prigospodinjila? Oguljena griva lisičja, naš ječavi skopuh, goljuf in gospodar je davi prinesel dokaj srebrnih kebrov domov. Po obedu se je zaril v klet, da je tiste kebre dejal na plesnobo; zdaj pa tam zadaj v resji za smrekovim gajem na trebuhu leži in tobak kadi. Ponarejeni ključ ti je kovač naredil; pošteno in previdno ga rabi! Danes se lahko precej okoristiva, saj ne bode nič opazila ta smrt oslovska in konjska. Koliko imava že kaj dote, ljubi srček iz krompirja?»

Ušperna se ljubko vzpne proti Cmokavzarju, kakor bi ga hotela objeti in poljubiti, Cmokavzar jo pa popraska po pegastem in lišajevev obrazu, kakor petelin po gnojišču, če črva diši. Ušperni se je tako prijetno zdelo, kakor bi črešnje zobala; tedaj na hlapčevo vprašanje z glasom, polnim sočutja, šepetne: »Breznos nama hrani že šeststo . . .«

»Šeststo . . . šeststo . . . tristo jezer hudičev!« zarjovejo hripava usta jeznoritega gospodarja Preklezna – in debel krajnik trešči med Cmokavzarjem in Ušperno na tla, ne gledé, kje in kako je zaljubljeno dvojico oplazil. Jeza je Prekleznu bliskala iz oči, da je bilo nevarno za hlevovo slamnato streho; sapa mu je silila iz prsi kakor kipeča zavrelka iz zabitega so-

da, in mož se je tresel po vsem životu, da so mu kratke prtene hlačnice kar sem ter tja mahale nad kvedrastimi nezavezanimi čevlji.

Najprej zarohni nad Ušperno: »Čakaj, ti pasjedlakasta sraka tatinska, jaz ti bom dal vetra, da ti bo po črevih piskalo, griva zaljubljena! Ubral te bom za ušivo kodeljo na tvoji bučasti črepinji in te zalučal, da boš tri dni po zraku frčala, preden tvoje zrahljene kosti cepnejo na tla! Ti avša, brljavka, cafuta, čompa, drpajsa, e . . ., frtamuza, garempret, hamlja, iblajtarica, junterfat, kučmevlja, vlačuga . . .«

Možu je sapa pošla, ko je pa zopet do nje prišel, jel je jezno pihati v Cmokavzarja, kakor gad, ki mu z boso nogo na rep stopiš, in zadrl se je vanj: »Tristo kopit, pa tvoja garjava glava! Jaz ti pokažem, kaj se pravi mene okraستی! Ti mohavt, navžar, ocepek, pompež, robavs, sova, šleva, tajfelj, uš, vampež, zgaga, žvirca!«

Zdajci pa zavihiti na hlapca konec krajnika, ki mu je v dlanih ostal, in bil bi nezvestega Cmokavzarja tako loputnil po buči, da bi se bila razbila kakor ribniški lončeni bas, če ga s polenom potiplješ; pa Cmokavzar ni bil jare gospode cvet! Ne čakaje udarca, se zakadi Prekleznu pod rogovile, katere hipoma zavije, kakor naš kovač svoje klešče, kadar komu zob dere, ter podere zrahljane kosti starega moža na gnojna tla, kakor prosen otep. Zdajci hlapec zleze gospodarju na trebuh in ga srdito obdelava z žuljavimi pestmi. Ušperna pa tudi ni rok križem držala. Njeni ostri, jazbečevim krempljem podobni nohtovi so jako urno in izdatno orali po Prekleznovi glavi, da je bila — namreč Prekleznova glava — kakor bi jo bili s češminovo metlo česali. Moramo pa povedati, da se je Preklezen pošteno branil in na vse pretege in na vse strani mahal, suval, trgal in pljuval.

Živa kopica teh prepirnih gadov se je že na gnojišče pregarempretnila in šest nemirnih nog se je umivalo v gosti gnojnici, ko je ravs in kavs privabil sajastega kovača Breznosa iz sosednje kolibe.

Orjaški možakar priskoči, ni rekši ne mev ne bev, potegne Cmokavzarja za hlačni rob in ga vzdigne

kvišku kakor mlado mačko, da je vse štiri od sebe moled in se je mastna gnojnica od njegovih premočenih hlačnic cedila na obličji Preklezna in Ušperne.

Ko je nehal boj, je bilo videti na pretepališču, kakor bi se bila dva medveda iz Mežaklje ravsala za panj koroških bučel. Cmokavzar je izgubil desno uho, Ušperna pa srednje zobe — bili so samo trije. Prekleznove desne roke meziniec se tudi ni mogel najti. Gotovo je, da ga je odgriznil Cmokavzar, in zelo verjetno, da je meziniec in uho pohrustala svinja, ki je med pretepanjem v nirvanski mirnodušnosti rila po trati in gnojišču. Da je bilo dokaj obleke raztrgane, veliko las izpuljenih in da je trojica prav pohlevno ali pogojno smrdela, omenjam samo zato, da občinstvo pripozna mojo natančnost in resnicoljubnost.

II.

Solnce je že znatno lezlo za poprej omenjene hribe. Preklezen se je s pomočjo orjaškega in silovitega kovača Breznosa znebil edinih svojih poslov, ki sta se čez četrto ure izkidala izpod Prekleznovega podstrešja.

Hlapec Cmokavzar ni imel okroglega v svojem premoženju razen vedno žejnega grla. Mrvico svojih cap in cunj je zmašil v otrobji žakelj, pošvedrane škornje na kveder, s kamenogoriškimi žrebicami gosto podkovane, pa je vržel čez pazduho.

Dekla Ušperna je dozda vedno mislila, da je prava hči bogatega, neoženjenega Preklezna, ker je bila od otročjih let vedno pri njem in mu je vedno »oče« rekala. Ta skopi kmetavzar in dihur lisičji je vedno obljuboval, da bo sirota, kadar on gavzne, pograbila vse njegovo premoženje, in ji zato ni nič mezde plačeval. Ona je pa, nadejé se tisočakov, vedno pridno delala. Samo zadnji čas je malo na stran spravljala, ker ji je bolj previdni in bolj prebrisaní Cmokavzar nekoliko oči odprl ter jo prepričal, da je boljša mehka hruška za srajco, nego zlato jabelko na drevesu. Ko je danes izvedela, kdo je nje oče, kdo njena mati in da pri Prekleznu za svoje tridesetletne žulje ne dobi najmanjšega srebrnega kebra, je bila

poparjena, kakor mačka, ki maslo liže, ti jo pa s krompom poliješ.

Tudi ona je imela malo s seboj odnesti. Težko se je ločila od domače hiše, najtežje pa od lepo pitanih svinj, katere je pri odhodu še enkrat popraskala za ušesi in jim za slovo še dala nekoliko zobati in hrustati.

V očeh solzna, v srcu jezna, v trebuhu lačna sta švedrala Cmokavzar in Ušperna iz Prekleznovine po hribu navzdol na dom kovača Breznosa. Njuna trdna volja pa je bila, drugo jutro potovati zopet na stari dom nazaj, ako ju že poprej sam Preklezen ne pride prosit in klicat.

Stari Preklezen je stal na pragu svoje proti ognju zavarovane hiše (zavarovana je bila pri Slaviji); izpod gostih, hudih obrvi je pogledoval za odpojenima. V brezzobih, skremženih ustih mu je tičala pipa brez tobaka in iz njih je silila kletev; obraz mu je bil tak, kakor bi na njem smrt klepala svojo skrhano koso; mezinca oropana roka, neokretno v strgan robec zavita, je pa krvavela.

Breznosu je bilo dolgčas, dalje gledati tako strasil; dregne tedaj Preklezna pod rebra njegovega rojstva in se zareži: »Dihur te vzemi, griva lisičja! Ne bodi tako pust, kakor bi bil ves štiridesetdanski post suhe hruške žrl. Pojdiva v hram; če mi daš kaj piti, ti izročim imenitne reči.«

Preklezen debelo pred se pljune, potem ongavi:

»Ti si pa tudi tako siten kakor kravji brencelj, ki najrajši tja seda, kamor se mu najmanj spodobi! Vedno bi v pivnici tičal, kanja ti žejna! Jaz pa te moram z denarji zakladati, ki jih bom takrat nazaj dobil, kadar bo v petek nedelja.«

»Kaj bi tisto, krempelj medvedji!« zavrne ga Breznos. »Takega dobička pri meni res ne delaš, zga-ga pelinova, kakor pri tisti kljukasti babnici, tvoji šlevasti Ušperni, ki je trideset let s svojimi žulji zastonj mastila tvoj hudiču zapisani trebuh.«

»Ljubi moj,« odgovori dobrovoljno Preklezen. »Mršavi časi so zdaj, da mora celo maček suhe oskoruše gristi. Kdor hoče kaj imeti, mora vse v prid obr-

niti. S peto ne moreš kruha jesti. Saj tudi poznam kovača, ki deklam ključe ponareja, da morejo gospodarjem denar krasti.«

Pri teh besedah je Preklezen Breznosa zelo po strani pogledal. Toda Breznos ni bil jare gospode cvet, in naglo se je odrezal:

»Griva ti lakomna! Da bi konjederec tvoje kosti pekel in iz tvojega ikrastega mesa laške klobase tlačil! Ti meni tatvino očitaš, ki med ljudi, še celo med najmenj poštene, stopiti ne smeš, da se ne odmikajo od tebe kakor hudič od blagoslovljene vode. Če vse črne hudiče s svoj meh spravim, v njem ne bo toliko hudobije, kolikor je ti tisti teden počneš, ko se na velikonočno spoved pripravljaš. Lišaj ti oderuški! Toda nisem prišel, da bi tebe kozjih molitvic učil. Stopiva bolj nazaj, da naju kdo ne posluša. Še muhi, ki nam na nos sede, kadar jemo, ali v kozarec pade, kadar pijemo, ne smemo zaupati. Najprej nalij, potlej prinesi klobase — pa ne ene, kar pet ali šest! Kajti tako majhne so, da bi lahko dve ali tri v votel zob zmašil, ako bi ne bile tako trde kakor drenovina, ki jo sedem let za svoja toporišča sušim. Ti volčja lakota!«

»Vse pride, sraka ti lačna,« odgovori mirno Preklezen, pred sodom stoje in z oglom krvavega robca kupico brisaje. »Samo povej in pokaži, kar imaš imenitnega. Kljun ti jastrebov!«

Breznos nato odšteje petindvajset goldinarjev, meneč: »To je tisti ponarejeni petdesetak, ki si mi ga oni dan dal, da ga na sejmu izpečam. Komaj se mi je posrečilo. V prihodnje bom od vsakega takega lista pridržal trideset goldinarjev; ako ti ni prav, jih pa sam prodajaj! Saj jih imaš še dovolj, ti konjska kuga!«

Potem izvleče iz žepa velik nov ključ, meneč: »To je natanko ponarejen ključ od Bradovljeve zidavnice; jutri pride Macafizeljnov Ožbolt ponj. Že veš, kaj mu boš povedal. Ta ključ velja pet goldinarjev. Ti boš, se ve da, zanj zahteval in dobil deset goldinarjev in še kako ukradeno vedro vina za dobroto po vrhu.«

Iz drugega žepa vzame novo žepno uro, rekoč: »To uro ti pustim za deset goldinarjev. Vsaka židovska duša ti zanjo odšteje dvajset goldinarjev pošte-

nega denarja. Tukaj imam pa še štiri patrone dinamita, da boš zopet enkrat ribe lovil; saj veš, kje in s kom v tovarišiji. Ti patroni se mi sicer niso podarili, pa dobil sem jih — zastonj. Tako ti jih tudi dam, ker pri tebi ne iščem dobička. Po tem računu imam jaz pri tebi petnajst goldinarjev; ti imaš pri meni vsega vkup dvajset goldinarjev. Ostane jih tedaj še pet; te pa pobotam, ko bo prvi sejm v okolici. Zdaj pa daj piti, griva šče . . .«

»Oho, mrcina sleparska!« se zadere Preklezen, ko je prinesene reči naglo vtaknil v svoje žepe. »Ključ in ura vkup nista pet forintov vredna. Mojih dvajset goldinarjev pa tudi ne bo brez interesa; ali mar nisi obljubil po eden goldinar vsak teden, ti pasjedlakec oguljeni?«

»Če ni prav,« zarohni siloviti kovač in svoj ščetinasti obraz tako razkremži in raztegne, da je bilo Preklezna skoro strah, — »bom pa nazaj vzel, kar sem prinesel! Le čakaj, suša ti grižava, ti bom že pokazal, da ti bo po črevih piskalo, kakor po mojem mehu, kadar miši kožo prejedo, in da boš krotek kakor božji volek, kadar ga na dlan položiš!«

Preklezen je menil, da bo ostalo pri samem zmerjanju; a Breznos dvigne težko dlan in pripelje na Prekleznovo črepinjo tako zaušnico, da se je Preklezen kar prekopicnil v prazno vinsko kad, zraven njega stoječo.

»Bog daj dober večer, prijatelja! Ali narobe bratovščino pijeta? Posneto mleko, Preklezen, mari vendar nisi malo preveč srkal tiste stare zelenike, da skušaš po glavi hoditi?«

Te besede je izpregovoril rdečelični, debeluhasti konjederec iz soseske in je precej ubral moža krepko za kobale in ga s pomočjo kovača dvignil iz globoke kadi.

»Pa res, malo neroden si bil, prijatelj,« nadaljuje konjederec; »tvoja desna roka je nad komolcem prav pošteno zlomljena. No, kovač, — ti si tudi taka suša študirana, — midva jo bova že zopet postavila, da bo držala kakor jeklo.«

Preplašena pa se spogledata možakarja, ko se prepričata, da je Preklezen brez zavesti, kakor koruzen snop. Konjederec ga hoče precej z vinom močiti po glavi, a kovač sune tovariša na stran, pomenljivo namežika in potem na vse grlo zavpije: »Pomagajte, roparji, tatje gredo!«

Preklezen se je hipoma zavedel, spregledal in zakričal: »Tristo hudičev in griv, zdaj je sova še tega mrzlega mesarja pritepla! Kaj rogoviliš tukaj, konjska smrt?«

Konjederec mirno odgovori: »Le počasi, prijatelj! Jaz sem politišperšona, z menoj se ne hodi tako v caker. Najprej bom naložil tvoje z mišnico zaudane svinje, ako hočeš ali ne; potlej bom tvojo zlomljeno roko uravnal, to pa le, ako boš hotel in plačal.«

»Vsi svetniki božji!« je vzdihnil Preklezen in svoj obraz na jok nakremžil, tako da je kovača sililo na smeh; — »moje lepe prašiče je torej hudič vzel? To je storila tista prokleta kljukasta šavramavra, ko sem jo od hiše spodil. Oh, moje okrogle svinje, proč so proč!«

»Tam so, kjer so,« odgovori konjederec, »popolnem mrtve ali, kakor mi pravimo, doli so stopile.«

»O sveta pomagalka!« zaječi zopet Preklezen. »Nemara je še hlapec, zato ker sem mu uho odtrgal, mojim volom z gnojnimi vilami zadnji nogi polomil, tako nekako kakor tisti „Oreharjev Blaž“.«

»Tega pač ne,« ongavi konjederec dobrovoljnega, malo vinjenega obraza. »Prav zdravi in rejeni so voli, ogledal sem jih tudi in že poprej bi bil pristopil v hram, pa vaju nisem hotel motiti v kupčiji za ključ in uro.«

Srpo sta se spogledala Breznos in Preklezen, konjederec pa mirno, kakor navadno vselej, pristavi: »Kaj so meni mari vajine kupčije? Mene itak ne opeharita. Nisem jare gospode cvet.«

Nato se konjederec in kovač lotita zlomljene roke; tudi mezinčeve korenine ne pozabita.

Ko je bilo delo ročno in umeteljno končano, izpregovori zopet konjederec: »Za to popravilo in da te bom še dvakrat prevezal, mi boš štel pet goldinarjev, prijatelj!«

Toda Preklezen zakriči: »Pet goldinarjev za tako igranje! Kaj misliš, hudobec črni? Deset grošev ti pa res precej dam!«

To je pa konjederca, ki je bil vedno nekoliko vinski, dvignilo iz navadne nirvane. Razkačen mahne po obvezani Prekleznovi roki, da so precej vse obveze odjenjale, in se zadere: »Ti smolika lišajasta, ne boš me ne ukanil! Zdaj precej šteje deset goldinarjev, sicer ti ostane roka dvakrat zlomljena in jutri imaš črni prisad na njej.«

Preklezen se je vil v telesnih in dušnih mukah; po dolgem pogajanju in obotavljanju je vendar prinesel petdesetak, iz katerega je konjederec dal nazaj štirideset goldinarjev.

Petdesetak, ki ga je konjederec ves v veselju vtaknil v svojo listnico, je bil ponarejen, kar je bralec gotovo slutil.

III.

Kovač Breznos ni pri Prekleznu dobil niti jesti niti piti. Jako mu je tedaj krulilo po črevih in pajčevine so se mu delale po želodcu, ko je prišel domov. Kakor volk je tedaj vrgel v sé, kar je Ušperna vsula in vlila v leseno, toda čedno, ker še včeraj zjutraj umito skledo. Potlej je Cmokavzarju in Ušperni zabičal, da morata ves večer, dokler se on ne vrne, treske kuriti in niti stopinjice ne storiti skozi vežne duri; sicer bode oba ubil in jima po vrhu še kosti prerahljal.

Potem je odšel po opravkih.

(Opomnja prelagateljeva:

Izvirnika tretje poglavje je jako dolgo, polno dovtipnih pogovorov med Cmokavzarjem in Ušperno in samogovorov zapuščenega Preklezna. Dejanje se pa s temi govori ne premakne dalje. Tudi so nekatere besede tako izvirno — kanibalske, da jim nisem našel primernih v slovenščini. Zato naj bralec ne zameri, da je moje tretje poglavje samo kratek odlo-mek izvirnega tretjega poglavja kanibalskega in da v tem poglavju nismo nikogar ubili ali pretepli.)

IV.

Precej kamenito, napeto in dolgo stezo je dejal kovač Breznos pod podplate svojega življenja, ko jo je sekal proti koči mešetarja, Macafizeljnovega Ožbolta.

Med potom se mu ni nič znamenitega pripetilo. Neki možakar je krevsal za njim. Zdelo se je Breznosu, da ga zalezuje. Počakal ga je tedaj za debelim hrastom, ga tam s svojo težko okovano palico obrišal po črepinji in na tla podrl. Bil je to Breznosov tovariš pri bankovških kupčijah, in Breznos je, ogledavši mrliča, sam pri sebi rekel: »Še nocoj bi mi pomagal in še dolgo let bi bil živel, ako si se oglasil, kdo si. Zdaj si pa v krtovi deželi in ne moreš mi pomagati; pa tudi jaz tebi ne morem več pomagati!«

Ko Breznos prikrevsa do Macafizeljnovega Ožbolta, se jako začudi, ko najde tam jako previdnega in predrznega podjetnika Rokomavsarja. Zareži se mu v zobe in ga pozdravi z navadno prijaznostjo: »Tristo jezer zelenih in ena coprница po vrhu! Sedem let so te mrcvarili na Ljubljanskem Gradu in v Gradiški, pa si še vendar tako trden, kakor si bil nekđaj, ti grča dřenova. Pobiljšal si se gotovo tudi, kocina ti plesniva! Zdaj ne boš več ubijal, ropal in požigal, kali?«

»Pobiljšal sem se pač, ljubi moj Breznos, ki si še vedno tako neotesan, kakor si bil,« odgovori nevoljno Rokomavsar, na prevrnjenem kolovratu sedeč. »Kako se bogatinom pušča, to se ve da nisem pozbil; nekaj dobrega pa sem se vendar naučil, česar se ti nikoli ne boš, to je: čedno in človeško govoriti. To je nekaj vredno! Verjemi, da bi me bili obsodili na vislice, ko so me zadnjič zašili, ako bi bil pred gospodo neotesano in zarobljeno govoril tisti primojduševski jezik, ki si ga ti navajen. Ker pa sem čedno govoril, kakor se krščenemu človeku spodobi, so sprevideli, da se nisem ves pognožil in pozverinil, in so mi dali samo deset let. Veš, ljubi moj, zate bi tudi bilo dobro, da te malo vzamejo v šolo na Ljubljanski Grad. Tja pridejo roparji, požigalci, ubijalci in drugi taki silni popravljalci premoženjskih razmer. V začetku so taki kakor gorenjski rekrutje, ki po hlevu in žganju

smrde. V ustih jim je vedno kletev, psovanje, žuganje in pridušanje. Vse priimke ti privoščijo, od pomladanske koprive do jesenskega podleska, od vsega, kar leze ino grede, kar po vodi in po zraku plava; na dan privleko vse goveje in konjske bolezni, od lišaja do konjske smrti, še navadnega hišnega orodja ti ne pušče pri miru. Vse ti reko, samo človek ne! Potem pa se počasi olikajo in pozna se jim, da so dobre bukve brali. In to je lepo! Maček se gladi, pes se liže, celo strupena kača je vedno svetla in čedna; človek pa bi tega ne premogel? Vidiš, kovač, tako bi tudi ti lahko bil, če te enkrat na gradu počesejo, opero in ti jezik pogladijo. — Samo nekaj nevarnosti bi bilo zate. Zadnje mesece sem često dobival bukve v roke, s čudnimi, izmišljenimi ali morebiti resničnimi historijami. Tam pa ljudje tako zverinsko rohné in sirovo govoré, tako se roté in psujejo, da kaj takega še nisem slišal, akoravno sem, prisiljen živeti med družbo razbojnikov, v kateri sem bil nad pol življenja, moral poslušati govorjenje najbolj zavrženih in gnusnih ljudi. Ko bi ti, kovač, tiste povesti dobil v roke — se mi še pohujšaj in pobereš marsikatero grivasto in lišajasto psovko, ki si je poprej še izmisliti nisi mogel, ter jo med ljudi zatrosiš.«

Na te besede odgovori Breznos, napol dobrovoljno, napol hudobno se grohotaje: »Ko bi te ne poznal. kopriva ti študirana, pripeljal bi tako na tvojo garjavo glavo, da bi ti otekla, kakor bi k turškemu bobnu prirastla. Pa pozna se, pozna se, pasjedlakec ostriženi! Nocoj me ne boš učil govoriti, ampak pomagaj mi boš srebrne kebre iz Prekleznovega hrama nositi. Govorila bova tudi nadalje vsak po svoje, ti z namazanim jezikom, jaz s cepcem; ko se lotiva dela, bova pa zopet enaka. Samo ta razloček je med nama. da tebe takoj zašijejo, kljub tvojemu namazenemu jeziku, ako količkaj počneš; mene surovega brdavsa pa še niso iztaknili, dasiravno nimam veliko manj na rovašu nego tvoja hudiču zapisana glavina.«

Po teh kolikor toliko prijaznih in iskrenih pogovorih je razbojniška trojica Breznos, Macafizelj in Rokomavsar v trudni pozni uri prestopila na dnevni red.

Breznos je povedal, da ima potrebne ključe, da vé, kje so denarji, da ima Cmokavzarja in Ušperno pri sebi shranjena in da bo sum tatvine letel edino na Cmokavzarja, ki se mu za višjo gotovost tudi lahko med obleko v vrečo vtakne kaj ukradenega blaga, na primer Prekleznovi ponarejeni petdesetaki. — Rokomavzar je poudaril svoj srečni, redki položaj, češ, vsi mislijo, da je še v Ljubljani, on je pa že tukaj. Da je on bil pri tatvini, bo nemogoče dokazati; on že ve, kako bo govoril, če bo treba. — In Macafizelj je povedal, da je pripravljen zraven iti in ukradene reči spraviti. Da je on tatvine deležen, tudi nihče ne bode sumil; saj je na glasu poštenega, pobožnega moža in pri zadnjih občinskih volitvah ga je obče zaupanje sosedov posadilo celo v občinski odbor in v krajni šolski svet.

Srečen uspeh brez hudih nasledkov je tedaj gotov.

V.

Cmokavzar in Ušperna sta zrasla v pokrajinah, kjer zori blaga vinska kapljica. V takih krajih se rado pije in rado poje. Cmokavzar in Ušperna sta znala oboje; tudi Preklezen je rad poslušal, če sta hlapec in dekla po večerji katero domačo in okroglo zakrožila. Kadar je Ušperna zapela svojo najljubšo pesem:

»Pa je pjašala Anca,
hišna spod klanca:
»Kje, kje čakal jo bom?«

in je Cmokavzar s krepkim glasom odpel:

»Tamkaj zadaj za svinjakam,
kjer te jaz najrajši čakam,
tam, tam čakal tebe bom,«

se je Preklezen kahljal od samega veselja in se je z rokama držal za svoj krompirja in močnika polni želodec.

Za Cmokavzarja in Ušperno pa je ta pesem imela poseben pomen: ko so odvečerjali, odpeli in odmolili, je zlezel Preklezen za peč na svoj rženi otep, da tam stegne svoje hudiču zapisane ude na polhovo smrčanje.

Hlapec je imel svoje ležišče v otavi na hlevu; skrbna dekla pa je vselej šla malo pogledat k svinjam in kokošim. Tedaj sta hlapec in dekla počenila za svinjakovo steno; dekla je nato segla na svinjakov strop med stare koše, zlomljena kosišča in drugo šaro ter izvlekla zaprašen pisker; v njem pa je bilo najboljše staro vino, zadosti, da si poplakneta oba svoji vedno žejni grli.

Ni ga bilo skoro dne, da bi dekla ne imela priložnosti, tisti pisker napolniti in previdno spraviti. — Bilo je to jako idilično življenje.

Tudi nocoj je bil pisker vina pripravljen. Cmokavzarju je krulilo po trebuhu in zdehalo se mu je po polnem vinskem piskru, kakor lačnemu volku po jarčji crkovini za ograjo! Pa mož se je bal silovitega kovača Breznosa, ki mu je ostro prepovedal stopiti čez prag svoje prašne kolibe. Vendar je nazadnje poželjenje vina, ki je neki tako nepremagljivo kakor ljubezen, premagalo strah pred Breznosovimi pestmi . . .

Ura je že ena po polnoči, imamo tedaj že nedeljo 6. majnika 1883.

Mesec je gledal zaspano in krmežljivo s svojim zadnjim krajcem na megleno zemljo in zatorej ni posebno dobro videl. Vendar je razložil Cmokavzarja in Ušperno, ki sta si za steno Prekleznovega svinjaka sedé ponujala lonec vina in sladko šepetaje pretehtovala, kako se bosta jutri zopet vsedla na svoja poprejšnja mesta in kako bosta Preklezna oštela, ako bi se griva lisičja kaj usavljaj.

Dalje je mesec zapazil pred Prekleznovo kletjo tri krepke možakarje grdih, s sajami nališenih obrazov, zavite v črne plašče in s širokokrajnimi klobuki pokrite. Bili so to Breznos, Macafizelj in Rokomavsar; ročno so odprli Prekleznovo klet s ključem, ki ga je bil preskrbel Breznos.

V kleti je bila tema, kakor v našega bika rogu, dokler se ni zmuznil. V goščavi te teme — pravzaprav v sodu brez dog in brez dna — pa je Preklezen, na poldrugem rženem otepu stegnjen in s starim vojaškim plaščem odet, odpočival od svojih bolečin in

skrbi. Navadno je spal v zgornjici in tudi tatje ga niso slutili v kleti. Pa nocoj je sam; zato si je naredil posteljo zraven svojih srebrnih kebrov, da mu ponoči ne izlezejo. Povest bi tudi ne mogla dalje gladko teči, ako pustimo Preklezna tam spati, kjer je spal druge noči.

Možakarji so bili veščaki v svojem nočnem obrtu; sod, v katerem so plesnjevali zlati in srebrni kebbri, se je praznil znatno in brez hrupa. Preklezen pa ni spal in je vedel, kaj se dela . . . Kurja polt mu je kožo skrčila, da je bila kakor z grahoro posuta. Mož pa je sapo k sebi držal, tiho ležal kakor močerad pod plesnivo desko in je mislil sam pri sebi: »Da me le ne zadavijo kakor polha, ti pasjedlakci tatinski! Potlej ni nič hudega: Breznosa in Macafizeljna sem spoznal po šepetanju. Da le dan napoči, jima bom dal vetra, da ju bo grizlo in ščipalo po črevih, in plesala bosta po biriški piščalki, ko jima bodo lišajasta hrbtišča strojili. Denar bomo precej zopet imeli v pesteh. Tristo krempljev hudičevih!«

Tatovi so bolje nego mnogi pisatelji ocenjali staro geslo: »čas je denar« ali kakor se izvirno angleški pravi: »the rest is silence.«*) Zato niso utegnili zapirati pipe pri velikem sodu pod srednjim oknom, iz katerega so si med težavnim delom žejo gasili. Ko Preklezen čuje, kako stara močna zelenika curlja na suha, vendar ne zelenike žejna tla, se mu v srce zamsmili blaga kapljica. Spozabi se tedaj in zakliče: »Prijatelji, ne izlivajte božje kapljice na tla!«

Vino pa ni bilo samo na tleh. Kaj močno je že vplivalo na možgane Prekleznovih prijateljev. Vsem šine vročica v glave. Breznos zarohni: »V prešo denimo to berso!«

Kakor bi trenil, sežejo štiri krepke roke tja, odkoder je prišel proseči glas, krepko zgrabijo dvoje rok in nog in vso to pezo tirajo med ploh in sleme vinske preše. Rokomavsar je sicer ugovarjal, da tako početje nasprotuje vsem pravilom izobraženega ta-

*) »Čas je denar« se angleški pravi: »time is money.« Pa brez zamere! — Stavec.

tinstva; pa vdal se je volji večine in je naposled sam pristopil, da se Preklezen more pravilno sprešati, kakor jeseni grozdje, in da se mu naredi tako, kakor se je svoje dni v selu blizu Kamnika godilo potomki tiste zveste živali, ki je milo lajajoč Adama in Evo spremila iz izgubljenega raja.

Breznos in Rokomavsar sta Preklezna stlačila na ploh, položila hrastovo desko na moževe, hudiču zapisane kosti, in na to desko postavita močen hrastov klin, ki se mu sploh »strela« pravi. Macafizelj pa je zavrtel vijakovo vreteno ali »svečo«, ob kateri tiči težki prešni kamen.

Ko je Preklezen neovrgljivo spoznal, da mu gre za črno dušo, je prosil in na pomoč klical. Pa sosedje so spali in smrčali, kakor polhi v gabrovem duplu. Klicanje sta čula samo Cmokavzar in Ušperna tamkaj zadaj za svinjakom. Ušperna se je ustrašila in pritislila k steni, Cmokavzar pa je zdirjal pred kletna vrata, naglo zasukal ključ, ki je tičal v prislonjenih vratih, in se je zadril na vse grlo . . .

Prepozno si prišel, Cmokavzar! V vretenovi ponvi je bil skrit tisti dinamit, ki ga je sinoči Breznos podaril Prekleznu. Baš v trenutku, ko je Cmokavzar v kletnih vratih zasukal ključ, se vname dinamit od silnega pritiska. V hramovem kotu se zablisne, zemlja se strese in votli pok stréla zagrmí v tiho noč.

Čez dve sekundi je zopet vse tiho in mesec kakor poprej zaspano s svojim zadnjim krajcem gleda na Prekleznove dvore . . .

VI.

Pazljivi bralec te povesti je gotovo prepričan, da je dinamita silna moč pokončala Prekleznov dom in vse, ki so takrat stali, sedeli in na trebuhu ležali naistem domu. Pisatelj izvirnika pa povesti ne more končati in je torej prisiljen nove osebe pripeljati na porišče. A Vaši radovednosti gotovo ustrežem, ako že zdaj izpovem, da se bodo tudi tem vratovi zavili in kosti porahljale.

Vsak človek, celo prostomavtarski Mladoslavec, ima nekaj svojih po krvi in svaštvu. Stara griva

lisičja, Preklezen, jih je nekdaž imel precejšnje število. Pa pomrli so in ostala mu je edina sestrična Pokloftanova Ošpet, s pridevkom »pasja babica«. Bila je grda, škrbasta starka. Pa rada je molila ter v svoji pobožnosti vsako jutro Boga prosila, da bi kmalu naklonil Prekleznu sveta nebesa, njej pa Prekleznovo posvetno premoženje. Pri tej pobožnosti je Preklezna ljubila kakor pičico v svojem kurjem očesu.

Danes je nedelja; zato je posebno zgodaj vstala in nenavadno goreče molila in bi še bolj, ako bi je v pobožnih vzdihljajih ne bila premotila njej dobro, nam slabo znana beračica Migomrda. Ta, kakor že ime pripoveduje, prezgovorna babnica, je prinesla prave in Činkelnove kave, krepkih kapljic za želodec in veliko novic, izmed katerih je bila najvažnejša ta, da je Migomrda v loteriji zadela dvetisočdvestotridaset goldinarjev. To srečno zadetje je pa tudi vzrok, da je danes zarana prihlačala k Pokloftanovi Ošpeti.

Migomrda je bila pred kakimi štiridesetimi leti jako lepa mladenka, šla je služiti v Zagreb in je tam prislužila hčerko — Ušperno naše povesti. — Izročili pa so ji še hčerko mlade grofice v vzrejo, in sicer tako hčerko, o kateri ni smel mož mlade grofice vedeti, da je na svetu. S tema detetoma je šla Migomrda v kraj, kjer je niso poznali, in si je tam kupila malo posestvo.

Preklezen je takrat živel v več krajih, ker si je nekaj časa prizadeval med rokovnjači in potlej med cigani, preden je začel dobre dohodke nesočo trgovino z ukradenimi konji. Po širokem svetu okoli krevsajoč, je Preklezen izvedel, čigavo je drugo dete Migomrdino, in pripetilo se je, da je neki večer namesto konja ukradel lepo dete, imajoče svetinjico, na kateri ji bil grofov grb. To dete je nesel na grofov grad na Hrvaškem, pričakuje več dobička nego od deset ukradenih konj. Na hrvaškem gradu pa možu niso nič izplačali v denarjih, temveč so vražjemu Kranjcu naštel najprej petindvajset gorkih, potlej so ga vtaknili v temnico. Dete pa, ki ga je s seboj prinesel, je moral spoznati za svoje, sicer bi ga bili kaznovali še huje.

Ukradeno dete pa ni bila hčerka mlade grofice, ampak hčerka same Migomrde, kar bi Preklezen, ako bi takrat bil ženstvo bolj poznal, lahko sam vedel. Migomrda je namreč svoje dete oblačila v lepo, hčerki mlade grofice namenjeno opravo, hčerko grofice pa je oblačila v strgane kmetiške cunje; baš to jo je rešilo Prekleznovih rok.

Migomrda je svojemu otroku prišla kmalu na sled; toda ni ga terjala nazaj, ker se lažlje živi brez otroka. Preklezen sam tudi ni otroka nazaj nosil, ker se je bal ponovljene kazni, ako se izve, da ga je ukradel. Pomaknil se je z otrokom s Hrvaškega na Kranjsko, kjer je blizu rojstne vasi kupil nam znano Prekleznovino.

Mati Migomrda in hči Ušperna sta se tukaj večkrat videli, kadar je beračica Prekleznu prodajala mišnico in enake prepovedane reči. Vendar se Migomrda svoji hčeri ni nikoli razodela. Zdelo se ji je bolj prav, če Ušperna meni, da je hči bogatega Preklezna, nego da bi vedela, da je hči zaničevane, od hiše do hiše pojane beračice. — Zdaj bo pa drugače! Loterija je dala dvetisočdvestotrideset goldinarjev, Migomrda bo vzela svojo hčer s seboj, si zopet kupila kočico v lepem kraju in živela brez skrbi; dala bo hčeri potrebno doto in obe si bosta smeli kaj privoščiti na stare dni.

V takih in enakih mislih in pogovorih švedrata in hlačata Ošpeta in Migomrda na hribec, za katerim je skrito mirno selo s Prekleznovim domom.

Ko pride pobožna Ošpeta na hribec in poškili proti Prekleznovim dvorom, kar oledeni, do pod ušes se ji odpro zijava, brezzobna usta, in izpod ščetinastih obrvi ji zastrmita očesi, kakor bi hoteli vrhu nosa vkup trčiti. Na Prekleznovih prostorih ni videti ne strehe, ne visokega zidu. Vse je razmetano, razorano, podrto. Babnicama je v piškave možgane šinila strašna misel, da je nocoj sam peklenšček Preklezna pohodil in zraven njega tudi njegovo premoženje pogreznil v dno pekla.

Vendar se predramita iz strašnih sanj, ko sprevidita, da se okoli razvalin zbirajo možje in moža-

karji, ženske in babnice, otroci in otročaji, in da je sploh tamkaj že toliko radovednežev, kakor takrat, ko so crknjenega žrebca nakladali na konjederčev voz, kar smo že lani brali v »Oreharjevem Blažu«.

In res, pol vasi je tam zijala prodajalo! Otroci so imeli posebno dosti veselja in pod vsakim grmom, za vsako prekucnjeno steno nov, nepričakovan prikaz.

Na deteljišču pod kletjo so ležala težka kletna vrata, ki so jih otroci komaj vzdignili. Vrata so pokrivala malo še vkup se držeče truplo; na nosu tega trupla so se dale spoznati tri bradavice. Iz teh so sklepali bistri možakarji, da tukaj počivajo ostanki zaljubljenega Cmokavzarja.

Ročno so otroci našli po zlomljenem brunovju in med razrušenim zidovjem dve odtrgani roki in dve iz kvedrastih škornjev moleči odtrgani nogi. Bodri možakarji so naglo razsodili, da so to ostanki dveh človekov, ker sta nogi bili obe desni, roki pa obe levi. Uganka se je kmalu razvozlala. Selski čevljar je po precej novi zaplati na čevlju spoznal, da je z enim škornjem travo tlačil kovač Breznos. Resnica čevljarjeve trditve je prišla na dan, ko so z vedrico iz vodnjaka potegnili odtrgano Breznosovo glavo. »Ta griva sajasta je bila vedno žejna. Zdaj se je enkrat napila, da ne bo več zevala!« — Drugi škorenj in druga roka se je prilastila mešetarju Macafizeljnu, čigar zgornje truplo je za čreva viselo na napol izruvani črešnji pred hlevom. Nihče ni mislil, da bo ta griva tatinska enkrat baš na črešnji visela, ko ljudi po navadi na smrekov les obešajo!

Na zadnjem zidu kleti, ki se ni premaknil, ker je bil v skali, je bilo prilepljeno ali pribito truplo neznanega človeka. To truplo je bilo potlačeno, kakor zelišča v herbariju našega še ne upokojenega profesorja. — Otroci in otročaji so dolgo ugibali, odkod je prišla ta pošast. Star možakar je v teh ogrodih spoznal požigalca in morilca Rokomavsarja, tistega, ki je znal tako lepo govoriti.

Drug zbor radovednežev je bil tamkaj zadaj za svinjakom. Svinjak je bil prekucnjen. Pod njim je le-

žala zmečkana Ušperna. Malo gorka je še bila in po vinu je dišala; pa mrtva je bila kakor miš.

Ko je stara babnica Migomrda spoznala svojo hčer, je padla nanjo, kakor nekda j gospod Koronini na svojo hčerko, gospodično Lauro, in krčila in vila se je, da je groza spreletela možakarje in babnice. Vse je bilo tiho, da bi se bile čule uši kašljati na nepočesanih glavah okoli stoječih otrok. Kar prileti težek kamen iz množice, ki nesrečno Migomrdo tako na čelo zadene, da je revica kar dušo izdihnila. Baš tako se je njega dni zgodilo luteršvere sumnivemu župniku Švabu pri sodbi na travniku pred Strmoljskim gradom . . . Pa res, nihče ne ve, kje ga smrt čaka!

Možakar Bosopetnik, to videč, je potegnil čez zobe tako kletev, da se je že dva dni poprej slišala, in je rekel, da bo človeku, ki je ubil babnico, porahljal glavo, da bo mehka kakor pečena tepka. Toda kdo bi bil utegnil iskati zločinca, ko se je zopet nekaj novega prikazalo:

Radoveden deček čuje v razsipih nekdanje kleti zamolklo ječanje, kakor bi mačka predla. Možakarji snamejo pokrivala in vzamejo krampe in lopate. Prekleznova glava in zlomljena roka pride na dan. Čista sapa Preklezna toliko okrepča, da oči odpre. Ko lišaj sleparski vidi razdejano svoje poslopje, ubita deklo in hlapca, razmesarjene svoje tovariše mnogih zločinov, tovariše, ki so slednjič svojega mojstra ugonobili: nakremži tako silovito svoja brezzoba usta in raztegne s krvjo in prahom zamazani obraz, da so se možakarji kar ustrašili kletve, ki ima priti iz njegovih, hudiču zapisanih ust. Pa mož ni zaklel! Kakor bi trenil, je z dvakrat zlomljeno roko zgrabil skrhano sekiro, ki je tičala v kamenju zraven njega, in si je mahoma odsekal glavo . . .

»Claudite iam rivos, pueri; sat prata biberunt.« — Ne boš, Jaka! Ako ti je preveč, prenehaj; ako ti je slabo, pa si daj prinesti kozarec vode.

Vedi, da je povest — kanibalska! »De gustibus non disputandum,« ali po naše: »Oni ima rad češelj, oni pa uš, ki po njem leze«.

Tedaj pogumno dalje, prijatelj! Moje geslo je: »plurima mortis imago.« —

Tako vzklikne moj izvirni romanopisec ter se zraven pobaha, da je prvi v roman vpeljal izvrstno moč dinamita. Tisti menih, ki je smodnik iznašel, je storil konec po svoji iznajdbi. Brezštevilna pa je množica tistih, ki so si življenje vzeli od same jeze in žalosti, da niso oni smodnika iznašli.

Pisatelj izvirnika ne pripoveduje prav trdno, ali je njegova izvirnost in tista iznajdljivost, ki smo jo občudovali v krepkih besedah, v rekih in prizorih, vzetih iz kmetskega življenja, opasna njegovemu življenju ali ne; to pa zavestno in ošabno izreka, da bode postal imeniten kakor tisti krojač, ki je naposled postal kralj, ker je ubil devet muh na eden mah in si na svoj meč dal zapisati: »devet na en mah«, ali kakor slovi naš Koseski zavoljo reka: »šest jih pade, kjer porine.«

Marsikateri vrstnik in zanamec si bo življenje prikratil od strupene zavisti in same nejevolje, da ni prvi naletel na velikansko idejo, tudi v romanu porabiti silovito moč dinamita za pošiljanje ljudi tja, kjer ni muh.

Pisatelj še dalje pretresa, ali je bil Kolumb bolj imeniten zato, ker je našel Ameriko, ali zato, ker je pokazal, kako se kurje jajce pokoncu postavi. — Pa pustimo to in hitimo rajši h koncu povesti.

VII.

Na razvalinah Prekleznovega premoženja in v šestem poglavju te povesti puščeni otroci so se veselili nepričakovane sreče, da bo za toliko mrličiči danes in jutri veliko zvonjenje. V tem veselju so razposajeno skakali okoli kri pijočih razvalin in po njih; pobrali so tu in tam še kaj zanimivega, n. pr. zdrobljeno žepno uro, prazen lonec vina, s krvjo poškropljen bankovec, škorenj na kveder, v katerem je tičal kos noge, in druge več ali manj vredne razpadke.

Te otročje radovednosti pa grdogleda Ošpeta ni dolgo prenašala. Zaluči tedaj nalomljene grablje otrokom pod bose noge in se zadere nad njimi: »Proč

se pokidajte, gnide smrkave! Vse pustite na miru! To je vse božje in pa moje.«

A bistri Bosopetnikov Drejče se je dobro odrezal, rekoč: »Kadar bo Bog dal, da bo našo hišo tako razneslo, vam še bukove treske ne pustim pobrati.«

Tem besedam se je nasmejala vsa deška druhal in tudi nekateri možakarji. Ošpeta je kar ostrmela; in ker ni vedela kaj odgovoriti, je odprla usta na stežaje in proti otrokom pomolila ves jezik, kar ga ji je Bog dal in kar si ga je sama podaljšala, ko je dvajset let sedem far čez zobe vlekla.

Bosopetnikov Drejče pa tudi ni bil jare gospode cvet in se ni dal tako očitno žaliti. Pobere torej izpred nog robat kos dna razbite steklenice in ga tako ročno babnici pripelje v staro črepinjo, da ji pri tej priči izteče desno oko, z ostrim steklom do kosti prebito.

Na ta junaški čin so otroci dirjali proti cerkvi in skoraj jih vidimo v zvonikovih linah. Tam gori zvoné s težkim velikim, z ubitim srednjim in z lahkim malim zvonom. Bolj pogumni so se tudi obešali na kembeljne zvonečih zvonov, kar je tudi drugod posnemanja vredno; kajti zvon potlej bolj krepko doni in otroci se prav prijetno gugaje in guncaje vadijo pogumnosti in hladnokrvnosti.

Kaj pa so počeli možakarji? Skoro bi jih bil pozabil. Pred cerkvijo so stali — ker bodo skoro k maši pristopili — mehurje so si ponujali, gobo so kresali in kadili so iz kratkocevnih čeder; kdor ni imel dobrega tobaka, je pa časi pred se pljunil.

Sosed Bosopetnik je zdajci zadovoljno in zadovoljivo namežikal sosedu Kozoglavu, ponujaje mu namesto zahtevanega tobačnega mehurja tlečo gobo, ter rekel počasi in bolj tiho: »No, kozja mrzlica! Kaj se držiš tako nakremženo, kakor bi se bilo mleko tvojih možganov zagrizlo? Vesel bodi in Boga hvali, suša študirana, da je hudič tako nanaglem prišel po Preklezna — tam je, kjer je — in po naše najhujše lopove! No, ko bo sodnji dan, kako bodo ti konjski lišaji pobirali svoje zrahljene kosti po vsem Prekleznovem hribu!«

Kozoglav se je modro namuzal, Bosopetnik pa zakrohotal, pred se pljunil in dalje govoril: »Tristo konjskih kocin! Moj Drejče se pa je tudi dobro obnesel. Ali si videl, kako je izplačal tisto grdogledo coprniško rogovilo?«

Izgovoril je Bosopetnik, potem pa ponosno pogledal v zvonikove line, da je videl, kako srčno se Drejče gunca na kembeljnu velikega zvona. Potem je na tobak pritisnil tlečo gobo v svoji pipici, da bo bolj izdatno pihnil svoj dim sosedu pod nos.

V tem hipu pa se Drejče zmuzne raz kembelj ter pade skozi line svojemu očetu za tilnik s tako močjo, da se oba zgrudita na tla. Oče si je zlomil vrat; sin Drejče se je razpočil.

Otroci so se veselili zopetne nepričakovane sreče, da bodo vnovič zvonili in da tisto jutro, ko bodo šli Drejčetu za pogrebom, celo šole ne bo.

Možakarji so nesli oba mrliča v mrtvašnico in sosed je rekel sosedu: »Škoda! Dober gospodar je bil Bosopetnik; premožen in vendar pošten! Kozoglav, ako te vdova vzame, terno boš zadel.«

Toda Kozoglav in vdova se nista mogla vzeti; pač pa so naši že tolikrat in zdaj vendar zadnjič imenovani otroci čez štirinajst dni imeli zopet nepričakovano veselje.

Pokloftanova Ošpeta je umrla. Očesna rana se je prisadila, prisad je udaril na možgane in nobeno mazilo ni pomagalo.

Bosopetnikovi vdovi se je v žalosti po izgubljenem možu in edinem sinu pamet zmešala. Kruh je vmesila in peč zakurila. Stopila je pred mesteje, da bi umešene hlebe vsadila. Zdajci pa položi svojo edino, štiri tedne staro hčerko na lopar in — jo vsadi v razbeljeno peč. Potlej še sama zleze v peč in pokrov za seboj zavezne. Čez tri ure so našli možakarji mater spečeno, dete pa sežgano.

Kozoglav ni dolgo žaloval po vdovi, ki jo je zares mislil vzeti v zakon. Kakor pred tristo leti črna luterš-duša, kamniški Goriček pred Strmoljskim gradom, tako je neki večer tudi Kozoglav ležal na trebuhu v rosni travi za rožnatim grmom in je sapo nase

vlekel ter utepal posluške — vse tako kakor tisti Goriček. Hotel je namreč vedeti, kdo govori pred okni Bosopetnikove vdove, in kaj? V hladni majnikovi noči v rosi na trebuhu ležati je pa v devetnajstem stoletju škodljivo mladim in starim. Kozoglav je torej zbolel in se je preselil tudi za onimi v krtovo deželo.

Soseskin konjederec, edini človek, ki je izmed delujočih oseb te povesti ostal pri življenju in zdravil Kozoglava, mi je skrivaj povedal, da je moža pod zemljo spravila *Hydrophobia omphali proparoxytona*.

Vodnikov „Vršác“, potlej pa še nekaj.

Slavnostni govor magistra Sulfurija Udrihoviča pri Vodnikovi besedi dne 17. februarja 1885.

Predraga mi gospoda! Hvalim vas, da ste po zgledu starejših čitalnic priredili slavnost v spomin našega nepozabljivega pesnika Vodnika.

Spored nocojšnje veselice je očiten dokaz, da ste druga narodna društva celo prekosili; kajti uvažujé svojo ukapotrebnost, niste prišli samo pét, plesat in igrat, kakor se drugod godí; temveč na prvem mestu želite slišati o pesniku Vodniku nekaj dozda nezasišanega. Zato sem prav radostno ustregel vaši zaupanja polni prošnji, da govorim slavnostni govor.

Razlogi mi sicer niso znani, zakaj ste me baš danes želeli poslušati, vendar jih odobravam; kajti moja ocena Valentina Vodnika se sme govoriti v Vodnikov rojstni dan prav tako, kakor nocoj na pustni večer.

Kritično vas bodem seznanil s pesmijo »Vršác«.

Izmed biserov slavljenega pesnika je »Vršác« morebiti najlepši in gotovo najbolj poznan. Skoraj vsakdo, ki je posedal po gimnazijskih klopeh, zná to pesem na pamet, in spominja se še v poznih letih, s kakim uspehom ali posmehom je vršil svoj prvi deklamatorični poskus, grmeč ali žuboreč:

»Tje pogledaj na višave,
kjer Triglav kipí v nebo.«

Tudi jaz se radostno spominjam, kako nam je dobri profesor slovenščine, ki pa ni vedel, na kateri strani Triglava stoji Vršác, z očividnim ali, pravše, s pretiranim narodnim ponosom zatrjeval, da se je na planetu, »zemlja« imenovanem, ustvarilo malo pesmi, ki bi glede kreposti sloga, krasote in raznoterosti obrazov in glede divne vzvišenosti dosegale to veličansko pesem skromnega slovenskega poeta.

Kaj ne, gospod je bil v hvaljenju jako radodaren?

Tako hvalijo mnogi — in jaz? Moj nalog je — soditi! To pa je, verjemite mi, tako težavno opravilo, da bi se jaz ne lotil tega posla, ako bi zanj ne imel posebnega poklica. Kajti boriti se je treba zoper dvojne predsodke: pesnikov samih in njihovih občudovateljev.

Pesniki trdé, da sme samó tisti soditi pesniška dela, ki ima sam tudi poetično žilo. Že rimski Horacij je pel, da imajo obrazniki in poetje svoje posebno oblastvo, ki jim gleda skozi prste (»*aequa potestas*«). Oni hočejo soditi in sojeni biti s a m i m e d s e b o j. Soditi tukaj pomeni hvaliti, prav po Horacijevem: »*hanc v e n i a m petimusque damusque vicissim*«. Jaz, kakor veste, nimam prav nič poetičnega na sebi. Ko bi tedaj jaz in drugi nepesniki ne smeli po resnici in pravici soditi poetov, potem bi sedanja in bodoča poetična zadruga ne bila nič drugega nego vzajemno zavarovalno društvo proti pravični graji in oceni. Pesniška dela bi brez prave kritike bila tudi brez prave vrednosti, a toliko večja neprenosna ošabnost pesnikov! Nam pa bi ne ostalo drugega, nego *iurare* in verba magistri, t. j. *poetae*.

Za to vzajemno zavarovalnico zoper objektivno oceno pesniki dalje nimajo nikakih temeljitih razlogov. Oni pravijo: kdor pesnika presoja in ni sam poet, ta pesnika mrcvari v Prokrustovi postelji. Kaj? Ali mi tvezamo ali tlačimo pesnikovo osebo? Mi jemljemo le njegov izdelek v roke: izdelek, ki se nam v knjigarni javno ponuja!

Pesniki so tudi gotovo prav slabi kritiki. Večina jih namreč dospe do svetovne slave, preden so kako estetično ali filozofično knjigo pogledali od znotraj. —

Oni so dalje preošabni. Tisti: »eritis sicut deus scientes bonum et malum« — besede, s katerimi je kača zapeljala Evo, jim vedno brenčé po vroči glavi. Poetje vedo, da so stvarniki in da imajo nekakov poseben dar božji v svoji duši. Na primer: Homer je iz 24 črk grškega alfabeta ustvaril Iliado, ki nad dvetisoč let očaruje tisočero tisoč omikancev; delo, o katerem je svoj kruh prislužilo tisočero profesorjev, knjigopiscev, knjigotiskarjev in knjigotržcev; delo, ki je imenitnejše nego vse zmage kralja Aleksandra Velikega! To vsi poetje dobro vedó; vsak meni, da je kos Boga-stvaritelja; in celó kakóv stvarnik-skaza, ki slučajno skrupa in zrima par vrstic, že kriči: »Exegi monumentum aere perennius«. Taki ošabneži niso objektivni! Sicer so pa ti pesniki sploh čudni čudaki; le sreča, da niso vsi čudaki tudi poetje.

Jaz pravim: »Vsak sme poeta soditi, in poet ne sme prezreti nobene opomnje.« Brali ste nemara poučni Prešernov sonet: »Apel podobo na ogled postavi.« Apel podobo razpostavi in zadaj skrit posluša sodbo mimoidočih. Pride mož kopitni in opomni, da ima podoba premalo jermenov. Kaj je storil slavni Apelles? Popravlil je po opomnji ubogega smolárja svojo podobo! Vidite, ta čevljarček, ta najstarejši historični kritik, tedaj očak vseh kritikov. je pripomogel bistveno k Apellovi vekoviti slavi . . .

Ali ste tedaj prepričani, da sme pesniški umotvor soditi vsak, kakor je tudi vsakemu na ogled postavljen? Gotovo ste!

Soditi tedaj smé vsak. Ali pa tudi vsak prav sodi? Stotina častilcev, ki kakegakoli pesnika občuduje in v zvezde kuje, je obenem stotina sodnikov; med temi sto častilci-sodniki je pa komaj eden, ki pesnika ume. Vse druge očara, omami, oslepí oblika in sploh vnanje lepotičje, s čimer vsak spretni poet okrasí svoj umotvor.

Pravi kritik mora biti — kakor jaz — estetik in modroslovec. Pravi kritik zre v pesniku delavnico; on hladno opazuje, kako pesnik iz drobne ideje gnete in mesi svoj umotvor in kako ga v potu svojega obra-

za lepša in lišpa z lepimi oblikami in besedami. Tak kritik se ne dá omamiti, preslepiti; in naše geslo je: »nil admirari«.

Poet je človek kakor mi. Nepopolno pa je vse človeško delo, tedaj tudi vsaka poezija. Te nepopolnosti zalezovati, ali v pesmih iskati človečanskega momenta, razkrivati napake in slabosti: edino to je pravi nalog in poklic učenega kritika moje vrste. In resnično vam povem: vsaka poezija, ki nas je sprva očarala in nemara dolgo mamila s svojo navidezno lepoto, je stoprav takrat temeljito presojena, ko smo v nji prišli na sled človeški — nepopolnosti, to je, do tiste slabosti, brez katere si človeškega dela misliti ne moremo in ne smemo; ali, da povem po domače: takrat šele pesem popolnoma razumemo in presodimo, kadar nam ona nič več ne ugaja! Takrat namreč šele neha naše občudovanje, ki nepristransko oceno le — moti.

Vi hvalitelji in občudovalci zavzimate nizko stališče, na katerem se giblje profanum vulgus: vi gledate poeta od spodaj gori; a moje mesto je na stališču estetično-filozofsko učenega kritika: jaz gledam poeta od zgoraj doli. In to je bistven, velikanski razloček! — —

Ta uvod je skoraj predolg, pa zdelo se mi je potrebno (da se pozneje bolje razumemo), da predvsem osvetlim svoje stališče.

Dovolite, da zdaj prestopim k svojemu predmetu: k Vodnikovemu »Vršácu«. — Treba je takoj v začetku reč — »acu tangere« in naravnost povedati, da tudi v »Vršácu«, v tej toliko hvalisani pesmi, tiči skrita strupena kača nenravnosti in modernega panteizma: »Latet anguis in herba«. To vam čem dokazati s knjigo v roki. (Izdaja »Slovenske Matice« iz leta 1869.)

Morebiti vam je znano in, če ne veste, vam jaz povem, da ima vsaka poezija (tedaj tudi Vodnikov »Vršác«) svojo bolj ali manj zagrnjeno vodilno misel ali tendencijo. Na vrh »Vršáca« nas Vodnik vabi ali tropično: sploh na visoke gore. On opeva in pove-

ličuje zdaj med omikanci in žalibog tudi že med mladino jako razširjeno strast hribolazcev, ki jo Nemci prav prilično imenujejo »Bergfexentum«. Ta hribo-plezavska strast je že sama na sebi dokaj smešna; razen tega je jako škodljiva: trga se obuvalo, zapravlja čas in denar, odteguje se mladina potrebnemu uku in marsikateri hribolazec si je na planinskih grebenih zlomil ne samó noge in rebra, temveč tudi vrat. Gotovo mi pritrjujete, da se taka strast mladini ne sme vcepljati v vsespočetno dušo in da mora »Vršác« že samo zaradi te tendencije izginiti iz vseh šolskih knjig.

Nahajamo pa še hujših napak, ako z očmi, treznimi presodkov, dalje raziskujemo resnico. Takoj prva kitica ima dva nedopustljiva pregreška. Naj berem:

»Na Vršác stopivši sedi,
ne z n a n svet se ti odpre;
gledaj! sivih pleš vè sredi
zarod ž l a h t n i h zél cveté.«

Kdo je pesniku dovolil očitno l a g a t i? »Neznan svet!« Samo znan svet se vidi raz Vršác. Kdor pesem bere dalje, se prepriča, da je Vodnik videl samó znane pokrajine, ki jih vse pozna in imenuje. Mi pa tudi nimamo drugačnih oči ali manj geografičnega znanja nego stari Vodnik.

»Zarod žlahtnih zel.« Kje neki? Na naših ravninskih vrtovih — dá, ne pa tam gori »v sredi sivih pleš«. A zamolčal je pesnik, da raste na planinah mnogo strupenih zelišč; pesnikova kakor vsakega poštenjaka dolžnost je, svariti nevedne ljudi, naj takih zelišč ne beró.

Berimo dalje:

»Sklad na skladu se zdviguje
golih vrhov kamen zid;
večni mojster ukazuje:
přid', zidar, se lès učít.«

Zidar, ki bi zidal po načinu Vršačeve zgradbe, bi moral od lakote umreti. Kdo bi dopustil tako velikansko potrato gradiva in čemu bi se rabilo na tak način grajeno poslopje? Vendar se pesnik, ki je bil, kakor veste, duhovnik, ne obotavlja slovesno peti:

»Večni mojster«, to je Bog, ukazuje zidarjem, da se ob Vršácu učijo nepraktičnega, bedastega zidanja!

Naš pesnik tedaj Bogu, odreka bistveno svojstvo neskončnemodrosti. S tem odrekávanjem pa sploh taji o se b n e g a Boga — on — Vodnik, katoliški duhovnik! In vendar sem čul profesorje, katerim je prav ta kitica posebno ugajala. O preslepljena omíka!

Zapustimo ta bridki prizor in berimo dalje:

»Planšar z Mino po domače —
lovec išče v snegu sled.«

Tu je povedano, da planšar z Mino po domače sled išče, lovec pa v snegu. Mina je omožena ženska, sicer bi se imenovala M i n c a. Kdaj pa išče planšar po domače sled? Kadar se mu krava ali ovca na paši zgubi. Kajne, to delo prav lahko opravi sam in brez žene; žena naj doma pere, kuha in pestuje. Tukaj opazujemo tisto nepotrebno vrivanje ž e n s t v a v pesem; napako, ki jo moramo pri Vodniku žalibog večkrat grajati, kakor na primer v 36. vrsti Vršáca: »ziljska, trolska plánšar'ca« ali v pesmi »Moj spominek« v 23. vrsti: »za p e v k e slovenske živim in gorim«.

Ta Vodnik, duhovnik, se je celo tako spozabil, da je slovenil Anakreonta, zaljubljenega grškega starca!

Kar je graje vredno, se mora brez vse malodušnosti grajati. Vodnik, duhovnik tudi kakor pesnik, ni smel pozabiti dolžnosti svojega stanú. Preden se je svojemu stanu posvetil, je imel v štirih letih dosti časa se pripravljati in premišljevati, kaj pomeni: »caelebs manebis«. Ako je mislil živeti in noreti za pevke slovenske in s poštenih Bohinjskih planín zasledovati Ziljanke in Tirolke, naj bi bil rajši, dokler je še mogel in smel, slovó dal stanu, do katerega izvestno ni imel poklica.

Zadnje kitice ne smem zamolčati, dasi komaj premorem obtoževati pesnika, počivajočega v tistem grobu. Poganski panteizem, kakor se ga je Vodnik nasrkal iz grških in rimskih klasikov (oh, še vedno klasikov!), omotično veje iz kratkih, na videz tako nedolžnih vrstic:

»Pod velikim tukaj Bogom
breztelesen bit' želim;
čiste sape sred' mej krogom,
menim, da že v neb' živim.«

»Pod velikim Bogom« . . . Opozarjam, da ima pesem trohajsko mero. Izgovarjaj tedaj »pod velikim Bogom«, to je nemški »unter einem grossen Gotte«. Tako daleč je tedaj pesnik zabrédel v malikovanje, da se ne obotavlja trditi, da je v e č Bogov, malih in velikih, in da na Vršácu vlada neki Bog izmed velikih. Ali ni to gola blasfemija?

Dalje: »breztelesen bit' želim« . . . Tisti prokleti »Bergfexentum« ga je tolikanj omotil, da želi znebiti se telesa, dasi ni sam svojega življenja gospodar. Stari pogani so obsojali samoumor; Vodnik, katoliški duhovnik, ga proslavlja! — In kako si domišljuje nebó? Popolnoma materijalistično. Nebo mu je že na zemlji, da le more na Vršácu sedeti in sredi med krogom čiste sape zreti in koprniti za ziljskimi in tirolskimi plánšaricami! Prav tako govori, kakor bi bil »Epicuri de grege porcus«.

Kajne, tudi vam je to predebelo!

Takšen pesnik je bil tedaj Vodnik, in koliko brezskrbnih mladeničev je morebiti — ne morebiti — gotovo že okužil tolikrat deklamovani »Vršác«!

Zdi se vam nemara moja sodba pretirana in zavrne me morebiti kdo, da je preblagi knezoškof Anton Martin Slomšek jako lepo častilico položil na grob pokojnemu Vodniku. (Glej Slomšekove pesmi, zbral, uredil in izdal Mih. Lendovšek, Celovec 1876.) Bere se na 109. strani te zbirke kitica:

»Si zvezda svitla, Vodnik moj.

Pred menoj daleč hodil,
pa bil sem zvest učenec tvoj,
si me prijazno vodil.

Prav po domače si nam pel
in tudi moje srce vnel . . .«

Res je, knezoškof Anton Martin Slomšek, mož, ki je bil vsem zgled čiste pobožnosti, nesebične blagodušnosti in delavnega rodoljubja; mož, ki ima za naš narod neizmerne, nepozabljive zasluge: tudi ta vzvi-

šeni, vzorni mož se je pridružil Vodnikovim častiteljem! Kaj pa je s tem dokazano? Res sta tudi v novejši dobi dva zeló imenitna škofa odlikovala slovenskega pesnika duhovskega stanú; ali pa smejo taki slučaji motiti estetičnega kritika in vplivati na njegovo sodbo, osnovano po strogih filozofskih načelih in po pravilih, ki se ne klanjajo nobenemu dostojanstveniku? Nikakor ne! Nikakor ne!

In baš zaradi tega vam moram razjasniti še tisto nekaj, kar sem namignil v govorovem naslovu. Knezoškof Slomšek je bil, kakor vam je morebiti znano, tudi pesnik, dá, Prešernov vrstnik. Osebo pesnika Slomška pa moramo popolnoma in načelno ločiti od škofa Slomška. To, prosim, si zapomnite. Pesnik Slomšek, ponavljam, pesnik Slomšek, ki mu pa pobožnost ni branila leta 1837., ko je bil še spirital v celovškem semenišču, seznaniti se v ljubljanskem gledališču z zaljubljenim doktorjem Prešernom (glej imenovane knjige 233. stran), tudi ta pesnik ni brez madežev in slabosti.

Vi strmite! Poslušajte in verjeli boste, da tudi pesnik Slomšek ni prost budhaistično-schopenhauerškega pesimizma in tistega mehkega Lord Byronskega svetožalja, ki novoslovenskim mladim pisateljem prizadeva toliko domišljene boli. Slomšek je zlasti nemško slovstvo dobro poznal; saj je poslovenil celo Miroslava Schillerja, tihotapskega zapeljivca mladine, pesem o zvonu. Morebiti je tudi poznal Italijana Jakoba Leopardija, najskrajnejšega pesniškega pesimista. — Pa poiščimo dokazov moji trditvi.

Slomšek je zložil mično, a svetožalja polno pesem »Veselja dom«, v kateri toži, da na vsem voljnem svetu ne najde veselja. Pesnika znači posebno kitica na 61. strani rečene zbirke:

»Oh, blažena leta nedolžnih otrok!

Ve 'mate veselje brez težkih nadlog.

Oh, kako vas srčno nazaj si želim!

Al' ve ste minula, zastonj se solzim.«

Slomšek, dušni pastir, si želi v svoji moški dobi nazaj svojo otroško dobo in se solzi, da je za seboj

pustil leta svoje nerazvitosti in nepopolnosti . . . Ali ni tukaj zašel v tisti pregrešek kakor mlajši Gregorčič v pesmih »Pastir« in »Nazaj v planinski raj!«? Ali ni morebiti Gregorčiča probudil, da je v teh dveh pesmih bolj lepo, tedaj bolj zapeljivo ubral enake ideje? Čudno! Slomšek, duhovnik in mož, želi zopet biti otrok, Gregorčič, tudi duhovnik in mož, bi pa mesto duš rajši pasel krave! To ni šala, temveč opazka, ki je vredna resnega premišljevanja.

Berimo na 75. strani pesem: »Sedanji svet«; in sicer vso:

»Nas poštenost zapustila
in odkritosrčnost spi;
je pobožnost v kot se skrila,
za pravico pota ni.

Zdaj ljubezen omaguje,
dobrotljivost v ječi je;
prava vera zlo vgašuje,
čednost pa za kruhom gre.

Zdaj resnica pokopana
in zaupanje nori;
sramežljivost je zaspana
in na steni vest visi.«

Najprej se čudimo, da je ta leta 1833. prvič tiskana pesem ušla tedanji ostrí cenzuri; nadalje pa v ti tako črni, črni obsodbi človeške družbe celó brez pripomočka logične umetnosti kar na prvi pogled vidimo pravi nađi schopenhauerski pesimizem. Ako bi pesnika vprašali, ali je ostala na tem svetu še katera božja čednost in kdo je ustvaril tako razuzdan in hudoben svet, kakor je popisan v teh vrsticah: izvestno bi prišel pesnik Slomšek z duhovnikom Slomškom v oster spor. Zopet čudno: mlajši Gregorčič ima v pesmi »Moj črni plašč« prav enako idejo, manj pesimistično, pa bolj slikovito in mikavno upodobljeno!

Prav moderno-sentimentalno-fatalistično svetožalje nahajamo v pesmi »Gorski zvon« na 76. strani navedene zbirke.

Berimo prvo kitico:

»Visoko tam na gori
nam cerkvica stoji;
in iz visoke line
se lepo zvon glasi.«

in tretjo:

»Ljudi prijazno vabi,
ki radi vbogajo;
globoko iz doline
gor v cerkev hodijo.«

in peto, šesto, sedmo, ali zadnje tri kitice:

»Sovražniki so prišli,
podrli cerkvico,
so zvon iz stolpa vrgli,
da klical več ne bo.

Nobeden ga ni branil,
nič slišat' zvona ni;
veselja ne oznani,
ne poje žalosti.

Po zvonu kraj žaluje:
ni pridnih več ljudi;
nobeden ne tožuje,
ker pri njih sreče ni.«

Ko so sovražniki zvon vrgli s stolpa, je sreča zapustila prijazno dolino in prebivalci si ne morejo več opomoči, »ker pri njih sreče ni«. Zakaj je ni? Zakaj se ne vrne? Gregorčič bi bil morebiti pristavil, da tudi lastovke tam več ne gnezdiyo. Jako verjetno je, da je Slomškov »Gorski zvon« Gregorčiča napotil na pesem »Svetišče«. Začetek »Svetišča« se ujema z »Gorskim zvonom«. Idejo, ki tiči v »Gorskem zvonu«, je pa Gregorčič potlej zasukal po svoje. Kako je to storil in do česa je prišel, vam nocoj ne morem razlagati, ker za to nimate še zadosti estetično-filozofične izobraženosti.

Ne smem vam zamolčati, da sem prišel do prepričanja, da je pesnik Slomšek, ali Slomšek kot pesnik zakrivil, da je Gregorčič zložil tisto pohujšljivo pesimistično pesem »O nevihti«. Na 119. strani ime-

novane zbirke se začenja »Huda ura«. Opisal je Slomšek nevihto še bolj grozno nego Gregorčič, ker v Slomškovi pesmi gromska strela vname cerkveni stolp in zapali mirno selo, česar Gregorčičeva nevihta ni storila. V Slomškovi pesmi blagoslovljeni les žgo in molijo, pa i tam, kakor v Gregorčiču, molitev »vremena ne izpreobrne«: tudi tam »grozno dela hudo vreme, vse veselje kmetu vzeme«, »ljudstvo ostrmi« in »umolkne pamet naša« . . .

Vi morebiti porečete: »Slomškova pesem ima drugačno snov in ves drugačen namen, in ne smejo se posamezni stavki iz pesmi trgati.« Tako govorite vi, — in jaz? Nihče ni branil Gregorčiču privoščiti si iz Slomškove »Hude ure« posameznih stavkov, obrazov in idej ter iz nabranih cvetlic poviti nov venec: svojo pesem »O nevihti«. Kar je potreboval za svojo »Nevihto«, je našel v obilici v Slomškovi jako raztegnjeni pesmi in posnemati je smel kakor vsak drug pesnik, ker s tem ne jemlje vrednosti izvirniku. Gregorčič je mlajši, reči smemo, Slomškov učenec. Po dovršenosti njegovih pesmi v besedi, slogu in obliki sodeč, moramo priznati, da se je Gregorčič veliko učil. In kje se je učil? Pri svojih sprednjikih: pri zgledih. Opazovali smo pri gori navedenih citatih iz Slomška in opazovali bomo še pri citatih, ki jih povem pozneje, presenetljive podobnosti in enakosti idej Slomškovih in Gregorčičevih, enakosti, ki niso posledice slučaja — kajti preveč jih je za slučaj — temveč pridobitev iz premišljenega delovanja. Iz tega sklepamo, da je bil Slomšek vzoren, vpliven učenik mlajšemu Gregorčiču.

Dalje je pomisliti, da je Gregorčič pesnik kakor Slomšek. Gotovo ste čitali v preslavnih dodatkih k epohalnim »Dvanajsterim večerom«, da je poetično nadahnjeni doktor Ivan Tavčar v svojih »Mrtvih srcih« najbolje tolmačil Gregorčičevo pesem »Človeka nikar«. Prav tako moramo soditi, da je tudi Gregorčič v svoji »Nevihti« Slomškovo »Hudo uro« najglobokeje in najnatančneje razumel in pretolmačil. Saj sploh pesnike najbolje umejo pesniki. Tedaj imamo v Gregorčičevi »Nevihti« dušo in telo Slomškove »Hude ure«!

Čemu to dolgočasno dokazovanje? Mari, da vas prepričam, da je Slomšek mlajšega Gregorčiča v »Nevihto« zapeljal? Zato bi pač ne trebalo tolikega napora! Zasledili bomo vse drugo, nepričakovano resnico: Slomškova »Huda ura« je zgled, vzor, Gregorčičeva »Nevihta« pa izdelek po vzoru. Vzorec in izdelek si morata biti podobna, sicer nista vzorec in izdelek. Gregorčičeva »Nevihta«, izdelek, se po pravici prišteva najbolj nekrščanskim, najbolj budhastičnim, najbolj pesimističnim, naši mladini najbolj pohujšljivim slovenskim pesmim. Kakšen je tedaj vzorec »Huda ura«? Enak svojemu posnetku! Pono- vimo tedaj sodbo o »Nevihti« in sojena je tudi — »Huda ura«!

Kaj ne, strmeč se čudite, kako je po pravilih lo- gičnega umovanja očitno razjasnjena podobnost med pesnikom Slomškom in pesnikom Gregorčičem. Pa to še ni vse. Slomšek in Gregorčič sta lirska pesni- ka ali, kakor estetiki pravijo, subjektivna pesnika. Čuti, ki jih izlivata v besede, so njiju osebni čuti in iz njiju pesmi se jima spozna glava in srce, kakor lepo pravi Gregorčič v »Uvodu« k svojim poezijam.

Preiščimo torej pesniku Slomšku glavo in srce. Povzemite, kar ste ravnokar čuli o svetožalju in pe- simizmu v Slomškovih pesmih »Veselja dom«, »Se- danji svet«, »Gorski zvon« in o zavzetni podobnosti, ki smo jo dokazali na podlagi teh pesmi in Slomškove »Hude ure«, dokazali med tem pesnikom in Simonom Gregorčičem, in potlej berite na strani 198. imeno- vane zbirke:

»V trpljenju porodili
me moja mati so;
in v joku skor zakrila
me črna zemlja bo.
Mojé celo življenje
je vedno le trpljenje.« . . .

in na 206. strani:

»Človek, on od žene rojen,
kratko časa le živi;

nja trpljenje je veliko,
malo pa veselih dni.
Le težavna je nja hoja,
on ne najde tu pokoja,
v joku se na svet rodi,
svet zdihvaje zapusti.«

Ako se na teh kiticah ne spotikamo, ako ne gramozimo svetožalja in pesimizma tega pesnika, potem moramo dosledno tudi Gregorčiču odpustiti vse opisovanje in pretiravanje človeške bede in vere, ki je tako strastno in slastno izbira za predmet svojim, boljših namenov vrednim poezijam; potem moramo Gregorčiču prizanesti tisti »prokleti« (»Slovenec«, št. 298. iz leta 1884) »Človeka nikar«. Storite to svobodno vi, a jaz tega ne morem nikdar, jaz magister Sulfurius Udrihovič . . . In povejte mi, ali je cel korak od Slomškovega svetožalja in pesimizma do Gregorčičevega »Človeka nikar«? Še pol koraka ga ni!

Le sreča, da so Slomškove pesmi manj razširjene in da Slomšek ni znal tako očarati z obliko in snovjo kakor Gregorčič. Vendar moramo iskreno obžalovati, da se je pri urejevanju Slomškovih pesmi izbiralo tako površno. Sploh se nam pa Slomšek vidi v drugačni luči, odkar ga nam je razkril in osvetil njegov mlajši, njegov učenec Gregorčič. Kakor je dopuščeno, po značaju učenca soditi značaj učenika, in kakor je dopuščeno, tam kjer nahajamo mnogo neslučajnih podobnosti, sklepati, da obstoje tudi druge podobnosti: tako moramo izreči, da sta si pesnika Slomšek in Gregorčič duševno ali sploh značajno še bolj podobna, nego smo enakosti označili v navedenih citatih . . .

Iz Gregorčičevih pesmi odseva tudi Slomškov pesniški značaj in vse, kar smemo soditi o Gregorčičevih poezijah, n. pr. o njegovem pesimizmu, svetožalju, o nezadovoljnosti s svojim stanom in o njegovem obžalovanju, da je človek — in tak človek, kakršen je postal: vsa ta sodba velja tudi njegovemu učeniku Slomšku!

Kakor berem na vaših obrazih, dokaj vas je osupnil izid moje preiskave. Res, do take sodbe ne pride vsakdanji človek. Kdor pa zavzema

moje stališče, kdor je, kakor jaz, vaje pravil logike in znanstveno-tehničnih sredstev filozofičnega umovanja, zaključevanja, tak učenjak bo potrdil, da je moja sodba pravilno in stanovitno utemeljena. Tolmačiti vam teh pravil nocoj ne morem, ker bi prvič prekoračil prostor, ki mi ga je zanj odmeril g. urednik, kateremu sem obljubil govor, in ker bi drugič takó razlaganje za vaše obzorje bilo previsoko.

Da pa vsaj nekoliko izpregledate, naj vam povem, da, kakor v navadnem življenju rabimo opore, vzvode in podloge, ako česa s svojimi močmi ne moremo premakniti, tako tudi v filozofičnem umovanju in zaključevanju ne moremo prebiti brez posebnih, bolj ali manj zapletenih strojev ali pripomočkov. Tako sredstvo je sporočil med drugimi veleum Goethe vsem izobraženim kritikom. In ker me je ta zlatá vredni nauk velikana Goetheja vodil v današnjem presojevanju, zatorej dovolite, da svoj govor, kakor ga lepše ne morem, končam baš z vodilnimi Goethejevimi besedami:

»Im Auslegen seid frisch und munter.

Legt ihr's nicht aus, so legt was unter.«

Jaz sem izgovoril! — In vi? — Vos plaudite.¹⁾

¹⁾ Gospod urednik! Ta govor nadomestuj zahtevani komentar h kanibalskemu romanu »Cmokavzar in Ušperna«.

Kmet in narodnost.

Najimenitnejša prizadeva našega veka je napredovanje.

To napredovanje obstoja posebno v tem, da se ne samo v posameznih ljudeh, temveč tudi v celih narodih zatirajo in odpravljajo slaba, škodljiva nagnjenja in navade, a da se dobre izobraževalne moči budijo, vadijo in uporabljajo za občni blagor. Med dobrimi močmi posameznikov in narodov jih je pa nekaj, ki jih dolgo časa niso čislali ali jih nezadostno, celo napačno gojili; tudi so se posamezni narodovi stanovi in deli proti drugim zanemarjali. Še le zdaj je nastopil čas, da se glasno terja izobraževanje vseh dobrih in koristnih človeških sil in da naj omika obsega sorazmerno vsak stan, vsak del naroda.

Terja se tedaj občna narodna omika.

Omika pa mora biti narodna ne samo po obsegu, temveč tudi po duhu; postaviti se mora na dušni narodni temelj, ako hoče biti primerna, izdatna in stanovitna. Narod in vsak stan se mora izobraževati z vednim ozirom na svoj značaj, na svoje posebne lastnosti in možnosti. Podedovane posebnosti pa, ki razločujejo narod od naroda, stan od stanu, so i stanovitne moči, ki se na nje dá omika opirati; komur je mar za občni napredek, bo moral pri narodnem izobraževanju gledati na prirojeno narodno posebnost, na tisto staro in blago moč, ki jo imenujemo narodnost.

Ne tuja dojnica: lastna mati naj redi slovensko omiko!

Narod se pa ne sme v duhu narodnosti samo izobraževati, ampak mora tudi želeeti in vedeti, da se narodno izobražuje. Le otrok in suženj dela brez zavesti in volje. Naš narod je pa že odložil sužnji jarem in je dorastel tako krepak, da mu je otroška zibel premajhna.

O tej narodni zavesti sem se namenil nekaj pisati, in sicer pretrèsati vprašanje, kako bode sprejel novo idejo narodnosti poglavitni stan našega naroda: kmetje, poljedelci, sploh tisti prebivalci naše domovine, ki so odslej uživali najmanj prostosti in omike.

Prevažno je to vprašanje.

Ne nameravam in ne morem ga rešiti; premalo sem imel časa in priložnosti, da bi o tem predmetu zadostno premišljeval. Zato pišem le za poskušnjo in z namenom, da spodbudim veljavne pisatelje, ki bolje poznajo kmeta in narodnost in tudi znajo bolj izurjeno in temeljito razpravljati.

I.

Največji del našega naroda odštejejo kmetje. Nad 800.000 imamo poljedelcev. Pa ne samo po številu, tudi po narodni kreposti so kmetje največji del naroda. Kmet je narodu zdravo deblo, ki poganja vedno nove mladike, korenina, ki skupni narod trajno navdaja z mladim krepčalnim sokom. Kmet je narodu pomladivna moč; vendar je vedno star. Svoje šege, kmečko nošo, celo zavijanje besedi je prinesel iz starodavnih časov. Stari običaji so mu podedovani po davnih očakih, a so mu vendar tako lepi in mladi, da jih zapusti tudi svojim potomcem. Kmet nam je edina shramba naše stare zgodovine. Rešil nam je stare pravljice in lepe pripovedke, starinska imena in besede; rešil nam je nepokvarjeni slovenski značaj in obraz — vse slovenstvo nam je rešil le on.

Velik del meščanstva, skoraj vse plemstvo se je izvrglo, to je, ponemčilo ali poitalijančilo; kmet pa je ostal Slovenec stare korenine, kakor ga je Bog ustva-

ril, akoravno so se naše meje na vseh straneh ožile, kakor otoki iz glinjaka sredi burnega morja. Kmet je ostal slovenski z dušo in telesom, z besedo in dejanjem, z vsemi šegami in navadami — samo n a v d u š e n a n a r o d n a z a v e s t se še ni zbudila v njem. On vidi vsak dan solnce vzhajati in zahajati, pa za Newtonove in Kopernikove nauke mu je malo mar; vsak dan vidi, da je Slovenec — ne kaj d r u g e g a —; vidi to in čuti, dalje ne premišljuje rad. Za vprašnji: z a k a j ? in č e m u ? ne išče rad odgovora, posebno ne v visokem premišljevanju in tuhtanju. Sploh si ne beli rad glave; v svojem mišljenju in delovanju se drži šege in navade svojega kraja in stanu.

Se b o l i kmet kmalu z a v e d e l svoje narodnosti?

Kmet, ki nam je rešil slovenstvo in toliko dobrega blaga, se tudi trmasto drži marsičesa, kar je starinsko in tuintam prestaro. Kako trdno se drži starih prislovic, starih običajev pri ženitvah, osminah, v obleki, celo v obdelovanju svojega polja! Posebne navade so v posameznih okrajih in selih. Tu imajo svoje posebne kmečke svetnike in pomočnike, ter posebne priimke. Otrokom dajejo svoja posebna kmečka imena; kdor da otroku pri krstu ime, nenavadno v soseski (gosposko ime), je zasmehovan, in zdražbo bi delal, kdor bi vrival gosposka imena. Kmet hoče ostati s t a r i kmet; kakor se trdno drži svojega zemljišča, da le v največji sili kaj proč proda, kakor z ostro pazljivostjo varuje svoje mejnike, tako se tudi trdno drži svojega podedovanega stanu.

Marsikateri gospod hrepeni po častnih svetinjah, marsikateri meščan si prizadeva doseči imenitnost in plemenitaštvo. Kmetu pa ni mar za lišp brez cvenka in ne za ime brez dobička; k m e t hoče ostati. Večkrat so se kmetje uprli proti graščakom in gosposkam; nikoli pa niso terjali, da bi sami bili graščaki in gospodje. Terjali so: »staro pravdo«, »dajte nam naše pravice in ne zatirajte nas, da moremo kmetje ostati«.

»V potu svojega obraza boš kruh jedel,« je kmetu usojeno. Žuljave roke so od nekdanj njegova ded-

ščina. Pa kmet se tudi ponaša z žuljavimi rokami. Kadar s pestjo ob mizo udari, takrat si misli več kakor gospod takrat, ko pritisne svoj pečat pod pismo. Kolikokrat se sliši: kmečki stan je prvi stan; kmet vse redi; ako bi kmet pšenice ne sejal, bi gospod ne jedel belega kruha. — Bolj častno mu je delati z drevesom nego s peresom; zdi se mu tudi težje. Kadar vidi uradnika, ki je šest ali sedem ur lepega dne sedel med prašnimi listinami in se zvečer izprehaja po polju, da užije nekaj krepkega zraka pod milim nebom, tedaj ga po strani ogleduje kot lenega postopača, ki čas trati in živi ob kmečkih žuljih.

Tako ima kmet svoje moštvo in neko trmo, da se odteguje od drugih stanov in se nerad sprijazni z nazori, ki niso prišli iz kmečkih možganov.

Kdor se je trudil za blagor kmečkega stanu, ve povedati, kako nerad pusti kmet stari red ali pravzaprav nered poljskega ali hišnega gospodarjenja; kako nerad se loči od nezdrave obleke ali nezdravega prebivališča, in kako težko je pri njem vpeljati vsakršno poboljšavo, za katero je treba drugačnega dela ali daljnega čakanja na gotov dobiček. Kmet si ne beli rad glave z rečmi, ki ne segajo v njegovo vsakdanje življenje. Prigodi se ti celo, da bo z glavo majal, ako mu kaj nenavadnega iz knjig razlagaš ali učeno dokazuješ; baš ko boš menil, da si ga trdno prepričal, ti bo rekel, da ni vse res, kar je v knjigah zapisano! Kmet tudi nima tistega spoštovanja napram učenemu ali zelo omikanemu človeku, kakor ga ima manj omikani gospod proti bolj omikanemu. Njemu je omikan gospod ravno gospod, ki zna to, kar mora znati za voljo svojega poklica, kakor tudi kmet mora delati po svojem stanu. Idealni svit omike in učenosti mu je neznan; učenjaka s pičlim premoženjem in z malimi potrebami utegne celo pomilovati: toliko se je trudil, toliko noči prečul in še — kmet ni postal!

Kogar ne častiš, od tega se ne učiš rad kaj neznanega. Tisočletna zgodovina našega naroda, ki je kmeta napravila takega, kakor ga vidimo, je tudi učinila, da kmet gospodu malo zaupa; a to skoraj drugače ni moglo biti.

Naši kmetje so bili nekdanj prosti. Njihovo občinsko življenje se je vršilo — dokler je sploh še bilo slovansko — po načelih najbolj proste družinske svobode.

Ta popolna svoboda družin, občin in pokrajin je celo povzročila, da narod ni bil toliko združen, da bi se bil mogel braniti tujih narodov. Nesloga je zakrivila, da so si naši predniki zgodaj naprtili suženjski jarem. Prosti kmet je tako postal podložni tlačan; veliko stoletij je delal tlako in — kar je bilo najhuje — delal jo je tujim gospodom.

Bili so sicer kmetje podložni tudi pri drugih narodih. Toda kmečka podložnost je bila pri Slovencih huja kakor pri mnogih drugih narodih, iz dveh v z r o v.

Prvič so Slovenci bili nekdanj bolj svobodni nego drugi, recimo nemški kmetje. Razločka med sužnimi, prostimi in plemenitimi ljudmi stari Slovenci niso poznali; zato so potem težje čutili jarem. Spomin na nekdanjo svobodo in prosto kretanje se dolgo ni dal zatreti. Še v šestnajstem stoletju so nastali kmečki upori, ko so se kmetje bili za stare pravice — za »staro pravdo«.

Drugič: naselili so se novi gospodje iz tujega naroda, ki je bil po svojem duhu in značaju, po svojih družabnih in osebnih pravilih vse drugače osnovan kakor naš. Ti naselniki, ki so si med našimi kmeti sezidali trdne gradove, nadalje niso razumeli duha, jezika niti navad našega naroda; opiraje se na lastno moč, niso bili posebno ljubeznivi. Pregovor, ki se večkrat sliši: »Kmetu se ne sme nikdar dobro goditi, sicer je prevzeten«, se je na Slovenskem temeljito izvajal. Tujih, silnih gospodarjev kmet ni mogel ljubiti in spoštovati, ker je v njih videl samo svoje tlačilce ter roparje starih pravic.

Ali ta nameravana in nepravična odvisnost ni morala pustiti v kmečkem značaju slabega sledu?

Ti podložni časi so predolgo trajali in njih spomin je še preživ med kmeti.

Za časi starodavnega nasilnega gospodarstva pa je prišla doba, ko se je gospoda jela nekaj bolj s kmetom pečati in mu je marsikaj zapovedovala, kar je menila, da mu bode koristno. To je bila doba uradne in graščinske birokracije, tisto pisarniško gospodovanje, ki se je vtikalo v vsako mrvico. Vsemogočno pisarstvo je nadlegovalo vse stanove, prav posebno pa kmeta. Kmet je bil ohranil iz starih časov vsaj nekoliko občinske samostojnosti in samouprave; ravno to pa mu je birokracija močno ostrigla. Gospodje, ki so kmeta malo študirali in ki so v kmečkem stanu videli le veliko narodno drhal brez lastnega značaja in volje, so na kmetih srenjske in družinske zadeve upravljali tako, da kmetom ni bilo nikdar po volji, ker ni bilo primerno kmečkemu čustvu in značaju. Birokracija se je vtikala celo v posestne in osebne zadeve, govoriti je imela pri hišah in pri hlevih, pri polju in gozdu, pri kozah in konjih, pri kotlih in dimnikih. Enkrat je bila tako učena, da je kmet ni razumel, enkrat tako malenkostna, da se je kmet smejal, ako se ni jezil — vse to pa samo zavoljo tega, ker so menili, da kmet ne more obstati brez njih, ker nima dosti uma in pameti, da bi prevedel, kaj mu koristi. Očitnega haska tega ravnanja kmetje niso videli, a plačevali so od leta do leta večje davščine; zato tudi niso mogli verjeti, da so jim ti gospodje v resnici tako naklonjeni.

Če je zgodovina narodna šola, so bili kmetje več stoletij v ostri šoli. Česa pa so se naučili v tej čudni šoli? Tolikoletna podložnost in toliko žalostnih izkušenj je moralo zapustiti sled v kmečkem značaju. Ta sled gotovo ne more biti dober in kazi druge prirojene kmečke lastnosti. Kmet je bil velikokrat zaničevan, vedno na najnižji stopnji človeške družbe; v stiski in krivici je bil dostikrat zapuščen, večkrat ni vedel pravega pota k pomočniku, večkrat se mu ni moglo pomagati proti mogočnemu gospodu; kadar pa stisk ni mogel več pretrpeti ter si je v obupnem srdu sam pomagal po krivem potu, je dosegel — kaznen. To je kmetu sčasoma vzelo ponosno moštvo in živo svobodoljubnost, navdalo pa ga z živim strahom pred

gospodo in z nekako potuhnjeno neodkritosrčnostjo. Če pri nekaterih zapazimo neprijeten hlapčevski značaj in priliznjenost, izvira to ravno iz tega vzroka. Nezaupnost in strah sta rodila sovraštvo. Sovražimo pa njega, kogar se bojimo, in ne obotavljamo se veliko, da enkrat malo nagajamo temu, ki nam je enkrat zelo kljubal. Mnogo kmetov nič ne zaupa ljudem, ki nosijo gosposko suknjo in nemški govore: posluša jih, ne verjame jim drugega nego to, kar bi sam lahko mislil. Večkrat obljubi, obljube pa ne izpolni, posebno če je treba seči v žep; če more gospoda brez kazni okaniti ali zvoditi, je to marsikateremu veselo maščevanje za vse, kar so pretrpeli njegovi predniki ali kar je morebiti on sam trpel od gospode.

Tako so žalostne dogodbe preteklih deset stoletij kmetu vzele dokaj čednosti in so mu zmedle dobro mišljenje; močno so pokvarile osebno nrvnost in skoraj popolnoma uničile politično zavednost. Kako bo s v o b o d o l j u b e n, kdor svobode nikdar ni okusil? Kje se naj goji r o d o l j u b j e, ko kmetu ni bilo ne naroda ne domovine? Kaj mu je bila dežela in država? Tista oblast, ki davke naklada in mu jemlje najzaljše sinove v vojsko. Kmet ne ve, čemu je država in da ta mora pobirati davke in vojake. Večini kmetov je soseska ali županija dosti velik svet; nad občinskimi potroški mnogi ne poznajo višjih javnih potrebščin.

Tisočletna podložnost je naše kmete res močno pokvarila, toda zdravemu deblu in koreninam ni mogla škodovati. Tudi ti slabi nasledki ne bodo več dolgo trpeli. Podložnost je nehala, birokracija že tudi pojema in morebiti jo kmalu k pogrebu nesó. Kar je kmeta tako dolgo kazilo, je nehalo, in nastopilo je marsikaj, kar kmeta prav podučuje in blaži ter ga vodi na pravo, zdravo mišljenje. Kar je slabega v kmečki značaj zatrosil stari čas, je izgubilo podlago in bode nehalo, akoravno bo po znanem kmečkem značaju — počasnosti — trpelo še nekaj časa.

Dvoje pa je kmetu vendar še ohranilo dokaj dobrih strani v njegovem značaju.

Značaj (karakter) se namreč ravna po prirojenih lastnostih in po vsakdanjem človekovem opraviu. Po-

glavitna prirojena lastnost našega kmeta je pa slovenstvo, in njegovo poglavitno opravilo poljedelstvo. Baš slovenstvo in poljedelstvo je našim kmetom ohranilo dobro, zdravo korenino.

Ker bom o slovenstvu pozneje nekaj več govoril, naj zdaj omenim samo poljedelstvo. Poljedelstvo veže kmeta na nekaj stanovitnega — na zemljišče in hišo — sploh na domačijo. Njegovo premoženje je malo gibljivo, počasi se izpreminja, rasti more samo v mirnih časih; v prekucijah in vojskah mora veliko trpeti, ker se ne da tako poskriti, drugam prenesti ali v gotov denar izpremeniti, kakor obrtniško in kupčijsko premoženje. Zato je kmet konservativen, rad se drži starega in se boji vsake prekucije ali nagle izpremembe že zavoljo samega premoženja. — Kmet živi in dela v vedni odvisnosti od zemlje in nebeške moči. Vsaka njegova letina je v božjih rokah: »Ta božja zemlja je moja«. V vremenu, v letnih časih, v mnogih gospodarskih srečah in nesrečah čuti neposredno bližje kakor obrtnik vsega-mogočnost božjo. Zato je tudi bolj pobožen nego so drugi stanovi. — Kmečka opravila so leto za letom vedno ista: kakor je mladenič oral in sejal, tako večjidel ravna tudi starček; tudi hišno, rodbinsko in občinsko življenje, kolikor je v kmetovi oblasti, se malo izpreminja.

Tako je kmečko življenje za večje dobe in pokrajine sploh enoterno, nepremakljivo. To daje kmečkemu značaju stanovitnost in trajnost ki je važna, ako se rabi v dobre svrhe.

Kmečka opravila so od leta do leta sicer ista, ali vsako leto ima veliko različnih del, treba mu je torej toliko paznosti in toliko izurjenosti, da kmet biti ni lahka reč; kmet mora imeti dokaj prebrisano glavo in le tisti je dober kmet, kdor kmetuje od mladih nog. Zemljiščni posestnik ima dalje veliko opraviti v pravnih zadevah: s pogodbami, ženitnimi pismi, razpisi, s kupčijo živine in blaga, z zemljiščno odvezo, s pašniki. Nauči se veliko stvarnih in osebnih, lastninskih in posestnih pravic. Vse to je za kmečki duh šola, iz katere kmetje, seveda ne vsi, dobe tisto lahkoto do-

vzetnosti za vse, kar se jih tiče, prebrisanost v svojih zadevah in premišljeno doslednost v besedi in dejanju. — Imamo še eno dobro kmečko lastnost: k m e č k o m o š t v o ali ponositost, ki je tako daleč od žaljivega napuha kakor od surove neotesanosti. To moštvo pa se vobče nahaja samo tam, kjer so kmetje toliko premožni, da morejo redno prodajati žito in živino; ne najdeš ga pri vinogradnikih in ne pri slabih kmetih — iz нравnih razlogov.

Pošteni pa ošabni kmečki ponos je za rodoljuba najbolj kmetova lastnost, ker je utemeljena v zavesti osebnih vrednosti in v spoštovanju lastnega kmečkega vsredilnega stanu. Škoda, da imamo tako malo premožnih kmetov! Velika večina naših poljedelcev si mora vsakdanji kruh pridelavati v vednih skrbih za sedanjost in prihodnost. Ubornost (siromaštvo) pa nikjer ni šola moških čednosti in trdnega značaja. Kdo bo tudi v sebi čutil blagih dušnih potreb, ko komaj utolažuje vsakdanje telesne potrebe!

Povedal sem stem tudi nekaj dobrih lastnosti naših kmetov, ohranjenih v slabih časih. Upati moramo, da se bodo vse dobre lastnosti v sedanjem in prihodnjem, bolj svobodnem času toliko bolj množile, kolikor bolj se bodo zgubljale slabe lastnosti, ki se jih je kmet nalezal iz tlačanske in podložne dobe. — Te dobre lastnosti kmečkega značaja morajo biti podlaga, na katero se bode stavila prihodnja kmečka omika v narodnem duhu.

II.

Pričakovati smemo, da bosta kmečki in omikani Slovenec enkrat narodna kljub vsemu očitnemu ali skritemu nasprotju; vendar bo zavoljo utrjene kmečke počasnosti še veliko časa poteklo, preden bo naš kmet postal Slovenec ne samo s telesom in jezikom, temveč tudi z dušo in srcem. Ideja je mlada, kmetu popolnoma nova, čeprav je nova le oblika, jedro pa staro kakor narodi. »Narodnost« je neznana beseda, njen pomen kmetu nejasen. Tu se ne da nič prijeti, nič upodobiti; tu se da le misliti, čutiti in hoteti. Tudi uk in izobraževanje, najsi bo narodno ali nenarodno,

nima za velik del kmetov dosti vabilnega. Veliko je kmetov, ki jim je Prešernov »Učenec« izrazil vse njihove potrebe, rekoč:

»Bom pel, gosence kaj na repo varje,
kak prideluje se krompir najbolji,
kako odpravljajo se ovcam garje,
preganjajo ušivim glavam gnide;
loviti miš' učil bom gospodarje.«

So pa dvojni vzroki, iz katerih dokaj kmetov za uk, šolo in omiko ne mara veliko. Revni se boje stroškov, ki jih prizadeva naprava šole, plačilo učnine, knjig in šolskega orodja. Oni, ki v revščini žive, prebijejo z majhnimi potrebami; sla jih ne žene do omike. Bolj premoženi, zlasti nekateri, ki stoje nad kmeti in imajo velik vpliv do njih, pa pravijo: »Kmet je itak dosti prebrisan! Izšolan človek pa se dostikrat izneveri svojemu stanu, se izpridi in ne prime več tako rad za plug, ko se je naučil na šolskih klopeh lenobo pasti; vedno bo kaj želel in počenjal, kar ga bode odvajalo od njegovega trdnoredilnega kmetovanja.« Taki, ki niso nikoli v šolo hodili, imajo tudi čuden predsodek ter menijo, da gre učenje hitreje izpod rok, kakor je v resnici, in da se človek nauči brati, pisati, računati, pravilno govoriti in misliti tako naglo — kakor hruške peči. Tukaj se rada šopiri tudi kmečka neotesanost: »Moj oče in jaz sva dobro gospodarila; več premoreva kakor pisar v gradu in bolj sva čaščena kakor on — pa nisva hodila v šolo. Najina šola je bila na polju in v hlevu; tako sva se naučila najboljših nauk, tistih, s katerimi se kaj pri-gospodari.«

Potem je »narodnost« (slovenstvo) tudi taka ideja, katere sad se je do zdaj še malo pokazal. To kmeta ovira. On ne mara za modroslovske dokaze, temveč za stvarne, dejanske. On mora kaj gotovega videti, potem ga prepričaš. Kar enkrat bo, ako je božja volja, to ga ne briga veliko; tega se prime, kar je in česar je že navajen. Zato ravno protinarodni govornik tolikrat kmeta lahko oslepari in prevari; opira se na to, kar je bilo in je še zdaj, dočim narod-

njak nima drugega pokazati kakor nedobro sedanjost in morebiti srečno prihodnost.

Vendar ima proti vsemu temu ideja narodnosti nekaj v sebi, kar jo mora kmetom priljubiti; samo da se prav razloži in se od netelesne ideje stopi v dejansko življenje in v kmečko zgodovino.

Narodnost ima veliko moč do nas, ako nismo slepi in gluhi na duši. Zavedajo se omikani, neomikani pa čutijo, da so Slovenci. V naših nepokvarjenih kmetih pa tiči veliko čutnih moči. Nadalje je ves narod, posebno pa kmet, prišel do tega, da je malo zadovoljen s tem, kar je zadnja leta doživel; trdno je prepričan, da mora zdaj nekaj biti drugače. Tudi kmet trdno želi, si poboljšati svoj stan, zljajšati svoja bremena. K a k o? tega pa sam ne ve; le čuti, želi in upa. Časne okoliščine zadnjih let so ga nekoliko pretresle in zbegale v starem, pokojnem redu. Kvišku se mora ozreti nad krog svojega navadnega dejanja in mišljenja; tu pa vidi marsikaj prej neznanega in na ušesa mu bijejo ideje, ki so ves svet previhtrale: prostost, enakost, narodnost.

P r o s t o s t ! V splošnem pomenu ta beseda kmetu ni všeč. Kmet je miren, počasen, po vsem značaju konservativen in nikakor demokratičen ali željan, da bi se mahoma vse prenarredilo. V svoji stanovski zavesti on prostost obrača tudi samo na kmečki stan. Bolj ljubi — predpravece kakor občno prostost in je v tem podoben plemenitašu. Kmetu najbolja prostost je: trdno varovana posest z malimi bremenmi in majhnimi davki in priložnost, da po svoje gospodari, brez ovir od koderkoli. Prostost mu je: rešitev prevelikih potov v pisarne in mnogih dopisov iz njih; svobodno srenjsko življenje, kjer se bolj govori, kakor piše, in ravna po domačih soseskinih navadah bolj kakor po obče veljavnih pisanih postavah. Prostost mu je sploh kmečka svoboda. Ker on želi uprav kmečko prostost, je prostost, kakor si jo on misli, večkrat nasprotna načelom modroslovne prostosti. Slovenski kmet, postavimo, je zvest katolik. Drugoverca ne bo rad gledal v svojem selu. Naselitve iz druge soseske v svojo bo zaviral. Tujcu da le takrat domovinsko pravico,

ako prinese v srenjo dokaj premoženja. Da bi se smel ženiti vsakdo, naj ima zemljišče ali ne, kmetu tudi ne gre v glavo; ženitev »na roke« vedno po strani ogleduje. Tatvino, posebno poljskih pridelkov, bi huje kaznoval; smrtne kazni bi ne dal odpraviti. — Še več zgledov bi se dalo povedati. Leto 1848., »frajhajt«, se mu zdi čudno zmešano leto, ko se je kmet bal za svojo vero, rodbino in zemljo.

E n a k o s t ! Da bi vsi ljudje **e n a k i** bili, tega kmet kar misliti ne more. »Pred Bogom smo vsi enaki« — drugje pa ne! Celo med kmeti je ostal razloček vsaj ondi, kjer je premoženje manj enako: kmet, polkmeta, kajžar, polkajžarja, osebnik, lanišçar, težak — so stopnje veljave in časti. Mnogim ni prav, da ima po srenjskih postavah vsak odbornik enak glas: kmet bi moral imeti dva glasa, ako ima pol-kmet en glas, kajžar bi že komaj smel glasovati.

Kmet in kajžar sta mi razkladala neko srenjsko zadevo. Kajžar je bil zgovoren in nikakor ni prenehal v besedi. Kmet dolgo nevoljno posluša, nazadnje zavpije: »Tiho bodi ti, ki si le kajžar!«

Kmet nekoliko spoštuje plemenitaša »gnadljivca«; celo kakega barona »nemaniča« bolj pomiluje, kakor zaničuje, da nima nič. V plemenitaštvu čuti poseben stan.

Ravno tako vidi v duhovščini poseben stan in časti duhovna ne samo zavoljo njegovega poklica. Kdor nosi suknjo, spada v drug stan, ki ž njim kmet nima rad veliko opraviti. Z meščanom, ki nosi suknjo, se ne bo nikoli tako pobratil kakor z drugim kmetom, naj bo tudi od daljnih krajev. Beseda »gospoda«, ki se v drugem jeziku ne da posneti, je kmečka beseda, ki od kmeta dobro loči vse, kar ni kmet in je nad kmetom. Kmet in gospoda sta dva različna, rekel bi, nasprotna stanova; kmet bi želel, da imata tudi različne postave in posebna zastopništva pri vladah. Kmet se gospode boji; zato želi zase posebnega postavnega varstva proti njej, ker pripoznava gospodi višjo duševno moč in gibčnost. Vendar dá gospodi prednost, češ, da »gospoda mora biti«. Samega sebe postavi na drugo, nižje mesto; pod kmetom pa je

tretji stan. Ta stan so kmetu: nižji uradniki, pisarji, mali obrtniki in barantači, sploh tisti, ki nosijo suknjice in imajo svoj bolj uboren zaslužek ob gospodi in kmetu. Ta stan nima posebnega imena. Kmet ga malo časti in če vidi koga, ki se šopiri bolj po gospodsko, je precej pripravljena beseda »škric«. Te besede pa od kmeta »prava gospoda« ne sliši. Na Gorenjskem sem vprašal kmeta, kako imenuje take male gospode? Rekel mi je: »To so »žličniki«, ker nimajo drugega nego žlico.«

Tako si kmet razdeljuje človeško družbo. Prepониžen je, da bi skupaj z gospodo črešnje zobal, a takisto preošaben, da bi pazil na besede »žličnikove«. Enakost vseh ljudi, ali pa Lutrova vera, — to mu je vseeno.

Tretja sedanjih idej, in začasno najvažnejša, je narodnost.

Kaj je narodnost? Na to odgovarja dr. J. Rogáč v knjigi »Narodnost in slovenstvo«: »Narodnost je v objektivnem pomenu obsežek zločívno ali specifično narodovskih lastnij, v subjektivnem pa njihova zavednost, to je, jasna navdanost posameznih narodnih udov (rojakov) od misli in čuta, da so deli enakosne skupne celote s krvjo in življenjem, s pridi in dolžnostmi.«

Za nas, rojake, je tedaj narodnost zavest in čut narodove osebe: Slovenije — matere Slave. Vsak rojak je ud te narodne osebe. Kot živo ž njo zvezan ud čuti v sebi novo moč, ki je poprej v njem spala, a dolžnost mu je, da v prid obrne tudi to moč — del svojega bitja. Da je človek v dejanski ljubezni ud narodove osebe, da rabi svoje moči za narod, v tem obstoja rodoljubje, to je vernost, s katero rojak spoštuje spomin svojih očakov ter jezik, ki ga je podedoval po njih, nadalje hrepenenje po narodni sreči in slavi; to nam ne da počivati, dokler nismo za narod pridobili tiste svobode in pravice, ki se v njej morejo utelesiti vse dobre moči.

Po svojih notranjih lastnostih in po svojem poklicu je ideja narodnosti najbolj imenitna za sedanji čas.

Ker je ideja tako važna in razširjena, ima tudi veliko nasprotnikov. Enakopravnost terja za vse narode, terja tedaj za nekatere narode več pravice, kakor so je imeli dozdej; protivijo se ji vsi, ki hočejo, da vladajo večji narodi nad manjšimi. Ideja je nova in želi predrugačiti nekaj zastarelih naprav, tedaj se je boje in jo sovražijo vsi, ki se sploh protivijo novemu, naj je dobro ali slabo; dalje vsi tisti, ki po njej svojih osebnih in sebičnih namenov ne morejo tako zasledovati, kakor bi želeli; naposled vsi, ki po svojih mislih in predsodkih, po svoji vedi ali omiki za njo niso pripravljeni.

Nepravičnost in hudoba, nevednost in neumnost so bile in bodo vselej najhuje sovražnice vsake velike ideje. Vsaka ideja se je morala dolgo bojevati za zmago. Boj za narodnost traja na duševnem polju že dolgo in ne bode kmalu nehal, ker je orožje na obeh straneh različno. Resnice in pravice nasprotniki večkrat nočejo ali ne morejo videti. Oni, ki se niso ničesa naučili, od starih predsodkov ničesa pozabili, se ne dajo prepričati in novega naučiti. Prepričanja, ki ga sami nimajo, tudi narodnjakom ne prisojajo; na njih vidijo le navdušenje, ki ga imenujejo strast ali žaljenje in motenje občnega miru. Sebični so, zato menijo tudi v narodnjakih videti samo sebičnost ter slavo-hlepnost pri množici zapeljanega ljudstva. Res: pri nas je strast, toda blaga, dobra strast; o čemur smo prepričani, da je dobro, potrebno in pravično, za to smo in moramo biti vneti. Pri nas je sebičnost in slavo-hlepnost; toda za svoje osebe ne iščemo ne slave ne blaga, a za narod želimo pravice in slave, pa nič manj in nič več, kakor mu je gre po večni pravici.

Koliko strasti pa je pri nasprotnikih? Oni vidijo, da gre za kožo njihovim zastarelim idejam; srdijo se, da govore zdaj narodi in ljudje, ki jim prej niso dali govoriti (na misel mi pridejo Pfeffelnovi »Bedientenvölker«, »Karyatidenhäupter«); ošabnost in želja po samoohranitvi jih silita, da se družijo s komurkoli in rabijo vsakršne pripomočke, da bi le zatrli ali ustavili idejo narodnosti. Ukoreninjeno staro ima proti kalečemu novemu dolgo časa premoč.

Prva doba vsake nove ideje je čas prepira in preganjanja; vendar ni je moči na vesoljnem svetu, ki bi nove dobre ideje mogla ustaviti v naravnem napredovanju. To vedo narodnjaki; zato njihova strast ni nasilna in sovražna, — saj tega ni treba. — Narodna ideja ne zida v zrak, ampak ne temelje, ki so dani v narodu; tudi to vedo narodnjaki; zato ne podirajo, ampak popravljajo in zidajo na to, kar že stoji. Nobena ideja ne preмага naenkrat; vsaka ima svojo naravno rast in odločeno dobo v zgodovini narodov. Vsled tega narodnjaki nikogar ne silijo; lahko čakajo, ker je njih geslo: »tempus et nostrum jus«.

Kdor je naroden, ima v sebi prepričanje duha in ljubezen srca (gorečnost) za narodno reč. Prepričanje ali gorečnost je pri tem ali onem večja ali manja. Posebno trdno prepričanje ni tako splošno; potrebno je narodnjakom na višji stopnji omike, narodnim vodnikom, sploh tistim, ki morejo tudi druge učiti v narodnem duhu. Pri večini naroda pa je prepričanje, ki izhaja iz omike, bolj redko; večina se nikdar rada ne povzdigne nad gorečnost in vdano vero v splošno idejo.

Ali se da kmet vneti za katero idejo?

Gotovo. Ravno kmet je v svojem čutju nepokvarjeni del naroda. Njegove čutnice preneso mogočno in stanovitno navdušenje, tako navdušenje, da postane zanj značilno in se združi z njegovimi starimi šegami. Da! Kmeta si brez tega navdušenja ne moremo misliti. Tako se je, postavimo, z značajem slovenskega kmeta združila gorečnost in pobožnost, ne samo za notranjo, temveč tudi za vnanjo božjo čast. Ta gorečnost je pri Slovencih večja kakor pri drugih sosednjih narodih.

Ako bi bili v zadnjih stoletjih na Slovenskem imeli kak okraj samih premožnih kmetov, ako bi jih imeli vsaj malo pred letom 1848, bi bili tudi videli, kako se kmet da navzeti duha svoje kmečke svobode in kako je pripravljen celo v krvavi boj iti za njo.

Ideja, za katero se kmet vname, se mora prilegati kmečkemu srcu, posebnostim njegovega značaja; ne sme ga pahnuti iz njegovega stanu, ampak ga le

utrditi v njem; jasna mora biti, razumljiva in izvedljiva; prijeti mora kmeta za njegovo dobro stran: za čast in nравnost; in naposled: viliti mu jo morajo v srce resnobni ljudje, ki jih časti in ki jim zaupa.

Taka ideja je ravno narodnost ali za nas slovenstvo. Navaden razloček med gospodo in kmetom je, da gospod govori nemški, kmet pa slovenski. Slovenski jezik je bil dolgo časa resnični kmečki jezik. Ideja narodnosti terja naravne pravice baš slovenskemu-kmečkemu jeziku: prime torej kmeta za najstarejšo, za najbolj utrjeno stran njegovega značaja. Slovenski jezik je bil nižji jezik in kmet ve, da je bil ta njegov jezik velikokrat zaničevan in zametovan, kot neolikan hlapčevski jezik. Kmet, ki čuti v sebi prirojeni ponos svoje človeške vrednosti in osobito svojega starega stanu, je težko trpel zaničevanje svojega jezika, kar se še dandanes vidi v dveh podobah. Nekateri kmetje ravno zavoljo tega zaničevanja svoj jezik bolj čislajo in, čeprav znajo nemški, nalašč slovenski govore z gospodom, ki slovensko slabo govori, ako vedo, da je gospodu močno mar, jih poslušati ali pa jih gospod poslušati mora.

Nekateri kmetje pa so se trudili, da so se nemški naučili, in govore nemški brez potrebe tudi pred slovenskim gospodom, češ, da izbrišejo s sebe madež kmetavstva in da gospoda ne žaliyo z zaničevanim jezikom. Gospoda večkrat ušesa bole, ko posluša tak kmečko-slovensko-nemški jezik, in smejal bi se, ko bi ne miloval kmeta, ki se je tako izneveril jeziku in moštvu in svojemu stanu. Pripetilo se je, da je ravno tisti kmet, več nemščine in slovenščine, z odvetnikom (advokatom) govoril slovenski, kadar je koga na tožbo dajal; ko pa je enkrat prišel sam v tožbo in prosit odloga, je govoril kolikor mogoče nemški! — Večkrat sem videl kranjske Gorenjčë, vinske tovarnike, ki dobro nemški govore in pišejo, dohajati v vinske kraje in v neko mesto, kjer se meščani sramujejo slovenski govoriti, češ da »bindiš iss garštig«. Gorenjci niso niti zinili nemške besede, a so imeli tako moč nad prodajalci vina, da so ti govorili samo slovenski, dasi jim je bilo zoperno. Sploh sem zapazil,

da se nad Ljubljano kmetom smešno zdi, urezati jo po nemško, dokler v si slovenski znajo in so trezni; tam so pač naši kmetje ravno premožnejši ali »trdni«, kakor jim pravijo. V drugih krajih, kjer so manj premožni in so imeli nekdanj večjo tlako, sem pa videl, da se pred gospodo skoraj silijo z nemščino. Večja sužnost in ubožnost je tudi zastran jezika bolj podkopala kmečki značaj.

Te nasprotni prikazni imata en vir v čutu, da je slovenski jezik kmečki jezik in da pri gospodi ni v časti. S tem, da slovenski govori z gospodom, časti kmet stare korenine svoj stan in kaže gospodu, da se ga nič ne boji in da ljubi svoj jezik, čeprav gospodu ni všeč. Drugi izprideni kmet pa je pohleven in gospodeboječ; svoj slovenski jezik skriva bolj kakor morebiti, strgane rokave.

Tisoč let zametovanemu kmečkemu jeziku hoče nova ideja pridobiti vredno in potrebno čast. Ali ne bode kmeta budilo, da bolj čisla svoj mili, po neprostih očakih podedovani jezik, ko je zdaj postal vsem drugim enakopraven? Ali ga ne bode veselilo, da je sužnost nehala tudi njegovemu jeziku, kakor je pred nekaj leti nehala njegovi osebi in zemlji? Šele zdaj bo čutil, da je popolnoma prost na premoženju kakor tudi na duhu. Gori omenjenih dveh kmetov bo prvi mislil: »Gospoda se je vendar enkrat spametovala«; drugi: »Gospoda se nas je vendar tudi v jeziku usmilila.« Oba pa bosta postala bolj možka. Ako se gospoda sama poganja za kmečki jezik in kmet vidi, da ga z ljubeznijo rabi ter piše posebno v uradih, se mu bode zdelo, da se gospoda kmetu približuje; ker je gospoda višja kakor kmet, bo djal, da se k njemu ponižuje. Višava med gospodom in kmetom bo manja, kmet bližje gospodu, povikšan in se bo bolj čislal.

Ni se bati, da bode kmet prevzeten. Saj se kmet nikoli ne povzdiguje nad svoj stan; on noče gospodovati nad gospodo, njej pušča vedno prvo mesto. Zdaj mu ni prav, da se gospoda preveč vtika v njegove kmečke posle in ne časti šeg in navad njegovega stanu in jezika, kakor se spodobi. Kadar bode videl, da ima v družinskih in občinskih zadevah dovoljno

svobodo, da se sme prosteje gibati, da gospoda pusti kmetu v njegovih zadevah govoriti pametno besedo in da časti njegov značaj in jezik: takrat bo tudi on gospodo bolj spoštoval in čutil, da je njemu bolj pravična, kakor je bila nekdanj.

III.

Narodnost, ki povzdiguje kmetu častiti stari jezik, ga utrjuje v njegovem poštenem stanu in mu blazi čut časti in npravnosti, mu tudi na vse strani veliko koristi. Šele po narodnosti stopi kmet iz svojega tesnega stanu, zdaj se šele zaveda, da je gospodu rojak in ž njim enakopravno zvezan v narodu in državi. Pogledavši iz tesnega kmečkega okrožja, si upa seči po knjigah, ki so pisane v njemu razumljivem domačem jeziku; ako so nadalje šole take, da se v njih kmečki otroci uče potrebnih ved in ne tratijo časa z ukom tujih jezikov, ki se jih nikoli naučiti ne morejo, se pojavi v kmečkih rodbinah potreba omike in dušne hrane. Ta potreba je gotovo ena najboljših. Človek, ki se je ves teden trudil in delal za samo telo, vsaj v nedeljah nekoliko utegne, da poskrbi za svoj boljši del — za svojo dušo. Namesto da v vinu ali žganju utaplja svoje skrbi, si jih lajša z dobrimi knjigami, v katerih najde veliko lepega in koristnega, kar mu je bilo neznano, dokler ni zavladal duh narodnosti in ni bilo knjig ali domače dušne hrane za ves narod. Domače berilo ga uči umno kmetovati in gospodariti, varovati zdravje, množiti premoženje z novimi iznajdbami, z obrtnijo in trgovino; bistri ga z mnogimi znanostmi, razlaga mu državljske zadeve, pravice in dolžnosti; pove mu, kaj se daleč godi in mu daje lepo, narodno, pošteno dušno zabavo za dolge zimске večere in počitne praznike. To vse kmeta blazi in urí; tako ne pozabi, česar se je učil na šolskih klopeh; porodi se v njem nagon, da i naprej skrbi za koristen pouk; poveča se mu razsodnost, premišljenost in vsestranka voljnost.

Koliko omike pa dajo kmetu sploh t a k e š o l e, v katerih se uči nemški jezik n a d v s e, češ, da domačega že znamo? Odgovor je: n i č! Ne smemo

pozabiti, da šole niso le za to, da se deca v njih nekaj ur trudi, temveč da se uči, kar bi ji koristilo vse žive dni in da iz šol odnese željo, tudi v prihodnje se še dokaj učiti, česar se ni mogla v preveliki mladosti. Otrok se mora učiti samo to, česar se lahko in trdno nauči. Zavoljo prekratkega šolskega časa in premajhne vaje v govorjenju (posebno doma) se kmečki otrok ne more nemški naučiti. Ali bi mogel po sami kmečki šoli, kadar bode enkrat odrasel, seči po nemških knjigah, iz njih se dalje učiti kaj koristnega in v nemškem slovstvu blažiti in lepšati svojo dušo? Našel sem v več kmečkih hišah Vodnikove, Prešernove in druge pesmi ter povestnih, gospodarskih in drugih knjig; od Schillerja in Goetheja do »Thierfabel aus Krain« pa nisem našel nobenih nemških pesem, nobenih poučnih in povestnih knjig, celo pri tistih kmetih ne, ki nemški znajo in se celo poganjajo za nemštvo v šolah. Nemški jezik ni tako lahek, kakor si ga marsikateri mislijo. Nemški književni jezik je nemške gospode jezik — tudi nemški kmet se ga mora učiti in on ne bere veliko knjig, ker so tudi njemu težko umljive. Da mi to bolj verjamete, nekoliko posnamem, kar piše imenitni angleški pisatelj Buckle v knjigi »Zgodovina omike na Angleškem«, ki je tudi v nemščino prevedena. On piše o nemškem slovstvu: »Ni naroda v Evropi, pri katerem nahajamo tak razloček med učenimi in neučenimi, kakor na Nemškem. Nemški modrijani imajo tako učenost in tako obširne misli, da so po teh postavljeni na čelo izobraženega sveta. Nemško ljudstvo je pa pri vsem tem bolj babjeverno, bolj praznih misli, bolj nevedno in nesposobno za vodstvo samega sebe, nego Francozi ali Angleži. — Imenitni nemški pisatelji se s svojo učenostjo ne obračajo na svoj narod, temveč le pisatelj na pisatelja. Njihov jezik je sicer prav krepak, a tako težak, tako umeten, tako poln zamotanih stavkov, da ga nižje ljudstvo prav nič ne razume. To pa dela seveda še večjo oviro, da so si učenjaki in prosti narod kakor tuji in da je za prosti narod vsa učenost in vse znanstvo, kakor bi ga ne bilo.«

Potemtakem bi kmečko dete ne pridobilo toliko nemščine, da bi mu koristila; slovenskega, domačega jezika, ki bi se ga edino moglo naučiti, bi se pa ne smelo učiti. Vse naše slovstvo, naši časniki, domače poučne knjige bi bile zaprte slovenskemu kmetu, zanj zastonj tiskane. Svoje ime bi tak kmet znal nemški zapisati, drugega pa nič. Ne umel bi niti nemških niti slovenskih knjig, ostal bi neveden in ločen od redilnega narodnega debla, kakor je bil v veliko svojo škodo 1000 let. Ti šolski nemškovalci in narodni zapeljivci me spominjajo cara Nikolaja, ki je nekdanj rekel pred se poklicanemu učeniku višjih šol: »Tako uči svoje dijake, da ne bodo preučeni!« — Tako je tudi pri nas. Ako se otroci uče v tujem, neznanem jeziku, česar bi se najlažje in bolje naučili v materinem jeziku, se s tem naravno podpira nevednost in neveselje do uka in ravno v šolah se zapira pot tehtni in pristni kmečki izobraženosti.

Pravijo sicer nemškovalci, da brez nemščine ne morem priti do visoke omike. Koliko pa jih je, ki s kmetov gredo v najvišje šole? Je-li prav, da se zavoljo dveh ali treh dijakov mora mučiti in v napredku zadrževati drugih dvesto ali tristo? — Ti ljudje tudi za bistveno postavljajo to, kar je le slučajno. Da ravno z nemščino pridem do visoke omike, je slučajno; saj imamo tudi italijanski, francoski, angleški in kake tri popolno omikane slovanske jezike. Vsak duhoven, pravdnik, sodnik, zdravnik mora znati latinski; zakaj ne silijo tudi latinskega jezika v kmečke šole? Jezik ne dá omike, ampak ukaželjnost in ukazmožnost; bistvena je tvoja bistra glava, ki je slovenska.

Poglejmo nekoliko tudi na vsakdanje kmečko življenje.

Kmet ima v sodnih, političnih in pravdosredniških pisarnah vedno kaj opraviti. Tam se je dolgo časa pisarilo samo nemško, slovenski celo govorilo malo. Koliko zmotnjav, nepotrebnih potov in stroškov je nastalo dokajkrat iz tega, da uradnik, sodnik, pravdnik ni popolnoma razumel človeka, ki je imel ž njim posla, ali pa, če stranka ni popolnoma razumela

uradnikovih besedi ali dopisa, ki ga je od njega pre-
jela. Večkrat se je pravdni rok zamudil iz neznanja
jezika, z obrokom pa večkrat tudi pravica (pravda).
»Kako dobro je za Nemce,« mi je dejal kmet, »ko do-
bivajo iz sodnije vse v svojem jeziku.« Odgovoril sem
mu, da tudi Slovenci, ki plačujejo prav take davke
kakor Nemci, naj terjajo, da dobivajo pisma v doma-
čem jeziku; saj imamo celo postave, ki vелеvajo, da
se nam piše kolikor mogoče slovenski. Kmet me je
neverjetno pogledal in dejal: »Ravno zato sem dal
sina v šolo v bližnje mesto, da bo enkrat vsaj toliko
nemški znal, da bo prebral, kar pride iz
graščine.« Moral sem mu odgovoriti, da je se-
danji uradni jezik, naj bo za kmeta ali gospodo, tako
trd in zamotan in ima toliko tujih besedi, da je lažje
razumeti stavke najglobokejega nemškega modrijana,
nego marsikatero plitvo uradno listino; deček bo vsaj
šestnajst let moral drgniti šolske klopi, preden bo po-
polnoma razumel uradni jezik.

Žalosten narod smo. Narodnih imamo le nekaj
kmečkih šol. Srednje šole so nemške, državni uradi
nemški; taki so tudi deželni in večidel občinski. V
javnem življenju rabimo slovenstvo samo za nižje
predmete, povsod drugod si moramo od Nemcev in
Lahov jezik izposojevati. Podobni smo tistim slabim
kmetom, ki orjejo s tujimi voliči in hlapci, svojo ži-
vino pa so prodali in krepke sinove v planino poslali
keze past.

Tudi glede državne koristi moramo terjati, da se
Slovencem slovenski uraduje. Prvič je dozda ura-
dovanje v domačem jeziku prednost in dobrota le ne-
katerih avstrijskih narodov. S temi narodi pa mi Slo-
venci nosimo enaka bremena; ravnopravni smo jim
pri davkih in na bojiščih, tedaj smemo terjati, da smo
jim enaki tudi v državnih dobrotah. Drugič menim,
da je vsaka omikana država predvsem pravična in
povsod varuhinja pravice; mora pa tudi na to gledati,
da vsak državljan zaupa njeni pravičnosti, da jo spo-
štuje kot vsem potrebno in dobro čuvajko splošne
pravice. Bo pa li državi zaupal, kdor od njene sodnije
dobi rabsodbo, ki jo nepopolnoma razume, ali ki mu

jo je napačno razložil kak zakotni pisar? Da tožnik ali toženec v pravdi spozna, ali se sodi po pravici ali ne, mora posebno vedeti, kaj se je govorilo pri obravnavi in kaj je zapisano v razsodbenih razlogih. Pri obravnavi pa se zapisnik piše nemški, sodnik ali predsednik ga pisarju narekuje, kmeta pravdarja pa zraven sedita in poslušata nerazumljive besede: zdi se jima, kaj se piše, dostikrat pa se jima le sanja. Tako nastane večkrat pikanje; kmet pravi, da ni tako rekel, zapisnik pa kaže drugače in tako se zgodi marsikatera sitnost, da se sliši zabavljica, ki bi je ne bilo treba, da »tintarji so vintarji«.

Slišal sem enkrat naslednjo pomenljivo pravljico: »Pravdala sta se dva kmeta; vsak je imel svojega dohtarja. Kmeta sta sedela na klopi; dohtarja sta narekovala naglemu pisarju in se prav živo in zgovorno prepirala, a po razpravi si segla pod rame in prav prijazno odšla iz pisarne. Kmeta to vidita, se sprijaznita kljub stari pravdi in Peter je rekel Pavlu: »Dohhtarji so škarje, eden proti drugemu režeta, razrežeta pa le ubovega kmeta, ki je v sredi.« — Taki so nasledki nemških razprav.

Kaj nam hasne, da so zakoni, mrtve črke, v slovenščino prevedeni — njih živa raba je pa nemška. Kmet se nikoli ni vnemal za hladne mrtve besede, temveč za življenje, za to, kar vidi z lastnimi očmi in sliši na lastna ušesa, za to, kar se dejansko snuje in giblje. Kako pa bo postala raba pravice vidno živa in čut pravice splošen, ako je ravno tisti del pravnega poslovanja nemški, ki bi moral biti najprej slovenski, tisti del, ki je edina pravna šola za kmeta in za vse tiste, ki nimajo dovolj časa in omike, da bi se iz knjig prava učili? Zanašamo se, da bodo javne obravnave in uradovanje med Slovenci v domačem jeziku. Takrat se bode čut pravice in zaupanje do neodvisne sodnijske pravičnosti mogočno razširilo: na korist državi, ki bo potem vredno spoštovana, in na korist kmetu, ki bo potem postal razumnejši v pravnih rečeh in se bo tudi manj pravdal. Velik dobiček za kmeta je že, če se le manj pravda. Koliko časa in denarja se potroši in koliko trdovrat-

nega sovraštva se nakoplje po nesrečni kmečki strasti večnega pravdanja!

Nekoliko sem v stran zabredel, ko sem omenjeval narodnostne koristi, pa vendar še nisem vseh povedal.

IV.

Rekel sem poprej, da morajo kmetu ideja narodnosti pridomačati resnobni in taki ljudje, ki jim zaupa. Naj h koncu še o tem nekaj omenim.

O učenosti, temeljitih dokazih in lepo razvrščenih govorih ima kmet svoje misli. Kmet vsega tega ne uvaža toliko kakor o sebo, ki je govorila, in pa obliko govorjenih besedi. Kdor ga uči ali svari, kdor mu kaj svetuje ali priporoča, mora biti veljaven človek in spoštovan v svojem stanu; kmet mora vedeti, da je govornik častit možak in da njegova beseda tudi kaj premore, kadar je izgovorjena. Gosposki človek, ki je neznan ali ima količkaj sumljivosti ali vrtoглаvosti na sebi, pri kmetu ne bo ničesar opravil, naj še tako dobro in umno govori. Ako pa ima po svojem premoženju, poklicu ali kakem drugem očitnem vplivu veljavo pri kmetih, vse opravi, da le očitne neumnosti ne trosi.

V besedah mora biti neki domač duh, s katerim se kmetu prikupiš, zmožnost, vsako reč tako razložiti, da jo kmečka pamet lahko razume, in spretnost, da suho resnico tako zabeliš, da jo kmet z veseljem prevzame v svoje mišljenje. Za to je dosti dokazov v vsakdanjem življenju. Pogosto si kmetje raje izvolijo neučenega, pa premožnega moža za župana in ga bolj časte, čeravno brati ne zna, kakor zadolženega vaščana, ki zna dobro pisariti in z gospodo v caker hoditi. Premoženje daje večje zaupanje nego vednost. — V več krajih se zgodi, da se kmet, ki je v sodniji za svet vprašal gospoda predstojnika ali sodnika, potem z isto zadevo še obrne do pisarja ali biriča. Gospod sodnik, omikan, v šolah izurjen človek, po svojem študiju morebiti ni dosti utegnil se s kmetom pečati, in ni govoril, kakor bi bilo kmetu prepričevalno; birič ali pisar, sam iz kmečkega stanu, vedno s kmeti v do-

tiki, pa je iz naravnega nagiba poznal kmečki značaj in je zadel pravo, jasno besedo. Pri kmetu pravo zadeni, prav se vesti, o pravem času šalo in resnobo rabiti, je posebna, težka vednost, ki se ne uči v nobenih visokih šolah, temveč v nizkih kmečkih kočah, v življenju med kmeti. Učiti se kmečke šege in narave je pa potrebno vsakemu, ki hoče med kmeti koristiti narodu in državi. Ravno ta vednost se je močno in dolgo zanemarjala; zato imamo o kmetu toliko krivih misli zasajenih med gospodo. Ni čuda: velik del gospode kmeta ni razumel, drugi del pa je bil preošaben, da bi se oziral na kmečke težnje.

Vendar imamo neki del slovenske gospode, ki se je vedno dosti pečala s kmetom in se je po svojem poklicu, pa tudi po prirojeni ljubezni pazljivo ozirala na kmeta in njegove potrebe, ki je v mnogih važnih zadevah kmetu bila celo edina podpornica. To so naši narodni duhovniki.

Ni ne sama pobožnost, ki je med slovenskimi kmeti vpeljala navado, da sinovi, ki se dajo v šolo, grejo v duhovski stan. Kmet ne stori rad kaj zastonj. On želi, da se sin izšola za tisti stan, v katerem se od kmečkega stanu najmanj odtegne in v njem ne pozabi, da je kmečki sin. Rodbina si šteje v čast, da ima duhovnika med sabo; in ta čast ni prazna, ako le premislimo zgodovino slovenske omike. Čuti pa vsa rodbina tudi potrebo imeti nekoga med sabo, ki je višji nego ona, a kmete popolnoma ume, jih odkritosrčno uči in napeljuje do bolj nramnega mišljenja in delovanja, moža, ki se nanj smejo v nenavadnih zadregah zaupljivo zanašati, ker je njih krvi.

Mašnik je s cerkvijo poročen. Cerkev je pa celo za tiste, ki nimajo dosti vere, vsaj potrebna naprava, da so kmetje pošteni, da manj kradejo, se ne pretepajo in krivo prisegajo. Celo najhujši cerkveni sovražnik bi ne želel cerkve na kmetih odpraviti, brez strahu za svoje blago in telo. Nepremakljivi sveti poklic vere in cerkve na kmetih pa seza še mnogo dalje. Cerkev kmeta ne vodi samo k nebesom ter mu kroti slabe misli in nagnjenja; ona uči, spodbuja in k dobremu vodi kmečkega človeka po vsej njegovi osebnosti.

nosti, cerkev ni samo božja veža, temuč tudi človeška šola za mlade in stare, za uboge in premožne.

Kmečko življenje je dokaj enostavno, njegove navadne potrebe so večidel povsod enake. Obzorje njegovega znanja in mišljenja ostane od roda do roda, od sela do sela skoraj neizpremenljivo. Višjih spodbudeb, tistih dušnih potreb, ki človeka opominjajo, da ne obstoji iz samega telesa, teh kmet v svoji vasi in vsakdanjosti ne najde drugje nego v cerkvi. Samo cerkev ga spodbuja, da dviga svoje misli, in mu odkriva dušne potrebe. Ne povzdiguje ga samo k nebesom, pove mu tudi, da človek živi i za ta svet in ima zanj nekaj dolžnosti in potreb, ki sicer niso večne in neminljive, a so vendar v prilog večnemu dušnemu poklicu, ki ga celo podpirajo. Kmet malokdaj utegne knjige prebirati; blaga umetnost, čut lepote in snage se pri njem malo budi. V cerkvi pa se uči spodobnosti, tam izve po pridigah v prilikah in zgledih mnogo nepozabljivih nauk, cerkev mu je naposled edina hiša lepote in umetnosti. »Lepo« — pravi — »kakor v cerkvi«. Lepo petje, postavimo, veliko pripomore k občni pobožnosti med duhovnim opravilom; velik, blazen vpliv ima tudi zunaj cerkve na kmečko vedenje; kjer je ubrano, lepo cerkveno petje, slišiš tudi po polju in v hišah peti lepe, čiste pesmi. Lepih pesmi se Slovenci radi uče, zato jih iščejo po knjigah; tako je petje povzročilo, da vidiš v cerkvi več molitvenih, doma pa drugih koristnih knjig. — Ali ni tudi mnog umetni zidar ali podobar ravno v lepi domači cerkvi bil prebujen za svojo umetnost?

Kmet ljubi lepo cerkev v svoji fari in je vesel lepega zvonjenja, ki se močno in daleč razlega. (Spominjam se vrstic narodne pesmi od »zagorskih zvonov«). Farani se s tem radi ponašajo. Tak nedolžen ponos je nekaj vreden; del je kmečkega samočastja in varuje kmeta mnogih napak. Sploh smeš misliti, da kjer najdeš lepo cerkev zraven čednih hiš, tam so prebivalci snažni tudi na duhu in se spodobno obnašajo. — Slovenskemu narodu pobožnost še ni pokvarjena. Fara našemu ljudstvu — bodisi kjerkoli — ni samo duhovna postaja, temuč duhovna družina; dušni pa-

stir je duhovni oče svoje fare tudi v tem pomenu, da je on oseba, ki ima korenino v kmetijstvu, po svoji vednosti in častitosti pa kmete presega. Duhovnik na kmetih torej ni samo cerkveni vodnik, ampak pomočnik in svetovalec v vseh nadtelesnih zadevah; saj je tisti mož v fari, ki uživa občno zaupanje in ljubezen, ako se namreč drži svojega stanu in poklica.

Po vsem tem je duhovnik najbolj pravi razlagalec ideje n a r o d n o s t i med kmeti; če mu je mar napredek naroda svojih faranov, če mu je mar, da svojim faranom vrača njihovo ljubezen in zaupanje, tudi ne bo našel boljšega dela, kakor kmetom kazati, kaj so »slovenski kmetje«, ter jih učiti, kako naj bodo v svojem stanu dobri kmetje, v svojem narodu pa dobri udje cerkve in države. — Ta nauk ne gre v cerkev, ker je posveten, tudi ni duhovnikom zapovedan (prej morebiti komu prepovedan), samo dobrovoljen nauk je, ki izhaja iz ljubezni do zaupajočega, dolgo zanemarejenega naroda . . . Dober duhovnik, ki ga veseli, pokazati ljubezen do svojih ovčic tudi pri posvetnih rečeh, ima zunaj cerkve veliko priložnosti za poučevanje; njegove besede ne bodo lahko padale na skalo, ker pozna lastnosti in sposobnosti skoraj vsakega iz svoje srenje.

Tako bo duhovnik narodu koristil na vse strani; zraven bo nekatere obvaroval zmotnjav in zapeljevanja, ki jim preti od nemškovalcev, druge pa rešil slepe strasti, ki jo podžiga prenapeta gorečnost.

Ne bom razlagal, kako se naj narod p o u č u j e, ker ni potrebno in tudi ne želim očitka, da duhovnom razlagam ravno to, česar sem se od njih učil.

Cerkev, duhovnik in narod so trdno in naravno združeni v medsebojno podporo. Vsaka moč, ki si je hotela ali cerkev ali duhovne ali narod podjarmiti, je skušala razdeljati to naravno zvezo. Za cesarja Jožefa II. se je močno nemčevalo. Kakor se poroča, je bilo takrat in mnogo pozneje celo v kmečkih šolah prepovedano slovenski govoriti. Nemškovanje je kmete zadevalo. Nemškutarija in birokracija sta si pa pravi sestri, le da se je birokracija lotila duhovnikov s tistim jožefinizmom. Birokracija je imela tanke

oči in tanka ušesa takrat, kadar je želela kaj razdvojiti. Zapazila je trdno zaupanje in zvezo med duhovniki in kmeti. Prizadevala si je torej, da loči duhovnika od kmetov in ga uvrstiti v birokratski kolobar. Pri starih farah je duhovnik imel dohodke od zemljišč med farani in je kmetoval, kolikor bolj umno, toliko bolj s pridom. Novih far se je dokaj napravilo. Njih vzdržnina pa teče iz državnih zalogov. Duhovnik je tako manj sam svoj gospod in ima še to neprijetnost, da njegov dohodek ne raste z žitno ceno. Dajalo se je duhovnom nekaj opravil, ki niso v zvezi z duhovnim poklicem, in birokracija se je mešala v več zadev, ki so pravzaprav duhovniška notranja zadeva. Tako je birokracija razcepovala dva stanova — državi ne na korist — samo zato, da je množila svojo nepotrebno moč; in ta dva stanova sta popolnoma konservativna!

Našli so se tu in tam duhovniki, ki so delali po vodilih birokracije, stopili v njen kolobar in na kmetih pridno pomagali nemškutariti. Komu so s tem koristili? Svojim lastnim nasprotnikom! Res je, da duhovniki imajo podporo v veri in cerkvi — a oni so tudi političen stan; da si ohranijo tega stanu veljavo, se morajo opirati na drugi konservativni stan — na kmeta ali plemstvo; na Slovenskem tedaj posebno na kmeta!

Kakšne pa bi bile posledice za kmeta, ako bi bila nemškutarija obveljala? Nikakor dobre. Kmet ostane trden dokler ostane pri svoji navadi, pri »v starih šegah vtrjenih postavah«; kadar se mu vzame prirojeni značaj, ako se sili v kaj novega, nenavadnega, izgubi svojo historično podlago, in peša ne samo na premoženju, temveč tudi na poštenju.¹⁾ Baš slovenstvo pa je najstarejši in najočitnejši značaj našega kmeta. Birokracija je rekala, da želi nas vse osrečiti — zato je imela toliko teoretičnih potov. Ako je

¹⁾ Ko sem se enkrat s kmeti razgovarjal o šolah, kako koristne so kmetu, so me zavrnil z dejanskimi dokazi, rekoč: »Ne bo dal! Ta in ta in še mnogo drugih so hodili v šolo, in to v ljubljanske šole; naučili so se sicer nekoliko nemških besed, ali kmetujejo veliko slabejše od nas, ki šole nismo videli od znotraj; pa to ni čuda, ker se sramujejo kmetovanja in nas neumnih kmetov.«

(Ured. »Novic«.)

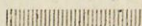
vsaka njenih naprav imela dober namen, naj pove: kaj našemu kmetu v obče, kaj posebno k povzdigi njegovega moštva in premoženja pomaga, da se je silil tuj jezik v šole in urade? Odgovora bomo menda čakali do sodnega dne.

Naš kmet je v nekdanjih časih veliko trpel; vendar je ostal vedno zvest in konservativen, tak kakršen je bil in je s svojim starim, dolgo zaničevanim slovenstvom. Ohranimo, izobrazimo mu torej ta dobri značaj; z duhom mu navdajmo to korenito narodno moč. Ako je ta moč do zdaj, ko je nihče ni gojil, bila tako dobra, koliko bo koristila, ako jo po pravi poti izurimo in z domačo hrano okrepčamo!

SedANJI časi našemu narodu še niso tako ugodni, da bi mahoma vse zadobili, česar želimo. Na narodnem obnebj u še mnogo meglá in oblakov zavira solnce, da ne more jasno sijati. Vendar »vremena bodo se zjasnila«. Po postavnem potu, od katerega se nikoli ne bomo odvrnili, bomo dosegli s časom vse, kar nam je potrebno in koristno. Dosti je slabih politikarjev, ki si žele strehe pred zidovjem, vse naglo in preveč pričakujejo in se nadejajo čudežev. Državno življenje in narodni napredek, ako če biti stanoviten, se počasi giblje do popolnosti. Tak je zakon narave. — Večkrat se pravi: »Narodi so neumrjoči, ministri in načelniki pridejo pa odidejo — narod ostane.« — Res, ministri pridejo in odidejo; a tudi narodi preidejo, ako prav ne žive. Da so narodi neumrjoči, morajo v sebi imeti moč rasti in pomlajevanja. Samo takrat in tako dolgo ne propadejo, dokler v sebi hranijo krepost vere in poštenja in dokler se ne ustavljajo splošnemu napredovanju in vladajočim idejam. O narodskem življenju nam je človeška zgodovina kaj resnobna učenica; ta nam poveda, koliko narodov in držav je že poginilo, ker so zapustili pot občne čednosti in časnega napredka.

Kaj si bomo mi Slovenci iz tega posneli? Ne plaši nas naj, da smo majhen narod. Večna je pravica, ki vlada v zgodovini časov z neustavljivo močjo. Prišel bode zraven enakopravnosti tudi čas enakosti. Narodi bodo enaki v pravi-

cah; vsak pa bo tudi dosegel zasluženó čast, naj je majhen ali velik. Vrednost enega ali drugega se ne bode merila po številu ali zunanji moči posameznih rojakov, temuč po njihovi dušni čednosti in omiki ter po načinu, kako se je ves narod udeležil splošnega napredovanja. Pripravljajmo se za ta čas! Skrbimo tedaj, da se nam narod ohrani v sedanji celoti in da bode njegova dobra večina — kmetje — pošteni v mislih in dejanju, trdni v značaju in premoženju, da bodo v narodnem izobraževanju, kakor je njihovemu stanu primerno, stopali s časom naprej: potlej prideta sami ob sebi politična enakopravnost in čast.

Opombe.

I. „Zgubljeni, pa spet najdeni sin.“

(K strani 5, 16, 29—36).

Ta »domača povest iz starih časov« je izšla, s podpisom »J. Mencinger«, kot prvi spis I. zvezka »Slovenskih večernic« leta 1860, na straneh 1—11. — Prava redkost našega knjištva je ta I. zvezek; v Sloveniji ga sploh nisem mogel izslediti, šele študijska knjižnica v Celovcu mi je ž njim postregla. Popolni naslov knjižice (v mali 8°) se glasi: »Slovenske večernice, za poduk in kratek čas. Izdala družba sv. Mohora Pervi zvezek. V Celovcu 1860. Natisnil Janez Leon.« — Zvezek se je hitro razpečal; zato ga je »Družba sv. Mohora« prihodnje leto (1861) izdala v drugem natisu in sicer skupno z drugim natisom 2. zvezka, oba zvezka pa s skupnim ovojem in z naslovom »Slovenske večernice ... Pervi in drugi zvezek«, nato pa še vsak zvezek s posebnim naslovnim listom, in vsak je na tem listu označen kot »Drugi natis«. — Drugi natis*) je dosloven ponatis prvega in se sklada ž njim v straneh in v tiskovnem oziru; popravki so docela neznatni: »marsikateri« (namesto »marsikter«) v prvem natisu, glej našo izdajo str. 30, »praznik Gospodov« (nam. »gospodov«, str. 32), Na »Pozabljenem« (nam. »Na pozabljenem«, str. 34), »spremljeavci« (nam. »spremljavci«, str. 35), »teržaški gospod« (nam. Teržaški gospod, str. 35); popravljene sta dve tiskovni pomoti in iz tipografskih ozirov se je na štirih mestih nezvočen zlog premestil s konca vrste na začetek prihodnje.

Z Mencingerjevo povestjo na čelu so torej »Večernice« stopile prvič pred slovenske bralce. Povest se točno sklada z vodilnimi načeli, ki jim je bila po njih programu, izraženem v »Predgovoru« k I. zvezku, posvečena izdaja »Slovenskih Večernic«: »S starim keršanskim pozdravljenjem »Bog Vas sprimi!« primejo slovenske večernice dans prvokrat

*) Na razpolago mi ga dal č. g. župnik Ivan Vrhovnik.

za romarsko palico za na pot po slovenskih krajéh. Naj bi jih v vsaki hiši, bodi si nizkega ali visokega slemenca, prijazno sprejeli in z veseljem prebirali v svojo časno in večno srečo! Pripovedovale bodo vesele in žalostne dogodbe iz življenja človeškega, kako Bog vse dobro plačuje, vse hudo pa kaznuje; razkladale bodo prečudno modrost in previdnost Božjo, ki je v svoji nezapovedljivi skerbi za blagor človeštva razgernila po vsem svetu brez mere koristne lepote in v življenje poklicala brez števila manjih in večih stvari, da bi služile človeku v korist in v razveselovanje; kazale bodo Slovencem pot, po kateri naj hodijo, da bodo srečni časno in večno, in kako naj obračajo božje dari, da bodo po njegovi sveti volji vedno napredovali...»

To načelo, pravzaprav nauk, je Mencinger utelesil v svoji povesti; »razkladal« je »prečudno modrost in previdnost Božjo«, ter pokazal, »kako Bog vse dobro plačuje, vse hudo pa kaznuje«, a za konkretno snov si je izbral udejstvovanje nauka, ki ž njim svojo povest zaključuje: »naj človek ne hrepeni po nezasluzenem bogastvu«. — Dejanje se ne razvija iz notranjih sil človeškega značaja, ampak pod pritiskom zunanjih dogodkov, ki se pojavljajo po prečudnih naključjih, ali kakor vernik pravi: po Božji previdnosti.

Omladnosti prisiljene moralne povesti se je Mencinger z dobrim uspehom ubranil z okvirom, ki ji ga je dal: s svežo bohinjsko realnostjo; pokrajina je pristno bohinjska, krajevni podatki so vsi resnični, ljudje so pravi Bohinjci, njih življenje je risano prirodno. Tako dobi povest vtis resničnega dogodka, slučaj se zde preprostem bralcu verjetni in ga zato tem bolj mikajo: ljudstvo je bralo to povest brez dvoma z velikim užitkom. Prav Mencingerjeva poteza je, da si je deček Anton, ki ga je Sava odnesla v daljne kraje, v spominu živo ohranil svojo domačo hišico, in jo kot slikar upodablja, ne da bi vedel, kje je. Bohinjec ne pozabi doma! Ni pa v povesti običnega Mencingerjevega, često zbadljivega modrovanja o aktualnih ali splošnih vprašanjih in težnjah; »Večernice« niso bile pripraven prostor za to in ta Mencingerjeva posebnost se še ni pričela razvijati do zavednosti.

Po naslovu in vsebini stoji povest še v krogu naslednic Ciglerjeve »Sreča v nesreči«. Možnost verjetnosti pa je Mencinger povečal povesti, pomaknivši dejanje v »stare čase«, »davno pred Francozom«; tako postane povest zgodovinska pripovedka, vrhu tega s preganjanim kraljičem in — zelo priljubljen Mencingerjev motiv! — z zakopanim zakladom.

Pozorišče povesti, Bohinjska dolina od Šteng do onstran Bohinjske Bistrice, je risano popolnoma po resničnem položaju*) kajpada iz časa, ko po Bohinju še ni tekla železnica. Dandanes pa je najprikladneje, da sledimo železniški progí. Onstran po-

*) V splošnem najdemo podatke, poleg zemljevidov, v Maksa Klodiča knjižici »Nova železnica«, str. 16 sl.; podrobnosti pa, kolikor jih nisem prepoznal na licu mesta, mi je večje in točno oskrbel domačin, gospod hotelir Alfonz Mencinger v Bohinjski Bistrici, ki mu izrekam posebno zahvalo.
Dr. I. T.

staje Bohinjska Bela se začenja ozka in v visoke planote globoko zajedena dolina Bohinjske Save; s 1295 m dolgim predrom vstopi železnica v njo. Zdi pa se tako ozka, da je navidezno nemogoče tu prodreti naprej skozi sotesko; zato so se l. 1673. baje tukaj Turki »obrnili« in se zato selišče, ki tukaj leži, imenuje *O b r n j e*. (Mencinger piše: Obernje str. 33). Moderna tehnična sredstva pa so omogočila najprej zgradbo ceste in zdaj železnice v ožini, ki so se je prej potniki morali izogniti visoko v stran, kjer je vodila »steza na sotesko strmo goro in zopet doli na drugo stran, tako da se je stopalo kakor po stopnicah; odtod ime *Š t e n g e*« (str. 33; Klodič str. 16). Tu je železniška postaja Soteska. Po ozki tihi dolini, ob bistri Savi, nas pelje železnica do postaje *N o m e n j*, kjer se svet precej odpre in se prikažejo blesteči vrhovi bohinjskih obrobni gora. V vasi *N o m e n j* (str. 29) je še danes mala kmetija, z majhnim mlinom, ki se ji po domače pravi »*P r i Š e v l j u*« (str. 29). — Od Nomnja (Mencinger piše: Nomenja) gre železnica v pravi črti proti vasi Lepence (str. 32), cesta jo spremlja na desni strani. Vrh strmega cestnega ovinka pri Lepencah je stalo do zgradbe železnice zidano znamenje »*N a P r e m u*« (str. 31, 32), kakor ga imenuje pisatelj; gospod Alfonz Mencinger pa mi poroča, da se je v resnici imenovalo »*N a K r e m u*«. Tega znamenja danes ni več, ker je baš na tem mestu vsekana železniški progi pot globoko v skalo. Sava teče tod na levi strani proge in ceste. Nedaleč, ob selišču »*N a L o z i h*« (t. j. Logih), je prehod čez reko (str. 32); zdaj pelje preko lesen most, v prejšnjih časih pa je bil tam privezan čoln, s katerim so se prepeľjvali. Je pa še dandanašnji tako ladjišče nekoliko višje, tik pod Ajdovskim Gradcem (t. j. gričem na desnem bregu Save, nasproti Bitnjam, kjer na železnem mostu prekorači železnica reko); ondi je globoka, mirna voda, tako da se lahko s čolnom prevozi; ljudje se tu še zdaj prevažajo, kadar gredo v Bitnje k maši. Mencinger pa ima v povesti v mislih prehod ob »*N a L o z i h*«.

Tolmune, ki jih tvori Sava, kjer ji voda zastaja, imenujejo zdaj sicer navadno »*tonf*«, a dobro je še tudi znana beseda (str. 32) *ir**) (izgovarjajo jo kot »*jir*«, pri čemer se i oslabša v poluglasnik); v Bukovski dolini, t. j. v Savski dolini med Brodom in jezerom se to ime nahaja tudi kot lastno ime za okolico velikega Savskega tolmana pri vasi Polje in se glasi »*P r i I r u*« (v bohinjski izreki »*P'r Jrj*«).

»*S t a r a f a r a N a R a v n j a h*« (str. 31, 32) je fara v Srednji vasi. Grič, na katerem stoji farna cerkev sv. Martina v Srednji vasi, se namreč imenuje Na Ravnjah osobito starejši ljudje še danes rabijo izraz: »*Grem Na Ravnje k maši*«. Okoli cerkve se nahaja pokopališče; zato reko: »*Na Ravnjah je pokopan*«, »*Na Ravnje ga bomo nesli*«. Fara v Srednji vasi je starejša nego bistriška; pri Srednji vasi so se tudi odkrili staroslovenski grobovi.

*) Rabi se v Bohinju tudi glagol »*iriti se*«: »voda se iri«, voda se pretaka v vrtincu; »zemlja se iri« t. j. zemlja se podsiplje, ujeta (pod vplivom vrtnčaste vode), in prenešeno: »*iri se mu*«, t. j. meša se mu.

Zato odgovarja popolnoma resničnemu položaju, da so v povesti ljudje z Nomnja, Lepenec itd. na praznik sv. Rešnjega Telesa šli Na Ravnje.

»Pozabljen o« (»Na Pozabljenem« str. 34) se imenuje mala ravnica ob potoku Bistrici; pot do izvira Bistrice pelje baš čez Pozabljeno, ki je od v a s i Bohinjske Bistrice — proti jugozahodu — oddaljeno kakih deset minut. Sedaj stoji Na Pozabljenem samo ena hiša; do l. 1892 pa je bilo tam manjše selišče z delom nekdanjih Zoisovih plavžev, ki so bili nazadnje last kranjske industrijske družbe. — Na tej ravnici je v starodavnih časih baje stala mala cerkvena, posvečena sv. Alojziju; opustili so jo, kakor se pravi, zato, ker je v njej tamošnji cerkovnik ubil svojo ženo. Cerkvena je nato popolnoma razpadla. (Podatki g. Alfonza Mencingerja). — S plavži in fužinami je propadlo tudi selišče, ž njim pa cerkvena; ime »Pozabljeno« otožno priča o zgodovini tega kraja. — Pripovedko o ustanovitvi cerkvice je vložil dr. Mencinger v svojo povest.

Z G o r i š k o i n z L a š k i m je bil Bohinj vedno v živahnem prometu, posebno čez Baško sedlo (med Črno Prstjo in med Možicem); prej so prišli tja in do večjih mest nego po dolgi, samotni Savski dolini proti vzhodu, zlasti dokler pri Soteski (»Štenge«) ni bilo dobre ceste. Laški živelj tudi še ni bil prodrli tako daleč, kakor dandanašnji; v Vidmu se je, kakor zatrjuje Mencinger (»Moja hoja na Triglav«, 105) v sredi 19. stoletja govorilo nič manj slovensko nego v Ljubljani; isto velja za Oglej; za Gorico se razume samo ob sebi. — Zato odgovarja dejanskim razmeram, kar piše Mencinger o zvezi z Oglejem, o beračici, ki prihaja z Goriškega i. dr. Edino naši domišljiji pa je prepuščeno, da ugiblujemo, do katerega velikega mesta je Sava zanesla dečka Antona Ševlja; najšibkeja stran vse povesti je baš ta neverjetna in čisto nemogoča voznja malega fantiča.

V izrazoslovju ima dr. Mencinger nekatere, med njimi bohinjske, posebnosti. Izrazitejše se tu omenijo.

Namesto »d r v a r s t v o« (str. 29) pravi Mencinger »d r e v a r i j a«. Te besede v Pleteršnikovem slovarju ni, Murko ima v tem pomenu »drvarijo« in glagol »drvariti«. »Drevo« in »drvo« se v slovenščini po pomenu ločita, manj točna je ločitev med »drevarjem« in »d(e)rvarjem«; dosledno se tudi razlikuje »drvariti«, t. j. drva sekati in pripravljati, od »drevariti«, t. j. pri oranju »drevo« (plug) držati.

»N a š e v l i« (str. 29; Mencinger piše »na ševu«) je istega korena ko »poševno«; š e v a pomeni poševnost, poševno pobočje. (Prim. Pleteršnik pod to besedo, Miklošič, Et. W. str. 339).

»p o l o v n i k« (str. 30) je pol mernika.

»p r i l e v i« (»n a l e v i«, str. 30), t. j. pri peči in treskini luči. — L e v a je pripeček, kjer gorijo treske, da se soba razsvetli.

Beseda »leva« je, kakor mi poroča Alfonz Mencinger, »v Bohinju še splošno znana, dasi sta njeno uporabo že skoraj

popolnoma izpodrinili petrolejka in žarnica. Pri pečeh, ki še imajo le ve, se ta prostor uporablja dandanes za shrambo praznih steklenic in podobnega.«

»s o d r g a« (str. 30; navadno: s o d r a) je drobna toča, pomešana s snegom in dežjem.

p u š k a n a k r e s a l o (str. 30; Mencinger piše v obeh natisih: »na kresalu«, kar je očitno tiskovna pomota) je puška, ki se sproži s kresalnim kamnom.

M e z l a n (str. 30, Mencinger piše »mezelan«); beseda je vzeta iz italijanskega »mezzalana«, t. j. polvolna, in pomeni tkanino (sukno) iz volne in lanene preje; Alberti pravi v II. zvezku svojega slovarja (»Nuovo dizionario italiano-francese«, Bassano 1796) »mezzalana, sorta di panno fatto di lana e di lino« (»neka vrsta sukna, narejenega iz volne in lanu«.)

r a š e v i n a (str. 30; tudi r a š; r a š a s t) je rahla volnena tkanina, do nedavno posebno v rabi v naših planinskih krajih, kjer imajo dovolj volne. Beseda je vzeta iz nemščine: der Rasch, ta pa iz srednje latinskega arracium (arracina pannus). Ime je dobila tkanina po mestu Arras (prvotno nizozemsko, zdaj francosko), kjer se je to blago poglavitno izdelovalo in razpečevalo. Iz 14. stoletja se je blago in ime razširilo; kmalu se je izdelava posnemala drugod. (Glej Grimm, »Deutsches Wörterbuch«, pod to besedo).

r a v n a t i (mezlan, raševino: str. 35) pomeni: zlagati, pripravljati.

v s l i (str. 30); »sla« je slastno hrepenenje.

d e l o p u s t (str. 32; Mencinger piše: delapust), je predvečer pred praznikom, v našem slučaju pred sv. Rešnjim Telesom.

n a s t r m e m o v i n k u (str. 32): Mencinger rabi manj navadno besedo v i n e k (na vinku).

i s k a j e z l a t e g a b o g a (str. 33): s tem reklom se kaže na postanek besede bog-astvo.

k o p u l j a (str. 33) je ozka motika. — p r e d p r t (str. 33) = predpasnik (po nemškem Fürtuch, Vortuch). — j e r i č, — a (str. 33) = ivér, odcepek.

»j e d l a j e k r u h . . . m e d s o l z a m i« (str. 34): očiten spominljaj na Goetheja (»Wilhelm Meisters Lehrjahre«, II. pogl. 13.):

»Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
wer nie die kummervollen Nächte
auf seinem Bette weinend sass,
der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.«
»bruna g o n i t i« (str. 34), t. j. po vodi pláviti.

II. Mešana gospoda.

(K strani 5, 6, 17, 37—78).

Dr. Mencinger imenuje to povest »Obraz iz vsakdanjega življenja«. Izšla je v Ljubljanskem Zvonu I. 1881, na straneh 405 do 413, 486—494, 555—562, 618—625, 687—692.

Značaj povesti.

Povest nas po vsebini in osredju spominja na Kersnikovo »Jaro gospodo«, Dr. Detelovo »Malo življenje«, sploh na slikanje odnošajev in ljudi v naših trgih in malih mestih, ki jim je bila — celo tedanja! — Ljubljana že veliko mesto; življenje je v njih hotelo biti kar velikaško, a je nezavestno tičalo še globoko, če ne v kmetstvu, pa vsaj v naivni primitivnosti. Središče te struje tvori deveto desetletje prejšnjega stoletja, a sega nazaj v sedmo desetletje in je morala prestatiti v desetem hude boje z modernizmom; popolnoma poniknila ni do danes in morda sploh ne bo, ker se — upajmo? — vedno iznova porajajo naivni in primitivni bralci, ki si ne želijo spisov z globokimi, pretresujočimi konflikti.

Dr. Mencinger sicer ni enostaven pripovednik. Dela se res, kakor bi nam hotel nuditi preprost »obraz iz vsakdanjega življenja« in nič drugega, naglašja celo, da je njegova povest »jako resnična«, in jo mimogrede imenuje naravnost »zgodovinsko«. A že iz prvega stavka njegove povesti se nam namuzne škrtatelj in na smeh mu ostanejo našobljene ušne do zadnje vrste: povest je humoreska! Mencinger je ni hotel tako nazvati; tem bolj humoristično učinkuje njegova prikazivana resnost. Istinita pa je Mencingerjeva resnost v namenu njegovega humorja in zasmeha; njegova življenska izkušnost in temeljita preudarnost ne prepušča samolastnega smeha in zasmeha, ampak se ravna po načelu Horacijevih satir: *ridentem dicere verum*: »smejoč se povedati resnico.« Resnica mu je jedro, smešnost lupina.

Pisatelj je iz lastnega življenja, delovanja, opazovanja dobro poznal tisto malo življenje med mešano, malomestno gospodo, pa bodi v Kranju, Krškem ali v Novem Mestu, Brežicah in kjerkoli. V pisarni je videl dovolj bankerotnega nemškutarjenja, na primer z grotesknimi imeni. — Klobasarja si (str. 38) prekrsti v »Kühlwasserja«, Dr. Vogljanina v Vinovarju pa (str. 74) v »Dr. Wogleiner in Weinwurm« —; mogel je opazovati, da so si z ovadbami neznatne osebe, kakor krčmarica Neža pri »Kruljavi Žabi«, pridobile ali vsaj namišljale vpliv pri višjih oblastih (str. 39); razumništvo mu je v takih malih krajih iskalo razvedrila v krčmah, z izleti — zopet v krčmo, z lovom, ki se je naposled završil takisto v krčmi, ženstvo pa s sklepanjem zakonov. Domačini? Ti posnemajo na zunaj kretnje gospode, a jo uvažujejo le, kolikor jo potrebujejo, njih bistvo: preračunjeno koristolovstvo, se ne izpremeni. V obeh slojih se še kaže praznoverstvo. — V to osredje je postavil Mencinger še starega upokojenega profesorja Justina, tudi kmetskega rodu, dobrosrčnega pedanta (str. 40); ob njem se pisatelj šaljivo spominja svojih lastnih študij, gimnazijskih in filoloških. Najizrazitejša oseba v povesti pa je (str. 45) mazačka, premožna konjederčeva vdova Justina. — S takim osebjem je Mencinger zasnoval svoj »obraz«; vse osebe pa mu služijo za sredstvo, da v zabavni obliki prikazuje svoje nazore, poslužujoč se šaljive oblike. Resen,

naravnost zadirljiv in brezobziren postane le tam, kjer žigosa resnično pokvarjenost in brezznačajnost, zlasti napram grdo pohlepni mazački Justini in precej tudi napram zahrbtni gostilničarki Neži. — Vse glavne osebe so tipične in imajo, po navadi tedanjih pisateljev, tudi značilna imena: pisar Klobasar — Kühlwasser, sluga Medved, zdravnik Dr. Zeligoj, propadli trgovec Smolar, mazačka Justina Ocvirkova; imena deklic so zelo poetična: Filomena, Angelika, Sidonija.

Tehnična osnova povesti je usmerjena po posebnostih humoreske in je s tega vidika razložljiva in opravičljiva. Pisatelj se po domače pogovarja z bralcem in ga sam šaljivo-resno opozarja na svojo zasnovo povesti; tako potolaži bralca, da bo še pred sklepom povesti izvedel, kaj je Filomena obljubila Angeliki (str. 64) ali (str. 40): »V srcu in žolču naše krčmarice se je tedaj jelo kuhati črno maščevanje. Preden se skuha, si oglejmo še druge osebe«; podoben prehod je na koncu 5. pogl. (str. 57): »Dokler se (profesor v svojih študijah) izpregleda, stopimo v Vogljaninovo pisarno.« Podobno drugod. — Ta način pripovedovanja je bil tedaj res običen, a more v resnih spisih neprijetno drniti v razpoloženje; v humoreski pa služi njenemu namenu.

Dejanje, sklopitev dveh ljubimskih parov, se razvija skoraj zgolj po zunanjih slučajih, pravzaprav naključjih. Slučaj je, da se snideta v Vinovaru mladi notar in stari profesor s hčerko; slučaj, da pride v Vinovar Dr. Zeligoj k nekdanji svoji ljubici Angeliki. Pravo pravcato naključje povzroči edini večji konflikt — zapletljaj v povesti: sluga Medved je nesel (str. 50, 55) zajca Justini, namesto Justinu. In zato bi se bila nameravana zaroka malodane razdrla! Globljih, srčnih pretresljajev ni in jih v humoreski ne iščemo. Izmisli pa si je pisatelj nalašč smešnih zapletljajev, ki naj podpirajo — napetost pričakovanja: sem spada usoda Medvedovega mačka, ki ostane do konca — in še preko konca — povesti misteriozna; saj ta maček, kakor v grških tragedijah deus ex machina, živ zamijavka baš v kritičnem trenutku (str. 76), ko smo trdno prepričani, da so ga gostje pri »Kruljavi Žabi« že zaužili kot — zajca! — Manj se je Mencingerju posrečila intrigantna prevara pohlepne vedeževalke in mazačke Justine; burka, ki jo ž njo v VIII. poglavju uprizorita njena lastna hčerka in njen zaročenec Dr. Zeligoj, je vseskozi neverjetna; lahko bi jo imenovali tudi neukusno, ko bi se ne zavedali, da je pisatelj hotel pokazati upravičenost vsakega sredstva nasproti takim ljudskim škodljivkam in pijavkam, kakor je bila stara brezvestna grešnica. Brezdvomno pa je ta del povesti najmanj zadovoljiv. — V bistvu humoreske tudi najdemo razloge, da se Dr. Mencinger le zvrhoma dotakne edinega res tragičnega motiva v povesti: da je stara Justina brezsrčno prodala svojo starejšo hčer nevrednemu ženinu, trgovcu Smolarju. (str. 61).

Ker se humoreska izogne vsem resnim konfliktom in se bralec kar od kraja zaveda, da se bo vse na najlepši način končalo, zato nihče ne vzame za resno solzne sentimentalnosti

zaljubljene Filomene, ki si je s svojo muhasto občutljivostjo sama nakopala — itak le navidezno — nesrečo; najmanj bi jo smel vzeti za resno njen oče, črkobrsrskavi profesor Justin, ki se mu silno slabo podajo govorniške fraze: »Saj sem jaz tukaj, branil te bom, kakor svoje oko. Brez skrbi bodi, dokler si v mojem zavetju. Ti si moje edino dete, edino veselje in dokler sem živ, ne boš najmanjše škode trpela« (str. 56) . . . Na tem mesu se je pisatelj spozabil — tako govorjenje ni prikladno niti za profesorja niti za položaj niti za značaj povesti, naposled niti za vzgojo razvajenke Filomene, če je Mencinger hotel — in na drugih mestih je hotel — opozoriti na napačnost njene vzgoje. —

V celoti pa je humoreska, resničen »obraz« tedanjega malega življenja, i za današnjega bralca prav zabavna in je spričo pisateljevih poučnih migljajev ohranila še dokaj aktualnosti. Izmed tipov sta najboljša pisar Köhlwasser in njegov pajdaš, sluga Medved; po uspelosti in vlogi sta slična Jurčičevim malharjem in originalom.

Jezik in slog v povesti je obični, že uglajeni jezik tedanje dobe, recimo Ljubljanskega Zvona; Mencingerjeve bohinjščine celo ne zapazimo. Le tuintam naletimo na kako jezikovno posebnost in skoraj obžalujemo, da jih ni več: »matere se ga n i s o o z i r a l e« (milejši izraz za »prezirati« str. 37), »o b l a s t n a ženska«, t. j. vplivna, mogočna; »z a p l e t k a« (str. 42, dober izraz za »intrigo«); »laskanje je bilo bolj p r v o t n o, a tudi bolj i z v i r n o« (str. 42,) (razlika med »originalno« in »originalno«); »kako se pride t a t o v l i n a s l e d«: Mencinger je pisal (str. 46) staro dajalnikovo obliko namesto zdaj navadnega »tatu«; »dokler se i z p r e g l e d a« (str. 57), t. j. se ogleda, se pouči; »žganci so ž g a t a l i n o s« (str. 60): žgatasti je isto kakor žgetati, ščegetati; »s t e n j o« (str. 61): tenja je senčna podoba; »zatajivši n e p r e u č l j i v o s t svojega (ženskega) spola (str. 62): »nepreučljivost« (besede ni v Pleteršnikovem slovarju) pomeni, da se ne dá preučiti, izpreobrniti, prepričati (nemški Recht haberei); »p o s t a r i š n e naočnike« (str. 65); Pleteršnik pozna le prislov »postariš« in »postarš« (altmodisch), Mencinger rabi pridevnik.

Mencingerjevo spretnost v sklapanju besed izpričujeta izraza: Klobasar je napredoval (str. 38) »o d r a d o l a s a n e g a prodajalca d o r a d o l a č n e g a pastirja«, ali (str. 39) »v d o v a, z a m o ž i t e v bolj pripravljena n e g o p r i p r a v n a«. Spomina vredna je tudi »d o l e n j s k a kapljica iz Zagreba in V a r a ž d i n a«, ki jo toči krčmarica Neža (str. 39). — Dovtip o ukradenem in vrnjenem poljubu (str. 72) menda že l. 1881 ni bil več nov; ker pa se med vsakokratnimi zaljubljenici najbrž ponavlja, ga tudi pri mladem notarju Tilnu Vogljaninu in njegovi Filomeni vzamemo brez kritike na znanje.

Iz dveh dejstev je poteklo vse dejanje povesti. Prvo je god glavnega junaka Tilna Vogljanina na d a n s v. T i l n a, ki je, ka-

kor se v povesti pravilno pove, 1. septembra. Drugo je kršitev § 1, točka 7 starega lovskega zakona za Kranjsko (od 20. dec. 1874, št. 6, dež. zakonika ex 1875), ki pravi, da je prepovedan lovski čas za »zajce od 16. januarja do 1. sept.« Ta zakon je bil 1881 v veljavi. A baš 31. avgusta sta Tilen in Kühlwasser streljala zajca! Ta dan bi brezdvomno spadal še v prepovedani čas, tudi po poznejšem zakonu z dne 22. avgusta 1889, št. 20 deželnega zakonika, ki prepovedani čas sicer omejuje od 16. januarja do 31. avgusta, a si je besedilo seveda razlagati do »všetega« 31. avgusta; to besedo ima tudi res najnovejši zakon o prepovedanem lovskem času v območju pokrajinske uprave za Slovenijo, v Uradnem listu 8. novembra 1922, br. 115, št. 378, § 1, I. 5.: prepovedan lovski čas je: »za poljske in planinske zajce od dne 16. januarja do vsetega dne 31. avgusta.« (Str. 64, 75).

— — —

Proti koncu 5. poglavja se pravi, da si je profesor Justin kot jutranji posel (str. 57), namenil ji »premodrovati novo temeljito knjigo o starogrški črki digamma«. — Črka digamma, po svoji obliki (F) imenovana »dvojni g« (»gamma« se v grščini imenuje g), se izgovarja kakor naš v, ki zanj knjižna starogrščina nima ne glasu in zato tudi ne znaka, ki pa se v predknjižnih grških tekstih še nahaja. Veliki vpliv tega glasu, osobito na stihoslovne zakone Homerjevih šestomerov, je odkril dunajski učen filolog V. Hartel, ki je svoja odkritja objavil posebno v III. zvezku znamenitih razprav »Homerische Studien«, Dunaj 1874. — Sicer imamo o tej črki obsežno slovstvo. Dr. Mencinger se je kot bivši filolog zanimal tudi za taka vprašanja.

Oskrbnik grada Skalomela je (str. 74) pri zahtevi odškodnine za ustreljenega psa ostal, kakor se Mencinger zbadljivo izrazi, »trd, kakor našega Koseskega Slovenec, katerega zvestoba ne gane.« Ta mnogorabljeni citat se nahaja kot 5. verz 26. kitice Koseskega pesmi »Slovenija caru Ferdinandu«; celotni verz (šestomer) se glasi: »Hrast se omaja in hrib — zvestoba Slovence ne gane«. (Glej Koseski, »Razna dela«, 1870, str. 9.)

»Gosposka pravica« — ius dominus se šaljivo spači v kazen: »kazen« (str. 75).

Puška »iz slovenskih Borovljan«, t. j. iz Borovelj na Koroškem; izza prevrata so se tamošnji slovenski puškarji preselili v Kranj. Na glasu so bile in so še puškarne v Inomostu. (Str. 43).

III. Cmokavzar in Ušperna.

(K strani 6, 17, 19, 79—102).

Ta »izviren roman«, poslovenjen »iz kanibalščine«, je izšel v »Ljubljanskem Zvonu« III. 1883, in sicer poglavja I.—IV. v 7. številki dne 1. julija 1883, poglavje V.—VII. v 8. številki.

dne 1. avgusta 1883, str. 519—528. — Iz Prešernove »Nove pisarije« je pisatelj vzel geslo. — Za psevdonim si je Dr. Mencinger izbral ime S i v o r, to je sivolasec; Mencinger je namreč zgodaj osivel. Kot »sivor« je v borbi proti koseskizmu nastopil, dasi ne sam, ampak kot pomočnik Dr. Tavčarju, ki pravi v »Slov. Narodu« 1880, št. 101, da je (Mencinger) »častitljiv »sivor« ter vživa v svojem krogu mnogo pietete.« (Gl. Ivan Prijatelj, Janka Kersnika zbrani spisi. VI. 2.—3., str. 298).

Da je Mencinger s svojo kanibalsko povestjo hotel do tal potolči rovtarsko beletristiko tedanjega plodnega povestničarja Antona Kodra, je videl na dlani vsakdo, kdor je čital tedanja časopisna tekmeca, »Ljubljanski Zvon« in celovski »Kres«. Anton Koder je svoje povesti pošiljal sicer tudi »Zvonu«, ki je v svojem I. letniku (1881) res prinesel njegove »Drobne povesti« in povest »Stari Grivar«. Neznansko puhle »Drobne povesti«, izmed katerih je ena le potvorba Levstikovega »Martina Krpana«, druga pa uprav nemogoča bajka o ustanovitvi Ljubljane, ter prav živinska slika kmeta Grivarja, taki prispevki niso prišli ne boljšemu občinstvu in celo ne uredniku Levcu, ki si je s Kodrom pomagal le v skrajni sili. V 11. (novembrski) številki je izšel »Stari Grivar«; 14. novembra (1881) pa piše Levec prijatelju Kersniku (gl. Ivan Prijatelj, n. n. m. str. 423): »Z 12. številko sem prav v zadregi . . . Tako si bodem moral spet s Kodrom pomagati, ki piše povesti brez slasti. Jaz njegovih stvari ne morem trpeti.« Pomagal pa si je vendar brez Kodra; v 12. številki ga je nadomestil s Tavčarjevim »Grogov Matije«. — Da bi se Zvon tudi v prihodnjem letu (1882) otesel Kodra, pozivlja Kersnik Levca kar po Novem letu, pišoč mu 6. januarja 1882 (Iv. Prijatelj, n. n. m. str. 427): »Lepo te prosim, varuj in ogiblji se Kodra. Zvon je zdaj tako lep in čvrst, da se Kodra še bolj bojim.« In res vse leto ne najdemo več Kodra v Zvonu, prispeval pa je za »Kres« mesec za mescem, takisto v prihodnjem letu 1883; Koder je postal uradni Kresov romanopisec. Kresov urednik, profesor Dr. Sket, sicer ni bil povsem zadovoljen s Kodrom in se je včasih nanj jezil, kakor poroča Kersnik Levcu (pismo 8. septembra 1883, Iv. Prijatelj, n. n. m. 434), a drugega povestničarja ni imel in ker mu je samemu menda nedostojalo finejšega umetniškega ukusa, ga pač tudi ni prisojal bralcem. Ti pa so, primerjajoč Zvon s Kresom, izvajali posledice.

Tihim odpornikom proti Kodrovemu načinu povestničarstva se je kot duhovit in pogumen vodja postavil na čelo Dr. Mencinger tedaj, ko je mera postala res že prepolna, kar v sredi leta 1883. Iz topa največjega kalibra je sprožil debelo in strupeno bombo: »Cmokavzarja in Ušperno«! Strel je bil potreben. Še dandanašnji čutimo, kako je občinstvu odleglo, ko je ta strel, pravzaprav strela, očistil ozračje. Oddahnil si je tudi Zvonov urednik Levec, dvakrat vesel: dobil je za svoj časopis senzacionalen prispevek in — Levec ni bil brez škodoželjnosti — privoščil je udarec tekmecu »Kresu«. Dne 23. maja 1883 poroča ves v veselju Kersniku: »Gotovo te bo interesiralo, da mi je

danes poslal dr. Mencinger spis: *Cmokavzar in Ušperna*. . . .
Mislim sem, da bom počil, ko sem čital ta roman. To je satira,
parodija in travestija na Kodra. Neusmiljeno ga je zmahal. In
dasi nikjer ne imenuje njegovega imena, vendar bodo s prstom
nanj kazali. *Cmokavzar* je še hujši nego *Hauffov: Der Mann im*
Monde. *Cmokavzarja* na vsak način natisnem.«

Dr. Anton Mahnič, pa »Cmokavzar in Ušperna.«

Mesec dni pozneje, 1. julija, je prinesel *Zvon* prvo polovico
»Cmokavzarja«. Ne moremo si misliti, da bi občinstvo ne bilo
prav umelo Mencingerjeve satire; iz številnih namigavanj na naj-
novejše Kodrove spise so vsi kolikor toliko večji bralci tudi res
mogli s prstom kazati prav na Kodra, kakor pravi Levec. Zato so
literarni krogi ostrmeli, ko je Dr. Anton Mahnič nekako pol-
drugo leto po »Cmokavzarju«, pišoč v »Slovencu« (počenši s
št. 291, dne 18. decembra 1884) »Dvanajsterim večerom doda-
tek«, naenkrat nastopil tako, kakor da vzame »Cmokavzarja«
za resno. V 3. sestavku tega »dodatka« (»Slovenec«, št. 293, 20.
decembra 1884) piše namreč: »Tudi onega strašnega dinamita,
s katerim žugajo komunisti silom razstreliti bogatčinom hiše in
posestva, bi se naši prostomavtarski Mladoslavenci morda ne
ustrašili, ko bi že imelo priti tako daleč. Saj povesti njihove že
diše po njem. Ako ne verjameš mojim besedam, preberi ono
nagnusno, trivialno kanibalsko povest »Cmokavzar in Ušperna«
(Ljubljanski *Zvon* 1883), kjer se pisatelj pobaha, »da je prvi v ro-
man vpeljal izvrstno moč dinamita«; tudi se bo »marsikateri
vrstnik in zamelec od strupene zavisti in nevolje življenje pri-
kratil, da ni prvi naletel na velikansko idejo, tudi v romanu po-
rabiti silovito moč dinamita za pošiljanje ljudi tja, kjer muh ni.«
No že razumemo, saj pa tudi mu je geslo: plurima mortis imago,
kakor predobro kaže črna povest, če se ne bo reklo, da jaz črno
vidim, kar je belo. Da, da . . . dosti črnega vidim v tem pante-
ističnem, nihilističnem mladem slovenskem slovstvu. In kaj naj
pomenijo enake povesti? Kaj ne, pisatelji, da se v pest smežete,
ko vam Slovenci kljub temu ploskajo ter vas hvalijo in po-
časnikih priporočajo proti lastnemu prepričanju in v lastno po-
gubo. Vi pa pravite: mundus vult decipi, ergo decipiatur.«

Tako Dr. Mahnič. Citate je posnel iz 6. poglavja »Cmo-
kavzarja«; tudi izraz »prostomavtarski Mladoslavenci« je Men-
cingerjeva šaljiva potvorba »prostozidarjev« in se nahaja v po-
četku 6. poglavja (str. 94), ostalo na koncu (str. 99), in sicer baš
tam, kjer Mencinger prekine svoje pripovedovanje in se poغو-
varja z bralcem. Že s tem je Mencinger odklonil odgovornost
za vsebino in za obliko svojega romana, češ, da je tak le v iz-
virniku, v kanibalščini; s to — recimo — taktično potezo Men-
cinger tako vsebino in obliko najodločnejše — obsoja! In Mahnič
naj bi, spričo svoje nedvomne, izredne inteligence tega ne umel?
Ali da bi si citate v naglici in površno prepisal, pri porabi pa
pozabil na njih pomen v sodržaju celega spisa? Take toposti in
take površnosti mu ne moremo prisojati. — Držeč se posebno
opazke glede dinamita, pravi Dr. J. Prijatelj (n. n. m. str. 328,

prim, tudi str. 326), da je Mahnič »v Mencingerjevi znani persiflaži videl resen poizkus, uvesti v slovensko slovstvo — dinamit.« O stvari so ugibali še prihodnje leto (1885), ko se je vnel ljuti boj z Mahničem. Aškerc piše (8. januarja 1885) Levcu (Priatelj, n. n. m. str. 334) med drugim: »Kaka jezvitarska argumentacija, da se izvleče z vsem naporom iz besede pesnikove to, kar se hoče! Ti znajo! Ti tartuffi! O Cmokavzarju in U. še zdaj ne vedo, da je — satira! O sancta simplicitas! ...« — Stvarno je sodil F. Detela v pismu Levcu ž dne 2. februarja 1885 (Priatelj, n. n. m. str. 335), češ, »mož« (Mahnič) se nekako nepošteno bori; kajti da bi bil tako top, da ne bi v Cmokavzarju satire videl, ne verjamem. Ampak neče je videti, sam podtakne izmišljen namen spisu in po tem udriha. To je vendar poštenega človeka nevredno.«

Tudi mi ne verjamemo. Prava podoba položaja pa se je zabrisala zato, ker so Mahničevi presojevalci zašli v isto napako, ki so jo njemu — in po vsej pravici — očitali: da sklepajo iz posameznih stavkov, potegnenih iz zveze, na celoto, in da sklepajo o Mahničevih nazorih po lastnih svojih in ne Mahničevih premislah; uvaževali tudi niso, da je Mahnič i pri estetični presoji le dosleden logik, in ne psiholog. O »Cmokavzarju in Ušperni« se glasi Mahničeva objektivna sodba, da je »nagnusna in trivialna povest; je li ona prvoten spis ali drugotna satira na obstoječe prvotne spise, to je zanj indiferentno, brez pomena, ker zadostuje, da je spis »nagnusen in trivialen«. Nasprotnike, ki so mu očitali, da ne prepozna satire, bi Mahnič lahko vprašal, ali mari prisojajo satiram privilegij, da smejo ali celo morajo biti »surove«, »nagnusne«? In ali ni dopustno in mogoče, da je satira kakega surovega spisa fina, zelo fina? — Kaj bi gospodje Mahniču odgovorili? Niso se zavedali, da so kot apriorno predpostavljali vzornost in nedotakljivo duhovitost Mencingerjeve satire, njeno grobost pa so zaračunali na Kodrove stroške, Mahnič pa je določil le absolutno ceno »kanibalskega remana«; ceno mu je nastavil po svoji literarni valuti zelo nizko. Pravico do take sodbe, do tega stališča, moramo, če smo objektivni, Mahniču priznati; ni pa na tem, da priznamo pravilnost Mahničevega stališča in njegove sodbe, moremo biti celo — in smo — preverjeni, da je njegova sodba napačna, a ne smemo mu očitati nekake duševne omejenosti, če prihaja s svojega čisto drugačnega vidika do drugačnih sklepov nego mi s svojega. Na hlapavi, nedosledni breznačelnosti so bolehali malodane vsi Mahničevi nasprotniki (zabavljali so, in to najrajši v medsebojnih pismih); zato jih je trpko obsodil Prijatelj (n. n. m. str. 328): »Za borbo z Mahničem bi bilo treba nečesa, kar je v visoki meri dičilo Mahniča, namreč — odkritosrčne izpovedi svojega svetovnega nazora«; v tak boj na planem pa se nasprotniki niso podali, »skrili so se v senco društev, zabavnih večerov in sofistarij.«

Načelnost je bila Mahniču vse, njej je podredil vsak pojav in vsako misel, kjer jo je zasledil; brez pomisleka je zbiral dokaze, da so le formalno ustrezali. Pri taki pri-

trava

liki postane strasten, krivičen, neizbirčen. Le ta naгон je bil povod, da se je v svojih kritičnih razmotrivanjih v »dodatku« sploh dotaknil Cmokavzarja. Poslužil se ga je kot dokazilnega sredstva v svoji ostri kritiki Tavčarjevih spisov, posebno romana »Mrtve duše« (Lj. Zvon 1884). Baš v prejšnji številki 292. »Slovenca« (19. decembra 1884) graja mrtvilni fatalizem in razdirajočo tendenco sodobne slovenske beletristike. Jurčiču še priznava »dosti zdravih nazorov« in da se v svojih spisih »ni zarotil proti krščanstvu in večnim zakonom нравstvenim«, dasi mu zameri, da v »Rokovnjačih« strast tako grozno divja in junak tako žalostno poginja, »niti en žarek ne zasveti, ki bi vsaj na koncu razjasnil grozno življenje, maščevanju posvečeno, ki bi čitatelju dal vsaj nekaj upanja, da je zločinec sprevidel svoje hudodelstvo in se poboljšal . . . Vse je mogoče, vse lahko resnično, vendar pa črno, grozno, usodno.« — Pri Tavčarju, kojega odlične sposobnosti se mu zde posebno nevarne, ker so čuda mikavne, pa ne ublažuje svoje obsodbe z ničimer: pogubni fatalizem in nihilizem vidi pri njem utelešen vsepovsod, posebno v »Mrtvih srcih«, tedanjem najnovejšem romanu. Mahnič trdi naravnost: »V Mrtvih srcih razvija Tavčar kar očitno načela, katera morajo, ako se uresničijo, rušiti podlago, na kateri sloni naša družina in država . . . Smeši se pravica zasebnega imetja.« Junak povesti je »barbaričen komunist, kakor se sam imenuje — in vendar mož . . . ni bil morda našemu povestničarju kak neumen sanjač, ampak duhovit mož visokih misli.« — V toku teh misli o komunizmu se je spomnil Mahnič nasilnih sredstev komunistov, med njimi dinamita, in je pri tej priliki osumil Mladoslovence, da bi kot komunisti tudi posegli po dinamitu; v dokazilo je porabil citat o dinamitu iz »Cmokavzarja«, takoj v začetku nadaljevanja svojega »Dodatka« (»Slovenec« št. 293, 20. decembra 1884). Citat mu je dobro došel, pa naj izvira od spisa kakršnekoli vrste; sicer se je Mahnič zavedal, da citat nima objektivne dokazilne moči, lin je pripustil možnost, da vidi črno, kar je belo; nato pa nadaljuje s splošnim razmotrivanjem o panteizmu, nihilizmu.

Najpravičnejše je Mahničevo izrabljanje »Cmokavzarja« označil: kot »zaletelost«, Dr. Ivan Pregelj (»Čas« 1921, str. 182). S tem izrazom, se nam zdi, je vse povedano.

Ker Mahničeva kritika ni literarna, celo ne leposlovna, ampak mu je le na krščanskih načelih in pomembnih tipih življenja, zato se Kodra, zanj brezpomembnega, niti ne dotakne. (Prim. Dr. Pregelj »Čas« 1921, str. 178).

— — —

Boj proti surovosti.

Boj proti surovosti v besedi in (slovstvenem) dejanju je namen in trajna vrednost Mencingerjevega »Cmokavzarja«, Anton Koder pa je zanj neposredna, najbližja tarča. Grobost, kmetavstvo se, žal pojavlja že v prvih proizvodih posvetnega našega slovstva. V 2. zvezku »Pisanic« n. pr.

se v Devovi opereti »Belin« kregajo Nimfe na Burjo, a ta jih zavrne:

»Tumpe! Tape! Macafure!
Šeme, buče brez možgan!
Fefle! Cujne! Cape! Gure!
Je vam Burja toku znan?«

(Glej Dr. Šlebinger, Izvestje II. drž. gimnazije v Ljubljani, 1906, str. 29). Proti rovtarskemu in kmetavzarskemu jeziku je naperil tudi Prešeren v svojem zabavljivem napisu »Novičarjem« verz: »Marska po hlevi diši tvoja beseda, kmetavs«; njegove zabavljive verze v rovtarščini je porabil Mencinger za geslo v »Cmokavzarju«. — Vse svoje življenje se je boril Stritar za dostojno uglajenost jezika in za brzdanje strasti: »Jaz sovražim strastnost in surovost, kjer jo vidim,« pravi v »Gospodu Mirodoiskem« (Zvon 1876, str. 229). Tudi v polemiki se je Stritar trudil biti mirno gentlemanski, dočim je bil n. pr. Mahnič vedno mnenja, da je dovoljeno, po nasprotniku udariti z grobim orožjem. (Prim. o tem Dr. Jos. Srebrnič, »Metoda Mahničevega javnega nastopa«, »Čas« 1921, str. 217 i. sl.).

Odpor proti kmetavščini pa je bil brezuspešen, ker ji je dal Jurčič v svojih povestih nekako klasično obliko. K realistični sliki našega kmeta je spadal po mnenju pisatelja tudi njegov jezik, tak, kakor ga res govori. Zato je Jurčič nabiral med narodom njegove izreke in primere, po večini robate. (Prim. Iv. Prijatelj v uvodu k III. zvezku njegove Jurčičeve izdaje, str. 41.). Že pri »Desetem bratu« pa je Levstik Jurčiča grajal, da si pri kmetih za svoje junake zbira vse preveč le kmečki »proletarijat« (Prijatelj, n. n. m. str. 32) in »Drastične originale« (str. 39), namesto da bi nam predložil »trdno kmetsko hišo, v kterej moder mož in delavna žena vladata sebi in svojcem na blagost« (str. 32). Všeč tudi niso Levstiku robata **lastna imena**, dasi so žalila v prvi vrsto njegovo filološko uho. (Prijatelj, n. n. m. 31); o lastnih imenih je govoril tudi Stritar večkrat: v Zvonu 1876, str. 231 i. sl. priporoča slovanska krstna imea, takisto na strani 275. s šaljivo pripombo, kak vtis bi dobili, če bi se Romeo in Julija imenovala Boštjan in Urša! — Lastna imena v slovenskih leposlovnih spisih — to bi bilo posebno poglavje slovenske slovstvene in kulturne zgodovine! Naši pisatelji so se kar bolešno trudili, da bi osebe že s svojim imenom povedale, kaj in kake so: čevljar je Krivec, krčmar Peharček, hudi graščak Sova, šepavi žagar je Šepec. Humorističnim svrham sicer taka imena dobro služijo, a niti v tem pogledu se ne sme iti predaleč; ni potrebno, da se učitelj v »Desetem bratu« imenuje baš Zmuzne, prvi zdravniku pa je Jurčič sam čutil, da mu ne sme pustiti prvotno nameravanega imena Stikavt (zdaj Vencelj; gl. Prijateljevo izdajo str. 18). — Dr. Mencinger sam se je pri imenih vdal tedanji navadi, vendar oprezno in v humoristične svrhe, kakor smo videli pri »Mešani gospodi«; dobro je tudi osmešil gonjo mladih pisateljev za visokodonečimi psevdonimi: v povesti »Skušnjave in izkušnje« se sentimentalno jokavi pesnik Vekoslav Davorinovič Krstenikovski na svojem potnem listu

imenuje pravilno — Alojzij Lesnikar iz Zaplote. — Kako brutalno je okrcal Mencinger neukusen način označevalnega imenovanja oseb pri tedanjih pisateljih v »Cmokavzarju«, pove že naslov sam.

Robati ton je postal kar moderen v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja; v najnavadnejšem pomenku so se brez vsakega povoda rabili surovi izrazi, kletve, hudičanje, capinaste primere, Alešovec »je polnil l. 1880 podlistke »Slovenca« s svojimi povestmi, pisanimi v primojduševščini«. (Priatelj, Kersnik str. 300). Tudi Kersniku je včasih katera taka ušla: »Hodi, hodi, norec neumni, če ne, ti dam po tvojih škrbinah, dlaka ti prismojena.« (»Luterski ljudje«, Zvon 1882). Pravo skladišče robotosti pa so postali Jurčič-Kersnikovi »Rokovnjači« (Zvon 1881). Če je Jurčič že n. pr. v »Kloštrskem žolnirju« brez povoda namesto »trdo si spal« rabil opis »smrčal si v svoji postelji, tistem boljšem koritu« (navadni ljudje v tedanjih spisih skoraj več ne spijo, ampak le smrčijo!), se ni čuditi, da rokovnjači govore tudi rokovnjaški jezik; zdi se, kako da bi bili pisatelji doslovno umeli bridki sarkazem Prešernove utrditve: »Gorjačarji, tatovi in cigani — po svojem govore« (»Nova pisarija«) in: »Tat, rokomávh govori jezik drugim neumeten« (»Novičarjem«). Nekatere zmerjavke iz »Rokovnjačev« so postale kar tipične, n. pr. »jara gospoda« (»Ti bi menda rad kazal, da si se jedenkrat ob jarej gospodi počehal«, Zvon 1881, 394), »griza« (»Pojdi, pojdi, griza ti piškava«, str. 596).

Da rokovnjač govori po svoje in da se pri zmerjanju (če je res potrebno) rabijo zmerjavke, ali da (l. 1877) v »Cvetu in sadu« prismojena Rožmarinka zmerja držema: »ti suša, ti ječmen, ti lišaj itd., s tem bi se še sprijaznili; manj nam je všeč, če realistična slika našega kmeta, posebno nekaterih pokrajin, točno posname i njegovo izrazoslovje, da n. pr. Dr. Tavčar pusti, kako si njegovi kmetje med seboj laskajo z »žival«, češ, »beseda »žival« ali pa še celo »živalica« je v našem (t. j. Loškem) pogorju najnežnejši izraz ljubezni in sočutja,« s čimer pa je prišel Tavčar navskriž s Stritarjem in česar mu Erjavec ni mogel odpustiti. (Glej Iv. Prijateljevo izdajo »Cvetja v jeseni«, str. 85, 86 in 403). — Res: tudi robotost je dopustna v spisih, ali vedno se ji mora poznati, da je neobična, nastala v posebnih okoliščinah; zmerjanje se prikazuje kot nedostojno, ako se mu že res ni mogoče. (navadno je mogoče!) izogniti. V dobi »Rokovnjačev« pa se je udomačil v našem slovstvu tak ton, da se nad njim po Mencingerjevi žgoči satiri v 4. poglavju »Cmokavzarja« (str. 89) zgraža — kaznjenec, ki se je v ječi — naučil lepega govorjenja, češ, v tedanjih bukvah »ljudje tako zverinsko rohne in sirovo govore, tako se rote in psujejo, da kaj takega še nisem slišal, akoravno sem . . . med družbo razbojnikov . . . moral poslušati govorjenje najbolj zavrženih in gnusnih ljudi, V začetku so taki, kakor gorenjski rekrutje . . . V ustih jim je vedno kletev, psovanje, žuganje, pridušanje. Vse priimke ti privoščijo, od pomladanske koprive do jesenskega podleska . . .;

na dan privleko vse goveje in konjske bolezni, od lišaja do konjske smrti, še navadnega hišnega orodja ti ne puste pri miru. Vse ti reko, samo človek ne.« (Str. 90).

To je verna slika cmokavzarskega pisarjenja. Slika postane tem odurnejša, če je te grde oblike deležna takisto grda notranja zasnova in vsebina: surovost na jeziku je odmev surovosti v srcu, v čustvih, dejanje pa brez notranjosti razvoja, brez vzročne zveze, nagromadeno po surovih instinktih trenotnosti ali pa puhli samovoljnosti ali naposled po drastični slučajnosti. Pravih konfliktov ni, ali če so, se rešujejo z enostavnim pobijanjem in ubijanjem. (III. pogl., str. 88).

Anton Koder. V obeh ozirih, glede oblike in vsebine, je dosegel višek, mogli bi reči: nižek, v svojih povestih **Anton Koder**. Da se prepozna njegov način povestničarjenja, je najbolje, da pokažemo v izvirniku enega izmed njegovih spisov; izberimo si tistega, ki ga Dr. Mencinger v »Cmokavzarju« naravnost omenja, t. j.

»Oreharjev Blaž« (iz »Kresa«, 1882, str. 601—606). Ta »povest, spisal Anton Koder«, se glasi v doslovnem ponatisu, edino s popravo tiskovnih in slovniških napak, tako:

I.

Na pražu je stal stari Orehar in roki je imel nad prsimi prekržani. Tja v podstrežje svoje bele, v dve nadstropji zidane hiše je pogledoval izpod gostih hudih obrvi, in iz brezzobih, skremženih ust mu je silila kletev.

V velikem Oreharjevem konjskem hlevu pa se je zbirala vaška mladina; bosopeti fantiči so zijali tja, in vaški gospodarji drli skupaj in mrmrali med potem: »Res škoda ga je, oh škoda Oreharjevega žrebca, pet sto goldinarjev je bil vreden; zdaj se bode pa konjederec mastil z njim.«

In v resnici, v hlevu je ležal lepo rejen, kakor sod okrogel in šimljast, kot da bi ga bil sneg opadel, Oreharjev žrebec in milo je pogledoval svoje obiskovalce. Vaški možakarji pa so se prepirali in hoteli po petakih in desetakih staviti, eni, da bode šimlja, drugi, da ima pljučnico, da se je pregreel, tretji, da ga napenja, da bode treba streljati vanj, zadnji pa, da ima ubiti ali zlomljeni zadnji nogi.

Le konjski hlapec Blaž, ki je z obvezano glavo okoli možakarjev hodil, kajti pred enim tednom mu je baš ta hudobni žrebec desno uho odgriznil, ni rekel ničesar, le še bolj bled je bil ko sicer.

Zdajji pridrdra sem od fare voz, in na njem se pripelje rdečelični, dobro rejeni konjederec.

»Ali mu bova vrat zavila ali kali, Orehar?« pozdravi še vedno na pražu slonečega gospodarja, ko raz voz skoči in tovarišu tobakov mehur pomoli.

»Hudiči, njemu bi ga zavil,« rogovili stari, »že veš komu! Jaz pravim, ubil mu je nogi on, nihče drug, ker ga je po desni strani zaznamoval,« odgovori jezno gospodar, gobo krešoč, da pritrkujejo njegovi sivi, dolgi lasje po nagubanem čelu in neobritih licih.

»Kdo bi mu zameril, če ravno zdaj pogreša ušesa, ko se ženi. Njegova Urša ima tudi važno besedo pri tem, kakor trdijo,« pristavi smeje se konjederec in s tovarišem v hlev odide.

»Dolgo te ni bilo, skoro je šimelj pustil dušo med tem,« pozdravijo možakarji prišleca in jima delajo prostor.

»Nič ne de, konjska se že še ulovi, saj v nebesih je ne marajo, v peklu pa za take več prostora ni,« norčuje se konjederec in zgrabi konja za rep ter ga na vse pretege kvišku vleče.

»Te ga ne, da bi mu rep ruval, potem bi se še Blaž k poroki ne hotel peljati z njim, jeli Blaž?« norčujejo se zopet možakarji.

A šimelj je mirno trpel tako surovo preiskovanje. Zadnjih nog niti dvignil ni ter kaznoval brezsrčnega zdravnika, s sprednjima pa je bil samega sebe po prsih.

»Zadji kolovrat ni več za rabo, poglejmo, kaj je s prednjimi!« meni konjederec, prijemši žrebca za čeljusti in puščajoč mu na ušesih.

Rdeča lepa kri se ulije iz rane.

»Zdrav je kakor riba na krvi in v glavi«, čuje se zdajci več glasov na en pot, in nihče ne more umeti, kako in kaj.

»Šleve brezumne«, ogласi se pri tej priči Orehar, »saj sem dejal, da ima ubiti zadnji nogi.«

Izgovorivši, zgrabi bič raz stene in jame udrihati po žrebcu, kar počez, in počez, koder prileti, nekoliko tudi po preradovednih bosih fantičih, da kriče odskočijo.

»Pusti ga, ne ubijaj ga, saj tako ne bode dolgo«, kriče zdajci sosedje in hočejo izviti gospodarju bič iz rok. Tudi to preumetno zdravilo ne pomore konju na noge. Na sprednji skoči sem ter tja in kleči na njih, zadnji pa mu ne služita, kakor da bi bili leseni.

»Zdaj vidite, da je ubit«, vzklikne zopet Orehar, strašno zakolne, bič možakarjem pod noge vrže in odide po vasi.

II.

Nekaj trenutkov pozneje je bil zopet prazen hlev. Konjederec in kmetje so se razšli razžaljeni, meneč: »Kakor ogenj je Orehar, v steno bi ril z glavo togotno. Če ni, pa ni. Kaj mi moremo zato?«

ln ko je bilo zopet vse tiho in mirno, prislnil je konjski hlapec Blaže duri, za glavo se prijel, zajokal na glas in na konja — omahnil.

»Simelj, je-li simelj, da nisi ubit?« vzdihoval je in popraševal konja, gladil mu grivo in vrat ter zrl v njegovo žalostno oko.

Ko se ni ganila žival in je vedno bolj težko dihala, kajti ležala je že drugi dan tu brez jedi in pijače, planil je hlapec kvišku, dirjal kakor blazen po hlevu in kričal: »O proklete vile, o nesrečne vile, zakaj sem jih povzdignil, zakaj udaril z njimi po kolenih? Zakaj? Zato! Prav sem imel, ker je dejala Urša, da ne gre z menoj le z enim ušesom pred oltar.«

Izgovorivši, omahnil je na posteljo za durmi in je glasno ihtel.

Med tem se lahko duri odslonijo, in petdesetletna kravja dekla Urša stopi v hlev in zakliče: »Blaž!«

Ker pa ne dobi odgovora, zaječi: »O Ježeš, kje pa je, še ob um bode zaradi tega konja in tistega ušesa.«

Dolgo časa sta slonela potem molče stara zaljubljenca, ko vpraša hlapec: »Kaj pravijo ljudje o meni in konju?«

»Nič, samo Orehar kolne in pripoveduje vsakemu v zobe, da tistih dvesto goldinarjev, katere imaš pri njem shranjene, več iz roke ne da, in da si sam žrebca izplača.«

»Tako je, Urška, tako, in prav ima gospodar, da veš,« zakliče zdajci hlapec in na obraz po postelji pade.

»Prav torej«, meni ženska, »ali je pa meni povšeči, ne vprašaj!«

Po teh besedah hoče molče oditi, a ženin jo zgrabi za obleko in kriči: »Ostani, poslušaj! Jezen sem bil in žalosten, draga moja, in zapuščen od vsega sveta, saj si mi poročila, da ne greš z menoj pred oltar z enim ušesom. In tega je kriva ta prekleta konjska rogovila, pravim potem in zaigram vile. one težke gnojne vile in se maščujem nad svojim gorjem, nad to konjsko dlako, da se zgredi, kakor menijo može, z ubitima nogama na tla.«

Dolgo ni mogel hlapec pripovedovati, obraz si je zakril z rokama in polglasno pritrjeval: »Petsto je vreden žrebec; prav ima Orehar, če si pridrži shranjene novce; saj sem jih v loteriji dobil, zaradi tega nimajo blagoslova božjega.«

»Tako!« pravi ženska. »Dvajset let si hodil za menoj in mi ženitev obetal, dvajset let je naju vsa fara po zobeh nosila in obirala, zdaj je pa prav, če se vse razdere, ko bi bil denar, lep denar pripravljen.«

Izgovorivši, razkorači se majhna, brezzoba in bosa ženska pred hlapcem in ga pahne od sebe, meneč:

»Uho naj bode, kjer hoče, tepec, ko bi le denar bil; a brez obojega se za grmom ali v kurnjeku ženi, če hočeš, pri meni pa ne, to si zapomni.«

III.

Tretji dan je bilo potém. Pol vasi, moški in ženske in tudi mi bos fantiči, stali smo v gručah na Oreharjevem vrtu in smo gledali, kako so na konjederečev voz nakladali mrtvega žrebca.

Težek je bil in lep, da ga je komaj osem mož zmagovalo, valeč ga po lestvi v višavo, in smilil se je celo nam otrokom in škoda se nam ga je zdelo.

Stari Orehar pa ni pomagal sosedom pri nakladanju. Na večnem pragu je stal bled kakor zid in niti odgovarjal ni, če so ga može nagovarjali.

Med tem priteče sem izza vogla ženska s kuštravimi lasi, z rokama sega po zraku, po bledem licu ji dero solze in pred Oreharja se ustavi ter vpraša:

»Oh ljubi Bog, Orehar, ali res že ni tretji dan Blaža na ogled?«

Gospodar se nasmeje, po tleh pred svojo nekdanjo dekle Uršo pljune in zakriči: »Kaj meni mar? Poglej, tamkaj ga nakladajo! Ljubše bi mi pa bilo, da bi naložili vajine stare grešne kosti. Ne boj se, dvajset let sta slepe miši lovila, ne uteko ti hlače proklete.«

Ženska ne odgovori, le z roko zamahne po možaku in zbeži glasno jokajoč proti hlevu.

Med tem se razide ljudstvo z Oreharjevega dvorišča in mi fantiči za njim.

Popoldne se vlije ploha, in dva dni in dve noči dežuje neprenehoma, kakor da bi iz vedric vlival.

Tretji dan tečemo vaški fantiči z abecedniki v platnenih torbicah po stranskem potu ob vodi v farno šolo. Sem ter tja se ustavimo ob brzgu in pregledujemo, koliko je povodenj pokončala naših zimnatih »locnov«, katere smo bili ondi rumeno-kljunastim kosom nastavili. Nenadoma zakriči deček, ki je najbolje tekel ter bil najboljši nastavljavec: »Bežimo, bežimo, Oreharjev Blaž — moli roko iz jelševja!«

Stekli smo, kar so nas mogle pete nesti, a ne v šolo k fari, temveč v vas domu, in ondi smo kričali na vse pretege, kaj smo našli.

Kmalu se odpravi nekaj mož ob vodi, in pol ure pozneje prineso na smrekovih vejah mrtvega, utopljenega Blaža.

Ko ga hočejo položiti v Oreharjevo vežo, pokaže gospodar s čevljem proti pokopališču, kjer stoji mrtvašnica. Ondi je ležal potem mrlič brez luči in bele rjuhe čez obraz in brez kropilcev. Le vaški otroci smo ga hodili gledat in strašili smo z njim manjše svoje tovariše.

IV.

Drugi dan je sicer počival Orehov Blaže v mrtvašnici in zvonilo je medtem »večno luč« in svetemu Florijanu in sedem zjutraj in poldne, a mrliču z vsemi tremi skupaj pa ne.

Mi fantiči smo se veselili mrličev; kajti tedaj smo smeli zvoniti in se obešati po zvonovih vrveh po cele pol ure.

Že naprej smo imeli vse izračunjeno, kdo zvoní z velikim, pet in dvajset stotov težkim zvonom, kdo s srednjim počenim in kdo z najmanjšim, tako zvanim »cingljetom«. In kadar je kdo huje obolel, hodili smo poslušat pod okna in vežo, kako mu je, in se prepirali potem, ali bomo kmalu zvonili.

Baš pri Blažetu smo imeli smolo. Cerkovnik je namreč vrvi v tako debele vozle zavezal, da jih ni mogel nobeden doseči. Ker smo pa upanje imeli, da se on naposled vendarle omeči, hodili smo marljivo gledat pod zvonik, kako in kaj.

Drugi večer smo bili zopet v polnem številu ondi zbrani, ko Oreharjeva nekdanja Urša sem čez polje priteče in kriči: »Otroci, zvonite, moj Blaže je umrl in brez zvonjenja v nebesa ne more!«

Opogumil nas je ta govor in zbalí smo se tudi ženske, ki je bila tako čudno bleda, razoglava, bosa s kuštravimi lasmi. Poskušali smo torej zopet in plezali drug po drugem, da bi ujeli vrvi. Največjemu se posreči v resnici obesiti se na vozle, da udari žalostno na eno plat zvona in zopet počasi na drugo. A moči ga zapuste, da pade na tla. Pri tej priči steče dekla proti vasi in kriči: »Zvonite, zvonite, Blaž je umrl!« in zdaj uderemo tudi mi fantiči z velikim hropom za njo.

Naš vrišč in bitje na plat zvona zvabi kmalu skoro vso vas kvišku, ki dirja z nami naravnost k Oreharju.

Gospodar je na dvorišču pri velikem brusu stal in težko sekiro brusil, ko prihiti Urša tja in kriči: »Hudobec črni, kje so Blaževi denarji, da zvonjenje in pogreb plačam krščanski, kakršen se spodobi?«

Orehar se najprej zasmeje, v babnico izpod čela poškili, potem se pa v ustno ugrizne in hitreje s kvadrastim čevljem brus goni, da se iskre iz njega krešejo.

To še žensko bolj razhudi.

»Peklenšček si ti iz pekla, pa ne človek; denarje daj, ki jih je Blaže pri tebi hranil, cela terna je bila!«

»Ko bi bil tebe dobil, bil bi pa dve terni zadel,« odgovori hudobno mož in pristavi: »Zdaj ko na dilah leži, ne potrebuje več novcev, če jih pa hočeš ti imeti, pa teci h konjederu, on ima Blažev denar in morda tudi kakovo hlapčevsko rogovilo za tvoje grešne kostile.«

Otrpnela je ženska pri teh besedah, nato zbledela in se stresla po vsem životu. Le z levo je počasi pod predpasnik segla, skočila potem kakor blazna k možu, in svetel nož se je zablskal v zraku in — obtičal v Oreharjevih prsih.

»Tudi tebi ne sme zvoniti, tudi tebi ne, hudobec,« kričala je ženska potem in si delala pot med osuplo množico.

Strašen šum in dir je nastal nato po vasi.

Ko so odnesli možakarji Oreharja mrtvega in vsega krvavega v hišo, stekli smo zopet mi pod zvonik in našli odvezane zvonove.

Zvonili smo potem celo uro rajnkemu Oreharju in se veselili take nepričakovane sreče! Ko smo se pa naveličali in utrudili vsi, zavezal je zopet cerkovnik zvonove. In vendar je zbudilo vaščane v noči zopetno zvonjenje. Pravili se drugo jutro, da je zvonila zblaznela Urša o polnoči svojemu utopljenemu Blažu.

Pogreb je bil drugi dan na vaškem pokopališču, da še nismo nikdar takega otroci videli. Niti blizu se nismo upali. Iz za pokopališnega zidu smo gledali, ko so prinesli sosedje iz mrtvašnice Oreharjevega Blaža in ga spustili v novo jamo prav tam v kotu pri zidu. Duhovnika ni bilo in zvonovi tudi niso zvonili. Ko je bila jama zopet s prstjo napolnjena, molila je stara ženica nekaj očenašev in možakarji so odgovarjali. Potem pa so nasadili pokrivala, vzeli pipice iz žepov in kresali gobe ter govorili o Blažu, potem pa o vremenu in se razšli. Mi fantiči smo se pa pri tem žalostnem pogrebu tolažili s tem, da bomo še danes in še jutri Oreharju obilo zvonili, nato pa še stari Urši, če jo morda s smrtjo kaznijo, ker je umorila gospodarja.

Očitno je, da je Mencinger pri svoji »kanibalski« povesti vzeti zlasti »Oreharjevega Blaža« na piko; odtod je posnel ogrodje za svojo parodijo: zaljubljeni par, Blaža in Uršo, je prekrstil v Cmokavzarja in Ušperno, kmeta Oreharja v Preklezna, značaj pa je vsem pustil, samo da jim ga je še porobatil, in tudi v dejanju je pustil dokaj sličnosti; prevzel je nezaslišano surovost otrok, ki se vesele vsakega mrliča, ker mu bodo zvonili in v šoli ne bo pouka. Vsa surovost je v Kodrovem izvirniku tem odvratnejša, ker se je pisatelj, pripovedujoč v prvi osebi, sam udeleži. Do konca povesti poginejo vse delujoče osebe, z žrebcom vred. Manjših sličnosti nam ni treba navajati.

V to ogrodje je vdela Mencinger doslovne ali pa gorostasno pretirane snimke še iz drugih Kodrovih spisov, največ iz historičnega romana »L u t e r a n c i«, ki je izhajal v »Kresu« l. 1883., od 1.—11. številke, torej v istem letu ko »Cmokavzar«, in 1. julija ter 1. avgusta ž njim vzporedno. Aktualnost »Cmokavzarja« je bila zato kar izzivajoča. Padla je tem bolj v oči, ker je Mencinger pisal svojega »Cmokavzarja« sproti; Levec je imel, kakor poroča v zgoraj navedenem pismu, rokopis koncem maja 1883 v rokah in je prvo polovico »Cmokavzarja« objavil v julijevi številki »Zvona«; a v junijevi številki »Kresa« je izšlo šele tisto nadaljevanje »Luterancev«, iz katerega je Mencinger posnel direktne navedbe v 2. polovici »Cmokavzarja« (da je kamniški Goriček pred Strmoljskim gradom na trebuhu ležal, str. 101, da je grof Koronini padel na nezavestno hčerko (str. 98) in da so ubili luterš-župnika švaba (str. 98). Levec je torej mogel koncem maja imeti le prvo polovico »Cmokavzarja«, a drugo polovico je spisal in mu poslal Mencinger na podlagi junijske »Kresove« številke tekom junija ali v prvi polovici julija. Da vzdržuje umetniško fikcijo enotnosti časa, pa Mencinger v svojem »romanu« izrecno ugotovi, da se je dejanje »Cmokavzarja« vršilo točno v soboto 5. maja (str. 79) in v nedeljo 6. maja 1883; drugi datum se nahaja v drugi polovici (str. 92). Ko je v Zvonovi šte-

vilki 1. avgusta bil »Cmokavzar« dovršen, Koder seveda ni mogel »Luterancev« namah končati; roman je izhajal še v treh številkah, a učinek Mencingerjeve satire se jasno pokaže: dočim je še v avgustovi številki »Kresa«, ki je izšla istočasno s koncem »Cmokavzarja«, nabitó polno surovščine, postanejo s prihodnjo številko »Luteranci« naravnost suhoparno stvarni, le tulintam je še ostala kaka, skoraj stereotipna, robata fraza.

V nastopnem zberemo nekaj Kodrove »kanibalščine«, ki jo je v »Cmokavzarju« Mencinger »poslovenil«. Omejimo se na »Kres«.

Luteranci. (»Kres« 1883). (Snovno se obravnava v tej zgodovinski povesti delovanje mestnega kaplana v Kranju, Jerneja Knaflja, protestantskega predikanta, ki ga podpirata graščak na Brdu, zlasti pa baronica Lavra Koronini na Strmolju, ki se vanjo Knafelj zaljubi; drugi važni luteranci so: kovač Gogala, Goriček, cerkljanski župnik Krištof Švab, prejšnja Knafljeva ljubica, vdova Stobejka, čevljar Kriškar). Govorica je vsem osebam prav gorjačarska, plemenitim in neplemenitim. Celo ljubemu Bogu se prisoja, da se razjezi nad luteranci z besedami: »Da bi vas dihur pokadil!« (»Kres« 1883, str. 232). — Knafelj opozori baronico Lavro v pozni noči pod njenim oknom: »Čuvaj smrči kakor polh v gabrovem duplu.« (Str. 281). In ljubko se je smejala baronica temule Knafljevemu dovtipu (str. 68): »Moji konji imajo spredaj 300 griv in ene pol, baš zdaj sem jih preštel. Tiste pol so izgubili včeraj, ko so luterš-Knaflja iz Kranja nosili, ki se je s škofom Urbanom sprl in je jezik za nekaj vatlov predolg imel.« — Na strani 282 je grdi prizor, kako se konča Knafljev poskus, da ponoči odvede baronico Lavro.. Izdajalski Goriček »je ležal v obližju za rožnatim grmom na trebuhu in je sapo nase vlekel ter utepal posluške«. Pri pretepu, ki je nato nastal, razbije kovač Gogala Goričku glavo, »da mora biti mehka, kakor medenica«; baronica Lavra pa (str. 283) pade iz strahu v nezavest, njen oče graščak Koronini se ob hrupu zbudi in »ko je hitel na razsvetljeno dvorišče, spodtaknil se je na pragu in padel na hčer, ondi v nezavesti ležečo. Ta padec mu je razvozlal strašno uganke, da je v zvezi s prokletim luterancem njegov edini otrok.« — Pri pogrebu ovaduha Gorička nastane v Cerkljah strahovit pretep; župnika Švaba »je zadel skrivaje zalučen kamen na glavo, da so nezavestnega odnesli z bojišča« (str. 286). Kmetje so zgrabili mrtvaško tružo in so jo vrgli čez zid na grobljo kamenja (str. 287). Na travniku pod Strmoljskim gradom se je vršila sodba luterancev; ko je pri tej priliki župnik Švab tajil vsako zvezo z njimi, je »med hrupom in šumom storila zločinska roka nenadoma konec sodbe župniku Švabu. Izmed množice je priletel težek kamen, ki je zadel nesrečnega moža tako na čelo, da je čez nekaj trenutkov dušo izdahnul.«

Zabeležimo iz »Luterancev« še nekaj posameznih kanibalskih izrekov kot izvirnikov za »Cmokavzarja«. Stran 2: Kmetje so vrgli luteranskega duhovnika raz leco »in mu pre-

rahljali hudiču zapísane kosti .« Skoraj isti izraz: Stran 4: »ubili so ga in mu pretipali kosti«, ter str. 487: »Kriškarju so neusmiljeno prerahljali kosti ter mu zaznamovali hrbtišče«. Str. 3: Kovač »se zareži«; istotam: razprostre dlani »pred zijavimi usti«; ... »Za vraga, kam še hlača nocoj tista čmerika, grbasti Jelen«? — Str. 122: »nobeden ne more s peto kruha jesti . . . Ne drži se tako kislo, kakor sedem lačnih let«; — »Vedel sem, Goriček, da ti nisi jare gospode cvet.« (Izraz »jara gospoda«, t. j. neplodna, puhla, je postal prav običen šele po Kersnikovem romanu; rabi pa se tudi sicer, n. pr. Rado Murnik, »Jari junaki.« — V tem smislu piše Levec Kersniku 23. 7. 1890: »Sicer pa slovenski narod, t. j. slovenska jara gospoda in inteligencija ni vredna, da bi se človek žrtvoval za njo.«) — Stran 123: »ti bledost študirana« (str. 230 in 234: »ti suša študirana«, str. 391: »suša učena«). — Str. 123: » . . . svoj suhi obraz je tako skremžil in široki nosnici tako raztegnil, kakor psliček, če mu namesto pričakovane klobase glavico česna pod nos pomoliš.« Str. 124: »Stobejki . . . se po Knaflju zdeha kakor lačni zajkli po rdeči detelji.« — Str. 130: »Jaz pravega luteranca dve uri daleč dišim, kakor pes klobaso v štiridesetdanskem postu.« — Str. 170: »molči, smrt ti konjska«. Str. 179: »čakaj me, ti smrt oslovska«. — Str. 171: »Coprnice naj me odneso v oblake in krokarji naj me oklujejo, če sem se zlagal.« — 173: »Čakaj, ti pasjedlakec, jaz ti bom dal vetra, da ti bo po črevih piskalo«. — Str. 176: »Po črevih nam bode piskalo, kakor po mehu«. — 173: »Ti griva zaljubljena«, (228: »ta griva tatinska, povrh še luterš«; 229: »Dihur te vzemi, griva lisičja«, . . . »griva lakomna«; 285: »taka griva brezverska«; 387: »griva Mengiška«; 437: Čakaj, griva, jaz ti bodem rokavice umeril«.) — 137: kovač je »zaprabil suhega Gorička za hlačni rob in ga je dvignil od tal kakor mačko, da je molel vse štiri od sebe in brcal in suval na vse svetovne strani«. — 231: Sajasti kovač, ki je v svoji kolibi na rženem otepu smrčal, se jezi na čevljarja: »Ti kopito, ti šilo ti kamniško, kaj so ti podgane snedle vse možgane in se mrčes notri ugnezdil, da me dramiš. Pa baš zdaj te sova prinese«. Čevljarček je videl, »da je danes Gogala zopet hudomušen in siten kakor kravji brenčelj, ki najrajši tja seda, kamor se mu najmanj spodobi«. — 388: Gogala »v koči smrči kakor polh v bukovem duplu in dolge pete po klopi od sebe moli«. 536: »Ali spiš, Peter, kakor polh v duplu? Svoje lene kosti raztegni«. — 175: »Čakaj me, kocina ti plesniva«; (179: »ščetina ti luterska«). 175: »O ti konjski lišaj, o ti preljubi Goriček«. — 176: »robida ti oglojena luterska«. — 229: »raztegnil je svoja zijava usta, da se je nekaj umazanih zob pokazalo«. — 230: »nimaš drugega okroglega v svojem premoženju kakor grlo žejno«. — 388: »Daní se še ne, ti pa že z jezikom, kakor s tremi zvonovi ob sobotah

popoldne pritrkavaš«. — 389: »Vidva sta gotovo pri jesihu bratovščino pila; da ... ga ... tako prijetno gladiš, kakor da bi ga s koprivami pod nosom umival«. — 387: Tovariša se pozdravita tako: »Kod kolovratiš tako dolgo, gos ti suha, grešna?« Oni mu odgovori: »Ti zajc na rep stopatli misliš in ga hočeš za roge (!) ujeti, ti miš cerkvena!« »Po teh ne baš prijaznih pozdravih podasta si tovariša roki«. — 391: »Rok si nista podala za slovo, to vem dobro, pač pa nogi v kvedrastih rokavicah v zadnjo stran, ali kamor je že priletelo.« — 234: Knaflju je »grajska punica možgane sesvedrala«; 180: Čevljar Kriškar odreže Goričku »za spomin« uho. (Roman »Jernej Knaflj in drugovi« piše zdaj Dr. Ivan Pregelj; gl. »Dom in Svet« 1922, str. 251).

Drugi Kodrovi spisi (iz let 1881 in 1882) so služili Mencingerju bolj za kanibalnost v načrtu in vsebinskem razvoju dejanja njegovega »Cmokavzarja«. — Dogodki se kopičijo, so nalašč in prisiljeno zamotani in se končavajo ali s čudnimi nezgodami ali s še bolj čudno sentimentalnostjo.

Prva Kodrova povest, ki je izšla v »Kresu« (l. 1881): »Obljubljena«, je še brez jezikovnih robotosti; nagromadena pa je z debelo snovnostjo in treba je mnogo nesrečnih (ponarejanje denarja, zapaljenje hliša, zapor, blaznost) in srečnih slučajev, dokler se združita v srečen par dekle in mladenič, ki sta si bila kot otroka obljubljena.

Druga povest v »Kresu« (l. 1881): »Viženčar« pa je po vsebini, značajih in jeziku prav cmokavzarska. Povest je zgodba kmetskega fanta, ki bi naj šel v vojake, kamor ga oče sam, kmet Viženčar v Kamniškem predgorju, tira, ker mu je sin na poti pri snubljenju rejenke Cilje, zapuščenega ciganskega otroka. Sin Janže se kot begunec skriva okrog Grintavca in Krvavca; cesarski princ, ki je prišel tja na lov, mu izposluje oprostitev vojaščine. — Dejanje pa se vrši, kakor bi metal skale na kup, njega višek so pretepi. In oblika! Takole pozdravi birič (str. 546) kmeta: »Prokleti Viženčar, kam so te krokarji v to gnezdo zanesli?« — »Viženčar je potrkal s kvedrastim čevljem na duri« (578). — »Rajši vidim, da me koze v najvišji prepad na repu odneso(!), ko da bi vojakom služil«. Tako je grozil Janže in »lepe duhovite (!) oči so mu žarelele kakor za kažipot«, tako pravi Koder (553); prim., kako se Prekleznu bliskajo, »Cmokavzar«, str. 81.

Let a 1882 so poleg »Oreharjevega Blaža«, ki smo ga zgoraj ponatisnili, v »Kresu« izšle še tri Kodrove povesti:

»Zvezdana« je dolga in dolgočasna, neprijetno zamotana povest, kako se domači učitelj zaljubi v grajsko deklico; po spletkah nekega dozdevnega prijatelja se jima uživanje sreče prepreči, a naposled zasije ta sreča njiju hčerki Zvezdani, potem ko so slučaji prevračali pravcate kozolce. Celo v balkansko vojsko nas pisatelj popelje, menda zato, da more roman končati z vzklikom: »Živelo rodoljubje, živela domovina!« — Sentimentalnost vsebine in patetičnost dikcije pa včasih le prodre pristna gorjanščina. Ko (str. 2) mešetar Pipec hoče govoriti, opisuje

njegov nastop pisatelj tako: »Mešetar Pipec stopi na skladnico grčavih borovcev . . . razkorači se mogočno pred možakarji, razcveteni slamniki bolj na desno uho pomakne, z levim zakrpanim čevljem zakrije raztrganega desnega, z žuljavima rokama tleskne, po tleh pljune in pravi: Možakarji, vi ste neumni in brez glave!« — Ljuba otročad pa je (str. 65) tako popisana: »Kopica bosopetih, kuštravih, razoglavih vaških fantičev v zamazanih hodnikovih srajcah in prtenih hlačah, roke v zijavih ustih ali za hlačnim robom, je oblegala poslopje«.

Povest »Rokovnjaška ljubica« spominja neposredno na Jurčič-Kersnikove »Rokovnjače«: rokovnjač Šimen Basaj, sin premožnega kmeta v Palovčah pri Kamniku, se ne more združiti s svojo ljubico. Njeno mater, ki jo sumijo rokovnjaštva in čarovništva, Olšpeto Srakarjevo, prime kmet Jesenovec »za zmršene lase« in jo »kakor mačko« vrže živo v ogenj; pisatelj dostavi (str. 460): »Nepopisljiv smeh in ploskanje okoli stoječih sledi temu dejanju«.

»Na Slemenih« je povest, pisana v dostojnem jeziku, a težko užitna zaradi kopičenja raznih dogodivščin, celo s poskusom romantičnosti, ki pa popolnoma utone v brezsrčni surovosti očeta proti sinu. Povest se tiče poljskega emigranta, ki ga je župan iz lakomnosti umoril, a sum zvalil na posestnika na Slemenih, kjer je Poljak prenočeval. Emigrantov otrok, Milena, ostane na Slemenih, se ljubi z domačim sinom Petrom, postopa za njo tudi župan, oče pa, ki je bil po krivem obsojen in zaprt, spodi po vrnitvi iz ječe sina od hiše, Milena jo sama zapusti. Mlada dva se naposled vendar dobita, ko stara dva izgineta s sveta: eden se je zadušil v apnenici, drugega se polasti gosposka! Kake notranje utemeljitve dejanja pa pogrešamo popolnoma.

Posebne opazke.

V vsaki vrsti »Cmokavzarja in Ušperne« srečavamo Mencingerjevo satirično porabo Kodra in Kodrovcev pisateljskih in piščevih sredstev, kakor smo jih v prejšnjih odstavkih v malem posneli. Najizvirnejše kodrovščine je prevzel doslovno, druge je v drastičnosti še podkrepil, a še več je nabral in skoval lastnih, s pomočjo obširnega svojega znanja ljudske govornice ter prirojenega mu humorja.

Lastna imena si je Mencinger izbral prikladna kani-balskemu značaju romana: razen naslovnih dveh: Preklezna, Breznosa, Bosopetnika, Kozoglava, Rokomavsarja, Macafizeljna, Pokloftanovo Ošpeto (prim. Srakarjevo Olšpeto v »Rokovnjaški ljubici«). Migomrdo (o tej sicer pravi na strani 95, da je bila, »kakor že ime pripoveduje, prezgovorna babnica«; kakor bi nas hotel prevariti, da je ta babnica migala z ustnicami, a ne kakor kura, s tistim delom svojega telesa, ki ga točno imenuje druga polovica njenega imena!)

V spisu je nakopičil Mencinger cel besednjak psovka in zmerjavk: Z drastično komiko jih na enem mestu (str. 82;

naštev a s k o z i v s o a b e c e d o o d a d o ž; tam namreč zmerja Preklezen najprej Ušperno od črke a (avša) do k (kučmevlja) z ženskimi psovkami; ko mu je sapa pošla in zopet do nje pride, nadaljuje proti Cmokavzarju z moškimi psovkami, od m (mohavi) do ž (žvirca); da pa se ženska polovica ne konča kar v sredi, je črki k (kučmevlja) še dodal — harmoničen zaključek s črko v (vlačuga), ne da bi Cmokavzarja prikrajšal za ta v: prihranil mu je vampežal. Bolje bi Mencinger ne mogel označiti zmerjavosti, kakor s takim abecednikom! — Za črko e ni vedel ali ni hotel vedeti nobene psovke, zato se Preklezen dela, kakor bi tam jecjal in se pomišljal. — Take vrste psovka nahajamo še pri Jurčiču: n. pr. »Cvet in sad« 1877, kjer žagar zmerja župana: »Prekleta mevža, baba, kavsa, ropotulja ste«.

V obilni meri je vpletel v svoj spis nekatere Kodru posebno priljubljene izraze: »lišaj«, oziroma »lišajast« se nahaja kar sedemkrat: dvakrat Kodrov »konjski lišaj«, potem »lišaj oderuški«, »lišajev obraz«, »smolika lišajasta«, »psovka lišajasta«, »lišajasta hrbitišča«. — »griva« stoji enajstkrat: dvakrat »griva zaljubljena«, štirikrat »griva lisičja«, nadalje: »griva lakomna«, »sajasta«, »tatinska«, »grivasta psovka«, »tristo hudičev in griv«, Število baš t r i s t o griv (in ene pol), ki jih je v »Luterancih« naštel Knafelj (gl. zgoraj!), je povzročilo v Cmokavzarju še več takih tristotic: »300 konjskih kocin«, »tristo jezer («ezer«, madžarski = 1000) hudičev«, »300 krempljev hudičevih«, »300 jezer zelenih (t. j. hudičev) in ena coprnicica po vrhu.« — »hudiču zapisan« je »trebuh« (str. 84), »glavina«, »soudje«, »kosti«, »usta«. — Učeni ljudje so po Kodru suhi in bledi; zato čitamo v Cmokavzarju dvakrat »suša študirana«, pa tudi »bledost študirana« in celo »kropiva študirana«. — »Jare gospode cvet« nahajamo štirikrat; dvakrat: »kosti se bodo porahljale«, oziroma zrahljale.

Koder je »smrt oslovsko« in »smrt konjsko« klical ločeno, Mencinger je obe združil (str. 81); našel je Mencinger (str. 84) masno označbo sitnega brenclja v svojem izvirniku (»Kres« 1883, str. 231), a iz lastnega (zgoraj str. 81) je označil Ušperno kot »krotko kakor kravjek, ki vsaksebi gre, če nanj stopiš«, pa tudi kot hudo, ker »je začrmela(!), kakor bi se bila boba v otročji postelji preobjedla« itd. Vsakemu predmetu se seveda prisojdi najgrša lastnost: lasje (»ušiva kodelja«) so kuštravi, garjeva glava — »bučasta črepinja«, nos hrčipav in potlačen, obraz zabuhel, usta zijava, brezzoba, skremžena, škribinasta, obrvi »ščetinaste«, njiva (če je plodovitna, mora biti) »neluteranska« (str. 81); lešniki in možgani piškavi, srček je (str. 81) »iz krompirja«, »gnide so smrkave(!)« (str. 100); blisk iz oči je nevaren slamnati strehi (str. 81), ljudje »se režijo« in »kahljajo« (str. 91) — (ne: smejijo), »se izkidajo ali pokidajo« (ne: odidejo), sraka je »pasjedlakasta«, bedra so »rogovile«, dihur je »lisičji«, ženske »hlačajo« in »prihlačajo« (namesto: hodijo, pridejo); Preklezen pravi o samem sebi, da bo »gavznil« (str. 83); konjederec je (str. 87) »mrzli mesar«; pretepači so (str. 83) »pohlevno ali pognojno smrdeli«; ljudje se ne vležejo k po-

čitku, ampak »se stegnejo na polhovo smrčanje« (str. 91); »mleko možganov se zagriže« (str. 100); pregovor »tema kakor v rogu« se pove bolj nazorno in logično: »tema, kakor v našega bika rogu, dokler se ni zmuznil« (str. 92); fraza: »ljubim ga kakor punčico v svojem očesu« se glasi v rovtarščini: »ljubim ga kakor punčico v svojem kurjem očesu« (str. 95); izvirne psovke so še: »krem-pelj medvedji«, »volčja lakota«, »kljun jastrebov«, »konjska kuga«, »suša grižava«, »pasjedlakec oguljeni«, oziroma »ostri-ženi«, »kljukasta šavramavra«; bridkopoetično se oriše Ušper-nino razpoloženje (str. 84): »v očeh solzna, v srcu jezna, v tre-buhu lačna«. Navadnejših grobosti ne omenjamo. — Zvrhamo je Mencinger nakopičil skladišče kanibalskih grehov!

— — —

Nekaterim izrazom pridamo malo pojasnila.

V abecednem sporedu psovk (str. 82): b r l j a v k a = žen-ska, ki brljava, t. j. bedasto gleda; c a f u t a (moški »caf«, iz italijanščine zafio, t. j. birič) = vlačuga; č o m p a = krompir (na Gorenjskem, v Trenti itd.); »d r p a j s a« (drpati, drapati = praskati; drpajsati ali drpavsati = praskati in gnjaviti) = pra-skavka, prepirljivka; »f r t a m u Ź a« (sestavljeno iz frtati, frtav-ka, vrtavka, in muza — muzati, t. j. obraz kremžiti) = Grimassen-schneiderin; »ġ a r e m p r e t« (= Karrenbrett), »pregarempret-niti« (str. 82), t. j. prekopicniti, kot neroda, štoklja; »h a m l j a« (tudi šamlja, iz nemškega hämisch) = beba; »i b l a j t a r i c a« (smešna ženska tvorba od »ibljatar«, »leblajtar«, kar je iz nemškega Ueberreiter) = birička; »j u n t e r f a t« (iz narečja alp-skih Nemcev, »Unterfat« z različno izreko = žensko spodnje krilo); »k u č m e v l j a« (menda iz »kučiti«, t. j. počepati, in mev-ljati t. j. mencati, n. pr. proso; ker se pri »kučiti« domneva na žensko sram »kuca«, bi bila »kučmevlja« nekako isto ko »migo-mrda«, samo še debelejša nespodobnosti); »m o h a v t« (v Savinj. dolini »mohovt«) je mehak, s soljo in kumino pomešan sir, kot psovka = neroden, malo prismuknjen človek; »n a v Ź a r« = slab godec, škripavec; »o c e p e k« = batina, krepelce; »p o m p e Ź«, tudi »pumpeŹ« = butelj, bučar (pumpeŹ je igra, pri kateri eden igralec po mizi z roko gladi, drugi skuša po njej udariti; zato se igra imenuje tudi »gladeŹ«, pod t o besedo je v Pleters-nikovem slovarju opisana); »r o b a v s« = robateŹ; »š l e v a« (iz nemškega schlew = schlaff) = strahopetni slabotneŹ; »z ġ a ġ a« (= gorčica v ustih) kot psovka: pusteŹ; »Ź v i r c a« (in »Źverca«, nem. Schwärze) = tobačni ostanek v pipini cevli, tudi kolomaz, kot psovka: umazanec, ki se ġa ni iznebiti, siten ne-bodigatreba.

»medved iz M e Ź a k l j e« (str. 83): MeŹaklja (tudi Mu-Źaklja, MoŹaklja) je gozdnato gorovje, ki se razteza vzporedno s Savo med dolinama Save in Radovine, od Mojstrane do Vint-garja; v njenih temnih samotnih gozdih je bilo in je še mnogo divjačine; tudi lovske koče so tam.

»n i r v a n s k a mirnodušnost (str. 83, 88): »nirvána« je po verskih naukih budhizma ugasnitev vseh grešnih stremljenj duha

in srca, torej brezgrešno, mirno umstveno stanje, to je: stanje svetnika. (Prim. Rhys Davids, »Budhizem«, Pfungstov prevod iz angleščine, Leipzig, Reclam, str. 118 i. sl., 127 isl.) Navadno se razume pod to besedo = popolna odpoved posvetnim brigam.

»K a m n o g o r i š k e ž r e b i c e« (str. 83): v Kamnigoricu in v Kropi je cvetela stara obrt žebjarjev.

»S l a v i j a« (str. 84) je zelo razširjena (češka) zavarovalnica proti ognju, za življenje itd. — »O s k o r u š« (sorbus domestica). je priljubljeno domače drevo (str. 84). — »v c a k e r« (t. j. zu Acker) hoditi = prijazno občeovati. — »š a v r a m a v r a« (str. 87): šavra je črna krava, mavra pa marogasta krava. — »s m o l i k a« (str. 88) = neka konjska bolezen.

»k r u l i l o m u j e p o t r e b u h u« (str. 88), »pajčevine so se mu delale po želodcu: zdi se, da je bil Mencingerju znan pospačeni heksameter iz slovenskih besed z grškimi končnicami, v raznih oblikah, n. pr. »kruletai moi en trebuho in pajčevnai not' se deluntai«.

»O d v s e g a, k a r l e z e i n o g r e d e, k a r p o v o d i i n p o z r a k u p l a v a« (str. 90), izraz je posnetek iz narodne pesmi »M l a d a B r e d a« 169: Kar po svetu leze ino grede o lepoti tvoji pravit' vede«, in 189: »Kar po zemlji leze ino grede, o hudobi vaši pravit' vede« in Vilharjeve pesmi »C e n a« (namreč plugu), koje prva in zadnja kitica se glasita (Vilhar, »Pesmi«, 1860, str. 132):

»Vse, kar plava in kar leze,
vse, kar hodi, kar leti.«

Obenem spominja na Schillerjev »Lied des Jägers«: »Was da kreucht und fleugt«.

»n a l i š e n o b r a z«, (str. 92), t. j. namazan, pobarvan (lisa, lisast); »b e r s o«, (str. 93) = po plesni pokvarjeno vino (latinsko birs), tropine; pomeni tudi zanikarneža.

»t i m e i s m o n e y«, »čas je denar« (str. 93); izvor tega znanega angleškega pregovora še ni dognan; Büchmann »Ge-flügelte Worte« ga izvaja iz grščine, in sicer iz Theophrasta (372—287) po Diogenu Laertios: »dragocena poraba je čas« (»polytelés analoma einai ton chronon«, navaja pa tudi podoben angleški izraz Baconov iz l. 1620).

»t h e r e s t i s s i l e n c e« (str. 93): »ostanek je molk«, se nahaja v Shakespeare-jevem »Hamletu«, 5. dejanje, 2. prizor. — Pisatelj je nalašč zamenjal oba izreka, zasmehujoč tedanjo navado, da so pisatelji nabirali tujejezične citate.

»Č i n k e l n o v a k a v a« (str. 95): tovarnar T s c h i n k e l v Ljubljani (med južnim in državnim kolodvorom).

»C l a u d i t e i a m r i v o s, p u e r i; s a t p r a t a b i b e r u n t« (str. 98) je iz Vergilija, Eclogae III. 108: »Zaprte že dotoke, mladenci; dovolj so pile poljane.«

»D e g u s t i b u s n o n (e s t) d i s p u t a n d u m«, (str. 98) »o okusih se ne sme prepirati«. Klasična latinščina ne pozna izreka v tej obliki, pač pa po smislu. Horacij, epist. 2, 2, 58: »Non omnes eadem mirantur amantque«, »ne občudujejo in ne ljubijo vsi istega«. Ali Seneca, epist. 108. Že Homer (Odiseja 14, 228) je izrekel isto pravilo (»allos gar t' alloisin aner epiterpetai

ergois«, »enemu možu ugaja to, drugemu drugo početje«). V modernih jezikih nahajamo to pravilo v razni obliki; Francoz pravi: »Chacun a son gout«, »vsak po svojem okusu«, Nemec isto: »Jeder nach seinem Geschmack (Gusto)«, v alpskem narečju: »Geschmäcke und Ohrfeigen sind verschieden«; v francoščini tudi v širši obliki: »Des gouts et des couleurs on ne doit pas disputer«, »o okusih in barvah se ne sme prepirati«.

Plurima mortis imago (str. 99), doslovno: »najmnožnejša podoba smrti.« Besede so vzete iz Vergilijeve Eneide (Aeneis) II. 368—369. Ondi riše Vergilij, kako so Grki ponoči vdrl v oblegano mesto Trojo, kjer je nastalo strašno klanje med prebivalci in sovražniki. Ves stavek v navedenih 2 verzih se glasi: »Crudelis ubique luctus ubique pavor et plurima mortis imago«, »Povsod kruti jad, povsod strah in smrt v vsakršni obliki.«

»Menih, ki je smodnik iznašel«, (str. 99), je Bertold Schwarz, nemški frančiškan, rojen v začetku 14. stoletja, najbrž v Freiburg im Bressgau, kjer so mu leta 1883 postavili spomenik. pečal se je s kemijo, s »črno« vedo (odtod njegov priimek »Schwarz«), je moral zato v ječo, a je nadaljeval svoje študije in je okoli l. 1330 »iznašel smodnik«; sestavine pa so drugod (pri Grkih in v orijentu) že prej poznali.

»Šest jih pade, kjer porine« (str. 99) pravi Koseski v pesmi »Kdo je mar?« v 2. kitici, kjer opeva slovenskega oratarja-junaka: . . . »Vragu peta se zabliška, En junak za njim pritiska: Udri, udri mah na mah! Kjer zadene, iskra šine, Šest jih pade, kjer porine«. (Pesem ki je najprej izšla v »Novicah«, 1846, str. 121, je bila silno znana, prava narodna budnica. Zložil pa je že l. 1870 na njo parodijo V. Kurnik, »Novice« 1870, str. 240; torej istega leta, ko je Matica izdala »Razne dela... Jovana Vesela Koseskega«; tu je pesem natisnjena na strani 75.).

»Krojač... devet na en mah« (str. 99). V znani pravljici o »hrabrem krojačku« (Das tapfere Schneiderlein) v zbirki bratov Grimm (»Kinder- u. Hausmärchen«, št. 20) se govori o krojaču, ki je ubil s sedem muh na en mah in si je napravil pas z napisom: »sedem na en mah« (»siebene auf einen Streich«); po zvijači je postal kralj. Mencinger je število ubitih muh povečal na devet in je napis dal napraviti na meč, ne na pas.

»Kratkocevne čedre« (str. 100). Med narodno blago, ki je tipično za Gorenjsko, spadajo tudi gorjuške pipe in čedre. Še danes so priljubljene med kmetskim ljudstvom, posebno med starejšimi kmeti. Njih izdelovanje je nekdanj bila cvetoča domača obrt, osredotočena na Gorjušah v Bohinju (Zgornje in Spodnje Gorjuše, severno od Nomnja, vzhodno od Koprivnika). Prej se je ž njo pečala skoraj vsaka hiša te vasi, danes je ta obrt zelo ponehala, a »Zveza za tujski promet« jo je (o tem poroča »Slovenski Narod« 1922, z dne 12. decembra) zopet oživila. »Gorjušani razločujejo 3 vrste pip: 1. čedre ali pastirske pipe, s čudno zaokroženimi rezbarijami (te so Trentarjem posebno priljubljene); 2. jurčke, kratke pipe brez rezbarij in 3. fajfure, pipe

malo daljše oblike. Vse te pipe so z roko izdelane iz trdega hruševega lesa in umetno vložene z bisernicami.

Proti koncu VI. poglavja (str. 98) si *Preklezen* na odlično kanibalski način sam s sekiro odseka glavo. Kdo bi pričakoval, da se je tak, pravzaprav še strašnejši slučaj l. 1922 na Francoskem blizu Nantesa res pripetil, kakor so poročali listi. Mi poročamo po »Riječi«, z dne 3. decembra 1922, štev. 276: V navedenem kraju se je neki Josip Nicolon na vsak način hotel iznebiti življenja. Najprej je skočil v neki tolmun, a je izlezel iz njega, ker je bila voda preplitva. Ko se je posušil, se je zaprl, se slekel in se je začel s sekiro sekati, kamor je mogel zadeti; ker pa se ni mogel hitro umoriti, je sekiro pritrdil v zid in se je vanjo tolikokrat zaletaval, da si je razbil — trdo glavo. Imel je na glavi trideset ran, ko so ga našli . . . Mari ni svet napredoval v cmokavzarstvu? Če svet ne, vsekako pa žurnalistika in ukus!

Hydrophobia omphali proparoxytona (str. 102) je smešno skovano latinsko ime še smešnejše bolezni: *hydrophobia* je pravilno znanstveno ime za (pasjo) steklino in pomeni doslovno »vodoplašnost«, ker se stekel pes boji vode; grška beseda »omphalos« pomeni (trebušni) popek; »proparoxytonon« se imenujejo v grščini besede, ki imajo na predpredzadnjem zlogu oster naglas (akut), odtod je tvoril Mencinger pridevnik. Ker je Kozoglav v hladni noči v rosi na trebuhu ležal, je to nakopalo njegovemu — popku nevarno bolezen gorenjega imena, ki bi se v slovenščini glasila nekako: »akutna steklina popka«.

Dodatno še moramo pojasniti, zakaj je Levec v zgoraj (157) navedenem pismu Kersniku »Cmokavzarja« primerjal s *Hauffovim romanom »Der Mann im Mond«*. (Junak romana, neki tajinstveni poljski grof, stanuje v gostilni »Zum goldenen Mond«, odtod naslov.) Ta roman je izšel leta 1825. v Stuttgartu s polnim naslovom »Der Mann im Mond, oder: Der Zug des Herzens ist des Schicksals Stimme. Von H. Clauren«. — Kot pisatelj je torej naveden na knjigi sami ne Viljem Hauff, ampak H. Clauren. Ta H. Clauren pa ni morda izmišljena oseba, ampak je bil tedaj zelo priljubljen, moderen pisatelj, lahkotnega, jokavo-sladkega sloga, zraven pa frivolne namigavosti; kakor so njegove spise požirali plitvi bralci in bralke, tako so jih mrzeli resni bralci in pisatelji. Ko izide s Claurenovim imenom »Der Mann im Mond«, je literarna kritika to delo hitro pozdravila kot najboljše, res dobro — Claurenovo delo: kar izide v »Abendzeitung« št. 258 (28. okt. 1825) od Claurena samega izjava, da to delo ni njegovo, ampak je mistifikacija! Strmečemu občinstvu se je kmalu pojasnilo, da je resnični pisatelj tega romana Viljem Hauff, ki pa je Claurenov način pisateljevanja tako izborna posnel in ponaredil, da ga ni bilo ločiti od izvirne predloge! (Gl. W. Hauffs Werke, Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, III. Band, Wendheimov uvod).

Hauff je torej napram Claurenu šel eno stopnjo dalje nego Dr. Mencinger napram Kodru: spisal je roman kot Claurenov in ga izdal celo z njegovim imenom (zato ga je sodišče obsodilo!). Mencinger pa je Kodrovo pisateljsko metodo tiral do skrajnih mej, a spisu dal zadirljivo očiten znak satire in persiflaže; Claurenova popolnoma enostavno posnemati seveda ni hotel, a ni dvoma, da bi ga bil mogel in znal: učinek bi bil potem še večji, a posledica bi mu bila najbrž — škandal! Dr. Mencinger je bil premoder, da bi se spuščal tako daleč. Hotel pa je, kakor njegov prednik Hauff, strup zdraviti s strupom.

»H. Clauren« pa sploh ni pravo ime, ampak je anagram (prestavljene črke) njegovega resničnega imena Carl Heun (živel 1771—1854); bil je naposled visok poštni uradnik (dvorni svetnik pri generalni pošti) v Berlinu. Tudi Koder je višji poštni uradnik!

Kakor si je Carl Heun iz črk svojega imena sestavil psevdonim »H. Clauren«, tako je Janez Mencinger v poznejših spisih s premestitvijo črk postal »Nejaz Nemcigren«.

IV. „Vodnikov ‚Vršac‘, potlej pa še nekaj.“

(Stran 21, 103—116).

Značaj spisa.

Spis je izšel v »Ljubljanskem Zvonu« 1885, str. 165—175 (v 3. številki, dne 1. marca 1885). — Pisatelj je dal spisu obliko slavnostnega govora, kakršni so bili za posebne prilike obični v čitalnicah, in se ponaša, kakor da je svoj govor imel na pustni torek, 17 februarja 1885. Že ta datum označuje zbadljivi namen govora-spisa, vsebina pa postane tembolj groteskna in so jo tedanji bralci neposredno dojmili, ker je navedenega dne v letu 1885 res bil pustni torek in je spis izšel takoj v prihodnji »Zvonovi« številki (1. marca). Piščevo psevdonim, »magister Sulfurij Udrihovič«, je vrhutega s pestjo kazal, na koga meri zabavljica, na Mahniča — »Udrihovič«, ki je v svojih spisih Sulfurij — »švefljač« — plevar (sulfur, latinski: žveplo). Dr. Mahnič je mimogrede mahnil — udrihnil tudi po Mencingerju, s svojo enostransko prisiljeno presojo »Cmokavzarja in Ušperne«, ki jo je kakor smo zgoraj na svojem mestu (157) omenili, izrekel malo prej, dne 20. dec. 1884, v št. 293 »Slovenca«. Res: za take enostranske presojevalce bi bilo treba pisati »komentar«, razlago k »Cmokavzarju« . . . ; kot nadomestilo pa je Dr. Mencinger sestavil naš govor »Vodnikov Vršac«, kakor zabeležuje v opombi na koncu (glej zgoraj stran 116). Edino s to kretnjo je Mencinger zavrnil lastnega nasprotnika; vse sile pa je zastavil za obrambo tedanjega negovanca med pesniki, Simona Gregorčiča.

Način njegove obrambe je sličen napadu s »Cmokavzarjem«; kakor se je v njem Mencinger postavil na Kodrovo stališče, da ga ugonobi v lastni zarobljenosti, tako pobija v »Vr-

šacu« Dr. Mahniča z njegovim lastnim orožjem, z razlago pesniških proizvodov edino z vidika načel, ki si jih je razlagalec sam ugotovil kot nepremakljive, stoječe izven vsake — zlasti dušeslovne diskusije; kakor je nadalje Dr. Mahnič samozavestno poudarjal znanstveno, osobito modroslovno temeljitost svojega razpravljanja in dokazovanja, tako se je tudi Dr. Mencinger v svoji satiri obdal z zunanjim nimbusom stroge znanstvenosti in deluje učenjaški z mnogimi citati ter dalekosežnimi sklepi iz njih, a pri tem — po Mahničevo (sploh priznajmo — po načinu raziskovalcev, ki iščejo dokazov za to, kar že znanprej smatrajo za dokazano!) — kadar mu kaže, razsojajoč posamezne izreke izven in brez ozira na celoto. Dobrodošla je Mencingerjeva filološka metoda interpretacije, kakor jo je spoznal kot klasičen filolog.

Kakor »Cmokavzar . . .« je torej tudi »Vršac« parodija. Pa baš prevelika strokovna oprema in preobsežna poraba te opreme je vzrok, da se »Vršac« Mencingerju ni tako posrečil kakor »Cmokavzar« . . .; svojega »Vršaca« je vzel Mencinger vse prerresno in se je prveč izgubil v komentatorsko drobnjav, zlasti pa je svoje razpravljanje raztegnil predaleč in celo na snov, ki ni bila v prilog njegovemu dokazovanju; mislimo pri tem posebno na izrabljanje Slomškovih spisov, ki bi se moglo imenovati nekako literarno ovaduštvo; kajti s skrajnostjo Mahničevega kritizma se more za res in po pravici tu in tam tudi Slomšku isto očitati kakor Gregorčiču; ako pa je to za res, potem si parodija sama izpodbije tla. A tudi tam, kjer ni res, čutimo, da je dokazovanje s pomočjo Slomška prizadevalo pisatelju težave; očitno se muči in premalo je bil pisatelj, preveč znanstvenik, ki je naposled, kakor da bi to bilo najvažnejše, z vso silo dokazoval odvisnost Gregorčiča od Slomška ter s tem po ovinkih hotel tudi tega pahnuti pod Mahničevo obsodbo. Mi bi nasprotno pričakovali, da bi Dr. Mencinger, ako se že odloči za parodijo, oziroma travestijo, iz takega res »brezverskega« spisa izluščil dokaze za — verstvo, ali pa, da bi iz istih pesmi in spisov, ki jih je obravnaval Mahnič, dokazoval kake povsem drugačne resnice nego Mahnič, a seveda tudi drugačne, nego jih je mislil pisatelj — avtor.

Pri vsem tem pa je Mencingerjev spis duhovit in nudi še dandanašnji prijeten užitek, posebno veščaku; nedostaja mu pa neposredne, eksplozivne učinkovitosti nedosežnega »Cmokavzarja«. Tako so že tedaj sodili merodajni možje. Govoreč o tedanji literarni vojski z Mahničem, piše Levce kot »Zvonov« urednik dne 21. februarja 1885 Kersniku (gl. Ivan Prijatelj, »Janko Kersnik«, str. 446): »Dr. Mencinger mi je poslal svojega Udrihoviča, a kaj malo mi ugaja. Pogrešam v njem prave soli. Dr. Mencinger mi piše, da je bolan. In to se pozna spisu. Vendar ga natisnem . . . Ideja je dobra. Dokazuje, da sta Vodnik in Slomšek budaista, bogotajnika in panteista ter da ne verujeta v osebnega Boga«.

Zato tudi »Vršac« ni imel pravega učinka. S svojim »Cmokavzarjem« je Mencinger v resnici ozdravil »literarno bolezen«.

proti kateri je bila namenjena«, ugotavlja Levec v »Zvonu« 1885, str. 154, v opombi k Stritarjevi pohvali na istem mestu: »Brali smo predlanskim neko povest z naslovom »Cmokavzar in Ušperna«. Naslov že je vreden »sto kron« . . . Taka satira je prava šiba, ki novo mašo poje. Komur ne ozdravi to mazilo do-
 lične bolezni, njemu ni pomoči. Samo malo predolga je! To klasično satiro imenuje učeni gospod doktor Junij (t. j. Dr. Mahnič) v svoji sveti jezi, nagnusno, trivijalno, kanibalsko povest! Od zdaj zanaprej naj bi slovenski pisatelj, kateri kaj takega dá med ljudi, . . . vselej izrecno pristavil: to je ironija, satira . . .«
 — Res, da se je Mencinger boril s »Cmokavzarjem« le proti slučajni literarni struji, z »Vršacem« pa je posegel v mogočni boj duhov, ki je pretresel slovenstvo v vseh njegovih sestavinah od dna do vrha; slovstvo je bilo le eno in niti ne najvažnejše, dasi izprva najočitnejše bojišče. V tem boju, ki sicer leta 1885 še ni pokazal vse svoje resnobe, ni moglo odločati salonsko orožje; nasproti »kladivarju« Dr. Mahničju (tako ga imenuje Dr. Prijatelj) bi bilo treba še težjega kladiva, nego je bilo njegovo, ali pa trde jeklene ostrine. Dr. Mencinger je rabil v »Cmokavzarju« res kladivo, v »Vršacu« pa salonski rapir. Da in kako se bo Mahnič-Udrihovič otrešel takih salonskih napadov, tega slovensko občinstvo tedaj, marca 1885, še pač ni slutilo. Na enak salonski način, s podzavestno dobrohotnostjo napram dozdevno mlademu, malce razposajenemu Dr. Mahničju, se brani Stritar v svojem »I. Pogovoru« ki je izšel v baš isti Zvonovi številki kakor »Vršac« (1885, str. 150 i. sl.), proti direktnim in hudim Mahničevim napadom. Stritarjev spis je bil Levcu všeč: »Stritar je poslal odgovor Dr. Junijju. Prav osoljen je, dobro se bere, a ne spušča se globoko v razgovor«, piše 25. januarja Kersniku. (Gl. Prijatelj n. n. m. str. 445/6).

Dandanes, ko je preteklo že štirideset let izza prvega, tedaj še neopaženega javnega nastopa Mahničevega (l. 1881. v goriškem »Folium periodicum«; jako zaslužno »Kronologijo Mahničevega življenja in dela« je sestavil Dr. Jos. Srebrnič v »Času« 1921, str. 268 i. sl.), in moremo, sami vajeni vse drugačnih borb in prevratov, mirno in neprizadeto presojati tedanje težnje, ne moremo prav razumeti razburjenosti, ki je prekipevala ob Mahničevem nastopu na obeh straneh; zdi se nam, da je Mahnič kruto motil le nekako v se zatopljeno domačo idilo, ki je vladala v tedanjih časih. Le pomislimo: dne 27. januarja 1885 pozivlja — »Slovenec« člane »Sokola«, naj mislijo na primerne skupine za Sokolovo maškerado na pustni torek (17. februarja 1885), za to veselico, ki je že mnogo let dika in ponos Skola in bo tudi ta predpust »najsijajnejša zabava celi Ljubljani«. In na pepelnično sredo (18. II. 1885) poroča »Slovenec« res o sijajnem uspehu te maškerade; 516 sveč je razsvetljevalo dvorano (na strelišču), »šegavi dečko Amor« je imel mnogo posla. — Pohvalil pa je isti »Slovenec« (dne 18. 2. 1885) scldno »Slavčevo« maškerado na pustni torek v Čitalnici; posebno naglaša: »Kar je najlepše spričevalo celi veselici, je odborov ukrep, da se je odmor priredil od ednajstih pa do polnoči,

in to zaradi tega, da bo še vsakdo lahko mesna jedila večerjal, če bo hotel. To je prav! Tako pametnega in res v takih slučajih umestnega in potrebnega ukrepa še ni bilo in zato čast »Slavcem«, ki so prvič pokazali, da tudi v plesni veselici ni treba nasprotovati katoliškim obredom». — To so bili časi!

Tedanji »Slovenec« je pač še skušal vzdržati vseobčo slogo, po načelih starejšega duhovništva, dasi mu pač ni bilo lahko, odkar je 9. novembra 1884 bil Dr. Jakob Missia prekoniziran za ljubljanskega škofa in je dva dni poprej (7. nov. 1884, št. 257) Dr. Mahnič v »Slovincu« začel objavljati svoje kritične »Dvanajst večerov« — »kakor v pozdrav novemu škofu« (tako označuje to sodobnost Prijatelj, str. 323). Zavela je in vela sicer v listu odslej drugačna sapa, bolj in bolj Mahničeva; ker pa silnemu razmahu Dr. Mahniča in včasih eksplozivnemu njegovemu temperamentu političen dnevnik, ki je vendar moral imeti raznih ozirov, ni zadostoval, zato je tri leta pozneje ustanovil svoj lastni list »Rimski Katolik« (od julija 1888 do 1896, ko je bil 22. novembra 1896 po cesarju imenovan in 3. dec. 1896 v Rimu potrjen za biskupa Krčke škofije; umrl 14. dec. 1920 v Zagrebu).

Dr. Anton Mahnič in Simon Gregorčič.

a) O epohalnem pomenu Dr. Mahničevega delovanja, ki ga v prvem desetletju niso prav doumeli niti njegovi prišaši, še manj protivniki, je zgodovina že izrekla svojo sodbo. Z vso izrazitostjo pač šele ob in po njegovi smrti. V bistri preglednosti in z ostro začrtanimi vsemi potezami, je material zbran v odlični, Antonu Mahniču posvečeni številki 3/4 »Časa« XV. 1921; temelj pa je položil že prej Ivan Prijatelj v svojem »Kersniku« na mnogih mestih. Slovenska kulturna, politična in slovstvena zgodovina pa težko pričakuje obširne in izčrpne monografije o njem; predpogoj za njo bodi izdaja njegovih zbranih, ali bolje: izbranih, spisov; kajti čudovita obsežnost in vsestranost ter živa aktualnost delovanja Mahniču ni pripuščala, da bi v mirnem študiju spisoval knjige: pisal je le razprave in članke, teh pa ogromno število.

Mi se na kratko moremo dotakniti Mahniča v toliko, kolikor zahteva razlaga Mencingerjevega »Vršaca«. — Razpoloženje med razumništvom v Mahničevi dobi je o priliki Masarykove šestdesetletnice, torej že leta 1910 (»Naši Zapiski«, 1910, str. 249) Dr. Dermota enostavno in najboljše označil: »Mahnič je bil tačas najizobraženejši Slovenec v domovini. On je presenetil vso javnost z ostrostjo in vehemenco svojega nastopa, z železno neupogljivostjo in strogo katoliško doslednostjo. Posvetna inteligenca mu pri nas ni mogla do živega. Tudi tega ni mnogo poskušala«. Zglede za klavirni nastop te inteligence je zbral in trpklo presodil l. 1914 Dr. Prijatelj (»Kersnik« str. 328 i. sl.). Temeljne ideje, s katerimi je Dr. Mahnič šel v boj, njih zmagovito doslednost, je doslej najbolje opredelil Dr. Aleš Ušeničnik v razpravi »Dr. Anton Mahnič kot filozof« (»Čas«, 1921, str. 147 i. sl.), češ, »Mahnič je bil globoko pre-

pričan, da je mogoče tudi estetične probleme o lepoti in umetnosti le filozofično rešiti«, in sicer z metafiziko (str. 157). »Kakor je dobro neločljivo od pravega, tako je lepo neločljivo od dobrote in pravega. Lepo namreč ni drugega kakor odsvit božje ideje. Namen umetnosti je, lepoto čutno upodabljati. Lepota se torej nahaja tudi brez umetnosti, a prave umetnosti ni brez lepote . . . Če je lepota odsvit resnice, brez resnice ni lepote . . . A resničnost ni še resnica. Resnica ima svoj izraz v božji misli; resnično, realno življenje, kakor se dejansko vrši, pa ni takšno, kakor bi moralo biti, to je, se v marsičem ne sklada z božjo mislijo, ni pravo in, ker ni pravo, ni lepo. Še manj more biti lepo, kar ni dobro («Kar je grdo, ostane vedno grdo, tudi ako mu daš umetniško obliko»). Grdo more služiti v umetnosti le kot senca, kot nasprotje . . . Tudi pomen umetnosti je Mahnič filozofično utrdil: Kakor ima um svoj predmet: resnico, in volja svoj predmet: dobro, tako ima čustvo svoj predmet: lepo« (str. 158). Metafizika mu dokazuje, da umetnost ni in ne more biti sama sebi namen; češ, pri tem vprašanju je vse odvisno od najvišjega metafizičnega problema, ki se glasi: biva li Bog ali ne? Ako biva, tedaj je on početnik in končni smoter kakor vseh bitij, tako človekov in njegovih dejanj pa tvorb; zato ima vse svoj namen ne v sebi, ampak le v Bogu; tako tudi umetnost. »Ako pa Boga tajimo, je nezmislno govoriti o višjih . . . zakonih, ki naj bi se jim pokoril umetnik«. (Str. 159).

S temi načeli je šel Mahnič do skrajnosti, s tem svojim . . . »aut — aut« je storil konec slovenskemu polovičarstvu, neznačajnemu slepomišenju in elastičnemu kolebanju navzgor in navzdol, na desno in levo«. («Slovenski Narod», 18. decembra 1920, št. 289; Čas, n. n. m. str. 161). — Razkriva pa Dr. Ušeničnik i senčno stran Mahničeve načelnosti, ki smo jo zgoraj pri »Cmokavzarju« poudarili: »Dr. Mahnič je bil izraziti intelektualist. Zato je vedno ponavljal, da nam je treba filozofije in filozofije. Ta zahteva je kajpada upravičena, a sama filozofija vendarle tudi ni vse. Kot filozof je Mahnič prezrl meje filozofije . . . Bil je tako zelo logik, da je logik včasih v njem zatopil psihologa. V prvi dobi se je skoraj zdelo, da mu je kakor Sokratu spoznanje že krepostnost. Naglašal je tako zelo načela, kakor da je spoznanje načel že vse. V poznejši dobi so ga skušnje uverile, da ni tako . . . Enostranski intelektualizem je zastiral Mahniču nekoliko pogled v realno življenje. V realnem življenju ni vse logika in nikočar ni, ki bi v vsem svojem bitju uveljavil čisto logičnost. Če bi jo teoretično in praktično, bi seveda imeli na eni strani sam satanizem; sedaj je pa na svetu le malo takega idealizma, a tudi takega satanizma ni«. (Str. 162). Ko je Mahnič to absolutnost prenesel tudi na presojo lepe umetnosti, je s tem povzročil nepotrebne boje. Dr. Ušeničnik smatra Mahničeva načela o lepoti sicer za prava, »ne moremo pa reči, da bi bila uporaba teh načel vedno tako srečna«. Naglašajoč le visoke ideje, je Mahnič često skoraj prezrl obliko; Dr. Ušeničnik pa vpraša po vsej pravici: »Ali ni dosti slabih pesmi z velikimi idejami?«

(Str. 164). Kritiku, ki se »ne ozira na obliko in nima obenem namenu, da je umetnina nekaj celotnega in enotnega iz ideje in oblike, se tudi lahko primeri, da niti ideje prav ne doume in umetniku krivico dela«. Tako je tudi Mahnič šel marsikje predaleč s svojo logiko v presoji slovenskih pesnikov, posebno Gregorčiča. (Str. 165, 166).

Napram brezobzirni načelnosti Mahniča in njegovih somišljenikov pa nasprotniki in napadenci niso takisto brez ovinov priznali svojih načel, ampak so se zvijali ali se kazali le ogorčene in užaljene ali so nasprotnika le zasmehovali ali pa se branili z nedostatnimi sredstvi. Z vsem tem pa so Mahniču nudili prehvaležno snov za nadaljevanje boja; bolje bi bilo, ko bi kar molčali, morda celo najbolje. Moško je vsaj deloma priznal Stritar, da je res, kar mu očita Mahnič: to je svetobclje, svetožalje (Zvon, 1885, str. 157), kajpada ne kot grešno. Najtežja pa je bila borba in onemogočena zмага Mahničevim nasprotnikom zato, ker trdnih načel sploh niso imeli in so celo, iz osebnih ozirov kakemu napadancu privoščili, da ga Mahnič okrci. Najslabše se je godilo mehkemu in občutljivemu Simonu Gregorčiču, ki je postal po nedolžnem odbijač med obema strankama: za eno stranko je bil tarča, za drugo pa ščit; najslabše zanj pa je bilo, da je ves razpor hitro dobil politično-strankarsko lice: liberalna stranka je Gregorčiča — kot Zvonovca — reklamirala zase, odkar je izšla (v »Slovincu« 1882, št. 53, 64) anonimna kritika I. zvezka njegovih »Poezij« z očitkom nekatoličanstva (to anonimno kritiko je Mahnič kvečjemu inspiriral, spisal pa jo je prenežno čutni katehet Kržič; gl. Dr. Pregelj, Čas 1921, 183, in Dr. Ušeničnik, istotam str. 166) in se je Gregorčič v »Zvonu« 1882, str. 420, 494 s 15 pesmimi (»V obrambo«, tudi v ponatisu) proti njej — priznajmo: šibko! — branil, a obenem dobil mučeniški sijaj. (Prim. Prijatelj, Kersnik, str. 331; Ušeničnik, Čas, 1921, 166). Zvon je veljal za strogo liberalen list in urednik Levec za pravega liberalca, kar mu je Gregorčič v novembru leta 1884 tudi očitil (Prijatelj, str. 442) in mu odpovedal sotrudištvo pri »Zvonu«. Levec mu je to tem bolj zameril, ker je vedel, da Gregorčič prestopa k porajajočemu se »Zvonovemu« tekmeču, »Slovanu«. Z Gregorčičevo občutljivostjo je imel Levec sicer že križe; »štulo je napel« pesnik, ko mu je Levec pisal, »da je konec njegovim pesmim premalo krepak«. (Omenjeno v poznejšem pismu z dne 24. februarja 1885; Prijatelj, str. 447). V tem času Levec imenuje Simona Gregorčiča v zaupnih pismih Kersniku: »Simon Napuh«. Javno je Levec o Gregorčiču sicer še vzdržal svojo laskavo sodbo, je 2. pomnoženo izdajo I. zvezka Gregorčičevih poezij (pri Bambergu) v »Zvonu« 1885, str. 51, še prav pohvalno, sicer nakratko, ocenil, dasi ne več tako, kakor 1. izdajo, ki je po njegoví označbi dobila naziv »Zlata knjiga«, a zasebno je zavzel napram Gregorčiču povsem nasprotno stališče. O priliki navedene druge izdaje »Poezij« piše Kersniku (18. I. 1885; Prijatelj str. 445), da »Gregorčič. peša, vsaj v obliki«, in navaja za zgled »Nevesto«, dočim je istočasno (v

»Zvonu« 1885, str. 51) baš to pesem pohvalil, da »se odlikuje po svoji izvirnosti, nežnosti in prisrčnosti«.

Baš v času tega tihega razpora pa je — po naključju usode — Dr. Mahnič stopil na plan s prvimi svojimi udrihi. V podlistkih »Slovenca« 1884, št. 257 do 286, od 7. novembra do 12. decembra, je v obliki »pogovorov doktorja Junija z mladimi prijateljem« (Mirkom) pisal Dr. Anton Mahnič (brez podpisa) pod naslovom, »Dvanajst večerov« dvanajst člankov o umetnosti, o lepem in o leposlovju.*) Počenši z drugim večerom razpravlja Mahnič (št. 260, ponatis str. 20) o bistvu lepote, graja Schillerjeve nazore o lepoti (»Die Künstler«, št. 267, str. 69 in zopet št. 274, str. 122), strastno pobija Stritarjev uvod v Prešernove poezije, njegov »idealizem« in njegovo »poveličavanje« Prešerna in njegove »idealne ljubezni, (št. 277; str. 139), kara zaljubljene pesmi, neprikladnost Prešerna za mladino (št. 282, str. 176), odklanja svetožalje in pesimizem Hartmannov, Stritarjev, Prešernov (285; 186), kojega posledica je neplodna želja, da bi človek vedno ostal otrok ali v stanju pristnosti (286, 189). Gregorčiča pa omenja Mahnič v svojih »Večeri« le pohvalno; z vzkliki: »Tako umeje umetnik svojo umetnost«, »To je res krasno, to je pesniško« navaja kot vzor poezije Gregorčičevi »Oljki« in »Soči« (270; 96). Dasi je Dr. Mahnič imel pred seboj vse dotedanje Gregorčičeve pesmi, se niti z besedico ne dotakne nobene tistih, ki jih je pozneje sam ali že leta 1882 anonimnik v »Slovincu« obsodil. Sploh vidimo, da je Mahničev nastop in način boja v »Večeri« umerjen, spravljiv, dasi v bistvu zelo odločen: fortiter in re, suaviter in modo. Zdi se, kakor bi Mahnič hotel z »Večeri« nasprotnike preizkusiti, ali in kako se bodo odzvali, a preizkusiti tudi svojo lastno moč.

Ko je hitro spoznal, kaj si zna in sme upati, je po preteku jedva enega mesca stopil na plan kot brezobzirni udrihovič, ki ne samo ni prizanesel Gregorčiču, ampak je uprav njega najhujše napadel. Spisal je 10 podlistkov v »Slovincu« z naslovom »Dvanajsterim večerom dodatka«; izšli so v zadnjih številkah »Slovenca« 1884 (št. 281—299) in v prvi številki leta 1885, dne 18., 19., 20., 22., 23., 24., 27., 29., 30. decembra in 2. januarja, na koncu s polnim Mahničevim podpisom! Glavne »Zvonovce« je javno pozval na boj; kako šibko so se, oziroma se sploh niso odzvali, je podrobno opisal Ivan Prijatelj na večkrat navedenem mestu svojega »Kersnika« (str. 444 i. sl.). V najtežavnejši položaj je spravil Mahnič Gregorčiča, na katerega so padali baš najhujši udarci »dodatka«; ni se znal braniti, je bil občutljivejši nego drugi in posredno se mu je očitala kar oskrumba njegovega duhovniškega poklica, a prav tedaj je bil — usodno zanj — v sporu z Levcem, mu je bil zaradi njegovega liberalstva odpovedal sotrudištvo pri »Zvonu«, (Levec je sumil, da je to storil zato, ker se je uslužboval pri

*) Leta 1887. je Dr. Ant. Mahnič izdal v ponatisu kot knjigo teh »Dvanajst večerov«, zdaj s svojim imenom in pred vsakim »večerom« s kratko navedbo njegove vsebine.

rodečem se »Slovanu«) — kdo naj Gregorčiča brani? Levec je prav dobro presodil pesnikov položaj, a je smatral bridkost za zasluženost in je, ne brez škodoželjnosti, pri prvi priliki, takoj ko je izšel konec »dodatka«, dne 3. januarja 1885, pisal Kersniku: »Prevzetnemu Gregorčiču pa to Mahničovo lekcijo prav privoščim. Kdo ga bo zdaj branil? »Slovan«? Oder was!!« In štirinajst dni pozneje (18. januarja) piše Levec v zadevi iznova Kersniku: . . . »Kaj naredimo s 'Slovincem'? Mislim, da mu ne odgovarjamo. Ako hoče Stritar zase kaj odgovoriti, transeat! Ali v polemiko se ne spustimo! Čemu? Da bi Gregorčiču kadilo žgali? Kaj pa šel! Saj vidiš, da se je začel že cel kult o tem možu! In kako razume to stvar! Bamberg bode moral Mahniču plačati nagrado za reklamo. Izvrstno kupčijo dela«. (Priatelj, Kersnik, str. 445). Levec ima pri tej kupčiji v mislih Bambergovo 2. izdajo prvega zvezka Gregorčičevih »Poezij«. — V svojih privatnih pismih, za javnost seveda namenjenih, Levec izrazov ni izbiral, ne prej ne slej; leto pozneje (24. marca 1886; gl. Priatelj str. 451) imenuje Gregorčiča »tisti prevzetni far z napeto štulo«; dobršen kos neodkritosrčnosti, ki ga pri vsem tem ne moremo zanikati, pa se sigurno ne sme staviti edino na rovaš Levcu, ampak je brezdomno obremenjeval še druge člane literarnega kroga. Tudi s tem se osvetljuje, zakaj so odlični pristaši liberalne struje kazali malo vneme za obrambo Gregorčiča. Stritar se je hitro branil sam (»Pogovori«, Zvon 1885, str. 150), za Gregorčiča pa se je zavzel nepristransko pravični, plemeniti in neustrašeno odkritosrčni Dr. Mencinger.

Naperjeno neposredno na »Dvanajsterim večerom dodatek«, je spisal Mencinger svojega »Vršaca« in »Zvon« je potemtakem vendarle branil Gregorčiča (1. marca 1885).

Prav istočasno, v podlistkih »Slovenca« 1885, št. 46 do 52, od 26. februarja do 5. marca, z naslovom »Človeka nikar«, pa se je, z več dobre volje in vneme nego spretnosti, za svojega stanovskega tovariša in rojaka Gregorčiča zavzel Hilarij Zorn.

Ker preko Mencingerjevega spisa ne zasledujemo Mahničevega boja, omenimo le zaradi celotnosti, da je Mahnič že 11. aprila 1885, v št. 81 »Slovenca«, pričel objavljati svoj »Dvanajsterim večerom drugi dodatek«, ki ga je končal 4. maja 1885, s št. 100., in kjer zavrača zlasti Zorna; uredništvo mu je dodalo pomirjevalen dostavek. A počenši z 18. junijem 1885 je Mahnič izdal v »Slovincu« (št. 136 do 140) še »Dvanajsterim večerom zadnji dodatek.« — V tej dobi je v »Slovincu« vedno več člankov in dopisov, iz katerih veje Mahničev duh. — —

b) Nekoliko pomišljal se je Mahnič vendar, preden je zgrabil Gregorčiča, in se nekako opravičuje, preden sproži svoj strel (»Slovenec«, 1884, št. 294, dne 22. dec.). Prvi pa, ki je odkrito vrgel na Gregorčiča očitke o nedoslednosti v krščanskih nazorih, o buddhizmu, pesimizmu, je bil že dve leti prej prof. Dr. Janko Pajk v svoji obširni oceni I. zvezka Gregorčičevih »Poezij«, v »Kresu« 1882 (št. 7, 1. julija), str.

379—391 z naslovom »Kritika Gregorčičevih poesij«. Mahnič se na pravkar navedenem mestu sicer neprijazno obreigne ob Pajkovo kritikovanje oblike Gregorčičevih poezij, po vsebini pa se Pajkova kritika na glavnih mestih čita, kakor bi bila Mahničeva; ne moremo se odtegniti domnevi, da je Pajk, če ne drugače, vsaj sugestivno vplival na Mahniča, ki je bil sam tudi »Kresov« sotrudnik; na skladnost svojih in Pajkovih nazorov pa se Mahnič sklicuje šele po glavni bitki (»Slovenec« št. 91, 23. aprila 1885). — Gregorčič je leta 1882 objavil v »Kresu« tri pesmi, a vse tri še pred Pajkovo kritiko; nato nobene več. V svoji res precej pedantični, prav »profesorski«, pa dostojni kritiki izreka Pajk Gregorčiču glavno grajo, da vse »blage misli pesnikove nimajo pravega središča, pravega izvira . . . da nimajo prave harmonije med seboj«. (Str. 382). Kajti: Gregorčič sicer izhaja od najvišjega vzora, »ideala«, od Boga, »iz katerega edinega morejo vsi drugi izhajati (ljubezen, resnica, sreča itd.)«, ni pa dosledno izvršil tega načela. »Vidi se mi celo, da odstopa pesnik na nekotih mestih nekoliko od tega vzora. . . . V pesmi »O nevihti« . . . prosi kmet v največjih strahovih (Boga) . . . a nebo mu prošnje te ne čuje! Tu se vidi, kakor da Bog ni več ljubeznivi oče, ampak neki škodoželjnej in krivičnik, ker uničuje žulje »pridnih rok«. Po mojem mnenju se je tu pesnik nedoslednosti krivega storil«. (Str. 383). Isto nedoslednost vidi Pajk v pesmih »Po bitvi«, »Črni plašč« in drugih ter zaključuje (str. 384): »Če bi pesnik bil dosleden, bi se ne smel bati za nepremakljivo v Bogu počivajoče, po njem v svet prehajajoče vzore. Ta strah je vzorom bolj na škodo, nego na korist. V tem oziru pogrešam krepkostno in vzvišeno obrambo idealov, kakor tudi doslednost«. — V nastopnem graja Pajk preveliko »mehkobnost čustvovanja« Gregorčiča, ki kar nima »krepkih« pesmi, ki ne uči, kako naj se svetno »gorje« prenaša, ampak se ves udaja turobnemu pesimizmu. (Str. 385). V dokaz si je Pajk izbral pesem »Človeka nikar« in se vpraša: »Odkod . . . ta skoraj neizjemno elegični ton naše umetne poezije (prej že pri Prešernu, Stritarju)?« Odgovor: »Iz našega današnjega, recimo moderno slovanskega . . . , v resnici buddhaističnega nagledovanja sveta Ista mehkobnost, isto koprnjenje, isto hrepenenje po »nirvani«, isto izogibanje nadlog, ista obupnost. Ali ni naš pesnik sličnih nazorov, kadar poje: »Kedor bi pa ko jaz na sveti — imel čutiti in trpeti — mej dvomi, zmotami viseti: človeka vstvariti nikar!? Buddhaistom je namreč največja naloga: ne misliti, ne čutiti Za nje največje dobro je . . . vstop duše v »nirvano«, t. j. v ugasnjenje . . . kakor ugasnjenje svetilnice, katere gorivo je pri kraju«. — Sem šteje Pajk tudi pesmi »Veseli pastir«, »Pastir«, »Nazaj v planinski raj« (Str. 386), se — nekoliko šapasto — ponorčuje iz buddhaistične živaloljubnosti, iz domnevane slovenske mehkobnosti in iz Gregorčičevega neslovenskega svetožalja ter zaključuje svoja izvajanja (str. 387) s splošno sodbo: »Iz tega prevladanja buddhaističnega naziranja

sveta razumeje se ves duševni obzor... Gregorčičevih poesij; iz tega načela se dajo vse navskrižnosti... z njegovim vrhovnim vzorom prav jasno raztolmačiti; v tem načelu najdete tudi ključ k razumevanju vse naše novejšje, z malimi izjemami buddhaistične poesije. Ali se pa naši pesniki tega načela vedé al pa nevedé drže, v preiskovanje tega se ne spuščam, ker je to malo važno«. — Nato razpravlja Pajk o nedostatkih v obliki (nejasnosti, nečista in podvojena rima) in končuje (str. 391) kritiko tako: »Ako na koncu izrečem sodbo, da tem poesijam — vendarle pesnikovim »prvencem« — še manjka mnogo tega do klasičnosti, ne jemljem jim s tem zaslužene cene. Saj skromni pesnik sam ni prevzet... Prepričan sem, da še učaka s pesnikovim novim trudom in s pomočjo občinstva naša literatura od Gregorčičeve Muze marsikaterega zrelega sadu«.

c) Tako Pajk. Kar je on l. 1882. povedal v strokovni, občutno zakrknjeni formi, to je Mahnič ob koncu leta 1884. s širokim razmahom duhovitega vsestransko izobraženega, spretne in nebrzdano temperamentnega reformatorja do zadnjih posledic razprostrl in zatrobil v svet.

V začetku »Dvanajsterim večerom dodatka« (»Slovenec« 1884, št. 291, 18. dec.) zavrača »svetožalje« in pesimizem. »Živo so se mi predočili vsi pesimisti, svetožalci in usodečastilci in kar jih je v tem duhu sorodnih: čemu toliko javkanja in stokanja, o človek? ... Kdo te naredi srečnega, ako ne lastna volja? In ti se jočeš nad ranami, katere si sam prostovoljno sekaš, in rotiš se nad usodo in črtiš Boga in Previdnost Božjo!« Zemlja je res dolina solz, ali pa si kaj skusil to gorje olajšati? Da ob pogledu na to gorje kak pogan obupa nad previdnostjo in se uda pogubnemu pesizmu, to razumemo. »Da pa se zamore med krščanskim narodom ugnezditi temen, poguben fatalizem, temu se ne morem dovolj načuditi«. Tudi med Slovence je že prišel tak fatalizem. Krivda zadene »usodepolni« Dunajski Zvon, v katerem je Stritar, »skrito sicer in zapeljivo, a vedoma in svojemu zrelo premišljenemu smotru vedno zvest vztrajno skušal v svojih spisih vpodabljati nazore, pozitivno krščanstvo izpodkopujoče, panteističen naturalizem razširjajoče«. Posebno žalostno pa je, pravi Mahnič, »da je glas Stritarjevega »Zvona« zvalil na svojo stran malodane vso slovensko inteligenco, zmedel nam pojme o najsvetejših resnicah in sploh zaval vsemu našemu mišljenju s truplom pogubnega panteističnega idealizma«. — V prihodnji številki (292, dne 19. dec. 1884) se zgraža mimogrede nad fatalizmom v »Rokovnjakih«, a z obširnim utemeljevanjem pobija »goli panteizem« in razdirajoče tendence spisov Emila Leona (Dr. Tavčarja): »Valovi življenja«, »Potrgane strune«, »In vendar...«, »Otok in Struga«, »Grogov Matijče«, »Mrtva srca«, in vzklikne v nastopni številki (293, 20. decembra), kjer se je obregnil tudi ob »Cmokavzarja in Ušperno« (gl. zgoraj, str. 157) z gnevnim ogorčenjem: »Zarotilli, zakleli so se, da hote zatreti, kar je še krščanskega v narodu slovenskem«. V pomoč pri svojem uničevanju so

se zatekli tudi k tujcem, s spisi Turgenjeva uvajajo k nam Hegelovo filozofijo, ki ne pozna objektivne resnice, ne večnih neizpremenljivih zakonov, ne proste volje; »njegov idealizem je filozofija absolutne apatije in miru, recimo smrti, pravi nihilizem, apatija«.

S tem splošnimi izvajanjem si je Mahnič pripravljal za glavno bitko, na nepripravljenega a najnevarnejšega protivnika, na Simona Gregorčiča; v prihodnjem podlistku (št. 294, 22. dec. 1884) ga je Mahnič zgrabil z vso brezobzirnostjo, je ves ta članek spisal nanj in je v njem z vso strastjo, brez kompromisa, kakor kak maščevalec, do uničenja obsodil najglobljo Gregorčičevo srčno izpoved, njegov confiteor, pesem »Človeka nikar!« Očitno je, da je Mahnič tu najbolj razvil svoje sile, t. j. silo svoje logike; očitno, da tvori to poglavje višek njegovega »dodatka«, očitno pa tudi, da tu — in še bolj odslej — z nekakim samozadovoljstvom razvija svoje peruti: bolj in bolj se veseli svoje moči — kar odleglo mu je! V samozavestnem razkošju moči pa — kajpada — postaja krivičen, ker, zroč le v svoj cilj, tepta po vsem, kar mu je na poti. — Ta, za ves potek Mahničevih bojov velepomembni članek (št. 294) se glasi:

(»Slovenec« št. 294., Ljubljana, ponedeljek, 22. decembra 1884.):

»Spominjam se še, kolikokrat si lani, rekel bi, da nekako sitno povpraševal in poizvedoval, kaj sodim o nekem najnovejših pesnikov, kateremu se mora priznati velika pesniška nadarjenost, da, kateri se celo Prešernu dostojno da primerjati. Kar te je najbolj v sodbi o tem pesniku motilo, pravil si mi, je ona tako čudna različnost, s katero so se njegove pesmi od raznih strani ocenjale. In da to vprašanje še ožje omejim in določim, zdi se mi, da nisi toliko dvomil o jeziku in obliki pesnikovi, o tem, da se ne dá veliko prepirati, ker gluhi in top bi moral biti, komur tako klasičen in lepoglasen jezik ne ugaja; tudi vem, da si me s posebnim dopadanjem opozoril, kako nesrečno si je nekdo prizadeval grajati neke jezikovne in leposlovne oblike v onih pesnih; ne, ampak nekaj drugega je, kar te je posebno razburilo: zakaj so namreč hoteli nekateri v omenjenih pesnih najti vpodobljene nazore, ki so boja v nasprotju z verskimi resnicami in sicer nekako srodni budaističnim, ali da govorim bolj moderno, pesimističnim načelom novejšega panteizma, ali vsaj tako nekako veje iz njih nekaj onega novoslovenskega svetožalja, katero prizadeva mladim pisateljem toliko bridkih domišljenih in nedomišljenih nesreč; tako sodijo eni o našem pesniku, a drugi, da niso ničesa mogli najti v teh pesnih, kar bi morali pesniku očitati, ti da mu brezpogojno častitajo in o vsaki priložnosti brezmejno občudovanje javljajo. In celo v neki knjigi, katero je dala tiskati katoliška družba, katera lahko rečemo, vlada na Slovenskem vso nižjo inteligencijo, bero se tele besede o poezijah našega pesnika: »Spodtakljive pesni ne nahajaš v knjigi nobene, dati jih smeš najbolj nedolžnemu dekletu v roke«. Tako tedaj praviš — in jaz?

Moraš si domišljevat, predragi Mirko, da mi je težko o tej reči spregovoriti odločno besedo, ki bi bila tudi za tvoje mnenje o tem pesniku odločilna. Bojim se namreč nemilo soditi in preveč reči ter tako žaliti onega ki ga spoštujem in visoko cenim. Vendar pa menim, da ta boječnost bi bila uže malodušnost, ako bi mi vzela oni pogum, katerega mora vsakdo imeti, ki se upa v javnost boriti se za večno resnične nazore, kateri so podlaga znanosti in umetnosti, kakor tudi нравstvenemu in družbinskemu redu. Sicer nam gre tu za pesni, kakršne nahajamo tiskane v znani knjigi, ne pa za pesnika subjektivno mnenje; kako je on mislil in še misli o teh ali onih resnicah, o tem nam ni nič mar; to so skrivnosti njegovega srca; tudi se človek večkrat v besedi ali pismu nevede drugače izrazi, kakor v srcu misli ali čuti; to je ona nedoslednost, katero zakrivi človeška nepopolnost in slabost in katera se več ali manj razodeva v vsakem, tudi najznačajnejšem možu. Potem pa še nekaj. Vsak pisatelj ali pesnik, kakor hitro s svojimi proizvodi stopi v javnost, mora že pripravljen biti ne le na pohvalo,

ki ga zna doleteti, ampak tudi na pravično grajo; potrebno mu je vsaj toliko poguma in neobčutljivosti imeti, da zamore mirno vsprejeti pšice vsake opravičene kritike.

Zdaj pa? Najbolj kaže reč koj od začetka »acu tangere«. In tudi tebi vem, kaj ti je na jeziku:

Človeka — vstvariti nikar«. Tu je vse ali nič. Kdorkoli ima kaj proti našemu pesniku, se bo gotovo najprej tu »spodtikal«, a iz tega si bo hotel še marsikaj družega razlagati, kar bi bilo morda brez teh precej jasnih besed nejasno.

»Človeka — vstvariti nikar«: v teh besedah je izražena prošnja do Stvarnika, kakor sam pesnik jasno pravi.

»A eno te prositi smem«.

I kaj je to eno? Poslušajmo. Potem ko je rekel, da bodo tudi njega posnrti izročili prsti in da tudi njegov prah Bog porabi tedaj za novo stvar, — pesnik sam ne ve, za katero, ker v tem je le Bog gospodar — prosi Boga le to eno:

»Iz praha vzgoji ti cvetico,
podari ložu pevko-ptico,
katerokoli vstvari stvar.
Kedor bi pa ko jaz na sveti
imel čutiti in trpeti,
mej dvomi, zmotami viseti —
človeka — vstvariti nikar!«

V zadnji vrsti je gotovo jedro prošnje: človeka ne vstvariti, ki bi enako pesniku imel biti nesrečen! Toda poglejmo natančneje, kaj pesnik imenuje »prošnjo«, morda vendar njegove besede izrazijo še nekaj družega. V prvem delu le »prošnja« peva:

»Iz praha vzgoji ti cvetico,
podari ložu pevko-ptico
katerokoli vstvari stvar . . .«

Ti stavki, v velevnikovi obliki, imajo dovolitven ali dopusten pomen, kakor bi rekel: »moreš« (ali pravzaprav: »smeš«, ker tu pesnik ne govori o vsemogočnosti božji kot taki, ali o tem, kar Bog zmore, kar je v stanu storiti, ampak o vsemogočnosti njegovi, v kolikor se ima to, kar vstvari, zlagati z njegovo svetostjo), torej: ali moreš ali smeš, ako te je volja, iz mojega prahu vzgojiti cvetico itd.; ako to storiš, bo prav in ničesar ti ne bom imel ugovarjati. Kdor pa tako k Bogu govori, postavlja ali ponuja se mu za svetovalca, da, celo za postavodajalca; zatoorej pa ono »prošnjo« bolje imenujemo svet ali nauk, ki ga pesnik Bogu stvarniku daje.

A prav zaradi tega tudi ono, kar za omenjenimi tremi stavki sledi v drugem delu, se ne more imenovati prošnja ali molitev, ampak le svet ali nauk Bogu stvarniku. Poslušajmo:

»Kedor bi pa ko jaz na sveti
imel čutiti in trpeti
mej dvomi, zmotami viseti
človeka — vstvariti nikar«.

V teh besedah je izražen drugi del »prošnje«. Kakor vidimo, je ta del v prejšnjem vezan po vezniku »pa«. Ta partikula ima pa adverbativno moč. Tako torej pesnik to, kar izraža v drugem delu, nasproti postavlja onemu, kar je zapopadeno v prvem delu. V temle je pa našteval, kar Stvarnik po njegovem svetu zamore ali sme iz njegovega prahu vstvariti, zatoorej pa v drugem delu, katerega veže s prvim po partikuli »pa«, že samo ob sebi družega ne moremo pričakovati, kakor da bo pesnik taistemu Stvarniku svetoval, česa nima ali ne sme ustvariti. Ta pomen zahteva neovrgljiv stik, v katerem stojita periodi med seboj. In kar pesnik Stvarniku svetuje, je, ne ustvariti človeka, ki bi imel, kakor on (pesnik) nesrečen biti. Razložek med prvim in drugim delom te »prošnje« vidi se le v tem, da tam pesnik pozitivno govori, tu pa negativno; tam Stvarniku, kaj sme storiti, svetuje, tu pa odsvetuje, česar ne sme. Samo da je v drugem delu odsvetovanje jasnejše in odločnejše izraženo, kakor svetovanje v prvem. Kaj torej, ko bi Stvarnik ustvaril še človeka nesrečnega, kakor je pesnik? Potem se Stvarnik ne bo ravnal po svetu, po nauku pesnikovem, in ta, kakor mu je zgoraj dovolil, iz njegovega prahu ustvariti cvetico in pevko-ptico itd., tako ga bo zdolej obsodil, da je ustvaril tudi človeka, katerega ustvariti mu je odsvetoval. Vsekako Bog torej ne uide pesnikovi sodbi; in ta se bo, — ker se ni ravnal po njegovem nauku, — glasila, da Bog stvarč človeka nesrečnega, kakor pesnika, ni prav storil.

Kaj torej, ako v resnici najdemo človeka, od Boga ustvarjenega, ki je nesrečen, kakor pesnik? In takega že imamo. Kdo je? Pesnik sam, ki je gotovo stvarjen od Boga, ker ravno sebe stavi Bogu v svarilen izgled, naj ne ustvari več enakega človeka. Ako torej Bog enakega nesrečneža ustvarivši ne bo prav ravnal, je gotovo že prej grešil, ko je nesrečnega pesnika ustvaril. In tako je torej Bog, obračajmo besedo, kakor hočemo, od pesnika obsojen. Boga obsoditi pa pomeni toliko, kakor Boga tajiti in načelno priznati kot resničen usoden panteizem.

In res, dovolj jasno je, da v teh verzih pesnik svojo nesrečo pripisuje Bogu stvarniku in prav zaradi tega »prosi« ne več ustvariti človeka. Potemtakem toraj zlo in trpljenje, v katerem človeštvo stoče, izhaja od Boga, a ne od človeka samega, ki je svojo prostost zlorabil ter si sam nakopal nesrečo. Ako je pa Bog začetnik slabega, potem ni več večna dobrota, t. j. ni več pravi, osebni, neskončni Bog, marveč Bog panteistov, katerim je ves mir istovit z božanstvom in kot tak v sebi združi dobro in slabo, ki se iz njega po zakonu slepega slučajja razvija in rodi. Dalje: ako je od Stvarnika odvisna človekova nesreča, tudi ta ni več prost, ker ako mu je Stvarnik usodil nesrečo, se bo zastonj upiral, druga prostost mu ne ostane kakor vdati se, čemur uiti ne more.

Potemtakem je pesnik s svojim »Človeka nikar« zabredel na polje panteističnega fatalizma, po katerega nauku slepa usoda vlada svet in človeštvo; in sicer najdemo pri našem pesniku oni panteizem v njegovi najprodernejši obliki takozvanega pesimizma, ki se je posebno na Nemškem po Schopenhauerju udomačil, kjer ga zdaj Hartmann v ponarejeni izdaji razsvitljenim Nemcem za golo resnico prodaja.

Zatorej se pa moramo resnično čuditi, kako je mogel pesnik tako besedovanje krstiti z imenom »prošnje« ali molitve; gotovo je to storil le zato, ker si ni bil v svesti o pravem pomenu svoje poezije. Ker drugače bi bil moral vedeti, da moliti ima le tedaj pametno smisel, ako je Bog, h kateremu molimo, osebni, najsvetejši in dobrotnejši, kateremu je absolutno nemogoče kaj storiti, kar ni prav; že sam pojem o takem Bogu, ki je edini pravi Bog, izključuje iz njegovih činov, karkoli ni prav, kar je nesveto.

In kdor k takemu Bogu moli, ali recimo, kdor resnično moli (ker molitev k drugemu Bogu je nesmisel), je o vsem tem že prepričan; zatorej mu še na misel ne more priti, karkoli dopustivo ali svetovalno z Bogom govoriti: »To smeš storiti, tega ne smeš,« ker ve, da Bog, karkoli stori, prav in sveto stori; kdor tako z Bogom govori, že prizna možnost, da bi znal Bog tudi neprav storiti, kar je pa toliko, kakor tajiti pravega Boga, brez katerega je vsaka molitev največja nesmisel. Zatorej res ne umem, kako more pesnik, ki ima o Bogu take pojmove, še o »prčnji« ali molitvi govoriti.

Ne; molitev k pravemu Bogu je izraz žive vere in je kot taka spremljana od slepe, ponižne vdanosti v Božjo voljo, ki je vedno najsvetejša. Pesnikova »molitev« pa vse te lastnosti pogreša; v njej se marveč javlja ohola smelost, kar razvidimo najbolje iz onih besed, s katerimi nas uvede k svoji molitvi. Pravi:

Za novo stvar moj prah porabiš,
za kako? Jaz ne vem,
Ti sam si gospodar.
A eno te prositi smem...

To nikako niso besede ponižno prosečega, v neskončno dobroto Božjo zaupajočega, ampak Boga, ki je »sam gospodar«, boječega se, kakor da bi zamogel svoje samooblastno gospodarstvo zlorabiti, in prav zato, ker »gospodarju« malo zaupa in se boji, da bi njegovega prahu prav ne uporabil, ga »prosi«. Tako »moleč« torej ne le tají pravega Boga, ampak obenem tudi spoveda vero v nesveto vsemoškočo usodo.

Tudi ostali članki »dodatka« so v bistvu vsi namenjeni Gregorčiču. V št. 295 (23. dec. 1884) Mahnič kar najostreje kritikuje Tavčarjev roman »Mrtva srca«, kot panteističen, črno pesimističen in brezbožen, a ost svojih očitkov obrača pri tem baš na Gregorčiča, zato, ker je Tavčar za geslo (motto) šestemu poglavju svojega romana izbral citat iz »Človeka nikar« (konec pesmi, počenši s »Ti sam si gospodar«), in se zato roman

»Mrtva srca« more smatrati le kot udejstvovanje Gregorčičevih idej ter kot komentar pesmi »Človeka nikar«! »Moje razlaganje »Človeka nikar« se za las ne loči od Tavčarjevega.*)

Ko je potem Mahnič Gregorčičevo pesem »O nevihti« prav tako kakor Pajk ožigosal kot brezbožno, zgrabi — zdaj brez oklevanja — za najojstrejše, sicer vsikdar odvratno, orožje, za razgaljenje osebni slabosti pesnikovih. Naslanjajoč se na Gregorčičev »Uvod« v »Poezije«, kjer pesnik pravi, da se mu iz pesmi spozna glava in srce, ter na dejstvo, da Gregorčič kot lirik zлива v pesmi svoje lastno duševno življenje, sklepa Mahnič in trdi izrecno, da je v pesmi »Ujetega ptiča petje« ta ujeti ptič pesnik sam, ki toži, »da so mu ostrigli peruti . . .«, da so mu vzeli zlato prostost, da bo samotno v kletki popeval, dokler mu ne počí srce; da ima za seboj »ure solnčne sreče«, pred seboj pa »grozo temnih dni«, »nikdar ne bodem gnezda pletel, gojil mladičev nikedar!« »A znano je«, vzklíkne Mahnič, »da naš pesnik je katoliški duhovnik«; ta »ječa« je torej ona, v katero ga oklepa njegov katoliški stan, ki res človeka v več ozirih loči od sveta . . ., od ljubeče žene in od veselja domačega ognjišča. Res! Toda (tako nadaljuje Mahnič s suho stvarnostjo v št. 296, 24. dec.): . . . »Ker se po sedanji cerkveni napravi ne da ločiti od duhovskega stanu, zaradi tega pesnik žaluje in svoj stan imenuje ječo«. Sicer bi mu Mahnič to oprostil, ko bi pesnik ne trdil, da so ga drugi pahnili v to ječo (»Pač mnogo vzeli ste mi, mnogo, Ko zlato vzeli ste prostost«). Napram tej trditvi pa Mahnič pesniku grobo zabrusi: »A prav tu laže pesnik . . . Ali je bogoslovje njega prosilo, ali je on v bogoslovje prosil? Kdo ga je zaprl? Sam! Kdaj? Ne kot nerazsodnega dečka 7 let, ampak ko jih je imel najmanj dvaindvajset«. — Iste osebne očitke proti Gregorčiču izvaja Mahnič iz pesmi »V celici« (»Zapustil svet sem mladost, se v celico zaprl; umrl je zame celi svet, jaz nisem zanj umrl. Zabiti ga mi moči ni, vživati ga ne smem . . .«); zavito celo sklepa, da pesnik taji prosto voljo človekovo. Na podlagi tega sklepanja zakliče Mahnič v prihodnji številki (297, 27. dec.) Gregorčiču v obraz: »Tajiti pa prosto hotenje človeške volje, je nauk, zavržen od cerkve.« S to tajitvijo se Gregorčič bliža panteističnim doktrinom in če »izrečemo sodbo v najmilejši obliki: navedene pesmi diše, močno diše po panteističnem duhu«. Vendar Mahnič pripušča, da je Gregorčič vanj zabredel, »nevede in nehote; ker zdi se mi kar nemogoče, da bi katoliški duhovnik vede in hote vpodabljal . . . nazore, ki v bistvu uničijo krščansko vero; značajan človek, priznavajoč jih za res-

*) Tavčarjev roman »Mrtva srca« tudi Levcu ni ugajal. Dne 11. decembra 1883 piše Kersniku o »Zvonovem« programu za l. 1884 in pravi o Tavčarjevem romanu, ki mu ga je pisatelj izročil za to leto: » . . . tako nam bode letos (1884) dr. Ivan (Tavčar) . . . škodoval s svojim pretiranim in afektiranim, t. j. neslanim romanom . . . Hudič je . . . to, da Tavčarjev roman letos ni za nič«. (Gl. Prijatelj, »Kersnik«, str. 437). — In v pismu z dne 5. februarja 1884 toži Levce Kersniku: »Poprej si mi obetal, da hočeš nagoto »Mrtvih src« pokriti z lepoto svojih novel, a zdaj mi cdrekaš vsako pomoč«. (Prijatelj, str. 440).

nične, ne bi mogel še en dan ostati kristjan, tem manj duhoven krščanske vere».

To je bila trda beseda, najtrša, kar jih je mogel kdo Gregorčiču reči! Med vrstami čitamo, da Mahnič ni šla lahko iz peresa, a prav tako spoznamo že iz prejšnjih njegovih izvajanj, da jo je hotel izreči.— Ko pa je bila izrečena, je takoj skušal njen učinek omiliti, kažoč, da v pesnika upa in ga visoko ceni: »Pričakujem, da bode naš pesnik, ko omisli drugo izdajo svojih prekrasnih poezij, omenjene pesmi in če je še kaj drugih takih, izpustil ali jih toliko predelal, da se ne bo veren Slovenec spodtikal nad njimi«. To pričakovanje je izrazil Mahnič, dasi je vedel in v opombi ugotovil, da ta druga izdaja v kratkem izide — z vsemi grajanimi pesmimi. Uresničilo pa se je upanje, ki ga je Mahnič takisto tukaj izrekel: »da nam (pesnik) ne bo več kalil veselja s takimi nazori . . ., ako dočakamo . . . drugi zvezek njegovih poezij.«*) V nasprotju z dejstvi je bila poznejša, prepozna Mahničeva izjava, da se ne bori proti o sebam («Slovenec» št. 95, 28. aprila 1885).

č) Zdaj, ko je bil Mahnič brezobzirno povedal svoje mnenje, se je mogel braniti proti očitku, morda tudi tajni zavesti, da je bil proti pesniku »prestrog«, češ, da »pesnikom ne velja mera kakor drugim pisateljem . . .«, da pesnik, v trenutku navdahnjen, ne more, kakor drugi »trezni« pisatelji, »biti odgovoren za to, kar mu iz srca kipi«. Nato odgovarja Mahnič s suho logiko: »Kaj je pa pesnik? Ni li človek kakor vsakdo drug? Bodimo trezni in ne dajmo se omamiti od praznih idealističnih sanj, katere nahajamo večkrat pri Nemcih, posebno pri Schillerju, ki o umetnosti in umetnikih govori tako napeto, kakor da bi bila umetnost res nekaj absolutno božjega, umetniki pa višja bitja, prestvaritelji človeštva in njega odrešeniki. Umetnost ni absolutna, ne sama sebi namen. ona je nekaj čisto človeškega, umetniki pa v ničemer višji od drugih ljudi kot takih, akoprav znajo biti blažjega srca in bolj rahločutni od drugih. . . . Ker je umetnost čisto človeška, . . . je tudi strogo podvržena zakonom resnice in pravosti. . . . Vsaka ideja pa, ali se zлага z resnico, ki je ena in večna, ali se ne zлага, kaj tretjega je nemogoče. Zatorej je prav, kar zahtevamo od pesnika, da se ideja, katero v pesmi upodobi, zлага z resnico.«

Pesniškemu navdušenju, entuziazmu, ne pripušča Mahnič nobenih predprav. »Tudi ne sme biti pesnik kakor pijanec, ki

*) Ko je namreč ta (II.) zvezek l. 1888. izšel, ga je Mahnič v Rimskem Katoliku l. 1888, str. 78—89, zelo simpatično pozdravil. Gregorčiča imenuje »pesnika po milosti Božji, ne po lastni domišljivosti niti po milosti ljudi« in na str. 81 izrecno ugotavlja: »Vsakdo bo moral sicer priznati, da v II. zvezku Gregorčič ne kaže več tolike živosti in originalne duhovitosti kakor v prvem. In vendar je duševno obzorje vobče jasnejše, višje, ker resničnejše, to pa edino zato, ker je bolj krščansko nego v prvem zvezku. In res, tistega duhomornega pesimizma, ki se je po pravici očital nekaterim pesmim prvega zvezka, ne nahajamo v drugem malo ali nič«. V prav mili obliki le nasvetuje pesniku, »naj se kar mogoče izogiblje ljubezni« (str. 83) in naj bo zmeren v »domoljubnih in politično nabôjenih pesmih« (str. 85).

To je konec Mahničevega boja proti Gregorčiču.

izgubi zdravo pamet,« pravi grobo v začetku štev. 298 (29. dec.). Dovoljeno je le »trezno navdušenje«, ki ne izgreši čistih, višjih resnic. Da! Pesnik mora glede točne resničnosti biti še bolj vesten ko vsak drug pisatelj, bolj ko znanstvenik; kajti znanstvenik govori naravnost razumu, oblika mu je skoraj popolnoma postranska stvar, le razlogi veljajo; pesnik-umetnik pa se skuša priljubiti, njegova oblika mora biti mikavna in vabljava, »ž njo se najprej skrivno vkrade v srce in potem, ko je to očaral, potegne za seboj tudi razum . . . in ni več lahko razuma oprostiti od oblasti srca, ker vsakdo ve, kako mogočno je v človeku srce. . . . Pesnik je vlovil tudi razum, pridobivši si srce. . . . Prav zaradi tega . . . mora paziti, da v pesmih izraža čiste in zdrave, z resnico se zlagajoče ideje, ako neče srca ostrupiti. . . . Čim večji je pesnik in čim popolnejša pesmi njegove oblika, tem nevarnejši je za nevednega mladeniča.« — In tak pesnik je Gregorčič, »ne v vseh, ampak le v nekaterih pesmih. Ker da sta mu beseda in oblika čarobni in omamljivi, o tem še dvomiti ni, in kdor bi hotel drugače trditi, bi ga jaz še ne poslušal ne. A ravno zato so nekatere njegove pesmi nezkušenim nevarne, in sicer tem bolj, ker niso nikjer oni krivi, pesimistični nazori tako jasno izraženi, da bi jih človek koj na prvi pogled upoznal. Sam si videl, koliko sem moral preiskovati in dokazovati, preden sem dokazal, da so res omenjeni krivi nauki v njih izraženi. Nevarnost teh pesmi poveča pri nas še to, da je pesnik tako neizmerno slavljen, in sicer nele od strani onih, ki so že dovolj pokazali, da so omenjeni krivi nazori njim lastni, ampak tudi od onih, ki pri nas zagovarjajo krščanske principe. Dá, kar sem rekel, v polni svesti ponavljam: veri naši, resnici in nravi nevarnejših pesmi pri Slovencih težko najdeš, kakor so nekatere pri našem pesniku. Naj se le enkrat v mlado, občutljivo srce globoko zasadi oni prokleti »Človeka nikar«, imel boš gotovo prej ali pozneje najhujšega pesimista. Tako je v stanu pesnik mladeniča okužiti — in kdo ve, ali ni še nobenega okužil? Kdo ve?«

Z malce naivnim priznanjem, kako težko je Gregorčiču dokazal njegove »krive nauke«, je Mahnič posredno tudi priznal možnost, da stoje njegovi dokazi na netrdnih nogah. Zato si je Mencinger osvojil baš to metodo, da privede Mahniča ad absurdum. — Nekaka krilatica za označbo Mahničeve »zaletelosti« (da rabimo Dr. Pregljev izraz: prim. zgoraj pri »Cmokavzarju«, str. 159), pa je postal njegov izbrušni »o n i p r o k l e t i »Č l o v e k a n i k a r«, ki bi ga pri duhovniku res ne pričakovali. Očitno je, da je Mahnič na to pesem hotel obrniti tako pažnjo in izreči tako svarilo, da bi ga nihče ne prezrl. To je dosegel, dasi najbrž s polno zavestjo, da takih izbruhov niti njegovi pristaši ne bodo odobravali. (Gl. Dr. Srebrnič, »Metoda

Mahničevega javnega nastopa«, »Čas 1921«, str. 217, 219, 221 i. t. d.). Ta »prokleti« Človeka nikar« je že januarja 1885. po-
grabil Aškerc v pismu Levcu, češ, »to je tehtna beseda, kaj
ne?« (Priatelj, str. 334) in takisto Stritar mimogrede (Zvon,
1885, str. 158), izrecno Mencinger v svoji satiri (gl. zgoraj
str. 115 in obširno Hilarij Zorn v že navedenih podlistkih v
»Slovencu« 1885, št. 46—52).

V zadnjih dveh številkah »Dodatka« (št. 299, 30. dec. 1884
št. 1, 2. jan. 1885) završuje Mahnič svojo razpravo; v št. 299.
naštevata lastnosti, ki jih najprej imej pravi pesnik: na zemlji mo-
ra začeti, počasi se povzdigovati v višave vzorov, »neobhodno
je potrebno, da veruje v osebne Boga«, »priznati mora pa
tudi Božjo previdnost« in . . . »človeku prosto voljo«, ne sme
človeka »ponižati v igračo krute usode ali v žrtev slepe strasti«
in uvaževati mora, da je »narod slovenski čisto katoliški na-
rod« i. t. d. A v zadnji številki (2. jan. 1885) se po taki kvalifi-
kaciji pravega pesnika postavi pred nasprotnike s kategorič-
nim pozivom: »Razodenite že enkrat, vi brez-
verci, jasno svoje protikrščanske namene, ka-
tere znate tako previdno zakrivati; dá, vrzite že z obličja
krinko, . . . pokažite očitno, kaj mislite in nameravate . . .«

d) Taka je bila obtožnica Gregorčiču in ž njim vsem
pristašem in somišljenikom. Kako neugoden je bil položaj za
njegovo obrambo, smo že prej videli: Levčeva tajna mržnja na-
pram njemu izza Gregorčičevega nagibanja k »Slovanu¹⁾«, ne-
spretna Zornova obramba »Človeka nikar« (s slovniško inter-
pretacijo se skuša pesem razlagati kot strogo katoliška, kot
nekak očenaš), poglavitno pa oklevanje svobodomiselcev o-
krog Gregorčiča in neodločnost pesnika samega, ki mu je Stritar
(Zvon 1885, str. 159) sicer izkazal poklon: » . . . gospod S.
Gregorčič ne potrebuje moje obrambe in pomoči: res, iz ta-
kega okrožja ni mogel Mahnič vzrasti na-
sprotnik, ki bi ž njim križal enako orožje. S sarkastično sa-
mozavestjo je dr. Mahnič tri leta pozneje (Rim. Katol. I, 1888,
str. 665) očrtal ta položaj v letu 1885: »Pero so liberalci na-
špičili proti nam, toda le zato, da bi nas zbadali in ščipali.
Njih pošteni polemiki smo odkazali časten prostor na — zad-
nji strani naših platnic. Drugi so se zarotili proti nam z —
molčanjem. Sem spada posebno Ljubljanski Zvon . . . Tudi
Stritar.«

In vendar: česa bi edino bilo treba, da bi Mah-
niču izbili orožje? Odločne izpovedi svojih načel
in svojega prepričanja, kakor je Mahnič odločno zastopal
svoje! Možato bi tudi bilo treba priznati,
če je in kar je Mahnič prav zadel — saj ni da bi mo-
ralo biti vse res krivično, kar je Mahnič — obsodil! Gregor-
čič bi naj bil mirno priznal, kar je bil res in
do česar ima — da se tako izrazimo: **pravico**: da je res

¹⁾ K zgoraj navedenim izbruhom Levčeve jeze še dostavimo: poleg
»oholega farja« očitek »neodkritosrčnosti«, pismo z 9. januarja 1882, Prija-
telj str. 429.

pesnik pesimizma, svetožalja, tudi fatalizma, da je v njegovem »Človeka nikar« res panteizem, pa ne morda verski, filozofski, ampak občečloveški, izvirajoč iz zavesti, da je človek šibko bitje; priznal bi tudi še, da se v gotovih, »šibkih« trenutkih res čuti kakor »ujet ptič« v kletki, da ga v takih trenutkih mika svet! Saj je vendar grešen človek, ki pa zato, ker je grešen, še ne taji Boga in božjih resnic in ni nevreden služabnik božji. Pesniško priznanje človeških slabosti in hudih notranjih bojev zbuja sočutje, učinkuje globlje in vpliva na človeka, ki bije v sebi podobne boje — in kdo jih ne bije! — mogočnejše in zglednejše nego njih prikrivanje ali pa agresivno udrihanje po tistih, ki priznavajo svojo šibkost, alicelo — kar že naravnost odbija — samozavestno ponašanje z lastno popolnostjo, ki ji baš tisti, ki najbolj potrebujejo poboljšanja, verjamejo najmanj. Kaj, ko bi bil Gregorčič ost obrnil in sam Mahnič, zlasti tedaj, ko je postal oseben, vprašal na dušo: ali ni tudi njega kdaj, čeprav za hipec, ob lepem pomladnem jutru, v mehki poletni noči, v trdi zimi in burji, ki vzneti ugašeni ogenj v mozgu moža — ali ga res ni nikoli, prav nikoli zamikal svet...? Ali ni v takih hipih, kot lahna sapica, dihnil — vzdihnil? — mimo njegove duše tihi pesimizem, svetožalje, panteizem, ali kakor ga že imenujemo, in se je naposled zlival v odpovedni — fatalizem, dosler se ni — in moglo se je to zgoditi v sekundi — v možu pojavila krepka volja, ki je zmagala ali sama ali je iskala in našla pomoč v molitvi, pri Bogu...? Kaj bi na to odgovoril Mahnič? Ako bi Gregorčič priznal: »Tak sem jaz!«? Ne taji bi Mahnič, kolikor ga poznamo! Dodejal bi morda nauk, da se taki srčni boji ne smejo razkrivati svetu; a Gregorčiču bi bil odgovor lahek: »Pesnik jih mora razkrivati in jaz sem pesnik!« In dodejal bi še: »Le eden je bil brez greha! Pregrešno ošaben pa je, kdor se izmed nas zemljanov dela, kakor bi bil le čist, in si zato prisvaja pravico, soditi in obsoditi druge, ki po njegovi sodbi niso kakor on!« Pri tej priliki bi tudi Mahnič opozoril, da je pesnik njegove kvalifikacije (Dodatek št. 299) morda dober kristjan in katoličan, dasi tudi sama vera v Boga, v prosto voljo itd. še ne zadostuje, — a s tem še ni pesnik! — To bi bil Mahniču lahko povedal kdorkoli, tudi Gregorčič, dasi ne s tako globoko umnostjo, kakor je to zdaj storil dr. Ušeničnik v zgoraj navedeni razpravi. Tudi bi bil lahko kdo Mahniča opozoril na tole: kakor je hudi posvetnjak Prešeren zložil v duhu, ki bi — Mahničevim nazorom docela ugajal, pesem »Nuna in kanarček« (te nune ne mika svet), tako je zložil Gregorčič z nasprotno tendenco pesem »Ujetega ptiča tožba«, »V celici« i. dr. Oba sta pač — pesnika!

Izmed teh potrebnih priznanj pa ni bilo nobenega, dasi jih je Mahnič sigurno pričakoval in bi bil

spričo svoje odkritosti spor, ki mu baš pri Gregorčiču očitno ni bil ljub, dasi ga je po svojem prepričanju moral izzvati, na miren način poravnal. Ker pa le ni bilo od nikoder pravega odziva, je Mahnič sam posredno prevzel — obrambo Gregorčiča, v svojem **drugem** dodatku »Dvanajsterim večerom«, kjer Gregorčičevih »zmot« seveda (kako tudi!) ne popravlja, a pesnika osebno še enkrat, kakor mimogrede že v prvem »dodatku« (št. 297) razbremenjuje odgovornosti, češ, da je pesnik »zabredel na polje panteističnega fatalizma« in da se je nevede in nehote navzel pesimističnega duha«, seveda vsled družbe, v katero je hodil (št. 83, 14. aprila 1885). To »družbo« pa Mahnič zaničljivo odpravi z označbo, da so »revni polovičarji, ki niso ne beli ne črni, ne krop ne voda, ki danes hodijo z Bogom, jutri s hudičem« (št. 82, 13. aprila 1885.).

Podrobno premostrivanje drugega (takisto tretjega) dodatka »Dvan. večerom« pa pelje preko okvira naše knjige. — Končno le ugotovimo, da se dandanašnji mirno priznava Gregorčičev pesimizem in svetožalje. Njegovo »Človeka nikar« je Prijatelj (n. n. m. str. 330; po Mahniču, v Slovincu 27. 4. 1885, št. 94) označil kot »visoko pesem slovenskega, seveda čisto nekatoliškega pesimizma in svetožalja«. Deloma (»bis zu einem gewissen Grade«) je Gregorčičev pesimizem priznal že l. 1885, kmalu na Mahničeve očitke, odločen Mahničev nasprotnik Fran Selak, urednik »Agramer Tagblatt«, v praški »Politiki«. (Citat pri Mahniču, drugi dodatek, št. 94, 27. aprila 1885.). — Dr. Dominik Strižbny pravi v svoji knjigi »Simon Gregorčič« (Ljubljana, Tiskovna zadruga 1922) na str. 24: (Gregorčič) »je odločen pesimist, življenje mu je isto, kar gorje. Ta misel se ponavlja pri njem od začetka do konca.« In str. 26: »S pesimizmom je prožeto vse njegovo delo, na dnu vsake pesmi je vsaj kapljica grenkobe, kajti življenje je prevara, izgubljena igra, breme.« Za zgled navaja Strižbny »Oj z Bogom, ti planinski svet«, »Pastirju«, »V celici«, »Človeka nikar« (o tej pesmi govori tudi na str. 19—20).

Slovstvena zgodovina zdaj torej pravi: prav je trdil Mahnič, da je Gregorčič pesimist, svetožaljec, fatalist, a način njegovega dokazovanja je večkrat prisiljen, napačni so njegovi sklepi glede splošne estetike in krivični glede pesnikove osebe.

»Borimo se, pobijamo se, pa ljubimo se,« je proglasil Mahnič (drugi »dodatek«, »Slovenec«, št. 95, 28. aprila 1885) kot svoje geslo. Epohalni pojav njegove osebnosti bi se bil vršil in završil lepše in uspešneje, ko bi bilo »ljubimo se« na prvem, a »pobijajmo se« na zadnjem ali sploh ne nobenem mestu, izvršil bi se bil tudi bolj krščansko. —

Na vse glavne očitke Gregorčiču in somišljenikom se nanaša Mencinger v svoji satiri; kolikor odnosi niso razvidni iz gornjih splošnih izva-

janj in v kolikor se tičejo drugih oseb in dejstev, se bodo omenili v nastopnem.

Posebne opombe.

1) **Vršac.** Svojo pesem »Vršac« je Valentin Vodnik objavil l. 1906 v zbirki svojih pesmi: »Pesme za pokušino«, str. 24. v doslovnem ponatisu, pa v današnjem črkopisu, v gajici, namesto bohoričice in, iz tipografskih ozirov, brez naglasnih znamenj se vsa pesem glasi tako:

»Vršac. Narviši snežnik za Triglavam.

1. Na Veršacu doli sedi,
Neznan svet se teb' odpre;
Glej med sivih pleš v sredi
Zarod žlahtnih rož cvete.	6. Tukaj bistra Sava zvira
Mati pevske umnosti,
Jezer dvanajst kup nabira
Šola zdrave treznosti.
2. Sklad na skladu se zdvičuje
Golih verhov kamni zid,
Večni mojster vkaže:
Prid zidar se les učit.	7. Tje pogledaj na višave,
Kir Triglav kupi v' nebo;
Štej snežnikov goličave,
Kar derži nardalj oko.
3. Divja koza prosto skače,
Od muh daleč je goved,
Planšar z Mino po domače,
Po sneg' lovic iše sled.	8. Tamki ravno Furlanio
Benečansko tu morje
Dol globoko Hravatio
Švajca bele gor glave.
4. Ak vihar drevi valove,
Beži v' skale plašni trop,
Stresa votli glas bregove,
Grom maje nebeški strop.	9. Bliz je polje Goratana,
Orat vidim Štajerca,
Bližni sosed mu Lublana
Zilska, Trolska Majerca.
5. Kmaló sonce čisto seje,
Iz jezer stokrat bleši;
Star mecesen redi veje,
Vetru, zimi v bran stoji.	10. Pod velikim tuki Bogam
Breztelesni bit želim,
Čiste sape sred mej krogam
Menim de na neb živim«.

Takisto v gajici so »Pesme za pokušino« ponatisnjene l. 1840 v Smoletovi izdaji (str. 12—14.), izdajatelj sicer pravi, da se v izdaji ni nič pre naredilo, nič popravilo: to je res, a vrnilo se je četvero črkopisnih pomot (»Vršac«, »nebežki«, »simi« namesto pravičnega: zimi. »Silska« namesto Ziljska, ter 2 dialektni predrugačbi: »Horvatio« namesto Hravatio in v 10. kitici tukaj nam. tuki). Mencingerju pa ni služila nobena izmed teh — redkih — knjig, ampak Levstikova izdaja: »Vodnikove pesmi«, iz l. 1869, str. 17—18, kakor Mencinger sam pravi (zgoraj str. 106). Levstik je v Vodnikovi pesmi marsikaj po svoje popravil, med drugim tudi začetna verza 7. kitice, ki se v njegovi izdaji glasi: »Tje pogledaj na višave, kjer Triglav kipi v nebo«, kjer imata obe prejšnji izdaji »kupi v nebo«, kar bi pomenilo isto kakor v 2. kitici »sklad na skladu, kup na kupu »se zdvičuje«. Seveda bi pričakovali »se kupi«, in to je pač Levstika napotilo, da je z lahnim popravkom zapisal »kipi«; ta zdaj navadni »kipeti« pa je, vsaj na tem mestu, vsekako manj nazoren nego »kupiti (se)«. Pripustil pa je Levstik v »Zadov. Kranjcu«: »baham«, nam. »baham se«. Mencingerjev spis ima v izvirniku tudi napačen citat »na višavo«, nam. »višave. (Zvon 1885, str. 166).

»Planšar z Mino po domače — Lovec išče v snegu sled« (Str. 108). Ta citat iz 3. kitice razlaga Mencinger šaljivo tako, kakor bi planšar in Mina skupaj »iskala sled«; Vodnik pa je, kakor na mnogih mestih v svojih pesmih, pri stavku »planšar z Mino po domače« — izpustil glagol, a je

imel v mislih: planšar z Mino po domače... občuje, se druží, se šali; prav po Vodnikovo se s tem zamolčanjem malce namigne na to, kar Nemec izraža s svojim »Auf der Alm gibt's ka Sünd'«. »Sled išče« torej le lovec, in ta je nasproti onima dvema tretja oseba. — »Mina« — »Minca«; res so obično dekleta Mince, omoženke pa Mine; že v »Zadov. Krajncu« (verz 29, 30) pravi Vodnik: »Nožice pa Minca za mano drobi«; res je tudi, da nam Vodnik v 9. kitici »Vršaca« Ziljske in Tirolske gore predstavi in oživlja z ondotno »majerco« — »planšarco«; predzadnja kitica pesmi »Moj spominek« se glasi: »Latinske, helenske, tevtonske učim; Za pevke slovenske živim in gorim«. Vodnik uči kajpada latinske, grške in nemške pesmi, zato so »pevke«, lahko bi rekli »popevke«, takisto pravzaprav le pesmi, a šegavi Vodnik je nalašč rabil izraz »pevke«, ki na mah postavi vso kitico v živo življenje, s spretno pesnikovo potezo. Kar se torej, filistrsko, očita Vodniku, je — res, a je tudi dobro, upravičeno, pravo.

»Pod velíkim tukaj Bogom« (str. 109). Mencinger opozarja pravilno, da se mora naglašati, ako se držimo trohajske mere (t. j. — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$ — $\cup$, pri čemer pomeni črta — naglašen, $\cup$ pa nenaglašen zlog), »vel'kim«, s čimer izražamo po pravilih naše slovnice nedoločnost, z »véliki« pa določnost; prim. véliki (izgovarjamo »vél'ki«) kupec (Koseskega »Kdo je mar?«), t. j. veletržec, Grosshändler, »vélika cesta« = die Reichsstrasse, pa »velíka cesta« = eine grosse Strasse. Vendar je ta razlika ohranjena le še v posameznih besedah; navadno se v narečju ne razlikuje več med »velíkim« in »vélikim«, med vélika in »velíka«, ampak se rabi ali le eden ali le drugi naglas; v pesmi »Vse mine« se poje n. pr. »vél'ka, vél'ka suša b'la«, kar pomeni »eine grosse Dürre«, ne pa »die...«. Stvarno pa Mencingerjevi razlagi ni oporekati, in to je znak dobre satire. — V tej zvezi še omenimo »neznán svet« (str. 107); ako čitamo verz točno po trohajski meri, moramo naglasiti »néznán«, kar bi se bližalo pomenu »neznanski«, »silen« in bi tako beseda poleg običnega »neznán« zadobila še širši obseg, v prid označbe mogočnega vtisa, ki prime potnika, stopivšega na vrh gore.

»Na kateri strani Triglava stoji Vršac?« (Str. 104). Kar neverjetno in vendar resnično je, da do prav najnovejšega časa niti širši planinski krogi, kaj šele slovstveni in učni krogi niso vedeli, kje je — če je sploh kje — Vršac, ki ga Vodnik v opombi k naslovu svoje pesmi imenuje »narviši snežnik za Triglavom« in s tem jasno pove, da ime ni kak izmišljen visok vrh — »vršac«. Ta Vodnikova označba z »narviši«, neznanje dejstvenega položaja in imenoslovja v južnozapadnem Triglavskem pogorju ter nepoučenost v obstoječih poročilih — to je bilo vzrok, da je poklicani veščak, planinec in geograf prof. Fr. Orožen še leta 1899 (v Planinskem Vestniku str. 24) enostavno trdil: »Sedanjega rodu nihče več ne ve za Vršac. Povpraševali so zanj že razni slovenski turisti in slovstveniki pri starih in mladih gorskih vodnikih in drugih domačinih v Triglavskem pogorju, a nikjer niso dobili povoljnega od-

govora.« Tu je Orožen iz Vodnikovega izraza »narviši« sklepal, da mora Vršac biti Mali Triglav, dočim je 4 leta prej (Plan. Vestnik 1895, str. 101) domneval, da je Mišelj vrh nad Velim Poljem; to, drugo mnenje se je smatralo za verjetneje. Ugibanje je bilo tem težje, ker gore »Vršac« ne zabeležuje prav nobeden izmed običnih zemljevidov. Vodnik je svojim »Pesmam za pokušino« sicer pridejal majhen obris Triglavskega pogorja nad Velim Poljem, z začrtanimi konturami vrhov, a Vršaca ni bilo mogoče spraviti v sklad z resnično lego gorá. Isto velja za podoben majhen obris, ki ga je nedavno našel Ivan Kogovšek na prvem praznem listu krstne matice župnije Bohinjska Srednja vas; matica sega od 2. maja 1784 do konca febr. 1804, obsega torej dobo (1793—1796), ko je služboval Vodnik na Koprivniku; na tej sliki se dviga na d Mišelj vrhom gora s pripiskom »Veršac« — to pa ne more biti noben Veršac, ampak kvečjemu Kanjavec, ki bi bil res najvišji (2566 m; Mišelj vrh 2346 m). Gl. Plan. Vestnik 1923, str. 95.

Še l. 1860 pa se je bilo lahko poučiti, da je Vodnikov Vršac res prava gora in kje leži. V »Slovenskem Glasniku«, V. zv. 1860 opisuje namreč I. Tušek svoje »Potovanje krog Triglava«; v št. 3. na str. 65—66 govori o odhodu z Velega Polja, ker so »se bili namenili čez Hribarce med Knjavsom in Vršacem, mimo zadnjega Sedmerih jezerc v Trento«. Ako pripomnimo, da se v starejših spisih piše po narečju »Knjavs« za današnji Kanjavec, imamo v Tuškovem opisu navedeno pot, ki je še zdaj navadna do Triglavskih (Sedmerih) jezer v Zajezerski dolini, in tudi spoznamo, da je Vršac, v bližini Kanjavca, bil čisto navadno ime za znan vrh. Pot je privedla Tuška v položaj: »Na levo nam je bil Mišelov (zdaj Mišelj) konec, pred nami Vršac; na desno pa se je dvigal visoki Knjavs (t. j. Kanjavec).« Pri tej priliki dostavi, očitno proti Vodniku, Tušek: »Vršac ni najvišji hrib za Triglavom, ampak je eden najnižjih špikov, kar jih je tod okrog, ki blede obraze v zrak mole. Je pa Vršac kaj pripraven kraj, da popotnik tu pregleduje veličansko neznani svet, kako »Sklad na skladu se zdvičuje« . . . itd.

Dokaj natančno je lego Vršaca označil in opisal Müllner, kustos ljubljanskega muzeja, v svojem časopisu »Argo«, in sicer v dodatku in popravku k članku Petra Radicsa o Vodnikovih Pesmah (Argo, 1893, str. 23 i. sl.). Radics je namreč na tem mestu izrazil mnenje, ki si ga je potem Orožen osvojil, da je Vršac pravzaprav Mali Triglav, a Müllner zavrača to domnevo kot neutemeljeno, češ, da je on sam bil leta 1858 na Vršacu, kamor je došel z Velega Polja, a Vršac je v kranjsko-goriškem mejnem gorovju, ki se razteza od Triglava proti jugozahodu, in sicer med Kanjavcem (Knjavsom) in Lipovim vrhom.

Tuškov potopis se je prezrl ali pozabil, tudi ni nutil izrecne označbe lege Vršaca; Müllnerjev spis, skrit v malo znanem časopisu, tudi ni zbudil pozornosti in Orožen, ki ga je poznal, mu ni verjel (Planinski Vestnik, 1899, str. 26); tako je bilo

treba naravnost novega odkritja tega vrha. Došlo je od našega najboljšega planinskega pisatelja in strokovnjaka, dr. Henrika Tume. Dr. Tuma je vprašanje — postalo je že res vprašanje — vrha Vršaca nedvomno in končno rešil (v Plan. Vestniku 1921, str. 32 i sl.). On je, s trentske strani, obhodil Vršac in ga določa od vseh krajev. Visok je Vršac 2194 m, zapira sedlo Dolič in odpada na goriško stran kakor odrezan; ni pa »samostojen vrh, marveč naslonjen na panogo, ki se odcepi od Kanjavca proti zapadu . . . Ves Vršac stoji na (bivšem) Goriškem in po njegovem pobočju je paša iz Trebiščine do temena.« Iz kotline Zadnjice se vidi Vršac kot impozanten samostojen vrh, neznaten pa iz doline Zajezerom (Sedmerih jezer). Dr. Tuma tudi ugotavlja (stran 37), da bohinjski pastirji poznajo Vršac in da pasejo po njem že stoletja Trentarji. Pod njim leži, nizko v kotlini, zadnje Triglavsko jezero (»Jezero pod Vrščam« ali »Jezero v Podstenju«).

Dr. Tuma je tudi prvi točno razložil (str. 33) prvo omembo Vršaca v Hacquetovi »Oryctographia carniolica« I. 17¹), iz katere je vsaj približno že mogoče sklepati na pravo lego Vršaca, ki ga je Hacquet seveda poznal. Osobito pa je iz opazovanj na licu mesta, prehodivši vse ono gorovje, dr. Tuma postavil (str. 34—38) v pravo luč in dognal kot strogo zanesljivo Franca grofa Hohenwarta živahno poročilo (Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain, Laibach 1838) o planinski turi, ki jo je z Valentinom Vodnikom l. 1795 napravil iz Fužin v dolino Zajezerom (»Sedmera jezera«) do planinske ute barona Karla Cojza, kjer je družba prenočila in odtod šla po celi dolini navzgor na Vršac (kojega stik s Kanjavcem se pravilno opisuje: »gora Knavs se naslanja kakor orjaški turn na Vršac«), a odtod, pustivši Vršac in Kanjavec na levo, čez Hribarco na Velo Polje: »opis poti je jako prozoren in točen za tistega, kdor je sam napravil isto turo« pravi Dr. Tuma (str. 35). Orožen, ki pozna to poročilo, ne pa krajev, opisa ni razumel. (Pl. V. 1899, 25.) — Na tej turi je bila tudi spočeta Vodnikova pesem Vršac. Ko so se namreč (17. avgusta 1795) ustavili v Cojzovi uti, kjer jim je baron Karel bogato postregel, se je dogodilo, kakor poroča grof Hohenwart, sledeče (Tuma str. 36): »Sedeli smo pred uto in se naslajali nad krasno igro barv, ki jo je zahajajoče solnce proizvajalo po špicah gora . . . Gospod župnik Vodnik je spesnil, navdušen od tega pogleda, tri kitice kranjske pesmi, katere so nas vse očarale. Vsebovale so hvalo stvarnikovo in so na nas napravile vtis, kakor ga napravijo na vsakega čutečega človeka spevi Klopstockove Mesijade«. — Ni mamo povoda niti pravice, dvomiti o resničnosti tega izrecnega podatka pri resnem poročevalcu Hohenwartu. Še preden je stopil na Vršac, je torej zapel Vodnik prve tri kitice »Vr-

1) Oryctographia carniolica oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder itd. 4. vol. Leipzig, 1778—1789.

šaca«, ki kažejo dojem neposrednega vtiska; ostale je zložil pozneje.

Da si je Vodnik izbral baš Vršac, je iz položaja umljivo: pastirji in vodniki so veseli družbi pripovedovali, da dospejo jutri na Vršac, važen vrh ob Zajezerski dolini, od koder je krasen razgled, in pastirji so govorili — in še govorijo — rajši o lahko pristopnih vrhovih nego o strmih špikih. Dodenemo tudi še lahko, da je bil Vršac sploh edini vrh, na katerega so se drugi dan nameravali povzpeti, za svojo priložnostno pesem si Vodnik ni mogel izbrati vrha, na katerega ni bil namenjen; morda mu je tudi posebno ugaјalo lepo ime Vršac. — Označbe »najvišji snežnik za Triglavom« ni treba umeti doslovno; v njej je nekaj pesniške fikcije — saj je pesem zložil globoko v dolini — nekaj morda naslombe na besedo vršac, naposled možnost, da »snežnik« ne pomeni samo enega vrha, ampak skupino. Da »Vršac« kot tak ni najvišji vrh, to je Vodnik sam videl drugi dan, ko je stal na njem; grof Hohenwart sam v svojem poročilu celo izraža razočaranje, ker se mu zdi Vršac neznamen. Dr. Tuma razlaga, da je Hohenwart govoril kot izkuščen planinec, ki je bil že preplezal razne visoke vrhove. Vodnik-turist pa ni hotel popravljati sebe — pesnika.

Vršac je torej dognan; specialna karta bivšega dunajskega vojaškega geografičnega zavoda ga ima, zapadno od Kanjavca, z višino 2194 m zaznamovanega; tej številki še pripišimo »Vršac«.

V slovenski turistiki je ostal Vršac zato tako dolgo neznan (naris Julijskih Alp, ki ga je izdalo Slov. Planinsko Društvo, Vršaca nima zabeleženega), ker se je glavni planinski promet v zadnjih 30 letih pri Triglavskem pogorju obrnil proti Mojstrani in nekaj proti Srednji vasi, oziroma Stari Fužini, dočim so se do najnovejšega časa dolge poti po dolini Zajezerom planinci ogibali in so jo, če so jo sploh ubrali, kar najhitreje prekoračili. Tudi se današnji planinci — žal — vobče kaj malo brigajo za krajevne podrobnosti in se ozirajo le na najvišje vrhove. S kranjske strani neznamen Vršac je zato ostal neopažen. — Omenjeni dve kartici (v Vodnikovih »Pesmah« in v krstni matici v Srednji vasi) sta obe orientirani sem od Srednje vasi in Velega Polja, od koder se Vršac seveda ne vidi; zato ga na eni kartici ni, na drugi pa so njegove konture naivno potegnjene zadaj za Mišelj vrhom, kjer je res, kajpada združen s Kanjavcem.

2) »*aequa potestas*«, »*hanc veniam petimusque damusque vicissim*« (str. 104). — Oba citata sta vzeta iz Horacijeve poslanice »*ars poetica*« verz 9—11. Dotični odstavek se v celoti glasi: — . . . *pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.*« »*Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.*« »Slikarjem in pesnikom se je vedno priznala ena-

ka pravica, početi karkoli.« »Vem, dá; in to svoboščino zahtevam (zase) ter vzajemno priznavam (drugim).«

3. »iurare in verba magistri«: »prisegati na učiteljeve besede«, t. j. slepo slediti učitelju. Ta mnogo rabljeni citat se nahaja v Horaciju, epistolae I. 1; 14, v zvezi (verzi 13, 14, 15): »ac ne forte roges, quo me duce, quo Lare tuter: nullius adductus (čita se tudi: addictus) iurare in verba magistri, quo me cunque rapit tempestas, deferor hospes«: To se pravi v prozi: »in da morda ne vprašaš, kateri vodnik, kateri bog me varuje: nenavajen sem prisegati na kakega učitelja besede, kamor me koli drvi vihar, me zanese kot gosta.« — Horacij hoče s tem reči, da ni enostranski pristajalec nobene filozofske struje, ampak se prilagodi zdaj tej, zdaj oni.

4. »Prokrustova postelj.« (Str. 104.) — Prokrustes (grška beseda od glagola »prokruein« naprej suniti, razgnjaviti, razmikastiti, siloma raztegniti), priimek bajnega orjaka Damasta (Damastes), ki je, živeč blizu mesta Eleusis, došlece polagal v postelj, njihovi velikosti neprikladno, in jih siloma uravnal po njeni velikosti; velikemu je odsekal ude, kolikor ji je molelo preko postelje, a malemu jih je s tolčenjem in gnavljenjem raztegnil do posteljine velikosti. Atenski junak Theseus ga je, vračajoč se v svojo domovino, premagal in v njegovi lastni postelji na isti način kaznoval.

Dovtip se Mencingerju ni posrečil.

5. »Eritis sicut deus scientes bonum et malum.« (Str. 105): »Bosta kakor Bog, vedoča dobro in hudo.« Iz Sv. Pisma, stari zakon, Mojzes I. 3, 5.

6. (Str. 105.) Aleksander Veliki (356—323 pr. K.); njegove 3 velike zmage: pri Graniku l. 334, pri Issu (Issos) l. 333, pri Gavgameli l. 331.

7. (Str. 105.) »Exegi monumentum aere perennius«: »Postavil sem si spomenik trajnejši ko bron«, 1. verz Horacijeve 30. ode v III. knjigi, kjer pesnik s ponosom govori o trajni vrednosti svojih poezij. — Prim. Vodnikovo »Moj spominik«, ki pa je odeta tudi v humor.

8. (Str. 105.) »Apel podobna ogled postavi.« — Vsebinsko tega Prešernovega satiričnega soneta na njegovega nasprotnika, učenjaka Kopitarja (»mož kopitni« pravi Prešeren sam v sonetu), navaja Mencinger sam. — O virih Prešernovega soneta prim. Jos. Puntar, »Sonitus de formulario«, »Čas«, 1919, str. 170 i sl.). — Appelles, najslavnejši slikar starega veka, doma iz Kolophona, je v 2. polovici 4. stoletja pr. Kr. deloval po raznih krajih Grčije; najbolj znan je kot nekak »dvorni slikar« Aleksandra Velikega. Razširjenih je bilo o njem mnogo anekdot, med njimi ta o kritičnem čevljarju. — Najslavnejša njegova slika je bila »Aphrodite anadyoméne« boginja Afrodita, vzplavajoča iz morske gladine.

9. (Str. 106.) »Nil admirari«, doslovno: »ničemur se čuditi«. Horacij (epist. I. 6. 1) pa hoče s tem izrazom reči: »ne zavzemaj se nad ničimer, ne razburjaj se, bodi ravnodušen, ohrani duševno ravnotežje«; to je bilo življensko pravilo po-

sebnost stoikov. — Izrek je po vsebini zelo star, pripisuje se po Plutarhovem poročilu modrišanu Pythagoru (medén thaumázzein). Celotni stavek pri Horaciju se glasi:

»Nil admirari prope res est una, Numici, solaque, quae possit facere et servare beatum:« »Ne se razburjati — skotraj edino je sredstvo, Numicij, samo, ki učiniti te in ohraniti srečnega more.« — Numicij je neznana oseba.

10. (Str. 106.) »profanum vulgus«, doslovno: ne sveto (t. j. navadno, poulično) ljudstvo, plebejci. Horacij, ki je občeval le z najboljšimi, tudi najvišjimi krogi, ne mara nizkotnih plebejcev in njih nerazsodne druhal, kar izraža z verzom (carm. III. 1, 1): »odi profanum vulgus et arceo« (»mrzim nizkotno ljudstvo in ga bežim«).

11. (Str. 106.) »acu tangere«: »z iglo se dotakniti«. Plautus, Rudens (V. 2. 17) rabi to frazo v pretekli obliki: »acu tetigisti« v pomenu: »dobro (v črno) si zadel.« — Mencinger je izraz najbrž nalašč posnel iz Mahniča, ki v »dodatku« št. 294. piše v istem pomenu »acu tangere«. (Gl. zgoraj str. 186.)

12. (Str. 106.) »latet anguis in herba«: »skrita je kača v zeli (travi)«, pravi Vergilij (ecl. 3, 93), kjer pastir svari pred kačami dečke, ki nabirajo cvetlice in jagode.

13. (Str. 108.) »Vodnik je slovenil Anakreonta, zaljubljenega grškega starca.«

Anakreon iz jonskega, maloazijskega mesta Teos (zdaj v razvalinah), liričen pesnik in pevec, je živel okoli 550. pr. Kr. Perzijcem se je umaknil v Abdero v Trakiji, naselbino iz Teosa. Potem je bil dvorni pesnik pri Polykratu na Samosu, nato pri Hipparhu v Atenah in naposled pri Ehekratu v Tessaliji. Opeval je še kot siv starček vino in ljubav. Kot tak je postal za pozna stoletja tipičen. — Po vzorcu njegovih pivskih in ljubavnih pesmi so se i pozneje zlagale in pele take pesmi in se po njem imenovala splošno »anakreontske«. Zbor takih pesmi nam je še ohranjen v starih grških cvetnikih (anthologia). Fragmente prístnih Anakreontovih pesmi je izdal Bergk v tretjem zvezku svojega zbornika Poetae lyriici graeci. Upodabljali so Anakreonta kot veselega starca. Najpriročneji izbor prístnih in neprístnih anakreontskih pesmi je v Hillerjevi Anthologia lyrica (Lipsko, Teubner).

Naš Vodnik si je izbral za prevajanje le neprístne anakreontske pesmi (pri Hillerju str. 344 i. sl.). Prevedel jih je prav spretno 14; vse so vesele in opevajo žensko lepoto, ljubezen, vino. Uvodoma pravi Vodnik (Levstikova izdaja, str. 77) sam o njih: »Pesmi njegove so vse posvetne in pa poskočne«. — Za primer prevoda navedimo pesem »Ženska moč« (Hiller, str. 351, št. 24), kjer se našteva, kaj je priroda (»natvora«) dala za obrambo volu, konju, zajcu, levu, možu (»modro glavo«!), a

»Kaj nek bi dala ženski?

Kaj nek? — Lepoto dá ji! —

Lej, ta je vsa nje bramba . . .

Železo, jeklo vojinj

preмага ženska lepa«.

Tudi svoje lastne pesmi je Vodnik zasukal na veselo stran, kakor pravi že l. 1795 v »Pratiki« v svojem lastnem životopisu: »Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravljati inu brusiti«. In v svoji pesmi »Star pevec ne boj se peti« se v zadnji kitici sklicuje na Anakreonta:

»Anakreon sívčik
na gosli poje,
mej lase rumene
zapleta svoje«.

Pomembno pa je, da svojih anakreontskih prevodov ni izdal Vodnik sam; izdal jih je v celoti šele Smole l. 1840. Pesnik jih baje pozneje sam ni odobral. (Gl. Grafenauer, »Zgodov. novejš. slov. slov. I. 27, 61).

14. (Str. 108.) »c a e l e b s m a n e b i s«, »samec boš ostal«, je zaobljuba celibata. — Vodnik pa je veselo opeval tudi samski stan v pesmi »Mladenič samec«, koje vsaka kitica se konča z refrenom »Oj samski stan — veseli dan!«

15. (Str. 109.) »E p i c u r i d e g r e g e p o r c u s«, iz Epikurove črede prešiček«. Horacij pozivlja Albija (Tibulla, znanejši pesnika), ki ga je bog z vsem obdaril, naj le uživa življenje (epist. 1, 4) ter konča (verza 15, 16), kažoč na samega sebe kot pristnega pristaša Epikurejcev:

»me pinguem et nitidum bene curata cute vises,
cum ridere voles, E p i c u r i d e g r e g e p o r c u m«;
»Tolsto rejenega, s kožo me prav negovano boš gledal,
ko se ti zljubi smejati, z Epikurove črede prešička«.

E p i k u r o s (živel 341—271 pr. Kr.), eden izmed največjih filozofov starega veka — ustanovil je v Atenah posebno šolo — pa v svojih naukih in v svojem življenju nikakor ni bil učitelj tistega »epikurejstva«, t. j. slastnega uživanja dobrot tega sveta, ki se združuje dandanes in se je združevalo že v rimski dobi z njegovim imenom. Najvišji življenski smoter mu je res slast, a ne slast surovega uživanja, ampak slast, ki nastane z osloboditvijo vseh boli, telesnih in posebno duševnih, a to osloboditev doseže krepost uma, ki preмага vse ovire. Do duševne umirjenosti mora človek dospeti. — Horacij se šaljivo predstavlja kot učenec Epikurove šole — »črede«, v vlogi — prešička.

16. (Str. 109.) S l o m š e k - L e n d o v š e k. — Mencinger je imel v rokah knjigo: »Ant. Mart. Slomška zbrani spisi. Perva knjiga: Slomškove pesmi. Zbral, uredil in izdal Mih. Lendovšek. Družba sv. Mohora, 1876«. Na strani 109 je pesem »Vodniku«, zložena l. 1859; pesem ima 5 kitic po 8 verzov. Prvih 6 verzov 1. kitice navaja Mencinger; v 2. kitici pravi Slomšek: »Poslušal te in sem te bral, Poželel, naj bi tudi znal, Tak' po domače peti, Slovence oživeti«. V zadnji kitici pa sklene: »Zaupam pa, da bodeva V nebesih večno združena, Slovenca prav vesela S Slovenci slavo pela«.

Kako visoko je Mencinger Slomška cenil, vidimo iz »Abadona«, str. 470. (Gl. zgoraj str. 22).

17. (Str. 110.) »Dva zelo imenitna škofa sta odlikovala slovenskega pesnika duhovskega stanu«. Namreč Gregorčiča; škofa sta: ljubljanski Ivan Zlatoust Pogačar (Prim. A. Burgar, Simon Gregorčič, Ljubljana 1907, str. 37) in djakovski Josip Juraj Strossmayer (Dr. Striber-ny, Simon Gregorčič, str. 7).

18. (Str. 110.) »Slomšek-Prešernov vrstnik«. Slomšek je študiral modroslovni del gimnazije v Ljubljani in je bil prvo poluletje 1819/20 Prešernov sošolec (Grafenauer, Zgod. nov. slov. slovstva I. 63) in piše pozneje v pismu 5. jan. 1833 tja: »Kaj pa kaj Vi močje Krajske modrice? Ich wünsche bald wieder ein Lied unseres genialen Prešeren zu hören! Prosim ga lepo pozdraviti«. Leta 1832 je Prešeren v Celovcu pri Slomšku videl Murkovo slovnico (Žigon, Prešernova čitanka II. str. 6).

Ko je pozneje kot špiritual v počitnicah 1837, Slomšek prepotoval Koroško, Kranjsko, Hrvaško, Medmurje in Spodnje Štajersko, je obiskal tudi Ljubljano. Iz obširnega potopisa, ki ga je Slomšek spisal o tem potovanju, je Franc Kosar v svoji knjigi »Anton Martin Slomšek, Fürstbischof von Lavant, dargestellt in seinem Leben und Wirken«, Maribor 1863, posnel nekaj odstavkov, med njimi na str. 28, tudi o posetu Ljubljane, o katerem piše Slomšek doslovno: (najprej omenja ljubljansko bogoslovje, nato nadaljuje:) »Am Abend ging ich ins Theater, obgleich es in Laibach etwas Unerhörtes ist einen Geistlichen im Theater zu sehen. Das Merkwürdigste, was ich im ganzen Theater bemerkte, ist, dass nur 2 Priester darin waren, und noch diese waren Lavanter. Auch ich wurde bald bemerkt. Der bekannte krainerische Dichter Dr. Prešeren schlich sich herbei, grüßte mich recht herzlich mit dem Beisatze, »er werde es nächstens dem Domherrn P . . . k (to je znani cenzor Pavšek) erzählen, den Klagenfurter Spiritual im Theater gesehen zu haben. Victoria«. — Er begleitete mich auf mein Gasthaus zum Nachtmahl und beehrte mich zum Abschied mit einer beissenden Satyre als den Verfasser des, wie es scheint, ihm nicht angenehmen »Devištvo« mit folgenden Spottversen:

»Ker stara para zlomek
»Devištva« preveč vzal,
Je mlajši njega Zlomšek
Prodajat ga začel«.

Lepa Slomškova poteza je, da nam je sam ohranil to zabavljico. Knjiga »Keršansko devištvo«. (»Potrebni nauki, izgledi in molitve za žensko mladost. Spisali mladi duhovniki v celovski duhovščici«) je izšla v Celovcu 1834.

Drugi dan pa je bil Slomšek pri — Pavšku! Svoje poročilo namreč nadaljuje: »Am anderen Tage wurde ich vom Domherrn P(avšek) auf Mittag geladen, der für Laibach ein zweiter Vinzenz de Paul ist. Ich speiste in Gesellschaft des Herrn M. (to je Metelko), Professors der slovenischen Sprache, und wurde doppelt tractiert; allopatisch mit einer vortrefflich besetzten Tafel, homöopathisch mit einem Strom von Anprei-

sungen dieser herrlichen Heilmethode. Wäre ich nicht bei meiner Gesundheit gegen alle Heilarten so kalt und gleichgültig, so hätten mich richtig die beiden Herrn homöopathisch geredet».

Izvleček iz Kosarja ima Lendovšek v opombah omenjene knjige na str. 233. (Kar se tiče epigrama o »Devištvu«, gl. tudi Žigon, Prešernova čitanka II. 38). V svojem poročilu se Slomšek priznava za avtorja »Devištva«.

19. (Str. 110.) »buddhaistično-schopenhauer-ski pesimizem.« O »buddhizmu«, nauku Buddhe, gl. zgoraj str. 171. — Artur Schopenhauer, rojen 1788 v Gdanskem, umrl 1860 v Frankfurtu ob Mainu, znamenit nemški filozof, ki je živel le svojim študijam. V svoji etiki zastopa pesimistične nazore, kakor jih ima tudi buddhizem. Temeljno njegovo delo je »Die Welt als Wille und Vorstellung«, 1. izdaja l. 1819; manjši, posebno poljudni spisi so v zborniku »Parerga und Paralipomena«, 1. izdaja 1850. V drugi polovici 19. stoletja je zlasti mladina njegova dela mnogo čitala in se vdajala njegovim idejam. — Dr. Mahnič očita in dokazuje neprestano Stritarju schopenhauerstvo, čisto sistematično, z vzporednimi citati iz Stritarja in Schopenhauerja, v Rimskem Katoliku I. str. 362—379 s članki: »Stritar pa Schopenhauer«, »Pesimizem Schopenhauerjev pa Stritarjev«, »Prešeren Stritarjev iz Schopenhauerja«, »Svetožalje, usmiljenje, ljubezen«, »Gospod Mirodolski«.

20. (Str. 110.) Lord Byron (1788—1824), eden izmed največjih angleških pesnikov; zaradi njegovega burnega zasebnega življenja se je visoka angleška družba, ki ji je po rodu pripadal, odvrnila od njega; l. 1816 je zapustil domovino in se ni več povrnil. Navdušen prijatelj Grkov (»helenofil«), je za svobodo Grcije zastavil svojo osebo in svoje imetje. Umrl je na Grškem. Svoja življenska razočaranja je v pretresljivi obliki polagal v svoje poezije, ki so imele s svojim svetoboljem pol stoletja velikanski vpliv na svetovno poezijo. — Prešeren je prevedel odlomek Byronove »Parisine«, Stritar pa je s prevodom odlomka iz povesti »Mazeppa« končal slavo Koseskega kot prelagatelja.

21. (Str. 110.) Giacomo Leopardi. Giacomo Leopardi, znamenit italijanski pesnik, rojen 1789, umrl 1837 v Napolju. Temeljito izobražen, v staroklasičnem slovstvu naravnost učenjak, je bil v življenju, ker telesno pohabljen in vedno bolehen, nesrečen in je doživel mnogo razočaranj. Sam nesrečen, je globoko čutil vso nesrečo in bedo človeštva. In pa obupoval in ni raznašal v svet svojih lastnih bolečin, ampak je dajal iskrenega izraza svojemu sočustvovanju in usmiljenju s svetovno bedo; tako je postal glasnik svetobolja in tužnega, ne zadirljivega pesimizma. Temu razpoloženju je dal duška v svojih pesmih (Versi) in v prozaičnih spisih (Pensieri, t. j. misli, in Operette morali). Njegova dela so tudi v prevodih zelo razširjena.

22. (Str. 110.) »Miroslava Schillerja... pesem o zvonu«. Slomškov prevod Schillerjeve »Das Lied von der

«Glocke» je izšel v »Drobtincah« za l. 1847 z naslovom »Zvonov pesem«; leto prej, v »Novicah« 1846, št. 10—12, pa Koseskega prevod »Pesem o zvonu«. K svojemu prevodu pripominja Slomšek sam, ozirajoč se na Koseskega: »Poslovenil nam je to lepo pesem, da ni lepše, naš slavni pevec I. Koseski, in s serčnim veseljem smo jo lansko leto v naših ljubljenih Novicah brali . . . Tudi jaz sem to imenitno pesem pred dvajsetimi leti posloveniti poskušal, ko sem še duhovski pastir po štajerskih goricah vesele pesmi po domače pel. Priložnosti ni bilo, poslovenjene pesmi v natis podati; prepisana pa je pogosto bila in še pogostejšečitana. Prijatelji so me pregovorili, da jo drobtinco drobtincam dam; in tukaj naj se bere, ne kakor da bi pesem, ki nam jo je g. Koseski poslovenil, manjšo ceno dobila, temuč da se bo zraven slabše višecenila; ker dobro blago zraven slabega pravo ceno dobi.« To Slomškovo skromnost so »Novice« (1847, str. 184, dr. Bleiweis v poročilu o Drobtincah za l. 1847) takoj porabile v potrdilo, da se s Koseskega prevodom Slomškov ne da primerjati. (Prim. Grafenauer, Zgodovina novejš. slov. slov. II. 44). V tem slučaju imajo »Novice« v toliko prav, da je Slomškov prevod res slabši; mi lahko dostavimo, da na raznih mestih ni prevod, ampak samovoljna pretvorba, kar omenja, brez graje, tudi Bleiweis na navedenem mestu.

Primerjamo le, kaj je napravil Slomšek iz krasne slike prve ljubezni. Schiller pravi: »Vom Mädchen reißt sich stolz der Knabe, Er stürmt ins Leben wild hinaus, Durchmisst die Welt am Wanderstabe, Fremd kehrt er heim ins Vaterhaus. Und herrlich in der Jugend Prangen; Wie ein Gebild aus Himmels Höh'n, Mit züchtigen, verschämten Wangen, Sieht er die Jungfrau vor sich steh'n . . . O, dass sie ewig grünen bliebe, Die schöne Zeit der jungen Liebe!«

a Slomšek: »Veselo fantič dom zapušča,
se serčen križem svet poda;
popotnik, mlad pa že poskuša,
da na tem svetu ni doma.
Podoba zlate mladenice
mladenčarada oslepi;
rudeče je dekliško lice
in lahko pamet fant zgubi.

Oj, da b' ljubezén čista bila,
da b' vedno ljubim zelenila.«

Misli v podčrtanih rekih je Slomšek sam v pesem vrnil, prave pa izpustil.

Koseski: »Od punce serne fant bahaje,
puhti v življenje zdetja vnet,
preblodi svet popotovaje,
v domovje tuj se vrne spet.
In krasno v blesku zore mlade,
nebeški kip nedolžnosti,
sramljivih lic, prijazne vade,
devica zdaj pred njim stoji.

O, de bi vedno v cvitju bila,
ljubezni mlade doba mila!«

Če izvzamemo prva dva verza, ki sta prav po Koseskijevo zaripljena, moramo priznati, da je to dokaj težko mesto za tisto dobo (l. 1846!) dobro zadeto. Funtek je za svoj prevod (Ljublj. Zvon 1905, str. 18—29) dobil pri Koseskem nekaj opore, v Slomšku ne.

Lendovšekova izdaja ima Slomškovo »Zvonov pesem« na str. 117—138, opomba iz »Drobtinc« je ponatisnjena na str. 222.

23. (Str. 110—111.) »Vesolja dom«, »Pastir«, »Nazaj v planinski raj«. Hrepenenje po izgubljeni mladosti je izraženo: a) V Slomškovi pesmi »Vesolja dom« (iz leta 1838, Lendovšek str. 60—62, »Preljubo veselje, o kde si doma? . . .«), v 5. kitici, ki jo Mencinger vso navaja. b) V Gregorčičevi »Pastir« (»Poezije« I., iz leta 1882, str. 106—108; »Tam gori, tam gori za tretjo goro« . . .), v 4. kitici: »Solzeč se oziram na mesta nazaj, Kjer sanjal sem sanje detinske«; v 6. kitici: »Da bi bil pač vedno tam gori ostal In čede očetove pasell« in konec zadnje (9.) kitice: »Zakaj sem zapustil te, rojstvena vas, Zakaj sem vas pustil, planine!« — c) V celotni Gregorčičevi »Nazaj v planinski raj« (»Poezije« I. str. 109—110), posebno v zadnji (5) kitici: »O, zlatih dni spomin Me vleče na planine, Po njih srce mi gine, Saj jaz planin sem sin! Tedaj nazaj, Nazaj v planinski raj!«

24. (Str. 111.) »Sed an j i s v e t«. — Lendovšek ima to pesem res na str. 75; pripisana letnica 1833 res označuje prvi natis (takozvane Ahacljeve zbirke).

Gregorčičeva »Moj črni plašč« (Poezije I. 92—94) ima sorodne misli v 5. kitici: »Pravico v grob so devali . . .«, v 6. kitici: »Zrl bratoljubja sem pokóp . . .«, v 7. kitici: »Uzore pokopali so . . .« in zaključno v zadnji (9.) kitici: »Tedaj oblekel sem še mlad obleko žalno tó; Na grobe vzorov, sanj in nad Solzé mi zdaj teko.«

25. (Str. 111—112.) — »Gorski zvon« — »Svetišče« — Izpušчени kitici »Gorskega zvona« se glasita: druga: »Veselo oznanjuje Gospoda praznike, Pa mило tud' tožuje, Ker sila huda je«; četrta: »Ljudje bogaboječi, Pa tudi srečni so; Po braterno živijo In radi delajo.« V 6. kitici ima izvirnik »več slišat' zvona ni.« — Začetek Gregorčičevega »Svetišča« se res ujema z »Gorskim zvonom«: »Z višave zelene je cerkvice bela Prijazno v dolinski odsevala cvet; Gor romarjev četa je mnoga hitela Po mír, po tolažbo, ki nema ju svet. A cerkvice ni več! Zidovi posuti, Brezbožniki, oh, so razdrli jih kruti; Zvonika ni zreti, ni čuti zvonov, Ne petja, ne verne molitve glasóv«. Po tej sličnosti pa je Gregorčič »idejo . . . zasukal po svoje«. Razdrto svetišče na gori ga tožno spominja na drugo najlepše svetišče: »Svetišče najlepše je tvoje srcé, Prostopora ni ondu za zlate malike, Sezidale so ga najvišje roké, Naslikale notri nadzemelske slike . . . Nesvetega nič še ni prišlo v ta hram, Duhovi le blagi kraljujejo tam In božji krilatec svetišču od praga Odganja sovraga!« Ali pa bo vedno tako? V temni slutnji konča pesnik: »In vendar: Kaj sili mi vedno v spomin Posuto svetišče na vrhu višin? Kaj tožnost srce mi pokriva, kaj solza oko mi zaliva?«

26. (Str. 112—113.) Gregorčič »O ne vihti«, Slomšek »Huda ura«. — Slomškova res »jako raztegnjena pesem« (obsega 274 verzov in obstoji iz 9 delov!) ima naslov »Hudo vreme« (ne: »ura«!), je zložena l. 1829 Slomškovemu prijatelju Jak. Strašku v spomin (Lendovšek str. 222); po obliki in vse-

bini ji je očitno bila vzorec Schillerjeve »pesem o zvonu«, zlasti odstavek o požaru; posneta je tudi Schillerjeva tehnika, da se na resnične prirodne pojave nasloni premotrivanje o človeku. Schillerjevo pesem je bil Slomšek prevedel 2 leti prej. Začetek n. pr. (1. del) se glasi, z znanimi uvodnimi verzli:

»Vroče je, vroče,
čelo kipi,
solnce pekoče,
zemlja reži.
Za plugom orač omačuje,
na cesti popotnik zdihuje. —
Le niže se solnce nagiba
v zaглаvje visokega hriba.
Tako strašno serce peče
vsaka huda grešna strast;
od speklina človek steče,
ako pride grehu v last.
Vest ga žge,
strašno je,
dokler mile rose ni,
ki mu serce ohladi«.

Nato nastane nevihta, ki jo Slomšek — z vzporednimi nauki — obširno riše; res molitev »vremena ne izpreobrne« (v. 107), »vse veselje kmetu vzame« (v. 109), »ljudstvo ostermi« (v. 213) in »umolkne pamet naša« (v. 214). Konča pa se Slomškova pesem povsem tolažljivo: »ker burja potihne, Vreme neha«, zato

»ne obupaj, ljuba duša,
ako tebe Večni skuša;
terpi in tolaži se;
kratko zemeljsko terpljenje
večno ti sladi življenje«.
Končno zopet zasije solnce
»ino veselo zahaja
v jutro prihodnjega kraja«.

To je konec pesmi, kajpada ves drugačen nego v Gregorčičevi »O nevihti«, kjer kmetič tudi prosi »Zanesi nam, zanesi Bog, Otmí nas rev, otmí nadlog«; prosi zastonj! Nebo mu prošnje te ne čuje«, in po nesreči mu pesnik ne kaže nikake nade:

»Ozre se kmet na strte nade,
ozre na sinke, hčere mlade,
in divja bol, skrbi strašné
očetu v srcu zabesne. —
Gorje ti, vbogi kmet, gorje!«

Gregorčičeva pesem izzveni v popolen obup! Drugače Schiller, ki je tudi na Gregorčiča pri tej pesmi idejno in oblikovno vplival s svojo sliko požara: vse imetje je požar človeku uničil, a on sam ne podleže kruti prirodni sili, — enkrat se še ozre na pogorišče svojega imetja (»einen Blick nach dem Grabe seiner Habe sendet noch der Mensch zurück«), nato »pogumno les popotni vzame«, kajti ostala mu je ena sladka tolažba: rešeni so vsi, ki jih ljubi (»er zählt die Häupter seiner Lieben, und sieh! ihm fehlt kein teures Haupt«). — Kolika razlika! Pri Slomšku človek v nezgodi zaupa v božjo pomoč, pri Gregorčiču se vda obupu, pri Schillerju se opre na ljubljenega sočloveka in prične od kraja z delom — trije svetovni nazori,

vsi trije vredni, da si jih osvoji pesnik, a le eden pretresa, blaži in vzpodbuja!

Idejno vzporejanje Slomškove in Gregorčičeve pesmi je kajpada le možno, ako »se posamezni stavki iz pesmi trgajo«; to je hotel Mencinger na tem mestu dokazati, in to se mu je seveda posrečilo.

27. (Str. 113.) »Dodatki k dvanajsterim večerom«, Dr. Ivan Tavčar »Mrtva srca«, Gregorčič »Človeka nikar«: o njih se govori zgoraj (posebno str. 181, 184,—188).

28. (Str. 114.) »Uvod« k Gregorčičevim poezijam se glasi:

»Poet le malokomu znan,
leži po svetu razmetan;
da kip njegov bi vam podal,
raztresene sem ude zbral —
ne vseh! . . . A kdor pregleda té,
spozna mu glavo in srce«.

Zadnji verz citira Mencinger. — Gregorčič torej poudarja, da izvirajo njegove pesmi iz živega prepričanja. »Malokomu znan« je zato, ker je svoje pesmi dotlej podpisoval večinoma z X.; izhajale so po časopisih. — »Raztresene ude«: po latinskem *disiecta membra* (po Horaciju, sat. 1, 4, 62). — Kako je Dr. Mahnič ta »Uvod« zase izrabil, smo zgoraj (str. 188) omenili.

29. (Str. 114—115.) »V trpljenju porodili« . . . »Človek, on od žene rojen« . . . — Tu dokazuje Mencinger na dveh kričočih primerih, kaj se da dokazati, ako se izreki razlagajo izločeno iz njih zveze. Slomškovo — svetožalje in njegov — pesimizem se razvidujeta iz dveh izrezkov iz pesmi povsem nasprotnega značaja, namreč iz izrecno in dosledno pobožnih; uvrščeni sta v Lendovškovi izdaji v oddelku: »Pobožne pesmi«! Prva je (na str. 197—200) »Krščanskega mladenča želje«; obstoji iz deset kitic po devet verzov; iz 4. kitice (»V trpljenju porodili« . . .) citira Mencinger prvih 6 verzov, ki se glase pesimistično; nalašč pa je izpustil Mencinger ostale 3 verze te kitice (»Al' kdor vse voljno potrpi, Nebesa zadobi. To tudi jaz želim!«), ki vso tendenco takoj preokrenejo na drugo stran. Take pobožne želje izraža »krščanski mladenec« tudi v ostalih kiticah. — Druga pesem je »Poslednja popotnica« (str. 206—208), ki je tudi med »Pobožne pesmi« uvrščena. Obstoji iz dvanajst osmerovrstnih kitic, ki opevajo, kako je vsa človekova pot obrnjena proti nebesom, počenši s prihodom človeka v ta bedni svet (to je prva kitica »Človek, on od žene rojen«, kakor jo Mencinger citira), do zadnje sodbe, s katero se pesem konča: »Dokler Tvoj mogočni glas Bo k vstajenju zbudil nas«.

30. (Str. 115.) »»Prokleti« Človeka nikar««. O tem se je celotno razpravljalo zgoraj (pos. str. 190).

31. (Str. 116.) »Im Auslegen seid frisch und munter« . . . Tako pravi Goethe »Zahme Xenien«, 2.—

32. (Str. 116.) »Vos plaudite« = »Vi ploskajte«. — Vsaka starorimska »komedija« (veseloigra) se je končala s po-

živom na občinstvo, naj ploska (»vos plaudite«, tudi: »vos valete et plaudite«: »zdravstvujte in ploskajte«) in podobno. Ta zaključek predstave (ki ga je navadno izrekel spremljujoči »cantor«: pevec-godec; glej Horacij, epist. 2, 3, 155) je postal naposled čisto stereotipen in ni pomenil skoraj nič drugega kakor: »Predstave je konec«. (Prim. Dziatzko-Hauler, Phormio, k verzu 1055). — V tem starem slogu konča tudi Mencinger svojo »komedijo«.

V. „Kmet in narodnost.“

(K str. 117—145.)

Članek je izšel z Dr. Mencingerjevim imenom v »Novicah« XXIV. leta 1866, str. 2—3, 10—11, 18—19, 28, 36, 44, 55—56, 78—79, 86—87. — V stvarno ali celo podrobno presojo članka se z ozirom na literarne svrhe te izdaje ne moremo spuščati; če uvažujemo leto 1866, se razume, da je v marsičem zastarel, bil pa je v tedanji dobi v celoti in je po glavni tendenci še dandanašnji aktualen. Pisal ga je Mencinger temperamentno, marsikje retorično in pregostobesedno in se ni držal strogega načrta; glede III. odstavka (o slovenskem učnem in uradnem jeziku sam priznava, da je »nekoliko v stran zabredel«). Gladko se čita in toplota čustva je očitna povsod, kjer se opira pisatelj le na lastna, zares ostra opazovanja; nekaj prisiljen pa postane, če se spušča v splošna modrovanja, oprta na teoretične viře. Njegova sodba o kmetu pa je, da si visoko ceni njega odločilni pomen za obstoj in napredek našega naroda, vendar trezna, brez sanjave romantike; kajti ako je zapisal velepomembni stavek: »vseslovenstvo nam je rešil le on (kmet)«, je s tem povedal zgodovinsko resnico. Kongenialni mu Dr. Ivan Tavčar pa je bil in je ostal do zadnjega poet-romantik, ki nas je končno pretresel z apoteozo slovenske kmetice: »Slovenska kmetica, še vedno te premalo spoštujemo! . . . Pridna si pri delu, vedno si v skrbeh, da bi se ne podrl kak vogel hiše, da bi mož ne znosil preveč v pivnice, da bi se otroci ne spridili. Malo imaš od življenja, uboga ti mučenica! A tvoja je vendar zasluga, da je tlačena in raztrgana slovenska domovina ostala skupaj! Te domovine prvi steber si ti, slovenska kmetica, ki spiš navadno na slami in pod raztrgano odejo ter ješ, kar možu in otroku ostane«. (»Cvetje v jeseni«, Zbrani spisi VI., str. 54). Tako toplosrčno-individualno govori p o e t; stvarni motrilec bi obračal pozornost na temno socialno ozadje te individualne slike, na ozadje, ki glasno kliče po odpravi nedostatkov, na vzroke mučenštva naše kmetice, kjer je in kolikor ga je . . .

Pri svoji razpravi se je Dr. Mencinger opiral, to se razume, tudi na literarne pripomočke. Izmed teh navaja (str. 129, 135) poleg neposredno mu služeče knjižice (55 strani) Dr. I. Rožarja »Narodnost i Slovenstvo«, ki je leta 1860 izšla (pri Blazniku v Ljubljani), tudi znanstveno delo svetovnega gla-

su, kulturno zgodovino »History of civilization in England«, ki jo je spisal znameniti učenjak Henry Thomas Buckle (živel 1823—1862) in ki je prvič izšla l. 1857 v Londonu in jo je v nemščino prevedel Ruge. — —

Boj za enakopravnost našega jezika se je baš tedaj (1866) bližal odločitvi. Skoraj tik za koncem Mencingerjevega članka so prinesle »Novice« 1866, na str. 87 novico: »Drobtinica narodne ravnopravnosti v cesarskih kancelijah«, kjer se poroča: Štajerski deželni glavar baron Mecséry je izdal 20. 2. 1866 na vsa okrajna glavarstva Slovenskega Štajerja ukaz: »Pravilo cesarske vlade je vseskozi to, da vsi narodi avstrijski uživajo enako varstvo. Po tem pravilu je že c. kr. ministerstvo pravosodja 15. 3. 1862, št. 865, dalo sodniškim uradnikom ukaz, da se slovenskemu jeziku pravica godi, in nanašaje se na omenjeno vladino pravilo zapovedujem tudi c. kr. političnim gosposkam, da tam, kjer razmere jezika to zahtevajo ali ljudje tega želijo, se protokoli (zapisniki) in obravnave pišejo v slovenskem jeziku in v slovenskem jeziku tudi pisma iz kancelij jim pošiljajo«. — Urednika »Novic«, Bleiweisa, ta naredba ni zadovoljila. »Drobtinica«, pravi, »ravnopravnosti je res, pa tudi ne več ko drobtinica«. Zlasti zavrača omejitve »kjer razmere... to zahtevajo...«, češ, da je samovoljna in zelo prožna; glasiti se mora absolutno: vsak urad mora v slovenskih krajih s slovenskim ljudstvom le slovenski občevati, v besedi in v pismu. Sklene pa Bleiweis z besedami: »Skušnje bodo učile, kako bode; Bog daj, da bi ta drobtinica narasla za celi kos kruha! Največ je zdaj na tem ležeče, da se zdramijo ljudje in zahtevajo zapisnike in pisma v svojem jeziku«.

Da se uvede slovenščina kot učni jezik v ljudske in srednje šole, je stavil nekaj prej, 12. febr. 1866, (»Novice«, str. 59) dr. Bleiweis z drugovi predlog v seji deželnega zbora kranjskega. Po živahni debati je predlog propadel z 18 glasovi proti 13 (za nj so glasovali: Bleiweis, Costa, Kapele, Klemenčič, Koren, Lokar, Rozman, baron Schloissnigg, Svetec, dr. Toman, dekan Toman, Zagorec, baron Zois). — Poročilo o seji konča Bleiweis z besedami: »Domača pravica s tem padom ni pokopana; kajti izpolnile se bodo besede odborovega poročila: ravnopravnost je goreče vprašanje...; ako jo tudi danes izbrišete z dnevnega reda, zagotavljamo vas, da pride zopet na vrsto in dohaja tako dolgo, da bode rešeno po pravici. Ako Bog da in sreča junaška, dosežemo takrat popolno ravnopravnost, ki je zdaj še ni bilo v predlogu — pa niti to se ni dovolilo.«

Prihodnje leto, s »temeljnimi državnimi zakonom« z dne 21. decembra 1867 je bila, vsaj v teoriji, izrečena popolna enakopravnost, v § 2, ki pravi: »Pred zakonom so vsi državljani enaki,« in v glasovitem § 19: »Vsa narodna plemena so v državi enakopravna in vsako pleme ima nedotakljivo pravico do ohranitve in gojitve svoje narodnosti in svojega jezika. Enakopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v šoli, v

uradu ter v javnem življenju se od države priznava.« — Da se in kako se ta zakon enakopravnosti zares izvede, o tem je nastal v državi hud boj, ki je trajal 50 let, do prevrata. —

»Bedientenvölker« (»suženjski — hlapčevski narodi«); »Karyatidenhäupter« (trde, nesamostojne glave) na str. 130: v izvirniku, v »Novicah« 1866, str. 28, je napčno pisano »Kariatydenhäupter«. Karyatide so se prvotno imenovalle deklice iz mesta Karyai (pri Sparti), ki so v umerjenih kretnjah izvajale posebne, ondi obične rajalne vaje v čast boginji Artemidi. — Grška arhitektura je že v 4. stoletju pred Kr. porabljala dekliske postave v opravi in drži teh rajalk kot podpore pod raznim slemenjem, ki ga drže z glavami; te »karytide« vidimo tudi v modernih stavbah. Z izrazom »karyatidske glave« je Pfeffel dobro označil ljudi nesamostojnega mišljenja, sposobne edino, da trdno pribite, mirno prenašajo težko breme, ki so jim ga drugi naložili. — Gottlieb Konrad Pfeffel (1736—1809), ob koncu 18. in v prvi polovici 19. stoletja zelo priljubljen pesnik (živel je v Colmaru in je pisal nemški in francoski, oslepel že z 22. letom), ljubi take originalne tvorbe besed; preoblastnega vaškega župnika n. pr. imenuje »Dorfpapst« (v pesmi »Der Kanzelschreier«, zbadljivo namesto »Kanzelredner«); priložnostni pesnik mu je »Der Tischpoet« (v pesmi »Der Freund in der Not«), sramežljivost imenuje »Der Tugend Jungemagd« (v pesmi »Der Fächer«). Njegovi spisi, ki imajo vsi poučen namen, se odlikujejo po lahkotnem tonu, včasih z zmerno pikantnimi namigavanji; energično pa se bori za prosvetljenost in za svobodo. Z ostro satiro biča, posebno v svojih basnih, vsako zakrknjenost (pesnikov, učenjakov, politikov, svečenikov, vladarjev). Svoje ideje uprizarja rad v orientalski obliki (tu je prednik Aškerčev), še bolj v staroklasični. Znan je postal s svojo zbirko pesmi »Poetische Versuche« l. 1789 i. sl. (prim. Vodnikove »Pesme za pokušino«). Pri nas so ga posebno poznali iz njegovih izbranih »Fabeln und poetische Erzählungen«, ki jih je uredil H. Kauff in izdal Cotta l. 1840. V nemških čitankah se je nahajala do najnovejšega časa njegova pesem »Die Tabakpfeife« (»Gott grüß' Euch, Alter, schmeckt das Pfeifchen?« . . .); sicer je pisatelj zdaj pozabljen. —

»Thierfabel aus Krain«. (Str. 135.). — Mencinger ima v mislih 14 strani obsegajočo brošurico: »Eine Thierfabel aus Krain. Erbauliche Historia für mäniglich zu Nutz und Fromm. In zierliche Knittelreimlein gebracht durch Jocosum Hilarium den Jüngeren.« Izšla je na Dunaju 1861. (Na razpolago mi jo je dal g. Dr. I. Šlebinger.) V obliki živalske pripovedke se zasmehujejo v nemških verzih (pa z geslom: »Slavšine ti južnih so janičarji dežel«) tedanji vodilni narodno-slovenski možje, zbrani osobito pri »Novicah«: Dr. Bleiweis je v vlogi kralja stari lev, čili konjič Dr. Toman je minister za zunanje zadeve, mladi petelin Dr. Costa je dvorni tajnik, lisjak župan Ambrož je državni zakladnik, piščanci so narodna mladina itd.

V Mencingerjevem besednem zakladu nahajamo tuintam kak izraz, ki nam danes zveni tuje, a je dober; n. pr. »dojenica« (str. 118) = dojlja; »glinjak« (str. 119) = glin, glina; »prostost« rabi, dasi ne dosledno, napram »svobodi« v širšem pomenu: »prostost mu (t. j. kmetu) je sploh kmečka svoboda« (str. 127).

VI. Dodatek.

Dr. Mencinger je vse pokrete našega prosvetnega in slovstvenega gibanja vedno zasledoval z živim zanimanjem in je po svojem satirično-poučnem razpoloženju o njih izrekel svojo sodbo v pogovoru, v pismih, v spisih — krajših in daljših. K zgoraj v celoti ponatisnjenima (»Cmokavzar«, »Vršac«) omenjamo — ker izdajamo le izbrane spise — na tem mestu še sledeča dva:

1. Mencingerjeva satira na koseščino.

(»Neiztrohnjeno srce«).

V Predgovoru (str. 21) smo omenili, da je Dr. Mencinger (»Moja hoja ...« 103) zameril Dr. Tomanu, ker je višje cenil Koseskega nego Prešerna. Posebno neznosen se je zdel prirodno pristnemu Mencingerju Koseskega bombast, njegova zamotana dikcija in nasilne jezikovne tvorbe. Iz te mržnje je nastala Dr. Mencingerjeva travestija (»preobleka«) Prešernove pesmi »Neiztrohnjeno srce« v umetno koseščino. To persiflažo »koseščine leta 1880« je izročil l. 1912 notar Aleksander Hudovernik »Ljubljanskemu Zvonu« in ta jo je tega leta (1912, str. 279—280) natisnil. — Glasi se tako:

Pesnika sercé.

1. Se groblja kapa, nov de mrtvác spusti se not;
kar mlad život medlevši, razgerne se naprot.
Kopunam sapo davi, jih čudbe pana mraz,
kim brusi gled neplašba*), zazrejo pak obraz.
2. Je sonda sploh, de krasna čepina bla bi viš,
če preč bi parno tenjo odnesel bistri piš;
scer čedni vtis je šobe, rah mika lica blesk,
če prej bi ga ostavil ožalbe mute tresk.
3. Drobivši grud se hipno gledavcam brani víd,
samo serce se kuja, kot ni mu zgrudba prid;
še žarno clo utripa, puhti navpik gorkost,
kot da napiha zdrava še hlapa ga krepot.
4. Je vopros skupni: — Sledni kdo tuki je ložen?
Sigurno bil je svetec, ker ni ves gnilbe plén.
Izdérka se nagróbnič, poprej nikomu mar,
treznivši ga mahôbe, napis berejo kar:

*) V »Ljubljanskem Zvonu«, n. n. m. stoji »neplašba«, pač po tiskovni pomoti; kajti misliti je na »ne plašiti se«.

5. Tu Boljeslav poet je zagreben nekda bil,
ki milbe žal in vugo je v pesmih čutil sil
in viške slave peval le divi milki v čast —
gospini puhli, včula ki ni njegovo hlast.
6. Ko pa za fanta drugja se nje pohod je vžgal,
nobene več ni pesmi poet od sebe dal:
Ni molil ne preklinjal, je pustil smeh in jok,
imetek ves potrošil za žgani slivov mok.
7. Se anal brig je vsakih in živil tje v en dan,
na hŕp je vmrl in valda ne brumni kot kristjan.
Vsi tulijo: To svetca sigurno ni sercé,
ki živši clo brez cnosti že davno v peklu žgé.
8. »Glej pevca serce v prešil« zakruli tam sivór,
»če blo bi svetca, najdlo bi blo že scer odmor.
Tiše ga veke pesmi branivši mu razplah,
kim persi mnogo godin ostale so zapah.
9. Sercé to razgernimo pod mili neba bok,
de gane dan, oberne se nočnih zvezd obtok;
ko sonca déra drugič pokuka za goro,
krač urnih primahajmo, dokler še rosa bo.
10. Kar pevic z lune, sonca je pevskih vtiskov snel,
jih krogli lok bo neba do jutra natrag vzel,
ko hlap sercé prepuha, prežehta rose tik,
ne zgine še — do zadnjih zagrebemo ga pik«.
11. Sercé lopate vdrihba na plasti cepi dve;
drobljanca razodeta do drugja tam sta dne. —
Druj dan z lopato, krampom dospeši puk na plan.
Sercé je preč — ginivši kot puhtne kafe gran.

Podrobno razlago, ki bi morala biti zelo obsežna, nadomestuje popolnoma in najbolje primerjanje s Prešernovim izvirnikom, ki ga v to svrho ponatisnemo:

Neiztrohnjeno srce.

(Fr. Prešeren).

1. Grob kopljejo, da zadnji mrlič bo vanjga d'jan;
Obraz bled'ga mladenčca prikaže se na dan.
Kopači ostrmijo, da 'z ust njih sape ni,
Manj vstrašeni pogrebci vanj vpirajo oči.
2. Da je lepo, bi sodil, visoko čelo, vsak,
Ak bil nekakovi zapustil ga oblak;
Bilé lepé bi usta, lep bil obraz bi bled,
Ak bil bi nekakovi proč nejevolje sled.
3. Dalj' čas ni trupla gledat', dih prvi ga zdrobi;
Srce samo zavzetim ostane pred očmi.
Se bije, še čutiti je ravno tak gorkó,
Ko da biló bi v prsih še zdravo in živó
4. Vsi prašajo, kdo zadnji v to jamo d'jan je bil,
Gotovo bil svetnik je, ker ni ves v grobu zgnil.
Stal tam je kamen, kter'ga nihče pred čital ni,
Hité mu mah otrebit, napis tak govori.

5. Da Dobroslav je pevec bil tjekaj pokopan,
Ki pel v tak milih glasih je od ljubezni ran,
Pel v tak slovečih pesmah čast lepe deklice,
Prevzete gospodične, nemile ljubice.
6. Al, ko si je 'zvolila mladenča družega,
Iz prs nobena njemu ni pesem več prišla.
Pri Božu ni tolažbe iskal, ne pri ljudeh,
oči kalil mu jok ni, razjasnil lic ne smeh.
7. V nemár naprej je živel, manj svet ko razuzdan,
Umrl je nespovedan in ne v svet' olje d'jan.
Vsi pravijo, da njemu svetost ne brani gnit',
Vsi pravijo, njegovo srce ne more bit'.
8. »To pevčevo srce je« star mož tam govori,
»Ak bi bilo svetnika, bi mir mu dala kri;
Svetost ne, pesmi v e č n e mu branijo trohnet',
Ki jih zaprte v prsih je nosil dokaj let.
9. Mi mu srce odprimo, pod nebom naj leži,
Da dan današnji prejde, da prva noč mini,
Da vstane drugo solnce, pripelje beli dan;
Spet zajtro ga poglejmo, ko mine zór hladán.
10. Hladijo naj ga sap'ce, naj rôsa pada nanj,
Naj solnce, luna, zvezde, kar so mu pevskih sanj
Pred vdihnile v življenji, prejmejo spet 'z njega;
Ak bo ta čas splahnelo, spet zagrebimo ga.«
11. Razplatili srce so, ležalo noč in dan
Je tam pod jasnim nebom; ko mine zór hladán,
Ko vstane drugo solnce, srce tako skopni,
Ko beli sneg spomladi, da kaj zagrebsti ni.

2. »O pesniku Prešernu kakor pravniku.

Za počitnice skvasil Nejaz Nemcigren.«

Med manjše humoristično-satirične spise spada tudi ta članek, ki ga je dr. Mencinger objavil o »Slovenskem Pravniku«, XII. 1896, št. 7, str. 196—205. — Članek pa ni strokovna razprava, kakor bi sodila v časopis »Slovenski Pravnik« in kar bi mogli sklepati po naslovu. Prešernoslovci bi bili Mencingerju hvaležni, ko bi kaj povedal o Dr. Prešernu kot juristu; na to ter na pravi namen članka se nanašajo uvodne Mencingerjeve besede, ki se glase:

»Estetično izobražen ocenjevalec Prešernov me je vprašal, ali sem našel onda, ko sem bival v Kranju, kaj pesniških stvari v tamošnjih pravnih spisih odvetnika Prešerna. Odgovoril sem mu, da nič, ker mi taki pravni spisi niso prišli v roke; in pripomnil sem, da je Prešeren pesništvo gotovo tako visoko cenil, da ni »vpregel Pegaza v galejo« starega sodnega reda. Ob tisti priliki sem omenil, da poiščem pravnih stvari v njegovih poezijah. Obljuba je lahka, izvršitev težka. To pričajo nastopni listi.

Zanimljivih pravnih položajev in bistre njih rešitve, razlage zakonov in modrih pravnih rekov, ne smemo pričakovati kdove koliko od moža, ki je pel:

»Pet' ljubeznivost tvojo in lepoto,
Je moj poklic in samo opravilo,
Dokler me v groba poneso temoto«,

vender se nam tudi v poezijah razodeva resnica, da pravnik ne zataji svojega pravištva, čeprav mu je srce »postalo vrt in njiva, kjer seje ljubezen elegije«.

Nato zbira Mencinger z resnim obrazom jurista iz Prešernovih poezij primere za pravoslovna dejstva, a v naprej poudarja:

»Subjektivnost pesnikova je neugodno vplivala na objektivnost pravnikovo; zato opažamo, da je bil trd in malone krivičen proti ženstvu in celo proti vam cvetečelične ljubljanske ljubeznive gospodične. Tako zadošča v »Izgubljeni veri« jeden sam pogled, da mu je deklica, ki mu je bila poprej »bogstvo«, zdaj samo »lepa stvar«. Tako pusti, da Urško, najlepšo Ljubljanko, utopi povodni mož, in zakaj? Zato, ker ni hotela s Prešernom plesati, saj pesem pravi: »Prešerna se brani in ples odlašuje«.

Izmed primerov naj zadostujejo sledeči: »S kakšno slastjo nam obrazuje tragedijo nezakonske matere! Nejuristi štejejo to pesem med najlepše, kar so jih ustvarili Adamovi otroci. Jurist se pa mora srditi, da pravnik-odvetnik Prešeren za neporočeno mater nima druge tolažbe, nego:

»On, ki tice pod nebom živi,
Naj ti da srečne, vesele dni«.

Jaz bi bil nesrečnici rekel: »Pribavi mi ubožni in krstni list, napravila bodeva očestno tožbo, in če je »on« šel po svetu »sam Bog ve kam«, postavil se mu bo skrbnik . . . Tudi Prešeren je to vedel, pa maščevati se je hotel nad ženstvom, in zato je volil slaven čin pesnikov pred blagim činom pravnikovim . . .«

»Ojstrovrhar, z Rozamundo obljubljen, se poroči z uplenjeno turško deklico kar brez oklicev, tako da Rozamunda niti oporekati ni mogla. In pesem nič ne pove, ali je Turjačan uporabljal pravico, ki mu jo daje § 46 obč. d. z. . . .«

»Koliko lepša bi bila itak že krasna balada »Neiztrohnjeno srce«, da so strmeči kopači čudo neiztrohnjenega srca takoj naznanili pristojnemu sodišču ali vsaj slavnemu županstvu. Prišla bi bila dostojna komisija na lice mesta. Ne vem, ali bi se bila tako razborno vedla, kakor so se kopači s starim možem na čelu; toda Prešeren bi bil izborno obrazil čudenje gospoda komisarja in okorno pisanje peropraskovo, in živo bi nam bil pred oči postavil, kako je komisija tisto srce, zvedevši, da »pesmi večne mu branijo trohnet'«, dejala pod ključ in pečat; ker stroga cenzura tistih dni gotovo ne bi dopustila, da pesmi, zaprte v srcu, svobodno pridejo na dan . . .«

»Dr. Mahnič, duhovit mož, če prav ni jurist, je nekoč iztaknil prešestvo v pesmi »Sila spominja«. Mi pravniki temu mnenju ne moremo pritrditi, najsi včasih dlako cepimo. Poezije dokažejo, da je bil Prešeren navzet tiste znakovite kranjske pobožnosti, in spoštoval je »vero pravo, sveta pisma prosta zmote vsake« in »menihe modre može«. Obiskal je o Velikem tednu ljubljanske cerkve in celo malo cerkev v trnovskem predmestju, poznal je legendo o žlahtniču »trde glave« ter o svetem Senanu. Nad vse zaslužen je pa njegov »Krst pri Savici«. Kako bi se bili Vi odločili, gospod dr. Mahnič, ako bi bilo Vam na voljo dano, ali krstiti tako trdovratnega pogana, ka-

kršen je bil Črtomir, ali zložiti tako visoko in pobožno pesem, kakor je Prešernova? Jaz mislim, da bi se Vam ne posrečil ne krst Črtomira niti krst Prešernov . . .« —

»Iz privatnega prava nahajamo v »Poezijah« pisano pogodbo, ki nosi pečat tedanje dobe, to je »Nova pisarija«. Prešeren se je sicer tej pogodbi izneveril liki »mornarjeva« ljubica svoji prisegi, in to ni bilo lepo. Vendar smemo njegov verolom odobravati iz političnih ozirov, katere moramo vpoštovati, če so nam koristni. Pristno poravnava v smislu § 1380 obč. drž. zak. nam podaja sonet »Sanjalo se mi je«. Najstarejša slovenska pogodba na korist tretje osebe je ohranjena v 50. osmoredici »Krsta pri Savici«:

»Kar Staroslav zlata še hrani zame,
Daj ga sirotam«.

Le škoda, da sicer blebetavi Valvazor nič ne pove, koliko od tistega daru so dobili Bohinjci in koliko Blejci.« — »Reverz vidimo v pesmi »Ukazi«. — »Resno odpoved čitamo v sonetu »Kupido, ti«. Prišla je pa nekamo prepozno« . . .

»Važnih podatkov za pravo in družabno življenje starih Slovencev nam hrani »Krst pri Savici«: Stari Slovani so bili svobodni: »si prosti vol'jo vero in postave«. Razlike med graščakom in kmetom (med gospodom in hlapcem) ni bilo: »Le malo Vam jedila, bratje, hranim,« in v 18. osmoredici: »In brž veslata v konec ta jezera«. Pisanih zakonov, in torej tudi komentarjev, niso poznali, vendar so zakone bolj spoštovali, kakor jih zdaj mi:

»Na tleh leže Slovenstva stebri stari,
V domačih še gah vtrjene postave«.

Pisati so znali, in pisma (»list pride«) so že takrat hodila iz Kranja v Bohinj, o čemer nas podučijo 13. osmoredica. Denar so poznali, in bili so srečnejši od nas, ker imeli so resnično zlato vrednost in zlata na tovore, dočim imamo mi zlato vrednoto samo na papirju in zlato samo v nemškem pregovoru: »Morgenstund' hat Gold im Mund«.

Bilo je pa marsikaj že onda tako kakor zdaj. Imeli so mejsobne prepire kakor dandanes: »Slovenec že mori Slovenca brata«, in tem prepirom je bil nasledek kakor danes: »Le tujcem sreče svit se v Krajni žari«.

»Še nekaj mi je na srcu. Nekaterniki sedaj toliko kriče nad Mladoslavenci in njihovimi liberalci, kakor nad izrodki najnovejše dobe. Ti kričači ne poznajo ne sedanjih ljudi, ne zgodovine. Že onda, ko sta Valjhun in Druid preobračala stare Slovence, so med njimi bili hujši brezverci in liberalci, nego tisti, s katerimi nas zdaj strašijo«. Tak liberalec je bil Črtomir! —

Toliko zadostuj. Članek izpričuje, kako temeljito je Dr. Mencinger študiral Prešerna; izbrana snov pa je nehvaležna in se pisatelju ni posebno posrečila. Objava na manj očitnem mestu je tudi bila povod, da je ta spis ostal precej neopažen.

Dr. I. T.

VSEBINA.

Predgovor (urednikov)	3— 28
Odkritje spominske plošče	7— 9
Osnutek Mencingerjevega življenja in slovstvenega delovanja	9— 28
Spisi dr. Mencingerja	29—145
Zgubljeni, pa spet najdeni sin	29— 36
✓ Mešana gospoda L2. 1881	37— 78
✓ Cmokavzar in Ušperna L2. 1883	79—102
✓ Vodnikov „Vršac“, potlej pa še nekaj L2	103—116
Kmet in narodnost	117—145
Opombe (urednikove)	147—215
Zgubljeni, pa spet najdeni sin	147—151
Mešana gospoda	151—155
✓ Cmokavzar in Ušperna L2	155—175
✓ (Dr. Mahnič pa „Cmokavzar in Ušperna“	157—159, 175
Boj proti surovosti, Anton Koder	159—169
„Oreharjev Blaž“	162—165
Hauff, Der Mann im Mond)	174—175
Vodnikov „Vršac“, potlej pa še nekaj	175—208
(Dr. Mahnič [in Simon Gregorčič]	176—184
ter Dvanaajsterim večerom dodatek	184—191
Vršac, gora in pesem	194—198
Slomšek in Prešeren	202—203
Pesem o zvonu)	203—205
Kmet in narodnost	208—211
Dodatek.	
✓ Mencingerjeva satira na koseščino (Neiztrohnjeno srce)	211—213
O pesniku Prešernu kakor pravniku	213—215

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS 8

00000224912

